LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS

dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų

MRU
MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS

dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų

Dovilė Jakniūnaitė, Česlovas Vytautas Stankevičius,
Vilenas Vadapalas, Gediminas Vitkus, Dainius Žalimas

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS

dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų

Mokslo studija

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
Vilnius, 2021

Sudarytojai:
Prof. dr. Vytautas Sinkevičius, Mykolo Romerio universitetas
Dr. Vladimir Jarmolenko

Recenzentai:
Doc. dr. Algirdas Jakubčionis, Vilniaus universitetas
Doc. dr. Virginijus Valentinavičius, Mykolo Romerio universitetas

Nuotraukų autoriai:
Andrius Petrulevičius
Geir Bolstad
Jonas Juknevičius

Rekomendavo spausdinti:
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos taryba 2021 m. birželio 18 d. posėdyje nutarimu Nr. 1T-17 ir Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisija 2020 m. birželio 21 d. protokolu Nr. 10-239.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Autorių kolektyvas
© Mykolo Romerio universitetas
© Viršelio dailininkė Neringa Sviščiauskaitė

ISBN 978-609-488-014-8 (spausdintas leidinys)
ISBN 978-609-488-013-1 (internetinis leidinys)

© Mykolo Romerio universitetas, 2021

TURINYS

Vilenas Vadapalas

ĮVADAS. LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ TARPTAUTINĖS TEISĖS RAIDOJE 8

Česlovas Vytautas Stankevičius

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIES DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ RENGIMO PERIPETIJOS 17

Dainius Žalimas

SUTARTIES POLITINĖ IR TEISINĖ REIKŠMĖ BEI PASEKMĖS 99

Gediminas Vitkus

LIETUVOS IR RUSIJOS SANTYKIŲ VEKTORIUS 1990–2004 METAIS 119

Dovilė Jakniūnaitė

NUO STABILIAI BLOGŲ PRIE JOKIŲ:
LIETUVOS IR RUSIJOS SANTYKIAI 2004–2021 METAIS 163

THE TREATY ON THE FOUNDATIONS OF INTERSTATE RELATIONS BETWEEN LITHUANIA AND RUSSIA. SUMMARY 180

DERYBŲ DELEGACIJOS NARIŲ TRUMPI ATSIMINIMAI

Vytautas Landsbergis 184

Česlovas Vytautas Stankevičius 185

Gediminas Vagnorius 186

Algirdas Saudargas 187

Egidijus Jarašiūnas 187

Vladimir Jarmolenko 188

Valdemaras Katkus 189

Narcizas Rasimas 189

Vytautas Sinkevičius 190

PRIEDAI

1 priedas.
Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų 192

2 priedas.
Susitarimas dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje Kaliningrado srities raidoje 207

3 priedas.
Protokolas dėl įgaliotųjų atstovybių įsteigimo..... 218

4 priedas.
Lietuvos Respublikos valstybinės derybų delegacijos narių sąrašas..... 220

5 priedas.
Sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ir kitų dokumentų pasirašymo ceremonijos Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. dalyviai..... 221

6 priedas.
Lietuvos Respublikos valstybinei derybų delegacijai talkinusių asmenų sąrašas 223

7 priedas.
Užsienio reikalų ministerijos Protokolo skyriaus vedėjo J. Paslausko faksas..... 224

8 priedas.
Paskutinio derybų delegacijų posėdžio protokolas 229

Č. V. Stankevičiaus laiškas Rusijos valstybinės delegacijos derybose su Lietuvos Respublika vadovui A. Granbergui..... 240

9 priedas.
Ištraukos iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos posėdžių, kuriuose buvo svarstomas Lietuvos ir Rusijos sutarties ratifikavimo klausimas, stenogramų 242

10 priedas.
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas dėl Lietuvos ir Rusijos sutarties ratifikavimo 266

11 priedas.
Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas dėl sutarties tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo 267

12 priedas.
Apsikeitimo Sutarties ratifikavimo raštais protokolas 271

13 priedas.
Lietuvos ir Rusijos sutarties ratifikaciniai raštai (originalių bylų dalys) 273

14 priedas.
Bendras komunikatas po Rusijos Federacijos Prezidento ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko susitikimo 278

15 priedas.
Sutarties registravimas Jungtinių Tautų sekretoriato Sutarčių skyriuje 281

PADĖKOS 282

ĮVADAS

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ TARPTAUTINĖS TEISĖS RAIDOJE

Prof. habil. dr. Vilenas Vadapalas
Advokatas

1991 m. liepos 29 d. Maskvoje buvo sudaryta Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų (toliau – 1991 m. liepos 29 d. sutartis arba Sutartis). Tą pačią dieną buvo sudarytas 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos susitarimas dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje.

1991 m. liepos 29 d. sutarties preambulė skelbia, kad šalys ją sudarė „priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė kiekvienai Aukštajai Susitariančiajai Šaliai visiškai ir laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą." Preambulė taip pat deklaruoja Sutarties šalių įsitikinimą, „jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos." Sudarydamos šią sutartį Lietuva ir Rusija nusprendė „abiejų šalių tautų labui savo tarpvalstybinius santykius kurti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas."

1991 m. liepos 29 d. sutarties 1 straipsnyje Lietuva ir Rusija „pripažįsta viena kitą visateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 metų birželio 12 dieną ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną." Kiekviena šalių „pripažįsta kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, visišką kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą jos teritorijoje." Šiame pamatiniame 1991 m. liepos 29 d. sutarties straipsnyje Lietuva ir Rusija įsipareigojo tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga, nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus, taip pat savo tarpusavio santykiuose sąžiningai laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų bei normų ir neprisidėti, kad trečiosios šalys jas pažeistų vienos

iš šalių atžvilgiu. Tai svarbiausias Sutarties straipsnis, skelbiantis abiejų tautų, išsivadavusių iš sovietinės tironijos, santykių esmę ir jų ateitį.

Sutarties preambulės ir 1 straipsnio normos pagrįstos šiuolaikinės bendrosios tarptautinės teisės principais ir normomis. Jų negalima vertinti tik kaip dvišalės (partikuliarinės) tarptautinės teisės dalies.

Sutarties 20 straipsnyje nurodyta, kad ji sudaroma dešimčiai metų, išskyrus Sutarties 1 straipsnį, kurio galiojimo laikas neribotas. Sutartis galioja ir šiandien, nes joje įtvirtinta, kad praėjus dešimčiai metų jos galiojimas bus savaime pratęstas tokiam pačiam laikotarpiui, jeigu likus ne mažiau kaip šešiems mėnesiams iki jos galiojimo laiko pabaigos nė viena iš šalių raštu nepraneš, kad ji nori nepratęsti Sutarties arba padaryti joje pakeitimų.

Sutartis turi bruožų, analogiškų 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje pasirašytai Lietuvos ir Rusijos Tarybų Federacinės Respublikos taikos sutarčiai (toliau – Taikos sutartis), kurioje Rusija be atodairų pripažino Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo kylančiomis juridinėmis pasekmėmis ir gera valia visiems laikams atsisakė visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu[1]. Pagrindinis šių dviejų sutarčių skirtumas yra tai, kad pirmoji buvo sudaryta pagal klasikinės tarptautinės teisės normas, susiformavusias XIX amžiuje, o sudarant antrąją galiojo šiuolaikinės tarptautinės teisės normos, nepripažįstančios kitos valstybės teritorijos įgijimo karine jėga ar grasinant jėga, todėl 1991 m. Rusijos Federacija neturėjo jokių suvereniteto teisių Lietuvos atžvilgiu.

Rusijos Federacija nesutiko įrašyti į Sutarties preambulę nuorodos į 1920 m. Taikos sutartį. Derybose dėl Sutarties Rusijos Federacijos atstovai teigė, kad Rusijos Federacija nesivadovauja bolševikų valdžios sudarytomis sutartimis.

1940 m. Sovietų Sąjunga įvykdė agresiją prieš Lietuvos Respubliką[2], jos kariuomenė okupavo Lietuvą ir tais pačiais metais SSRS aneksavo (prijungė) Lietuvą. Šie tarptautinės teisės pažeidimai netiesiogiai pripažinti Sutarties preambulėje, kurioje reikalaujama pašalinti Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias

---

[1] Taikos sutarties I straipsnis skelbė:
„Remdamasi Rusijos Federacinės Socialistinės Tarybų Respublikos paskelbtąja visų tautų teise laisvai apsispręsti ligi joms visiškai atsiskiriant nuo valstybės, kurios sudėtyje jos yra, Rusija be atodairų pripažįsta Lietuvos Valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sėkmėmis ir gera valia visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi Lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu. Kad Lietuva buvo kuomet priklausiusi Rusijai, tas faktas neuždeda Lietuvių tautai ir jos teritorijai jokis pareigų Rusijos link."

[2] 1933 m. liepos 5 d. Lietuvos ir SSRS konvencijos užpuolimui apibrėžti II straipsnis *inter alia* nustatė:
„Tuo būdu tarptautiniame kivirče, atsižvelgiant į galiojančias susikivirčijusių šalių sutartis, užpuolike valstybe bus pripažinta ta, kuri pirma padarys vieną iš šių veiksmų: <...> 2. Įsibraus ginkluotomis jėgomis, net ir karo nepaskelbusi, į kitos valstybės teritoriją; <...>"

1940 m. aneksijos pasekmes. Belieka paminėti, kad 1989 m. gruodžio 24 d. SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo nutarime „Dėl Tarybų Sąjungos ir Vokietijos 1939 metų nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo“ SSRS pripažino Molotovo–Ribentropo pakto, pagal kurį Lietuva Sovietų Sąjungos buvo aneksuota, neteisėtumą. Pagal tarptautinę teisę Rusijos Federacija tapo SSRS teisių ir pareigų tęsėja.

Kaip minėta, 1991 m. liepos 29 d. sutartyje Lietuva ir Rusija „pripažįsta viena kitą visateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 metų birželio 12 dieną ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną.“ Tarptautinėje teisėje valstybės pripažinimas yra neatšaukiamas ir nepanaikinamas aktas. 1991 m. liepos 29 d. sutartimi pripažintas Lietuvos Respublikos tarptautinis teisinis statusas yra valstybės identiteto (tapatumo) pripažinimas, o tai reiškia, kad 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos Respublika yra identiška Lietuvos valstybei, kurią 1940 m. aneksavo Sovietų Sąjunga. Šia Sutartimi Rusijos Federacija pripažino tokį Lietuvos Respublikos tarptautinį statusą, koks įtvirtintas Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. akte „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. 1990 m. kovo 11 d. akte Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, „reikšdama tautos valią“, paskelbė, kad ji, „kaip suverenių galių reiškėja, šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.“ 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas taip pat priėmė įstatymą „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“. Tai valstybės suvereniteto restitucijos aktai, įvykdyti tautos valia.

Lietuvos valstybės restitucija taip pat pagrįsta valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus normomis, kurios reikalauja, kad būtų atkurta nukentėjusios valstybės teisinė padėtis ir teisės, buvusios iki įvykdant tarptautinės teisės pažeidimą. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Rusijos Federacijai teko pareiga išvesti buvusios SSRS kariuomenę iš Lietuvos Respublikos teritorijos. Šią pareigą Rusijos Federacija įvykdė 1993 m. rugpjūčio 31 d. pagal 1992 m. rugpjūčio 8 d. Maskvoje pasirašytą Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos grafiką. Derybose dėl Rusijos Federacijos kariuomenės išvedimo Lietuvos delegacija vadovavosi tiek bendrosios tarptautinės teisės principais ir normomis, tiek 1991 m. liepos 29 d. sutartimi – visa tai palengvino 1992 m. rugpjūčio 8 d. Rusijos Federacijos kariuomenės išvedimo grafiko sudarymą.

Tarptautinėje teisėje taikomas bendrasis teisės principas *ex injuria jus non oritur* (pažeidimas nesukuria teisės pažeidėjui). Tarptautinės teisės doktrinoje Lenkijos Respublikos valstybingumo atkūrimas po Pirmojo pasaulinio karo[3]

[3] ZARĘBA, S. Ciągłość państwa polskiego od 1918 r. z punktu widzenia prawa międzynarodowego. *Sprawy Międzynarodowe,* 2018, Nr. 3, p. 270. Prieiga per internetą: http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/sm/article/view/203/167.

ir Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimas 1990 m.[4] kartais aiškinamas vadovaujantis *ius postliminii* koncepcija. Lotynų kalboje *limen* reiškia slenkstį, ribą. Senovės Romos pilietis, patekęs į priešo vergiją, atsidurdavo už Romos jurisdikcijos ribų. Senovės Romos teisėje *ius postliminii* taisyklė buvo taikoma Romos piliečiams, grįžusiems iš priešo nelaisvės. Pagal Romos teisę, tapę vergais, jie prarasdavo Romos piliečio statusą. Sugrįžusiems pagal *ius postliminii* buvo atkuriama nuosavybė ir prarastos teisės tiek, kiek šias teises (santuokos teises ir pan.) buvo įmanoma atkurti atsižvelgiant į turto sąžiningo įgijimo senaties ir kitas aplinkybes. Grįžusiam iš priešo vergovės Romos kariui dar reikėjo atlikti specialią *postliminium* ceremoniją, kai už jo išlaisvinimą buvo sumokėta išpirka ar padaryti mainai. Klasikinės tarptautinės teisės praktikoje *ius postliminii* doktrina kartais buvo remiamasi tam, kad būtų nustatoma, ar karo metu okupuotoje teritorijoje okupanto priimti aktai buvo teisėti. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje neteisėtai okupuotos ir aneksuotos užsienio valstybės suvereniteto visiška restitucija nekelia jokių papildomų sąlygų. Nėra jokio pagrindo taikyti *ius postliminii* koncepciją Baltijos valstybių suverenitetui ir nepriklausomybei atkurti. Bendroji tarptautinė teisė nežino senaties kategorijos ir nenustato laiko ribų teisėms atkurti (restitucijai). Lietuvos Respublika tarptautinės teisės prasme nei 1940 m., nei kada nors vėliau neprarado suvereniteto jurisdikcijos savo sienų ribose ir savo piliečių atžvilgiu, išlaikė tarptautinės teisės subjekto statusą, kuris apima teisę palaikyti diplomatinius santykius, sudaryti tarptautines sutartis ir t. t. Todėl pamatinės 1991 m. liepos 29 d. sutarties preambulės ir 1 straipsnio normos yra taip pat šiuolaikinės bendrosios tarptautinės teisės dalis.

1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 1 straipsnyje ir 1978 m. Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo tarptautinėms sutartims 1 straipsnyje nustatyta, kad „sutartis – tai raštu tarp valstybių sudarytas tarptautinis susitarimas, kuriam taikomos tarptautinės teisės normos, įtvirtintas viename ar keliuose susijusiuose dokumentuose, nesvarbu, koks būtų to susitarimo pavadinimas." Rusijos Federacija 1991 m. gruodžio 24 d. paskelbė, kad ji yra valstybė Sovietų Sąjungos teisių ir pareigų tęsėja, o tarptautinė valstybių bendrija tai pripažino. Rusijos Federacija perėmė SSRS tarptautines sutartis, tęsia SSRS narystę Jungtinėse Tautose ir kitose pasaulinėse tarptautinėse organizacijose. Nežiūrint to, kad 1991 m. liepos 29 d. sutartis sudaryta tuo metu, kai formaliai Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika (RTFSR) buvo žlungančios Sovietų Sąjungos sąjunginė respublika, Sutartis pagal teisinį turinį ir formą Lietuvos ir Rusijos atžvilgiu yra tokia pat tarptautinė sutartis, kaip ir visos kitos

[4] Žr. LOEBER, D. A. Legal Consequences of the Molotov-Ribbentrop Pact for the Baltic States on the Obligation ‚to Overcome the Problems Inherited from the Past'. *Baltic Yearbook of International Law*, 2001, volume 1, issue 1, p. 127; KARSKI, K. 'Ius Postliminil'jako podstawa uznania ciągłośći przedwojennych i dzisiejszych państw bałtyckich. *Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Warszawskiego*, 14.1 / 2014.

jų tarptautinės sutartys. Papildomai galima paminėti, kad Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija savo interneto svetainėse šią sutartį nurodo kaip galiojančią sutartį. Abi šalys ją ratifikavo ir apsikeitė ratifikaciniais raštais 1992 m. gegužės 4 d. Šią dieną Sutartis ir įsigaliojo. 1969 m. Vienos konvencijos 26 straipsnis nustato, kad kiekviena įsigaliojusi sutartis jos šalims yra privaloma ir šalys privalo sąžiningai ją vykdyti.

Tas faktas, kad 1991 m. liepos 29 d. sutarties pasirašymo dieną Borisas Jelcinas buvo Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos, kurios vardu jis pasirašė šią sutartį, prezidentas, o tik vėliau tapo Rusijos Federacijos prezidentu, pačios Sutarties galiojimui neturi reikšmės. 1969 m. Vienos konvencijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad laikoma, jog asmuo atstovauja valstybei priimant sutarties tekstą, tvirtinant jo autentiškumą arba išreiškiant valstybės sutikimą laikyti sutartį įpareigojančia, jei iš suinteresuotų valstybių veiksmų ar iš kitų aplinkybių yra aišku, kad tos valstybės laiko tą asmenį tuo tikslu atstovaujančiu valstybei, nereikalaudamos pateikti įgaliojamuosius raštus. Laikoma, kad šie pareigūnai pagal einamas pareigas yra savo valstybės atstovai, nereikalaujant, kad jie pateiktų įgaliojamuosius raštus: valstybių vadovai, vyriausybių vadovai, užsienio reikalų ministrai – visiems su sutarties sudarymu susijusiems veiksmams atlikti (1969 m. Vienos konvencijos 7 straipsnio 2 dalis).

Tam, kad sutartis būtų kvalifikuojama kaip sutartis pagal 1969 m. Vienos konvenciją, užtenka nustatyti, ar rašytiniu aktu (aktais) šio akto šalys ketino nustatyti įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę, t. y. nustatyti, koks yra tarptautinis teisinis šio akto (aktų) objektas, spręsti, ar šalys šiuo aktu (aktais) išreiškė valią sudaryti sutartį, ir tuo pagrindu daryti išvadą, ar tokie asmenys, sudarę aktą (aktus), buvo įgalioti ar pagal tarptautinę teisę gali būti laikomi įgaliotais sudaryti valstybę (valstybes) įpareigojančią sutartį. 1991 m. liepos 29 d. sutartis visiškai atitinka šiuos reikalavimus. Be to, pagal 1969 m. Vienos konvencijos 8 straipsnį laikoma, kad valstybė išreiškė sutikimą sudaryti tarptautinę sutartį, jei vėliau valstybė savo veiksmais patvirtina, kad ji sutiko su sutarties sudarymu. Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija vėlesnėse dvišalėse sutartyse rėmėsi 1991 m. liepos 29 d. sutartimi, dar kartą patvirtindamos šios fundamentalios jų santykiams sutarties teisinę galią.

1991 m. liepos 29 d. sutartyje įtvirtinti šalių kaimynystės santykių pagrindai. Ši Sutartis gali būti vertinama kaip pagrindinė – joje nustatyti dvišalių santykių principai, sutartys, kurias šalys numato sudaryti tam tikrose srityse. Sutartimi remiamasi sudarant šias sutartis, kuriose minėti Sutarties principai bus konkretizuoti. 1991 m. liepos 29 d. sutartimi jos šalys rėmėsi sudarydamos kitas dvišales tarptautines sutartis.

1991 m. liepos 29 d. sutarties 11 straipsnyje *inter alia* nustatyta:

„Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika reiškia savo ypatingą suinteresuotumą, o Lietuvos Respublika prisiima įsipareigojimą prisidėti prie

palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimo. Šios sąlygos bus sureguliuotos specialiame Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarime."

1991 m. liepos 29 d. sudarytame Susitarime dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje (toliau – Susitarimas dėl Kaliningrado srities raidos) šalys vadovavosi Sutarties nuostatomis ir taip įgyvendino Sutarties 11 straipsnio pagrindines normas.

Susitarimo dėl Kaliningrado srities raidos 1 straipsnyje šalys nustatė:

„Šalys, pripažindamos esamų sienų tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos visame jų ilgyje neliečiamybę ir remdamosi Sutarties 1 straipsniu, susitarė sudaryti susitarimus, kuriuose bus išspręsti sienų režimo ir kur praeina sienų linija, pasienio vidaus vandenų, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos kontinentinio šelfo ir išskirtinės ekonominės zonos Baltijos jūroje apibrėžimo bei panaudojimo konkretūs klausimai."

1997 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartyje dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos ir 1997 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartyje dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje taip pat pateikiama nuoroda į 1991 m. liepos 29 d. sutartį.

1991 m. liepos 29 d. sutarties 2 straipsnis skelbia, kad šalys „pripažįsta viena kitos teisę savarankiškai įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje joms priimtinomis formomis, prisidėdamos prie nusiginklavimo ir įtampos mažinimo Europoje proceso, taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas, o sąveikos šioje srityje formos bus nustatytos atskirame susitarime." Ši nuostata pripažįsta neatimamą Lietuvos teisę savarankiškai pasirinkti saugumo garantijas, tarp jų ir galimybę įstoti į pasirinktas kolektyvinio saugumo ir gynybos organizacijas, visų pirma – į Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją (NATO).

Nepriklausomybę atkūrusi Lietuvos Respublika savarankiškai sprendė nuosavybės klausimus savo teritorijoje dar iki 1991 m. liepos 29 d. sutarties sudarymo. Toks iš valstybės suvereniteto išplaukiantis statusas įtvirtintas Sutarties 13 straipsnyje:

„Aukštosios Susitariančiosios Šalys savarankiškai reguliuoja nuosavybės santykius savo teritorijoje.

Vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių valstybinės nuosavybės, juridinių asmenų ir piliečių nuosavybės, esančios kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teritorijoje, teisinį režimą reguliuoja įstatymai tos Aukštosios Susitariančiosios Šalies, kurioje yra ta nuosavybė, jeigu kitko nenumatyta atskiruose Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarimuose."

Dar 1990 m. kovo 13 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarė, kad visos šio nutarimo priėmimo dieną Lietuvos teritorijoje esančios sąjunginio

ir sąjunginio-respublikinio pavaldumo valstybinės įmonės, įstaigos ir organizacijos pereina Lietuvos Respublikos jurisdikcijai. 1991 m. rugpjūčio 21 d., t. y. praėjus mažiau nei mėnesiui nuo Sutarties sudarymo, Lietuvos Respublikos Ministrų Taryba priėmė nutarimą dėl buvusių sąjunginio pavaldumo įmonių sąjunginio turto. Šiame nutarime nustatyta, kad neįtrauktos į privatizuojamų įmonių sąrašus buvusios sąjunginio pavaldumo įmonės (objektai) priklauso Lietuvos Respublikos jurisdikcijai kaip Lietuvos Respublikos valstybinė nuosavybė, jeigu tarpvalstybinėse Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos derybose nebus susitarta kitaip.

1991 m. liepos 29 d. sutarties 4 straipsnyje įtvirtinti principai, kurie pašalino ateityje galinčias kilti pretenzijas dėl tariamo buvusių SSRS piliečių diskriminavimo įgyjant vienos iš Sutarties šalių pilietybę:

„Aukštosios Susitariančiosios Šalys garantuoja savo piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės ar kitokių skirtumų lygias teises ir laisves.

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika asmenims, kurie turi Lietuvos Respublikos pilietybę arba teisę į šią pilietybę ir šios Sutarties pasirašymo metu nuolat gyvena RTFSR teritorijoje bei turi RTFSR nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, garantuoja teisę laisva valia ir RTFSR įstatymų nustatyta tvarka įgyti Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos pilietybę, netaikydama jiems kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.

Lietuvos Respublika garantuoja asmenims, kurie turi teisę į RTFSR pilietybę ir iki 1989 m. lapkričio 3 d. nuolat gyveno bei tebegyvena Lietuvos teritorijoje, ir turi Lietuvos Respublikoje nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, teisę laisva valia ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, netaikydama jiems sėslumo cenzo, lietuvių kalbos mokėjimo ar kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.“

Lietuva, sudarydama Sutartį su Rusija, atsižvelgė į Rusijos pageidavimus suteikti galimybę asmenims, įsikūrusiems Lietuvoje iki Sutarties pasirašymo ir turintiems teisę į Rusijos pilietybę, pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę netaikant sėslumo cenzo ir valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimų.

Pagal Sutarties 5 straipsnį kiekviena jos šalis pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas savo įstatymuose nustatys teises ir pareigas, kurių atsiradimas siejamas su tos šalies pilietybės įgijimu. Pagal šį straipsnį kiekviena šalių visiems šios Sutarties 4 straipsnyje nurodytiems asmenims, gyvenantiems jos teritorijoje, nepriklausomai nuo jų tautybės įsipareigojo garantuoti pilietines ir politines, socialines, ekonomines ir kultūrines teises bei pagrindines žmogaus laisves pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas ir šalies, kurioje gyvena, įstatymus, taip pat etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę kartu su kitais

tos pačios grupės nariais arba oficialiai užregistruotos bendruomenės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją ir atlikti jos apeigas, taip pat vartoti gimtąją kalbą.

Rusijos Federacijai ypač svarbios buvo krovinių ir keleivių tranzito į Kaliningrado sritį per Lietuvos Respublikos teritoriją garantijos. Lietuva savo ruožtu buvo suinteresuota krovinių ir keleivių tranzitu per Rusijos Federacijos teritoriją. Sutarties 14 straipsnyje nustatyta, kad šalys, užtikrindamos tranzitinius krovinių ir keleivių pervežimus per savo jūrų, upių uostus ir oro uostus, geležinkeliais bei automobilių keliais ir vamzdynais, sudarys specialų susitarimą dėl krovinių ir keleivių tranzito per savo teritorijas sureguliavimo be jokios diskriminacijos.

1992 m. vasario 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo principų ir tarpusavio santykių sąlygų transporto srityje nustatė, kad kiekviena iš Susitariančiųjų Šalių pagal savitarpio susitarimo principą sudaro tinkamas sąlygas kitos Susitariančiosios Šalies visų rūšių transportui, pervežančiam keleivius ir krovinius tarp abiejų Šalių, taip pat tranzitu per jų teritorijas, funkcionuoti. Susitarime taip pat nurodyta, kad visi keleivių ir krovinių pervežimai, vykdomi vienos iš Susitariančiųjų Šalių per kitos Susitariančiosios Šalies teritoriją, ir transporto priemonės, vykdančios šiuos pervežimus, atleidžiami nuo valstybinių mokesčių už kelių, transporto priemonių panaudojimą ir aptarnavimą, taip pat nuo pelno ir pajamų mokesčio, gauto už pervežimus. Vadovaujantis 1991 m. liepos 29 d. sutarties nuostatomis ir atsižvelgiant į 1992 m. vasario 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimą dėl bendradarbiavimo principų ir tarpusavio santykių sąlygų transporto srityje, 1993 m. lapkričio 18 d. buvo sudaryti trys Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimai: dėl oro susisiekimo, dėl prekybinės jūreivystės, dėl tarptautinio susisiekimo automobiliais. Vadovaujantis 1992 m. vasario 12 d. Susitarimu dėl bendradarbiavimo principų ir tarpusavio santykių sąlygų transporto srityje, 2007 m. gruodžio 4 d. buvo sudarytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl laivybos Kuršių mariose bei Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Kaliningrado srities vandenų keliais.

Lietuvos Respublikai sutinkant, Europos Sąjunga ir Rusijos Federacija 2002 m. lapkričio 11 d. pasirašė Bendrąjį pareiškimą dėl tranzito tarp Kaliningrado regiono ir likusios Rusijos Federacijos dalies, pagal kurį nuo 2003 m. liepos 1 d. Rusijos Federacijos piliečiams kelionei iš Rusijos Federacijos teritorijos į Rusijos Federacijos Kaliningrado sritį ir atgal tranzitu per Lietuvos Respublikos teritoriją išduodamas supaprastinto tranzito dokumentas (STD) arba supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentas (STGD). Europos Sąjunga įsipareigojo atlyginti visas papildomas Lietuvos Respublikos STD ir STGD įvedimo išlaidas.

Kai kurios 1991 m. liepos 29 d. sutarties nuostatos, kaip antai 10 straipsnio nuostata, kurioje įtvirtinta, kad ekonominį šalių bendradarbiavimą reglamentuos sutartys ir susitarimai, nustatantys didžiausio palankumo režimą, buvo išplėtotos universaliose tarptautinėse sutartyse, kuriose dalyvauja abi šalys. Lietuvai ir Rusijai įstojus į Pasaulio prekybos organizaciją (PPO), jų tarptautinės prekybos santykius reguliuoja PPO steigimo sutarties ir kitos PPO normos. Be abejo, toliau galioja 1991 m. liepos 29 d. sutarties reikalavimas jos šalims informuoti viena kitą apie ekonominius sprendimus, kurie gali atsiliepti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teisėms ir teisėtiems interesams. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, Rusijos Federacija pagal ES vidaus rinkos normas yra trečioji šalis, kuriai taikomos užsienio prekybos normos, įkaitant išorės muitų taisykles. ES prekybos santykiai su trečiosiomis šalimis reglamentuojami pagal PPO normas ir dvišalius prekybos susitarimus. Nuo 1997 m. ES ir Rusijos Federacijos tarptautinius ekonominius santykius dvišaliu lygiu taip pat reglamentuoja Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimas.

Pagal Europos Sąjungos teisę Rusijos piliečiai yra trečiosios valstybės piliečiai, kurių atvykimui į Lietuvos Respublikos teritoriją ir vizų režimui taikomos 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento (ES) 2016/399 dėl taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Sąjungos kodekso (Šengeno sienų kodekso) reikalavimai. 2007 m. birželio 1 d. įsigaliojus Europos Bendrijos ir Rusijos Federacijos Susitarimui dėl vizų Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos piliečių išdavimo tvarkos supaprastinimo, Rusijos Federacijos ir Europos Sąjungos piliečiams įsigaliojo supaprastinta vizų išdavimo tvarka.

Sutartis taip pat nustatė šalių bendradarbiavimo principus kultūros, meno, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, informacijos, technikos (7 straipsnis), tarptautinio ekologinio saugumo srityse (9 straipsnis), finansinių ir bankų santykių principus (12 straipsnis).

Šių eilučių autorius dalyvavo rengiant daugelio čia paminėtų dvišalių sutarčių tekstus.

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIES DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ RENGIMO PERIPETIJOS

Česlovas Vytautas Stankevičius
Lietuvos Respublikos derybų su Rusija
delegacijos vadovas, ambasadorius

Įvadas

Sutartis kaip derybų rezultatas

2021 m. liepos 29 d. sukanka trisdešimt metų nuo tos dienos, kai nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis ir Rusijos Federacijos[1] prezidentas Borisas Jelcinas[2] RTFSR Tarybų rūmuose pasirašė Sutartį tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų[3] (toliau – Liepos 29 d. sutartis arba Sutartis). Sutartis buvo pasirašyta praėjus 51 metams nuo 1940 m. Lietuvos aneksijos pradžios ir 71 metams nuo 1920 m. liepos 12 d. sutarties pasirašymo.

Sutartį pagal tarptautinės teisės kriterijus yra nuodugniai išnagrinėjęs ir jos reikšmę įvertinęs tarptautinės ir konstitucinės teisės specialistas, Konstitucinio Teismo pirmininkas Dainius Žalimas 2018 m. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos mokslo darbų periodiniame leidinyje „Parlamento studijos“[4] paskelbtame straipsnyje „1991 metų Lietuvos sutarties su Rusija dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų reikšmė“. Savo darbe jis rašo: „svarbiausia išvada yra ta, kad pripažindama Lietuvos Respublikos statusą pagal 1990 m. kovo 11 d. aktus Rusijos Federacija kartu vienareikšmiškai pripažino šiuose aktuose konstatuotą Lietuvos Respublikos tęstinumą ir iš jo kylantį Lietuvos valstybės identitetą – tapatumą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu įsteigtai Lietuvos valstybei.“[5]

D. Žalimas taip pat konstatavo, kad „Rusijos Federacija pripažino sovietinės agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą ne tik smerkdama 1940 metų aneksiją

---

1 Nagrinėjamu laikotarpiu Rusijos Federacija oficialiai vadinosi Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika (RTFSR). Toliau, kur tekstas nėra formalus ar nėra citata, autorius vartos oficialaus pavadinimo santrumpą RTFSR arba sutrumpintą (dabartinį) Rusijos valstybės pavadinimą – Rusijos Federacija arba tiesiog Rusija.

2 Rusijos gyventojų – tuomečių SSRS piliečių – išrinktas tiesioginiuose rinkimuose 1991 m. birželio 12 d.

3 Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97613.

4 *Parlamento studijos,* 2018, Nr. 24, p. 23–52. Prieiga internetu: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr24/files/23-53.pdf.

5 *Ibid*., p. 38.

Sutarties preambulėje, bet ir pripažindama Lietuvos Respublikos statusą pagal 1990 m. kovo 11 d. aktus. Juk šiuose aktuose ir tiesiogiai, ir implicitiškai minima SSRS agresija, sustabdžiusi Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymą.“[6]

Istorikai A. Eidintas, A. Bumblauskas, A. Kulakauskas ir M. Tamošaitis savo bendrame 2012 m. darbe yra pažymėję, kad „Draugiški valstybių vadovų santykiai leido parengti Lietuvos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinių santykių sutartį. Abiejų šalių parlamentų pirmininkai – V. Landsbergis ir B. Jelcinas – ją pasirašė 1991 m. liepos 29 d. (įsigaliojo po metų).“[7] Istorikas Z. Butkus savo pranešime 2011 m. Sutarties dvidešimtmečio minėjime Seime Sutartį yra įvertinęs taip: „Tai buvo sutartis tarp demokratiškų, demokratiją kuriančių šalių. <...> Situacija buvo unikali, nes, kaip žinome, tokių sutarčių su kitomis valstybėmis Rusija nėra sudariusi.“[8]

1990–1991 m. derybos dėl Sutarties kaip procesas

Šiame įvade cituojamame D. Žalimo darbe[9] atlikta išsami Sutarties analizė ir jos nuostatų įvertinimas pagal tarptautinę teisę – tai Lietuvos ir Rusijos valstybių dvišalių *derybų rezultato įvertinimas*, o šio darbo objektas yra *derybų dėl Sutarties procesas*.

Lietuvos Respublikos 1990–1991 m. paralelinių derybų Maskvoje su Sovietų Sąjunga ir su Rusijos Federacija proceso esminius momentus šio straipsnio autorius yra glaustai aprašęs knygoje „Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais“[10]. 1990–1991 m. laikotarpio atskirose paraleliai vykusiose Lietuvos derybose „su Maskva“, t. y. su Rusijos valstybe, Rusijai atstovavo du skirtingi subjektai – Sovietų Sąjunga ir valstybinį suverenitetą (kaip valstybinės valdžios pilnatvę) 1990 m. atkūrusi pagrindinė jos respublika – Rusijos Federacija (RTFSR).

Minėtoje knygoje paraleliai vykusių atskirų Lietuvos derybų su SSRS ir Rusijos Federacija pagrindiniai momentai ir eiga pateikti sugretintai, kalendorine seka. Autorius derybas dėl Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų vertina kaip nepalyginamai svarbesnes negu „derybas dėl derybų“ su SSRS, nes jos buvo realios ir rezultatyvios, baigėsi sudaryta pagrindine RTFSR ir Lietuvos Respublikos Sutartimi, kuria remiasi visos paskesnės sutartys, reglamentuojančios atskiras Rusijos ir Lietuvos tarpvalstybinių santykių sritis. Minėtoje autoriaus knygoje išsamiau aprašytas nuo 1992 m. sausio (jau po SSRS egzistavimo pabaigos) vykusių

[6] *Ibid*., p. 37.

[7] EIDINTAS, A., BUMBLAUSKAS, A., KULIKAUSKAS, A., TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 256.

[8] Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/milziniskos-svarbos-1991-uju-sutartis-su-rusija-lietuvos-kaimynes-tokios-neturi-56-1277968.

[9] Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr24/files/23-53.pdf.

[10] STANKEVIČIUS, Č. V. *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2013.

kitų svarbių Lietuvos derybų su Rusijos Federacija – dėl SSRS okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos – tvarkos ir terminų procesas.

Autoriaus vertinimu, šiuolaikinės istorijos ir teisės šaltinių bei specialiosios informacijos kontekste deryboms dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų iki šiol skirta nepakankamai dėmesio. Autoriaus knygoje atskiri derybų proceso epizodai ir detalės liko ne iki galo aprašyti. Šiame darbe autorius siekia pagrindinių derybų procesą kuo išsamiau *atskleisti kaip atskirą nuoseklų politinį-teisinį procesą* ir taip bent iš dalies kompensuoti informacijos apie jį nepriteklių.

Aprašydamas derybų procesą, autorius naudojosi Seimo archyve išlikusiais derybų šalių nuostatų ir sutarčių projektų darbiniais tekstais rusų kalba, nes tik baigiamajame etape projektai buvo parengti lietuvių ir rusų kalbomis. Todėl šiame straipsnyje visos citatos iš sutarties straipsnių projektų yra autoriaus išverstos iš rusų kalbos. Rašant straipsnį, tiesioginiai derybų dalyviai pasidalijo išsaugotais užrašais, diskusijomis ir pastabomis ir taip padėjo autoriui kuo išsamiau atskleisti derybų proceso epizodus.

Lietuvos ir Rusijos derybas inicijavo ir kuravo abiejų šalių vadovai V. Landsbergis ir B. Jelcinas. Jie Sutarties pasirašymo dieną aukščiausiu lygiu priėmė galutinį sprendimą dėl svarbiausios šalių nuostatos Sutartyje – apie SSRS prievolę pašalinti jos 1940 m. įvykdytos Lietuvos aneksijos pasekmes. Iki tos dienos vienuolika mėnesių trukusių derybų darbus nuveikė Lietuvos Respublikos ir RTFSR delegacijos. Kartu su įgaliotais Lietuvos delegacijos nariais – Aukščiausiosios Tarybos deputatais – derybose tiesiogiai dalyvavo patyrę teisės specialistai, delegacijos patarėjai ir padėjėjai – visi dirbo sutartinai kaip solidarios Lietuvos komandos nariai. Kiekvieno iš jų, kurių pavardės minimos šiame straipsnyje, ir tų, kurie lieka nepaminėti, indėlį į derybų rezultatą autorius vertina kaip vienodai svarbų.

Lietuvos ir Rusijos santykių praeities veiksniai

Analizuojant Lietuvos ir Rusijos derybų 1990–1991 m. procesą dėl tarpvalstybinių santykių sureguliavimo, būtina įvertinti jį lėmusius pagrindinius veiksnius (faktorius). Nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos ir Rusijos santykių sureguliavimą veikė istoriniai 1918–1940 m. faktoriai. Vertinant Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos santykius, tiek juos sureguliuojant sutartimis, tiek po sureguliavimo dešimtmečiais juos palaikant, Lietuvos atstovams reikia atsakymo į klausimą „kiek praeities yra dabartyje?“[11] Kitaip tariant, reikia įvertinti, koks yra Rusijos valstybės santykis su savo praeities veiksmais ir jų pasekmėmis.

[11] 2011 m. liepos 29 d. vykusioje Sutarties 20-mečiui skirtoje apskritojo stalo konferencijoje tokiu klausimu savo pranešimą pavadino Lietuvos derybų su RTFSR delegacijos narys, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Valdemaras Katkus.

Lietuvos 1990–1991 m. derybose su Rusijos Federacija kaip aktualūs praeities veiksniai figūravo 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutartis[12] (toliau – 1920 m. Taikos sutartis, Taikos sutartis) bei 1940 m. SSRS įvykdyta Lietuvos okupacija ir aneksija. Kitus Lietuvos ir Rusijos Federacijos derybas veikusius faktorius subrandino nagrinėjamu laikotarpiu vykusi imperinės SSRS geopolitinė transformacija.

1917 m. kovo pradžioje carinėje Rusijos imperijoje įvykus vadinamajai Vasario[13] revoliucijai, Rusijos valstybės valdžia buvo perduota įvairių politinių jėgų koalicinei Laikinajai vyriausybei, Rusija rengėsi tapti demokratine valstybe. Rugsėjo mėnesį Rusijos valstybė buvo paskelbta respublika, lapkričio 12 d. buvo paskirti Steigiamojo susirinkimo rinkimai. Tačiau 1917 m. lapkričio 7 d.[14] bolševikai įvykdė karinį vyriausybės perversmą. 1918 m. sausį susirinkusį Steigiamąjį susirinkimą rinkimus pralaimėję bolševikai paleido (išvaikė) ir Rusijos valstybė tapo galutinai jų užvaldyta Rusijos Tarybų Federacine Socialistine Respublika (RTFSR), arba Tarybų (Sovietų) Rusija.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. aktu atkurtą Lietuvos valstybės nepriklausomybę jos savanorių kariuomenė 1919 m. pabaigoje apgynė nuo sovietinės Rusijos Raudonosios armijos puolimo ir ją išstūmė iš Lietuvos teritorijos. Visų Lietuvos gyventojų išrinktas Steigiamasis Seimas 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucija įtvirtino nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip demokratinę Lietuvos Respubliką. RTFSR 1919 m. pabaigoje pasiūlius, 2020 m. gegužę Lietuvos Respublika su ja vedė derybas dėl taikos sutarties sudarymo.

1920 m. liepos 12 d. su Lietuvos Respublika pasirašyta Taikos sutartimi RTFSR *be atodairų pripažino Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir gera valia visiems laikams atsisakė visų Rusijos suvereniteto teisių lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu*. 1922 m. pabaigoje Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika tapo SSRS pagrindine sudėtine dalimi. Jos 1920 m. sudarytą Taikos sutartį su Lietuvos Respublika SSRS patvirtino[15] ir nuolat pripažino kaip Lietuvos Respublikos ir SSRS valstybinių santykių pagrindą.

Pagal 1939 m. rugpjūčio 23 d. su nacistine Vokietija sudarytos sutarties slaptuosius Molotovo–Ribentropo protokolus Sovietų Sąjunga 1939 m. spalio 10 d. ultimatyviai primetė Lietuvai vadinamąją savitarpio pagalbos sutartį, į Lietuvą

[12] Prieiga per internetą: https://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=112582&p_query=&p_tr2=2.

[13] Pagal Rusijos imperijoje galiojusį Julijaus kalendorių.

[14] Pagal Julijaus kalendorių spalio 25–26 d.

[15] Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos 1926 m. rugsėjo 28 d. Nepuolimo ir neutralumo sutarties 1 straipsnis: „Taikos sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos, sudaryta Maskvoje 1920 metų liepos mėn. 12 d., kurios visi nuostatai palaiko savo galią ir neliečiamybę, lieka Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos santykių pagrindu“. Prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/istorija/IH00/1926_09_28_Nepuolimo_ir_neutralumo_sutartis_su_SSRS.IH2401.pdf.

įvedė ir dislokavo savo okupacines ginkluotąsias pajėgas. Sulaužiusi 1920 m. Taikos sutartį ir kitas galiojančias su Lietuva sutartis, tarp jų – 1926 m. rugsėjo 28 d. Nepuolimo ir neutralumo sutartį, Sovietų Sąjunga 1940 m. birželio 15 d. Lietuvą galutinai okupavo ir rugpjūčio 3 d. aneksavo.

SSRS iki 1990 m. tęsiant Lietuvos okupaciją ir aneksiją, valstybės teisinį subjektiškumą ir tęstinumą užtikrino Lietuvos aneksijos tarptautinis nepripažinimas[16] ir užsienio valstybėse veikusios Lietuvos diplomatinės atstovybės. Lietuvoje jį išlaikė ginkluotą kovą už nepriklausomybę 10 metų kovojusi tauta, vadovaujama jos teisėtos atstovybės – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS), ir nuo 1953 m. neginkluotą tautos pasipriešinimą tęsę rezistentai.

1989 m. kovą į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą (toliau – ir Suvažiavimas) su Sąjūdžio nepriklausomybės programa išrinkti Lietuvos atstovai, su Estijos ir Latvijos atstovais Suvažiavime veikdami kaip viena okupuotų Baltijos tautų delegacija, bendromis pastangomis privertė sudaryti specialią Suvažiavimo komisiją ir dalyvavo joje rengiant išvadas[17] dėl 1939 m. rugpjūčio 23 d. Vokietijos–Sovietų Sąjungos sandėrio su Molotovo ir Ribentropo pasirašytais slaptaisiais protokolais politinio ir teisinio įvertinimo. 1989 m. gruodžio 24 d. nutarimu[18] Suvažiavimas 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptuosius protokolus pripažino buvus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“ ir juos pasmerkė. Taip SSRS oficialiai pripažino ir 1940 m. įvykdytą Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją. Tačiau SSRS nepripažino iš to šiurkštaus tarptautinės teisės pažeidimo kilusios pareigos – pašalinti Lietuvos okupacijos ir aneksijos pasekmes.

1989 m. gruodžio 2–3 d. įvykusiame JAV prezidento George'o Busho susitikime su SSRS prezidentu M. Gorbačiovu Amerikos prezidentas jam priminė, kad JAV niekada nepripažino SSRS įvykdytos Baltijos šalių aneksijos. *M. Gorbačiovas JAV prezidentą patikino, kad SSRS prieš Lietuvą karinės jėgos nenaudos ir svarstys „bet kokią asociacijos [su Lietuva ir kitomis Baltijos valstybėmis] formą, kuri atitiktų abipusius interesus*“[19].

---

[16] Aneksijos nepripažinimo esmę ir jo teisines pasekmes 2011 m. vasario 16 d. pranešime „Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimas ir jo teisinės pasekmės“ yra išsamiai įvertinęs D. Žalimas. Prieiga per internetą: https://www.bernardinai.lt/2011-02-16-dainius-zalimas-lietuvos-ir-kitu-baltijos-valstybiu-aneksijos-nepripazinimas-ir-jo-teisines-pasekmes/.

[17] Komisijoje dirbo 26 deputatai: Lietuvos atstovai – K. Motieka, V. Landsbergis, J. Marcinkevičius ir Z. Šličytė; Latvijos atstovai – M. Vulfsons, N. Nejlands, I. J. Kesbers; Estijos atstovai – E. Savisaar, E. Lippmaa, M. Lauristin. Anot Zitos Šličytės, išskirtinį indėlį pagrindžiant Komisijos išvadas įnešė Estijos atstovai ir Rusijos Federacijos deputatas Jurijus Afanasjevas, kuris tuo metu buvo Maskvos valstybinio istorijos ir archyvistikos instituto rektoriumi. Z. Sličytė jį vadina Rusijos istorikų sąžine.

[18] 1989 m. gruodžio 24 d. priimtas SSRS liaudies deputatų suvažiavimo nutarimas „Dėl Tarybų Sąjungos ir Vokietijos 1939 m. nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo“. Prieiga per internetą: http://doc20vek.ru/node/3261.

[19] BESCHLOSS, M. R., TALBOTT, S. *At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War*. Boston / London / Toronto, 1993, p. 164.

RTFSR liaudies deputatų suvažiavimas priima Deklaraciją dėl RTFSR valstybinio suvereniteto

Pagal 1989 m. spalio 29 d. priimtas RTFSR Konstitucijos pataisas Rusijos Federacijos aukščiausiasis valstybinės valdžios organas buvo RTFSR liaudies deputatų suvažiavimas. Jo išimtinei kompetencijai priklausė RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko išrinkimas ir Aukščiausiosios Tarybos sudėties suformavimas. 1990 m. kovo 4 d. vykusiuose RTFSR liaudies deputatų rinkimuose, skirtingai negu SSRS liaudies deputatų rinkimuose[20], visi RTFSR liaudies deputatai buvo renkami lygiuose tiesioginiuose rinkimuose, santykinai laisvuose nuo tiesioginio komunistų partijos valdžios diktato.

Pirmajame (ir vieninteliame istorijoje) RTFSR liaudies deputatų suvažiavime 1990 m. gegužės 29 d. surengtuose RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rinkimuose „Demokratinės Rusijos“ deputatų bloko kandidatu buvo iškeltas B. Jelcinas. Iki rinkimų B. Jelcinas priklausė SSRS aukščiausios valdžios nomenklatūrai, tačiau SSRS liaudies deputatų suvažiavime jis veikė kaip M. Gorbačiovo vadovaujamai SSKP politikai oponavusios demokratinės krypties deputatų grupės politinis lyderis kartu su moraliniu lyderiu A. Sacharovu.

B. Jelcino konkurentas rinkimuose buvo SSKP (Kremliaus) kandidatas – tuometis RTFSR ministrų tarybos pirmininkas. M. Gorbačiovas Suvažiavime dėjo pastangas, kad B. Jelcinas rinkimų nelaimėtų. Absoliuti dauguma Suvažiavimo deputatų buvo SSKP nariai, tačiau didelė dalis jų kritikavo SSKP valdžios dominavimą ir balsavo už B. Jelciną[21]. Tik trečiuoju balsavimu, 535 balsais (esant 531 balsų kvorumui)[22] Suvažiavimas išrinko B. Jelciną RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininku – aukščiausiuoju Rusijos Federacijos pareigūnu, faktiniu jos vadovu.

RTFSR liaudies deputatų suvažiavimas, RTFSR gyventojų (laikomų Rusijos piliečiais) išrinktų deputatų steigiamasis susirinkimas, 1990 m. birželio 12 d. priėmė Deklaraciją dėl RTFSR valstybinio suvereniteto (toliau – 1990 m. birželio 12 d. Deklaracija, Deklaracija). Galima daryti prielaidą, kad B. Jelcino išrinkimas RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininku nulėmė RTFSR suvereniteto deklaracijos priėmimą.

Tą pačią 1990 m. birželio 12 d. vykusiame SSKP suvažiavime B. Jelcinas padarė pareiškimą apie Rusijos Federacijos daugiapartinę sistemą ir apie savo išstojimą iš SSKP[23]. Išrinktas RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininku

[20] 1/3 SSRS liaudies deputatų nebuvo renkami tiesioginiuose rinkimuose, bet buvo deleguojami komunistų partijos ir visuomeninių organizacijų, kurios galimai buvo paveikios komunistų partijos įtakai.

[21] Prieiga per internetą: https://w.histrf.ru/articles/article/show/piervyi_siezd_narodnykh_dieputatov_rsfsr.

[22] Prieiga per internetą: https://www.gazeta.ru/science/2020/05/29_a_13100011.shtml.

[23] Prieiga per internetą: https://yeltsin.ru/archive/paperwork/8547/.

B. Jelcinas vadovavo Rusijos Federacijos valstybinei valdžiai, nepriklausomai nuo M. Gorbačiovo vadovaujamos SSKP valdžios.

RTFSR liaudies deputatų suvažiavimas 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijoje, liudydamas pagarbą visų į SSRS sudėtį įeinančių tautų suverenioms teisėms, iškilmingai paskelbė *RTFSR valstybinį suverenitetą visoje jos teritorijoje* ir *pasiryžimą sukurti demokratinę teisinę valstybę atnaujintos SSR Sąjungos sudėtyje.* Teisiškai prieštaringa analogiška nuostata buvo vartojama ir Lietuvos Sąjūdžio kelyje į nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą. Rusijos Federacijos deklaruotas tikslas teisiškai galėjo reikšti ir autonominį RTFSR valstybinį statusą „atnaujinamoje Sąjungoje“ ir alternatyvią komunistinei SSRS nepriklausomos Rusijos valstybės kuriamą konfederaciją.

Deklaracijos 5 straipsnis nustatė „RTFSR valdžios pilnatvę valstybinio ir visuomeninio gyvenimo klausimais, išskyrus tuos, kuriuos ji savanoriškai perduos SSR Sąjungai valdyti“. RTFSR valdžios pilnatvė apėmė visą Rusijos valstybės vidaus valstybinę valdžią, visas jo šakas:

–„RTFSR Konstitucijos ir įstatymų viršenybę visoje RTFSR teritorijoje; *SSRS Sąjungos aktų, prieštaraujančių RSFSR suverenioms teisėms, veikimas jos teritorijoje bus pristabdomas, o nesutarimai tarp Respublikos ir Sąjungos bus sprendžiami Sąjunginės sutarties nustatyta tvarka*“;

–„išimtinę tautos teisę valdyti, naudotis ir disponuoti nacionaliniu Rusijos turtu“;

–„visateisio RTFSR atstovavimo teisę kitose sąjunginėse respublikose ir užsienio šalyse;“.

Palyginę Deklaracijoje įtvirtintas RTFSR valstybinio suvereniteto atnaujintos SSR Sąjungos sudėtyje nuostatas su tomis, kurias Sąjūdžio teikimu 1989 m. gegužės 18 d. LTSR suvereniteto deklaracija ir LTSR konstitucijos straipsnių pakeitimais „LTSR suverenitetą SSRS sudėtyje“ formaliai įtvirtino LTSR Aukščiausioji Taryba, matome, kad jos savo koncepcija buvo panašios.

Deklaracijos 6 straipsnio formuluotę „RTFSR jungiasi su kitomis respublikomis į Sąjungą Sutarties pagrindu“ galima suprasti, kad Deklaracijoje RTFSR numatė naujos Sąjungos kūrimo planą. Apie vienijimąsi Deklaracijoje kalbama kaip apie būsimą bendrą steigiamąjį veiksmą, įgyvendinamą Sąjungos sutarties pagrindu. Tai rodė ir Deklaracijos formuluotė apie RTFSR „savanorišką dalies savo suverenios valdžios įgaliojimų perdavimą Sąjungai vykdyti“, kuri atitiko naujos Sąjungos valstybės steigėjos statusą. Deklaracijos nuostata, kad „SSRS Sąjungos aktų, prieštaraujančių RSFSR suverenioms teisėms, veikimas jos teritorijoje bus pristabdomas, o nesutarimai tarp Respublikos ir Sąjungos sprendžiami Sąjunginės sutarties nustatyta tvarka“, taip pat atrodo kaip būsimai sutarčiai skirta sąlyga.

RTFSR deklaruota suverenios valstybinės valdžios pilnatvė ir RTFSR teisė savanoriškai spręsti, kokiose valstybės valdžios srityse savo suverenius įgaliojimus

perduoti suverenių respublikų sutartimi galimai naujai sąjungai, neatitiko M. Gorbačiovo plano *atnaujinti esamą SSR Sąjungą* pertvarkant į (kon)federaciją esamam „SSRS Centrui“ išsaugant valstybinės valdžios svertus, įskaitant įstatymų leidybos pagrindus.

Galima konstatuoti, kad 1990 m. birželio 12 d. Deklaracija reiškė Sovietų Sąjungos geopolitinį lūžį, išjudinusį komunistinės imperijos kertinę atramą. 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos nuostatos apie RTFSR valstybinės valdžios pilnatvę, jos Konstitucijos ir įstatymų viršenybę reiškė, kad valstybinės valdžios pilnatvės Rusijos Federacijos teritorijoje netenka M. Gorbačiovo vadovaujama SSRS. Deklaracija buvo veiksnys, griaunantis M. Gorbačiovo planą išsaugoti „atnaujinamą“ Sovietų Sąjungą nuo gresiančio suirimo. Pažymėtina, kad, praėjus metams po RTFSR Deklaracijos, sakydamas sveikinimo kalbą B. Jelcino inauguracijos į Rusijos Federacijos prezidento pareigas ceremonijoje, M. Gorbačiovas net du kartus smerktinai minėjo „įstatymų karą“ [24], pavadindamas jį „pavojingiausiu reiškiniu“.

1990 m. birželio 12 d. Deklaracija atvėrė Lietuvos Respublikai galimybę ir buvo pakankamas pagrindas vesti derybas su Rusijos Federacija kaip su jos nepriklausomybę gerbiančia Rusijos valstybe.

Pradinės iniciatyvos dėl Lietuvos ir Rusijos dvišalių derybų

Nuo 1989 m. V. Landsbergis ir B. Jelcinas dalyvaudavo Sovietų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavimo posėdžiuose. Kaip savo šalių deputatų grupių lyderiai jie buvo įsidėmėję vienas kito veiklą, tačiau tiesioginių asmeninio bendradarbiavimo ryšių užmezgę nebuvo. Būdamas vienas iš „Demokratinės Rusijos“ deputatų tarpregioninės grupės lyderių, B. Jelcinas gerai žinojo tiesą apie SSRS 1940 m. įvykdytą Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją, suprato ir pritarė teisėtiems jų nepriklausomybės atkūrimo siekiams.

Pirmasis V. Landsbergio ir B. Jelcino tiesioginis susitikimas Maskvoje įvyko 1990 m. gegužės 30 d. Pirmesniame šio straipsnio skyriuje jau rašyta apie tai, kaip šio susitikimo išvakarėse – gegužės 29 d. *B. Jelcinas buvo išrinktas Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku.* Minėtas susitikimas įvyko tada, kai M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjunga jau šeštą savaitę vykdė baudžiamąją ekonominę blokadą prieš valstybės nepriklausomybę *de jure* atkūrusią Lietuvą. Tuo pat metu B. Jelcino vadovaujamas „Demokratinės Rusijos“ deputatų blokas jau buvo parengęs RTFSR liaudies deputatų suvažiavimo Deklaracijos dėl RTFSR valstybinio suvereniteto projektą, pagal kurį turėjo būti nustatyta B. Jelcino vadovaujamos Rusijos Federacijos valstybinės valdžios nepriklausomybė nuo M. Gorbačiovo vadovaujamos SSKP centrinės valdžios Sovietų

[24] „Įstatymų karu“ politinėje leksikoje vadintas SSRS respublikų įstatymų viršenybės įtvirtinimas SSR Sąjungos įstatymų atžvilgiu.

Sąjungoje. Taigi Lietuvos ir Rusijos lyderiams buvo aktualu nustatyti abiejų šalių *tiesioginius nepriklausomus politinius ir ekonominius santykius*.

1990 m. gegužės 30 d. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis per Maskvą vyko pirmojo užsienio vizito į susitikimą Prahoje su Čekoslovakijos prezidentu Vaclavu Havelu. Tos kelionės metu Maskvoje ir įvyko padėjėjų skubos tvarka suderintas ir iš anksto neskelbtas pirmasis neoficialus V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikimas[25] *tête-à-tête,* trukęs apie dvi valandas. Nuo šio susitikimo metu užmegztų asmeninių santykių klostėsi geras jų tarpusavio supratimas politikoje, tapdamas palankiu būsimų tarpvalstybinių derybų veiksniu.

V. Landsbergis apie šį susitikimą 1997 m. išleistoje savo knygoje yra rašęs, kad tada jie su B. Jelcinu sutarė dėl derybų: „Jau gegužės mėnesį, vykdamas į Prahą prezidento Havelo kvietimu, Maskvoje išsamiai kalbėjausi su Borisu Jelcinu. Tai buvo organizuota per privačius kontaktus, susitikome nedarbo dieną kažkurioje vidurinėje mokykloje, berods, net klasėje[26], labai konspiratyviai. *Sutartoms tada deryboms su Rusija pradėti* jau liepos 19 d. sudarėme delegaciją, vadovaujamą mano pavaduotojo Česlovo Stankevičiaus. Liepos 27 d. Jūrmaloje prie Rygos susitikome keturiese – trijų Baltijos šalių ir Rusijos vadovai – jau visai oficialiai sutarėme pradėti rengti „dvišales valstybines sutartis“ be jokių išankstinių sąlygų. Toks turėjo būti atsakomasis spustelėjimas ir Gorbačiovui.“[27]

RTFSR 1990 m. birželio 12 d. priėmus Deklaraciją dėl valstybinio suvereniteto, liepos 8 d. Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas ir naujasis Ministrų Tarybos Pirmininkas I. Silajevas oficialiu raštu kreipėsi į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką V. Landsbergį ir Ministrę Pirmininkę Kazimirą Danutę Prunskienę su pasiūlymu neatidėliotinai pradėti rengti *„sutarties tarp mūsų respublikų“* projektą, paskirti įgaliotus atstovus ir sudaryti sutartį, „apimančią *visas abipusiškai naudingo bendradarbiavimo sferas* 1991 metais ir ateityje (rus. *на перспективу*)“[28].

[25] Rašant šį straipsnį Vladimiras Jarmolenko interviu autoriui pasakojo, kaip buvo inicijuotas V. Landsbergio susitikimas su Čekoslovakijos prezidentu V. Havelu ir pakeliui – su Rusijos Federacijos vadovu B. Jelcinu. Gegužės mėnesį Vilniuje lankėsi „Chartijos 77“ signatarų delegacija. Prieš jai išvykstant iš Vilniaus V. Jarmolenko kalbėjosi su glaudžius ryšius su V. Havelu nuo „Chartijos 77“ laikų turinčiu jos signataru Petru Pospichalu ir jo paprašė tarpininkauti dėl galimo V. Landsbergio susitikimo su Čekoslovakijos prezidentu. Netrukus V. Landsbergis gavo V. Havelo oficialų kvietimą, abiejų šalių vadovų sekretoriatai suderino vizito Prahoje programą. Gegužės 30 d. kelionėje į Prahą V. Landsbergį lydėję delegacijos nariai Šarūnas Adomavičius, Ramūnas Bogdanas ir Artūras Skučas bei tuometis Lietuvos atstovas Maskvoje Egidijus Bičkauskas padėjo V. Jarmolenko nustatyti, kad V. Landsbergio ir B. Jelcino gegužės 30 d. susitikimas įvyko ankstyvą rytą Maskvos Spalio raj. vykdomajame komitete, Šabalovka g. Nr. 6, B. Jelciną rėmusių demokratinių jėgų atstovo I. Zaslavskio kabinete.

[26] Apie nustatytą tikrą šio susitikimo vietą žr. 25 išnašą.

[27] LANDSBERGIS, V. *Lūžis prie Baltijos*. Vilnius: Vaga, 1997, p. 210. Dėl patikslintos susitikimo vietos žr. 25 išnašą.

[28] Laiško kopija saugoma autoriaus archyve. Analogiškus RTFSR vadovų pasiūlymus gavo Estija ir Latvija.

Liepos 8 d. RTFSR pasiūlymas labiau atspindėjo suinteresuotumą įgyvendinti ekonominį savarankiškumą sudarant tiesioginio ūkinio bendradarbiavimo sutartis su Baltijos valstybių (ir SSRS respublikų) vyriausybėmis apeinant SSRS „Centro" vyriausybę. Jis atitiko ir Lietuvos interesą išsaugoti ekonomikos gyvybingumą SSRS ekonominės blokados sąlygomis. Lietuvos Vyriausybė greitai pasirengė sudaryti tarpvyriausybinį susitarimą dėl trumpojo periodo ekonominių santykių su RTFSR sureguliavimo. Abiejų šalių vyriausybių vadovai I. Silajevas ir K. D. Prunskienė 1990 m. rugpjūčio 15 d. susitikimo Maskvoje metu pasirašė susitarimą dėl prekybinių ir ekonominių ryšių 1991 metais[29].

V. Landsbergio ir B. Jelcino gegužės 30 d. preliminariai sutartos derybos dėl Lietuvos ir Rusijos Federacijos politinių-teisinių santykių nustatymo turėjo būti tiesioginė jų vadovaujamų Aukščiausiųjų Tarybų atsakomybė. Derėtis ir sutartimi nustatyti abiem pusėms priimtinus sutarties principus ir normas turėjo vadovų sudarytos ir kuruojamos valstybinės derybų komisijos ar delegacijos. V. Landsbergis numatė teikti Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai priimti nutarimą dėl Lietuvos komisijos deryboms su RTFSR patvirtinimo.

Lietuvos ir Rusijos atsigręžimas į 1920 m. Taikos sutartį

Jau šio straipsnio įvade minėta, kad 1920 m. liepos 12 d. su RTFSR sudaryta Taikos sutartis ir 1922 m. RTFSR pagrindu sukurtos valstybės tęsėjos – Sovietų Sąjungos (SSRS) – buvo patvirtinta tarpvalstybinių santykių su Lietuva pagrindu[30]. Minint jos sudarymo 70 metų sukaktį, Lietuvos Respublikai ir Rusijos Federacijai buvo verta bendrai atsigręžti į tą sutartį, kurią SSRS sulaužė prieš 50 metų.

Į 1990 m. liepos 12 d. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos iškilmingą posėdį, skirtą 1920 m. Taikos sutarties septyniasdešimtmečiui, buvo pakviesta ir dalyvavo gausi RTFSR Aukščiausiosios Tarybos delegacija, vadovaujama jos pirmininko B. Jelcino pavaduotojo – RTFSR Tautybių Tarybos[31] pirmininko Ramazano Abdulatipovo. Tarp delegacijos narių buvo RTFSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo narys Nikolajus Travkinas[32] ir 13 įvairaus atstovavimo lygio Rusijos Federacijos deputatų, taip pat grupė kultūros veikėjų.

Posėdyje pranešimus skaitė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Bronislavas Juozas Kuzmickas ir Užsienio reikalų komisijos

[29] 1990 m. rugpjūčio 15 d. pasirašytas tarpvyriausybinių derybų susitikimo komunikatas.

[30] Lietuvos Respublikos ir SSRS 1926 m. rugsėjo 28 d. Nepuolimo ir neutralumo sutarties 1 straipsnis: „Taikos sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos, sudaryta Maskvoje 1920 metų liepos mėn. 12 d., kurios visi nuostatai palaiko savo galią ir neliečiamybę, lieka Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos santykių pagrindu."

[31] RTFSR Aukščiausioji Taryba tuomet susidėjo iš Respublikos Tarybos ir Tautybių Tarybos, atstovaujančios Rusijos nacionaliniams teritoriniams dariniams (1993 m. panaikinta).

[32] RTFSR Demokratų partijos įkūrėjas.

pirmininkas Emanuelis Zingeris, primindami 1920 m. Taikos sutarties su RTFSR sudarymo istorines aplinkybes.

B. J. Kuzmickas teigė: „Šio amžiaus pradžioje Lietuvos nepriklausomybei įtvirtinti esmingai svarbus buvo jos teisinis pripažinimas, padarytas paveldėtojų tos valstybės, į kurios sudėtį prievarta įjungta Lietuva išbuvo per 120 metų. Ta valstybė – Rusijos imperija, kurios politinės nuostatos neteikė pavergtosioms tautoms jokių išsilaisvinimo vilčių. Tačiau imperija žlugo 1917 metų revoliucijos liepsnose, kuriose kilo nauja valstybė – Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika, trumpiau Tarybų Rusija, nuo 1922 metų besivadinanti Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga. <...> Kada Lietuvoje patyrė nesėkmę bandymas Raudonosios Armijos daliniais įtvirtinti tarybų valdžią, Tarybų Rusija sėdo su Lietuvos Respublika prie derybų stalo. <...> Lietuva ir Tarybų Rusija tuomet pradėjo ir baigė derybas ne kaip buvęs pavaldinys ir valdovas, silpnasis ir stiprusis, bet kaip lygiateisiai subjektai, tvirtai pasiryžę, kaip pažymima sutarties tekste, teise ir teisingumu pagrįsti ateities tarpusavio santykius. <...> Lietuvos atrama siekiant nepriklausomybės atstatymo įteisinimo yra ir 1920 metų liepos 12 dienos Taikos su Tarybų Rusija sutartis. Tai, jog ši sutartis buvo grubiausiai sulaužyta, nepanaikino jos teisinės galios, nes Lietuva šios sutarties niekada neatsisakė, priešingai – ja visada, kaip, beje, ir Tarybų Sąjunga iki 1939 metų, rėmėsi vykdydama savo užsienio politiką. Šiandieninio siekimo remtis minėtos sutarties principais nereikėtų suprasti kaip noro jų laikytis, neatsižvelgiant į tai, kas pasikeitė per pastaruosius 70 metų, kas vyksta pastaruoju metu."[33]

E. Zingeris sakė: „Sutarties ištakų reikėtų ieškoti sudėtingos 1919 metų antros pusės tarptautinėje situacijoje. <...> Tarybų Rusija, norėdama sustiprinti savo padėtį, diferencijavo savuosius strateginius tikslus, vienas politines karines jėgas, pavojingiausias tuo metu, įveikė ginklu, kitas stengėsi neutralizuoti politinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis. 1919 metų rugpjūčio 31 dieną Rusija pasiūlė taikos derybas Estijos vyriausybei, o rugsėjo 11 – Lietuvos, Latvijos ir Suomijos vyriausybėms. <...> Lietuvos valstybingumo perspektyvos vertė atsižvelgti į šį Rusijos kvietimą derėtis. Iš visų 1919–1920 metais Rusijoje veikusių politinių jėgų tik bolševikai pademonstravo sutikimą pripažinti Lietuvos vyriausybę. <...> Ta 1920 m. liepos 12 dienos sutartis su Tarybų Rusija visuomenės sąmonėje yra įsitvirtinusi kaip svarbi mūsų valstybingumo gairė. Jau jos pirmojo straipsnio turinys liudija, kad sutartis išliks tautos atmintyje."

R. Abdulatipovas kalbėjo: „Mes tikriausia neturime užmiršti, ir apie tai šiandien buvo pasakyta pranešimuose, kad prie viso kritiško santykio su mūsų praeitimi tokia sutartis dvidešimtaisiais metais buvo įmanoma dėka Spalio revoliucijos. <...> Kartu su tuo tiesa yra ir kita, kad tos suvereniteto, savarankiškumo ir

[33] Cituojamos ištraukos – iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 12 d. iškilmingo posėdžio (104) stenogramos (prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/TAIS.251563/).

atgimimo prošvaistės buvo nuverstos ir tame nei rusų tautos, nei rusų, nei pačios Rusijos kaltė. Turiu pasakyti, kad Rusija per tuos metus faktiškai nepažeidė nei vieno Sutarties straipsnio, nei į vieną jos nuostatą nežvelgė su pašaipa. <...> Pati Rusija nebuvo suvereni respublika, ji dideliu mastu ištirpo sąjunginiuose organuose ir toje diktatoriškos viršūnės politikoje, kuri lozungais skelbė revoliucines idėjas, o faktiškai grįžo prie imperinio mąstymo, imperinės politikos. <...> *Rusija ir rusai šiandien suvokia save savarankišku istoriniu subjektu daugiausia dėka Aukščiausiosios Tarybos pirmininko [B. Jelcino] pozicijos. <...> Todėl, kad Rusijos Federacija nepriklausoma nuo* derybinio proceso su Sovietų Sąjunga, ji pati savarankiškai derėsis dėl sutarčių su Lietuvos Respublika sudarymo."

Primindamas B. Jelcino ir I. Silajevo liepos 8 d. rašytinį kreipimąsi dėl neatidėliotino sutarties sudarymo, R. Abdulatipovas pabrėžė, kad „*Rusijos Federacija grįs savo santykius [su Lietuva] savarankiškumo, lygiateisiškumo, geros kaimynystės ir abipusio naudingumo principais, jokiu būdu nesikišdama į viena kitos reikalus. Pradėdama sutarties sudarymo procesą Rusija faktiškai nekels jokių išankstinių sąlygų Lietuvos Respublikai, kitoms respublikoms taip pat. Negali būti laisva tauta, engianti kitas tautas. <...> Ekonominis, kultūrinis ir politinis mūsų tautų ir respublikų savarankiškumas – tai laiko priesakas, tai objektyvus procesas, kurio niekas nepajėgus sutrukdyti.*" R. Abdulatipovas atskirai paminėjo, kad būsimose sutartyse reikės skirti reikiamą dėmesį „mūsų tėvynainių", kurie gyvena Lietuvoje ir Rusijoje, likimo klausimams.

Lietuvos ruošimasis konsultacijoms su Rusijos Federacija

1990 m. liepos 13 d. Aukščiausiosios Tarybos posėdyje V. Landsbergis perskaitė pranešimą apie po vakarykščio1920 m. Taikos sutarties iškilmingo minėjimo savo parengtą RTFSR ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiųjų Tarybų atstovų susitikimo išvadų neoficialų (nepasirašytą) tekstą (rusų kalba), kurio kopijos buvo išdalytos deputatams.

V. Landsbergis teigė: „Jis atsirado po pokalbio su Borisu Jelcinu Maskvoje, kur buvo iš principo sutarta, kaip eisime į tas derybas ir naujus santykius. Po to, kai mes sužinojome, kad estų profesorius Lipma jau yra konkrečiai padirbėjęs su Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos žmonėmis ir turi tam tikrus Estijos–Rusijos galimos sutarties apmatus, mes juos gavome. Ir tada padirbėję mano patarėjai ir padėjėjai paruošė tokius du dokumentus, skirtingus, kurie vėl patiko estams, kaip geresni už tą jų vieną projektą."

V. Landsbergis deputatams sakė, kad apie tai informavo Latvijos Aukščiausiąją Tarybą, kuri vakar priėmė nutarimą sudaryti delegaciją deryboms su Rusijos Federacine Respublika. Jis taip pat informavo deputatus, kad parengtus projektus aptarė su atvykusiais R. Abdulatipovu ir N. Travkinu, kurie turėjo parengę tam tikrą jų pasirašytą projektą. „Po to iš tų pastabų aš jį dar sykį perdirbau,

pritaikiau ir dabar tai, ką jūs turite, tai galbūt Abdulatipovo–Travkino ir Landsbergio <...> projektas, bet jis nėra kieno nors pasirašytas“, – teigė V. Landsbergis.

V. Landsbergis kalbėjo: „Jūs taip pat turite nutarimo, kaip galėtų atrodyti mūsų parlamentinė-vyriausybinė komisija, projektą. Čia parašyta konsultacijoms, gal tai ir yra konsultacijoms, gal po to sudarysim dar kokią kitą komisiją arba jai suteiksim didesnius įgaliojimus negu tiktai konsultacijoms. *Dabar kalbama apie patį pirmąjį tų derybų etapą po jau vykusių konsultacijų*, apie kurias aš papasakojau, suteikiant joms tokį oficialų rangą. Ir kad mes galėtume kitą savaitę, aš manau, kad tai realu, ir kaip tik su Travkinu ir Abdulatipovu taip kalbėjom, kad kitą savaitę galima būtų jau pasiųsti grupelę mūsų žmonių, kokius tris ar keturis į Maskvą, arba ir iš jų pasikviesti. <...> Ir aptarti būtent tą pirmąjį dokumentą, kurio projektą jūs turite. *Tai būtų atstovų susitikimo išvada, tokia dar ne sutartis, bet principų nusakymas.*“[34]

Prie V. Landsbergio liepos 13 d. pateiktų projektų svarstymo Aukščiausioji Taryba grįžo liepos 19 d. vakariniame (111) posėdyje. Pristatydamas svarstyti pirmąjį projektą V. Landsbergis jį apibūdino kaip „po svarstymo su Abdulatipovu ir Travkinu dviejų pusių pastangų dokumentą“, kurį vėl reikėtų pateikti kitai pusei, ir tada galimai pasirašyti oficialiame dviejų šalių atstovų susitikime. „Tai yra įžanginio pobūdžio dokumentas, kuris nubrėžia, į ką turėtų būti orientuojama pagrindinė politinė sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos, taip pat kokios gali būti ir turėtų būti rengiamos kitos sutartys“,[35] – sakė V. Landsbergis.

Deputatams svarstyti pateikto projekto tekstas buvo toks:

„*Atstovų išvados dėl Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos savitarpio santykių ir bendradarbiavimo sutarties sudarymo pradinių principų.*

Remdamiesi Rusijos ir Lietuvos istorinėmis tradicijomis bei abiejų šalių noru ugdyti geros kaimynystės santykius, kuriems naujausiais laikais pamatą padėjo 1920 metų liepos 12 d. Taikos sutartis,

siekdami demokratinius procesus išplėtoti į šalių ir tautų lygiateisių ir teisingų santykių sistemą,

RTFSR ir Lietuvos Respublikos *atstovai siūlo* šiuos pradinio savitarpio santykių ir bendradarbiavimo sutarties parengimo principus:

1. Šalys, pripažindamos visišką Šalių suverenumą, yra pasirengusios nedelsdamos pradėti derybas be jokių išankstinių politinių sąlygų.

[34] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 13 d. popietinio (107) posėdžio stenograma (prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251572).

[35] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 19 d. popietinio (111) posėdžio stenograma (prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251583).

2. Šalys savitarpio santykius ketina reguliuoti, *sudarydamos lygiateises sutartis, tarp jų bendrąją politinę ir atskiras ekonomikos* ir prekybos, finansų ir kredito, mokslo ir technikos, kultūros, ekologijos, *gynybos ir nusiginklavimo interesų* bei kitų sričių sutartis.

3. Šalys stengsis išlaikyti ir plėtoti tuos ūkinius ir kultūrinius ryšius, kurie pasirodė naudingi, ir kurs naujus ryšius, nesikišdamos į viena antros vidaus reikalus, visiems laikams atsisakydamos bet kokių politinio ir ekonominio spaudimo formų.

4. Šalys numato besąlygiškai gerbti piliečių politines, socialines-ekonomines ir nacionalines-kultūrines teises ir jas ginti, jautriai atsižvelgti į laisvai pareikštą žmonių norą keisti pilietybę ir gyvenamąją vietą. Nė viena Šalis negali likti abejinga savo tėvynainių likimui.

5. Siekdamos palaikyti tiesioginius ir nuolatinius ryšius, Šalys pareiškia, jog jos pasirengusios pasikeisti atstovybėmis. Iš pradžių šios atstovybės galėtų veikti prie šalių vyriausybių. Turi būti skatinami tiesioginiai įmonių ir regionų ekonominiai ryšiai, padedantys formuoti kokybiškai naujus rinkos ir mainų santykius.

6. Šalys pabrėžia, jog būtina patikslinti jų pozicijas dėl TSR Sąjungos ekonominės skolos užsieniui, taip pat ir dėl TSRS sukaupto valstybinio turto savosios dalies.

7. Šalys pabrėžia, jog būtina sudaryti ekspertų grupes Savitarpio santykių ir bendradarbiavimo sutarties projektui bei kitoms sutartims parengti. Ekspertai apsvarstys derybų tikslus, jų vedimo būdus ir sąlygas. Savitarpio santykių ir bendradarbiavimo pradinės sutarties projektas bus pateiktas svarstyti aukščiausiesiems Šalių valstybinės valdžios organams.“[36]

V. Landsbergis teigė: „Visai eigai derybų su Rusijos Federacija, be abejo, reikalinga speciali komisija, didesnė negu tie keli žmonės, kurie vyktų tokių kontaktų arba priimtų svečius tokiems kontaktams. <...> Latvijos 4 žmonių delegacija tokiam pasitarimui ir galimam įžanginio dokumento pasirašymui vyksta į Maskvą ateinantį antradienį. <...> O bendrai komisijai sudaryti, kuri paskirtų ir pasiuntinius šitam dokumentui galutinai suderinti ir pasirašyti, ir kuri užsiimtų ekspertų grupių sudarymu, tai bendrai komisijai taip pat yra pasiūlymas, kurį jūs, turbūt, jau turite Aukščiausiosios Tarybos nutarimo projekto pavidalu. Čia yra siūloma patvirtinti 14 žmonių komisiją ir jai pavesti konsultavimąsi su Rusijos Federacijos atstovais, pasirengimą deryboms koordinuoti su Estija ir Latvija ir paruošti rekomendacijas dėl ekspertų darbo grupių, kurias tvirtins Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas. <...> Patvirtindami komisiją, jūs padėtumėte jai nedelsiant paskirti ir įgalioti asmenis kontaktams su Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos įgaliotiniais.“

Į deputato P. Varanausko klausimą, ar dėl šalių suvereniteto skirtumo neatsiras tarptautinių teisinių problemų, V. Landsbergis atsakė: „Mes savo suverenitetą

[36] *Ibid.*

suprantame kaip visišką ir tai net pasakyta žodžiu – visiškas suverenitetas. Aš manau, kad mes galime ir Rusijai pripažinti visišką suverenitetą. O kaip pati Rusija kol kas tvarkosi, perduodama dalį suvereniteto Kremliui, čia jau jos reikalas." Į deputato R. Rudzio klausimą, ar nereikėtų vesti trišalių derybų kartu su Baltarusija, nes egzistuoja sienų ir kitos problemos, V. Landsbergis atsakė: „Aš esu tos nuomonės, kad trišalės derybos būtų pati geriausia priemonė paskandinti šį sumanymą."

G. Vagnorius siūlė pataisyti 6 projekto punktą, kuriame numatyta tikslinti šalių pozicijas „dėl TSRS sukaupto valstybinio turto savosios dalies". Jis sakė, kad apie SSRS turtą Lietuvos teritorijoje negalima kalbėti ir siūlė įrašyti nuostatą, kad „Lietuva nepretenduoja į Rusijos turtą, o Rusija nepretenduoja į Lietuvos turtą". Teisininkas L. N. Rasimavičius klausimus dėl RTFSR tarptautinio subjektiškumo komentavo taip: „Kalbant apie vienos ar kitos valstybės tarptautinį subjektą, tai iš esmės nėra tokios definicijos. Kas yra iš tikro tas tarptautinės teisės subjektas? Jeigu Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika pripažįsta Lietuvą, o Lietuva pripažįsta Rusijos Respubliką, tai jų tarpusavio santykiai ir yra vienos su kita kaip tarptautinės teisės subjektų santykiai."

Deputatas P. Vaitiekūnas pasisakė dėl Baltijos valstybių derybų formulės „vienas plius vienas" arba „trys plius vienas": „Bijoti derybų ar jas apsunkinti papildomomis sąlygomis, derinant su latviais ir estais, kai praktiškai derinti nelabai yra ką, man atrodo, mes prarastume tik tempą, o tuos pačius rezultatus gautume vėliau. Be to, Lietuvos situacija yra skirtinga, kaip jau buvo pažymėta, ir aš, *pasisakydamas už formulę „vienas plius vienas"*, dar norėčiau pažymėti tą momentą, kad šiai sudarytai komisijai keliami ne tiktai tam tikri įsipareigojimai, bet ir įsipareigojimai pasiekti tam tikrų rezultatų."

Po diskusijų dėl pritarimo Atstovų išvadų projektui Aukščiausioji Taryba (84 balsais „už", 3 „prieš" ir 10 „susilaikius") pritarė iš esmės. Kaip buvo patikslintas ir koks tapo projekto tekstas po pritarimo Aukščiausiojoje Taryboje, ar su Atstovų išvadų projektu sutiko Rusijos Federacijos atstovai, autorius informacijos neturi. Autoriaus nuomone, dėl tokio turinio Atstovų išvadų, kaip politinės deklaracijos, šalių atstovai galutinai nesutarė (žr. toliau cituojamus Virgilijaus Čepaičio užrašus). Tokiu dokumentu Rusijos derybų komisija derybose niekada nesiremdavo. Galimas dalykas, kad dėl panašaus dokumento Rusijos atstovai galėjo lengviau sutarti su Latvijos ir Estijos atstovais, o V. Landsbergio pataisytas Atstovų išvadų projektas jiems netiko.

Pritarus Atstovų išvadų projektui, Aukščiausioji Taryba 1990 m. liepos 19 d. nutarimu[37] patvirtino 15 asmenų (tarp jų – 12 Aukščiausiosios Tarybos deputatų) pradinę Lietuvos Respublikos parlamentinę vyriausybinę komisiją konsultacijoms su Rusijos Tarybų Federacine Socialistine Respublika.

[37] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 19 d. nutarimas Nr. I-393 „Dėl Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos derybų".

Patvirtinta tokia komisijos sudėtis: 1. Č. V. Stankevičius (pirmininkas); 2. L. Andrikienė (AT dep. / Užsienio reikalų k-ja); 3. P. Budrys (Dailės muziejaus dir.); 4. V. Čepaitis (AT dep. / Piliečių teisių ir tautybių k-jos); 5. K. Glaveckas (AT dep. / Ekonomikos k-ja); 6. V. Jurna (finansų ministro pav.); 7. J. Karvelis (AT dep. / Valstybės atkūrimo k-ja); 8. V. Katkus (AT dep. / Užsienio reikalų k-ja); 9. A. Merčaitis (ekonomikos ministro pav.); 10. Č. Okinčicas (AT dep. / Užsienio reikalų k-ja); 11. R. Paulauskas (AT dep. / Valstybės atkūrimo k-ja); 12. N. L. Rasimavičius (AT dep. / Teisinės sistemos k-ja); 13. Z. Šličytė (AT dep. / Krašto apsaugos ir vidaus reikalų k-ja); 14. K. Uoka (AT dep. / Valstybės kontrolierius); 15. E. Vilkas (AT dep. / Biudžeto k-ja)[38].

Aukščiausioji Taryba pavedė Komisijai: „2. Konsultuotis su Rusijos FSR įgaliotais atstovais, *suderinti derybų principus, objektus ir sąlygas*. 3. Pasirengimo deryboms klausimus koordinuoti su Estijos ir Latvijos komisijomis ar delegacijomis. 4. Pateikti pasiūlymus dėl ekspertų darbo grupių, kurias tvirtina Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas“. Nutarimo 2 punkte nurodyta užduotis buvo analogiška tai, kuri buvo suformuluota deryboms su Sovietų Sąjunga.

V. Čepaitis paskelbtuose savo užrašuose[39] yra užfiksavęs, kad pasiruošimo deryboms su Rusijos Federacija klausimas liepos 23 d. buvo aptariamas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdyje: „Turim būti lojalūs Rusijai. Ar tuo pat metu dėl to paties su Tarybų Sąjunga ir su Rusija?“ V. Čepaitis rašo, kad tą pačią dieną (liepos 23 d.) įvyko pirmasis pasirengimo deryboms su Rusija komisijos posėdis, cituoja Eduardo Vilko pasisakymą jame. „E. Vilkas. Politinė sutartis, kurios negalima maišyti su ekonomine; Rusijoje dabar niekas neaišku, neaiški jų galimybė disponuoti savo ištekliais. Neaiškus ir mūsų ekonominis balansas su Rusija, net tuo atveju, jei liktume Sąjungoje <...>“. V. Čepaičio užsirašyta reziumė po posėdžio: „Reikia tartis: Dėl problematikos. Dėl komisijų ir ekspertų. Dėl prekybinių atstovybių. Patikrinti įgaliojimus, atsivertus konstitucijas. [Į Maskvą] Važiuotų: Stankevičius, Andrikienė, Vilkas, Čepaitis“.

Apie 1990 m. liepos 25 d. susitikimą Maskvoje, RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pastate, su B. Jelcino pavaduotoju R. Chasbulatovu V. Čepaitis rašo taip: „Rusų viršininkas (Ruslan Imranovič) pabrėžia, kad ryšiai su Rusija veda prie gilesnių ir glaudesnių santykių visoje Tarybų Sąjungoje. Stankevičius atsako, kad Lietuva – nepriklausoma valstybė. Rusų atstovas replikuoja: mes vedame derybas ir su kitomis užsienio šalimis. Stankevičius. Mus domina jūsų santykiai su Tarybų Sąjunga. Rusai sako, kad jie nori pasiimti užsienio ryšius, visą ekonomiką, visą nuosavybę, išskyrus strateginius, gynybos ir magistralinius

[38] Prie Aukščiausiosios Tarybos deputatų pavardžių skliausteliuose autorius papildomai nurodo jų atstovaujamas Aukščiausiosios Tarybos parlamentines komisijas. Vyriausybės atstovų parlamentinėje vyriausybinėje komisijoje pareigos nurodytos Aukščiausiosios Tarybos nutarime Nr. I-393.

[39] *Kultūros barai*. 2016, Nr. 10, p. 83.

objektus. Neturi būti bendrasąjunginės nuosavybės. <...> Vartoja konfederacijos ir Rusijos valstybės sąvokas. <...> Greit turėsime savo užsienio banką, autonominę finansų sistemą. Darysime tai atsargiai, kad neišardytume trapios TSR sistemos. Norime kontroliuoti pinigų emisiją." V. Čepaičio užrašyta reziumė: „Reikia sudaryti ekonominę-prekybinę sutartį ir *suderinti politinę deklaraciją*. Terminas parengti ekonominei sutarčiai – 2–3 savaitės. <...> Gal kartu paskelbti ir politinę deklaraciją? Pirmasis delegacijų susitikimas įvyks po savaitės."[40]

Jūrmalos sutarimas dėl Baltijos valstybių ir RTFSR derybų dėl politinių-teisinių sutarčių

1990 m. liepos 27 d. Jūrmaloje (Latvija) įvyko Baltijos Valstybių Tarybos (toliau – ir BVT) posėdis, kuriame dalyvavo Latvijos, Estijos ir Lietuvos vadovai – A. Gorbunovas, A. Riuitelis ir V. Landsbergis. Naudojantis BVT posėdžio proga, Jūrmaloje taip pat buvo surengtas Baltijos valstybių vadovų susitikimas su į Jūrmalą atvykusiu Rusijos Federacijos vadovu B. Jelcinu. Šio susitikimo metu buvo apsvarstytas Baltijos valstybių ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinių santykių sureguliavimo klausimas. Priimtas bendras sprendimas „neatidėliotinai pradėti rengti Rusijos Federacijos ir Latvijos Respublikos, Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos, Rusijos Federacijos ir Estijos Respublikos dvišales pradines (rus. *исходные*) *tarpvalstybines politines-teisines sutartis*", taip pat sutartis specifiniais klausimais. *Susitarta, kad šalys nekels jokių išankstinių sąlygų*, kad darbas bus pavestas šalių sudarytoms specialioms komisijoms, vadovaujamoms Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkų pavaduotojų, o „*politines-teisines sutartis pasirašys Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkai*".[41]

Susitarimas pradėti derybas be išankstinių sąlygų dėl tarpvalstybinės politinės-teisinės sutarties su Rusijos Federacija sudarymo atvėrė Lietuvai hipotetinę „politinio-teisinio aplinkkelio" galimybę apeiti M. Gorbačiovo keliamą deryboms sąlygą – sutartimi susisaistyti valstybiniais (žadamais konfederacinio pobūdžio) ryšiais su „atnaujinama" ją aneksavusia valstybe – Sovietų Sąjunga. Derybomis ir pagal tarptautinę teisę sudaryta sutartimi nustačius lygiateisius santykius su Lietuvos nepriklausomybę pripažįstančia Rusijos Federacija, M. Gorbačiovo TSKP vadovaujama Sovietų Sąjunga negalėtų kelti savo sąlygos, remdamasi Rusijos Federacija, negalėtų kalbėti jos vardu.

Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 19 d. nutarimu sudaryta parlamentinė-vyriausybinė komisija (toliau – Lietuvos komisija, Komisija), vykdydama nutarimo 2 punkto įpareigojimą „suderinti derybų principus, objektą ir sąlygas", parengė tarpvalstybinių santykių politinių-teisinių principų deklaracijos

[40] *Ibid*.

[41] Citatos pagal visų keturių valstybių vadovų pasirašyto pranešimo rusų kalba kopiją iš autoriaus archyvo.

projektą. Rengdama jį, Komisija atsižvelgė į pirmesniame šio straipsnio skyriuje aptartą Atstovų išvadų dėl RTFSR ir Lietuvos Respublikos savitarpio santykių ir bendradarbiavimo sutarties sudarymo pradinių principų projektą (toliau – Principų projektas), kuriam iš principo pritarė Aukščiausioji Taryba, tačiau kuris derybų šalių suderintas nebuvo.

Parengtu Principų projektu Lietuvos komisija norėjo apsisaugoti nuo to, kad būsima sutartis netaptų „tarprespublikinių" horizontalių santykių sutartimi, kuri menkintų Lietuvos Kovo 11-osios akto sprendimus. Juk Lietuvos ir Rusijos Federacijos priimtais pamatiniais teisės aktais deklaruoti valstybinio suvereniteto statusai iš esmės skyrėsi, todėl lygiavertis šalių tarpusavio pripažinimas atrodė labai problemiškas.

Šio straipsnio autorius 1990 m. rugpjūčio 10 d. Komisijos parengtą Principų projektą išsiuntė Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui R. Chasbulatovui ir pakvietė jį rugpjūtį su vizitu atvykti į Vilnių apsvarstyti minėto projekto ir Rusijos santykių su Lietuva problematikos. Lietuvos parengtame Principų projekte siūloma pažymėti, kad šalys *atsižvelgia į tai, kad 1939–1940 m. Sovietų ir Vokietijos susitarimų bei slaptųjų protokolų pagrindu Lietuva buvo prievarta inkorporuota į SSRS sudėtį.* Principų projekte buvo numatyta, kad šalys: 1) sieks skubiausio Antrojo pasaulinio karo pasekmių likvidavimo, įskaitant prievartinį Lietuvos inkorporavimą į SSRS; 2) savo santykius grįs tarptautinės teisės principais; 3) remsis pagrindinėmis 1920 m. liepos 12 d. Rusijos ir Lietuvos Taikos sutarties nuostatomis; 4) remsis Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. akto „Dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo" nuostatomis ir Rusijos Federacijos 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos nuostatomis dėl valstybinio jų statuso; 5) sutartys ir susitarimai bus dvišaliai, nebus atviri trečiųjų šalių prisijungimui, trečiosioms šalims nebus leidžiama juos panaudoti įtraukiant šalis į bet kokias valstybių sąjungas; 6) Rusija rems (rus. *будет содействовать*) Lietuvos demilitarizacijos ir nuolatinio neutraliteto siekį.

Formuluodama 3 ir 6 punktų nuostatas Komisija atsižvelgė į Aukščiausiosios Tarybos uždarame posėdyje protokoliniu nutarimu patvirtintą derybų su SSRS delegacijos nuostatų ir tikslų sąrašą[42]. Nuostata dėl Lietuvos demilitarizavimo ir neutraliteto nuo 1989 m. vasario 15 d. Deklaracijos Sąjūdžio dokumentuose figūravo kaip okupacinės SSRS kariuomenės išvedimo iš Baltijos valstybių veiksnys, kadangi neutraliose šalyse negali būti dislokuotų užsienio valstybių karinių pajėgų. Reikia turėti omenyje, kad tuo laikotarpiu egzistavo Rytų Europos valstybėms SSRS primestas Varšuvos sutarties karinis blokas su jose dislokuotais SSRS kariuomenės kontingentais, kuris buvo panaikintas tik

[42] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos protokolinio nutarimo Nr. I-467 „Dėl derybų tarp Lietuvos Respublikos ir TSR Sąjungos pagrindinių nuostatų ir tikslų" viešai neskelbtas priedas, kurio kopija saugoma autoriaus archyve.

1991 m. liepą. Minėta nuostata derybų su SSRS ir Rusijos Federacija principų projektuose buvo iki 1991 m. sausio 13 d.

Pirmasis Rusijos ir Lietuvos įgaliotų komisijų konsultacinis posėdis Vilniuje

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos komisijų *pirmasis konsultacinis posėdis* įvyko 1990 m. rugpjūčio 24 d. Vilniuje. Jame Lietuvos Respublikai atstovavo Č. V. Stankevičius (Komisijos pirmininkas), L. L. Andrikienė, V. Čepaitis, K. Glaveckas, J. Karvelis, V. Katkus, Č. Okinčicas, L. N. Rasimavičius, K. Uoka ir E. Vilkas. Rusijos Federacijos delegacijai vadovavo RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Komiteto santykiams su SSRS respublikomis pirmininkas akademikas A. Granbergas, nariai buvo S. Baburinas, G. Bondarevas, E. Kožokinas, S. Krasavčenka, V. Melnikovas, F. Šelov-Kovediajevas.

Lietuvos komisijos vadovui pasiūlius posėdyje svarstyti Lietuvos iš anksto Rusijai pateiktą Lietuvos ir RTFSR politinių-teisinių santykių bendros deklaracijos projektą, Rusijos komisijos vadovas atsakė, kad parengtą dokumentą redaguoti dar per anksti, nes jame yra daug diskutuotinų klausimų, tad pradžioje reikalinga bendra diskusija, kad būtų išsiaiškinta, kokio dokumento siekiama.

Č. Stankevičiaus teigimu, Lietuvos delegacija rėmėsi išankstiniu šalių atstovų susitarimu pasirašyti konkretų dokumentą. Jis pažymėjo, kad Maskvoje buvo susitarta, jog deklaracijoje bus nustatomi šalių santykių principai.

Rusijos atstovai pažymėjo, kad Latvija ir Estija su Rusija jau rengia sutartis, ir klausė, kodėl Lietuva nori apsiriboti tik bendra deklaracija. Jie priminė, kad Jūrmaloje Lietuvos ir Rusijos vadovai susitarė rengti sutartis ir nekelti partneriams jokių išankstinių sąlygų, o Lietuvos pasiūlytame deklaracijos projekte tokių sąlygų esama[43]. Lietuvos atstovas L. N. Rasimavičius argumentavo, kad tuo atveju, kai pasirašo šalių vadovai, deklaracija faktiškai atlieka sutarties vaidmenį.

Lietuvos komisijos vadovui pasiūlius vis dėlto pereiti prie deklaracijos projekto nuostatų aptarimo, jas komentavo F. Šelov-Kovediajevas. Jis suabejojo, ar tikslinga preambulėje minėti 1939 m. SSRS ir Vokietijos susitarimus, nes Rusija neatsakinga už to meto SSRS vadovybės veiksmus. Jis pažymėjo, kad, įvertinant istorinį palikimą, yra skirtingų nuomonių, pavyzdžiui, ar dabartinė Rusija esanti buvusios Rusijos teisių ir įsipareigojimų perėmėja, nes Rusija tuo metu nebuvo pripažinta kaip tarptautinės teisės subjektas. Jis taip pat kalbėjo, kad 1920 m. Rusijos sutartys su Baltijos šalimis nėra absoliučiai teisėtos, kadangi po 70 metų ne visi jų punktai priimtini šiandien.

[43] Čia ir toliau apie šį konsultacinį derybų posėdį – pagal Užsienio reikalų ministerijos pirmojo sekretoriaus E. Bukino 1990 m. rugpjūčio 24 d. *pro memoria* kopiją autoriaus archyve.

Č. Stankevičius pabrėžė 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutarties teisėtumą, kadangi ji buvo pripažinta tarptautiniu mastu. Č. Okinčicas pastebėjo, kad Lietuvai svarbi ne tik pati 1920 m. sutartis, bet ir jos pasekmės. V. Katkus pažymėjo, kad Lietuva, atkurdama valstybingumą, perėmė ankstesnius Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, ir klausė: argi Rusijos Federacija prasideda nuo 1990 m. Deklaracijos dėl suvereniteto? Č. Stankevičius taip pat pabrėžė, kad Lietuvoje įvyko restitucijos, o ne apsisprendimo aktas, todėl Lietuva pripažįsta sutartis, sudarytas iki 1940 metų. Jis teigė, kad mes nesiūlome perkelti visų 1920 m. Taikos sutarties straipsnių į dabartį, tačiau jos 1 straipsnis, kad Rusija atsisako savo teisių į Lietuvą, galioja visiems laikams.

F. Šelov-Kovediajevas pareiškė, kad negalima pripažinti visų prieškarinių realijų, pavyzdžiui, Dancigo koridoriaus ar Želigovskio avantiūros. Neegzistuoja nė tokia realija kaip tų laikų Tautų Sąjunga, kuria Lietuva remiasi, grįsdama savo teisę į valstybingumą. L. N. Rasimavičius pakomentavo Lenkijos–Lietuvos santykių momentus, o V. Katkus pastebėjo, kad esamų sienų Lietuvos pusė nekvestionuoja.

A. Granbergas atkreipė dėmesį į tai, kad, įtraukus į sutartį istorinius momentus, jos ratifikavimas Rusijos parlamente įstrigtų, kadangi jame atstovaujama labai poliarizuotoms politinėms jėgoms. Rusijos delegacija kaip galimą variantą siūlytų vartoti Kovo 11-osios akto formuluotes.

F. Šelov-Kovediajevas prašė išaiškinimo, kaip Rusija turėtų įgyvendinti nuostatą, kad „Šalys sieks kuo spartesnio Antrojo pasaulinio karo padarinių likvidavimo, įskaitant Lietuvos inkorporavimą į SSRS“. Lietuvos atstovai paaiškino, kad Rusija galėtų ją įgyvendinti, remdama Lietuvos reikalavimą atkurti pirmykštę valstybės padėtį pagal tarptautinę teisę.

Diskutuojant dėl skirtingo šalių statuso, kitas Rusijos atstovas pareiškė, kad šalims nelaikant viena kitos lygiaverčiais subjektais, sutarties teisėtumas taptų problemiškas. Jis pasisakė už principinę nuostatą, kad šalys pripažįsta viena kitos suverenumą, atsižvelgdamos į savo paskelbtas valstybinio suvereniteto deklaracijas[44].

Rusijos atstovas S. Baburinas sakė, kad Rusijos pilietybės koncepcija dar svarstoma, tačiau jis mano, kad *sprendimo dėl dvigubos pilietybės išvengti nepavyks*[45], ir siūlė į projektą įrašyti nuorodą dėl specialaus susitarimo sudarymo. Šio straipsnio autorius atsakė, kad tokio susitarimo nereikia, nes Lietuva turi pilietybės įstatymą, kuriame dvigubos pilietybės nenumatyta ir nėra

[44] Lietuvos Komisija į šį pasiūlymą atsižvelgė ir tokią formuluotę pasiūlė 1990 m. rugsėjo 12 d. projekte-2 ir spalio 10 d. projekte-3. Tačiau Rusijos atstovai savo teikiamų sutarčių projektuose siūlydavo atsižvelgimą į šalių valstybingumo statusus formuluoti kaip vieną iš preambulės nuostatų, bet ne kaip šalių viena kitos pripažinimo formuluotę sutarties 1 straipsnyje. Tai mums pavyko pasiekti tik 1991 m. sausio 30 d. derybų raunde.

[45] 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos dėl RTFSR valstybinio suvereniteto 11 straipsnis skelbė: „Visoje RTFSR teritorijoje nustatoma respublikinė RTFSR pilietybė. Kiekvienam RTFSR piliečiui išsaugoma SSRS pilietybė.“

diskriminacinių normų kitataučių asmenų atžvilgiu. Rusijos atstovams keliant klausimą dėl SSRS nuosavybės santykių reguliavimo, kaip tai numatyta sutarties su Latvija projekte, E. Vilkas pareiškė, kad dėl to nėra diskusijos, nes visa nuosavybė Lietuvos teritorijoje priklauso jai.

Politinių teisinių konsultacijų posėdis su pietų pertrauka truko 6 valandas. Komisijos susitarė pasikeisti daugiausia diskusijų keliančių straipsnių siūlomais redakciniais variantais iki kito Maskvoje numatyto susitikimo.

Lietuvos ir Rusijos komisijos keičiasi siūlymais dėl šalių santykių principų

Lietuvos konsultacijų su Rusija komisija 1990 m. rugsėjo 13 d. parengė susitarimo dėl politinių-teisinių tarpusavio santykių principų patikslintą variantą (projektas-2), kurį komisijos vadovas išsiuntė RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pirmajam pavaduotojui R. Chasbulatovui.

Jame buvo pakeistos dviejų preambulės nuostatų formuluotės:

– „šalys mano, kad turi būti likviduotos 1940 metais Lietuvos prievartinio inkorporavimo į SSRS pasekmės kaip 1939 m. sovietinių-vokiškų (rus. *советско-германских*) susitarimų rezultatas“;

– „1920 m. liepos 12 d. Rusijos ir Lietuvos Taikos sutarties pagrindinės nuostatos ir dvasia yra dabarties ir ateities santykių bei sutarčių sudarymo išeities pozicijos;“.

Šiame variante vietoj nuorodos į šalių deklaruotus skirtingus statusus Lietuvos komisija pasiūlė tokią abipusio pripažinimo formuluotę:

„Lietuvos Respublika pripažįsta Rusijos TFSR suverenia valstybe ir tarptautinės teisės subjektu, kaip skelbia 1990 m. birželio 12 d. „Deklaracija apie valstybinį Rusijos TFSR suverenitetą“, o Rusijos TFSR pripažįsta Lietuvos Respubliką nepriklausoma valstybe ir tarptautinės teisės subjektu, kaip skelbia 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo“.“

Nuostatą dėl Lietuvos demilitarizacijos ir neutraliteto pasiūlyta išdėstyti taip: „Rusija netrukdys Lietuvos demilitarizacijos siekiams ir jos nuolatiniam neutralitetui, taip kaip Lietuva netrukdys atitinkamiems Rusijos siekiams.“ Dėl Rusijos kelto SSRS nuosavybės klausimo Lietuvos pusė pasiūlė tokią nuostatą: „Šalys savo teritorijoje abipusiškai pripažįsta išimtinai savo nuosavybės teisę.“

Tomis dienomis Lietuvos komisijos nariai J. Karvelis ir L. N. Rasimavičius savo iniciatyva su V. Landsbergio pritarimu lankėsi Maskvoje ir neoficialiai susitiko su vienu iš B. Jelcino politinės komandos komisijoje atstovu F. Šelov-Kovediajevu. Jie konsultavosi dėl Lietuvai svarbiausių principinių derybinių nuostatų, nuo kurių priklausė susitarimo perspektyva[46].

[46] Šio susitikimo apibūdinimas – pagal vieno jo dalyvių N. Rasimo (L. N. Rasimavičiaus) šio straipsnio rašymo metu autoriui papasakotus prisiminimus.

Lietuvos derybininkai argumentavo, kodėl svarbu projekto preambulėje įrašyti nuostatą apie būtinybę pašalinti SSRS įvykdyto prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS pasekmes ir tęstinius šalių santykius grįsti 1920 m. Taikos sutartimi. Jie pabrėžė, kad *būsimos sutarties 1 straipsnyje šalims reikia viena kitą pripažinti suvereniomis valstybėmis pagal jų 1990 m. birželio 12 d. ir 1990 m. kovo 11 d. pamatiniais aktais įtvirtintus valstybinius statusus*.

Parvežtame projekte įrašytas VII straipsnis, dėl kurio J. Karvelis ir L. N. Rasimavičius pasiūlė F. Šelov-Kovediajevui tokią formuluotę: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja savo teritorijose slopinti susidarymą ir veiklą organizacijų bei grupių, turinčių tikslą prievarta sunaikinti kitos Aukštosios Susitariančios Šalies nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir prievarta užgrobti valdžią. Šalys įsipareigoja bendradarbiauti kovos su organizuotu tarptautiniu nusikalstamumu. Tarpusavis nusikaltėlių išdavimas reguliuojamas atskiru Šalių susitarimu."

Atsižvelgdama į 1990 m. rugsėjo 14 d. gautą neoficialų Rusijos projekto variantą, Lietuvos komisija 1990 m. spalio 10 d. parengė naują savo projekto variantą (autoriaus archyve projektas-3). Jo preambulėje Lietuvai aktuali nuostata suredaguota taip: „atsižvelgdamos (rus. *учитывая*) į tai, kad prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS padarinių pašalinimas sukurs tarp abiejų valstybių ir tautų pasitikėjimo sąlygas". Kartu preambulėje liko Rusijos pasiūlyta Lietuvai dviprasmiška nuostata: „pripažindamos kiekvienos iš Šalių neatimamą (rus. *неотъемлемое*) teisę į valstybinę nepriklausomybę"[47]. Projekte įrašyti šie Lietuvos ir Rusijos pasiūlyti principai:

„1) 1920 metų liepos 12 dienos Taikos sutarties laikymosi patirtis ir perimamumas yra Šalių dabarties ir ateities santykių pagrindas.

2) Lietuvos Respublika pripažįsta Rusijos TFSR suverenia valstybe ir tarptautinių santykių subjektu, kaip skelbia jos 1991 m. birželio 12 d. Deklaracija apie Rusijos TFSR valstybinį suverenitetą, o Rusijos TFSR pripažįsta Lietuvos Respubliką nepriklausoma valstybe ir tarptautinės teisės subjektu, kaip deklaruota 1990 m. kovo 11 d. aktu „Dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo".

3) Šalys prisiima abipusius įsipareigojimus nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, nepažeisti pačioms ir neremti trečiųjų šalių pastangų pažeisti tarptautinės teisės normų prieš vieną iš Šalių.

4) Šalys pripažįsta viena kitos teisę savarankiškai realizuoti savo suverenitetą saugumo ir gynybos srityje Europos nusiginklavimo ir įtampos mažinimo kontekste, atsižvelgiant į tvirtą pastovaus Lietuvos Respublikos neutralumo tarptautinio pripažinimo siekį.

[47] Tolesnėse derybose Rusijos delegacija šią formulę gynė, aiškindama, kad ji reiškia faktiško nepriklausomybės įgyvendinimo teisę. Tačiau iš tikrųjų jie tą nuostatą gynė todėl, kad ji tenkino RTFSR deklaruotą valstybingumo statusą, taip pat Latvijos ir Estijos perėjimo į nepriklausomybę laikotarpio statusus.

5) Šalys įsipareigoja savo teritorijose slopinti susidarymą ir veiklą organizacijų bei grupių, turinčių tikslą prievarta sunaikinti kitos Aukštosios Susitariančios Šalies nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir prievarta užgrobti valdžią."

Kitos Rusijos projekte pasiūlytos straipsnių formuluotės projekte taip pat buvo patikslintos.

1991 m. sausio pradžioje Rusijos oficialiai pateiktas Lietuvai sutarties projektas

Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos atstovai 1991 m. sausio pradžioje Lietuvos įgaliotajam atstovui Maskvoje E. Bičkauskui perdavė savo naują Sutarties tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų projektą. Su E. Bičkausko užrašu (be datos) „Skubiai, gerb. V. Landsbergiui. Rusija siūlo pasirašyti maždaug tokio turinio kaip su Estija ir Latvija sutartį"[48] jis pasiekė Lietuvos derybų komisiją.

Projekto preambulėje pirmiausia įrašyta nuostata, kad Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija vadovaujasi 1990 m. kovo 11 d. ir 1990 m. birželio 12 d. jų priimtais „sprendimais dėl valstybinio statuso", o po jos – nuostata „*pripažindamos kiekvienos Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę*".

Projekto 1 straipsnio pirmoji dalis pasiūlyta tokia: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą suvereniomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais, taip pat pripažįsta viena kitos teisę realizuoti savo valstybinį suverenitetą bet kuriomis pasirinktomis formomis."

Projekte pasiūlytas toks 2 straipsnis: „Kiekviena Aukštoji Susitarianti Šalis turi (rus. *овладает*) visišką įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžią."

Pasiūlytas toks 3 straipsnis: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja garantuoti asmenims, kurie Sutarties pasirašymo dieną gyvena Aukštųjų Susitariančių Šalių teritorijose, teisę išsaugoti ar įgyti RTFSR ar Lietuvos Respublikos pilietybę jų laisvos valios pasirinkimu."

Estijai ir Latvijai tokios straipsnių formuluotės jau suderėtose sutartyse buvo priimtos, nes atitiko jų deklaruotus perėjimo į valstybių nepriklausomybę laikotarpių statusus. Kartu autorius pažymi, kad Estijos (Latvijos) sutarčių preambulėse įrašytos nuostatos, jog RTFSR, sudarydama sutartis, vadovaujasi Estijos Respublikos (arba Latvijos Respublikos) priimtomis deklaracijomis apie jų valstybinį statusą, taip pripažįsta šiose deklaracijose konstatuotą SSRS 1940 m. įvykdytą jų okupaciją ir suverenaus valstybingumo *de jure* tęstinumą.

[48] Autoriaus asmeninio archyvo Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijoje byla Nr. 36, l. 73–80.

B. Jelcino parama Lietuvos nepriklausomybei 1991 m. sausio 13-ąją

Estijos ir Rusijos delegacijų galutinai suderintą Sutartį dėl Estijos Respublikos ir RTFSR tarpvalstybinių santykių pagrindų 1991 m. sausio 12 d., šeštadienį, abiejų šalių vadovai – Estijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Riuitelis ir Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas – pasirašė Maskvoje[49].

1991 m. sausio 13 d., sekmadienio paryčiais, SSRS kariuomenės specialiosios pajėgos su tankais, mėgindamos Lietuvoje nuversti demokratiškai išrinktą teisėtą valdžią, pradėjo karinę operaciją Vilniuje prieš tūkstančius beginklių civilių gyventojų, saugojusių Lietuvos radijo ir televizijos rūmus, televizijos bokštą Vilniuje ir kitus valstybės gyvybingumui svarbius objektus, juos atakavo ir užėmė, keliolika beginklių gynėjų nužudė ir šimtus sužeidė.

Rusijos Federacijos vadovas B. Jelcinas tą naktį skambino M. Gorbačiovui ir SSRS gynybos ministrui D. Jazovui, reikalaudamas nusikalstamus veiksmus nedelsiant nutraukti. Tos dienos vakarą B. Jelcinas, lydimas G. Burbulio, F. Šelov-Kovediajevo, S. Krasavčenkos ir kitų, su parengtais Rusijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos vadovų bendrų dokumentų projektais atskrido į Taliną, kur jau buvo atvykęs Latvijos vadovas Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Gorbunovas.

Lietuvos vadovas V. Landsbergis dėl Sovietų Sąjungos vykdomos agresijos privalėjo dirbti puolimo laukiančioje Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje. Talino susitikime redaguojant dokumentų projektus tiesiogiai dalyvavo ir juos suderino įgaliotas Lietuvos diplomatinis atstovas Estijoje Sigitas Kudarauskas. V. Landsbergis galutinius dokumentų tekstus pasirašė telefaksu. B. Jelcinas iš Estijos parlamento rūmų per radiją kreipėsi į Rusijos karininkus ir kareivius: „Prieš eidami šturmuoti civilinių objektų Pabaltijo žemėje, prisiminkite savo gimtinės židinį, pagalvokite apie savo Respublikos dabartį ir ateitį. Atkreipiu jūsų dėmesį, kad pašauktų į karo tarnybą iš Rusijos Federacijos kariškių pasiuntimas vykdyti užduočių prieš taikius gyventojus <...> yra neteisėtas.“[50]

Taline Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos vadovai sausio 13 d. pasirašė Kreipimąsi į Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinį Sekretorių Chavjerą Peresą de Kueljarą su pasiūlymu po JTO egida neatidėliotinai sušaukti tarptautinę konferenciją, skirtą Baltijos valstybių problemai išspręsti[51]. Vadovai taip pat pasirašė Jungtinių Tautų Organizacijai, kitoms tarptautinėms organizacijoms, pasaulio valstybių vyriausybėms ir parlamentams skirtą pareiškimą (Talino deklaraciją). Pareiškime, reikšdami savo tautų tvirtą valią išsaugoti ir stiprinti aukščiausiųjų valstybinės valdžios organų paskelbtą suverenitetą, jie skelbė, kad: „1. Šalys pripažįsta viena kitos

[49] Prieiga per internetą: http://docs.cntd.ru/document/1901980.

[50] LANDSBERGIS, V. *Kaltė ir atpirkimas. Apie Sausio 13-ąją*. Vilnius: Briedis, 2012, p. 102.

[51] Путь к переговорам с Союзом ССР. Vilnius, 1991, dok. Nr. 124, p. 237–238 (rusų k.).

valstybinį suverenitetą. <...> 4. Estija, Latvija, Lietuva ir Rusijos Federacija laiko neleistinu savo piliečių dalyvavimą ginkluotose akcijose, darančiose žalą viena kitos valstybiniam suverenitetui. 5. Šalys pareiškia apie pasirengimą teikti viena kitai konkrečią paramą ir pagalbą grėsmės jų suverenitetui atveju. <...> 7. Estija, Latvija, Lietuva ir Rusijos Federacija patvirtina savo ryžtą plėtoti santykius tarp savo valstybių *tarptautinės teisės principų* ir tarpusavio susitarimų *pagrindu*."[52] Paskui A. Gorbunovas ir B. Jelcinas Taline pasirašė[53] Sutartį tarp Latvijos Respublikos ir RTFSR dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų[54].

Nepriklausomos Lietuvos valdžia ir visuomenė B. Jelcino politinę paramą tomis lemtingomis Lietuvai dienomis labai vertino. V. Landsbergis 1991 m. liepos 10 d. spaudos konferencijoje Maskvoje apie B. Jelcino poelgį Sausio 13-ąją yra taip pasakęs: „Nė vienas didžiųjų valstybių vadovas sausio 13-ąją nepasielgė taip, kaip pasielgė Rusijos vadovas. Nedvejodamas ir pagal sąžinę."

Minint Sausio 13-osios pirmąsias metines, už drąsą ginant Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas apdovanotas Sausio 13-osios medaliu. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis medalį jam įteikė 1992 m. sausio 17 d. Lietuvos ambasadoje Maskvoje. Priimdamas medalį B. Jelcinas sakė: „Aš savęs nelaikau įvykių dalyviu, nors visą sausio 13-osios naktį nuolat palaikėme ryšį su V. Landsbergiu. Vėliau kalbėjau su Jazovu, kelis kartus su M. Gorbačiovu. *Tada M. Gorbačiovui pasakiau: turėkite omenyje, kad prieš jūsų ekspansiją Lietuvą jos kelyje į demokratizavimą galingais pečiais parems Rusija, ir Rusija tai padarė.*"[55, 56]

1991 m. sausio 16–17 d. derybų raundas Vilniuje

B. Jelcinas, 1991 m. sausio 12–13 d. pasirašęs sutartis su Estija ir Latvija, buvo suinteresuotas kiek įmanoma greičiau pasirašyti sutartį su Lietuva. Kuo greičiau sudaryti sutartį buvo suinteresuota ir Lietuva. Sausio 13 d. į užsienį su įgaliojimais sudaryti vyriausybę egzilyje išsiųstas Lietuvos užsienio reikalų ministras A. Saudargas[57] telefonu taip pat ragino šio straipsnio autorių kuo greičiau užbaigti rengti sutartį. Jos pasirašymo (ar bent tarpinio suderinimo) ypač laukė Islandijos užsienio reikalų ministras J. B. Hanibalsonas, kuris dėjo pastangas, kad Altingas

[52] *Ibid*., dok. Nr. 125, p. 239–240 (rusų k.).

[53] Šį faktą autoriui pavirtino S. Kudarausko pateikta informacija.

[54] Prieiga per internetą: http://docs.cntd.ru/document/901876386.

[55] Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/bjelcina-lietuva-ivertinusi-nepakankamai.d?id=12980858.

[56] Apie tarpusavio paramą skelbė vadinamosios Talino deklaracijos 5 dalis.

[57] Aukščiausiosios Tarybos įgaliotas sudaryti Lietuvos Vyriausybę egzilyje, jeigu Taryba negalėtų laisvai veikti.

(Islandijos parlamentas) neatidėliodamas patvirtintų 1922 m. priimto Islandijos sprendimo, kuriuo pripažįstama nepriklausoma Lietuvos valstybė, galiojimą.

Rusijos Federacijos derybų delegacija atvyko į Vilnių sausio 16 d., Sausio 13-osios aukų laidotuvių rytą, pagerbė jas, pašarvotas Sporto rūmuose. Sausio 16–17 d. derybose Rusijos delegacijai vadovavo įgaliotasis RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko B. Jelcino atstovas G. Burbulis. Delegacijoje buvo nuo 1990 m. rugpjūčio susitikimo pažįstami Rusijos atstovai V. Lukinas, F. Šelov-Kovediajevas, S. Krasavčenka ir kiti.

Lietuvos delegacijai vadovavo šio straipsnio autorius. Dalyvavo dauguma Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. liepos 19 d. nutarimu patvirtintos derybų komisijos narių (laidotuvių dieną nebuvo delegacijos padėjėjų, kurie būtų surašę dalyvių sąrašą). Delegacijos vadovas papildomai į delegacijos narius pakvietė *deputatus Egidijų Jarašiūną ir Vladimirą Jarmolenko*, kurie iki tol padėjo delegacijai kaip ekspertai. Nuo sausio 16 d. jie, kaip delegacijos nariai, produktyviai dalyvavo derybose ir Vilniuje, ir Maskvoje.

Pagal Rusijos pasiūlytą bendrą Baltijos valstybėms etaloną parengtos ir prieš kelias dienas Estijos ir Latvijos pasirašytos sutartys Rusijos delegacijai jau buvo tapusios precedentu, todėl Lietuvos delegacijai derybas toliau teko vesti Lietuvai atsiųsto analogiško „etaloninio“ projekto pagrindu. Atsižvelgdami į tai, turėjome 1991 m. sausio 15 d. šiam derybų raundui parengtą projektą-5, į kurį buvome įrašę Rusijos pusės pasiūlytus straipsnius ar jų atskiras dalis su mūsų siūlomomis redakcinėmis pataisomis.

Rusijos derybininkai norėjo, kad formuluotės Lietuvos ir Rusijos sutartyje būtų identiškos esančioms jau pasirašytose sutartyse su Estija ir Latvija. Jie teigė, kad, sudarius skirtingą sutartį su Lietuva, jų darbas sulauktų kritiško B. Jelcino įvertinimo, nes tokią sutartį būtų sunku ratifikuoti Rusijos Federacijos Aukščiausiojoje Taryboje, kurioje demokratinių pozicijų laikęsi deputatai stabilios daugumos neturėjo.

Dauguma sausio pradžioje Rusijos pateikto projekto atskirų formuluočių neprieštaravo tarptautinei teisei, tad neturėjome teisinio pagrindo jų nepriimti. Tačiau jų išskaidymas tarp preambulės ir pagrindinių sutarties straipsnių bei išskaidytų suvereniteto elementų išdėstymas Sutarties projekte mūsų netenkino, nes stokojo sisteminio „stuburo“ ir nuoseklumo. Todėl siūlėme daugumą formuluočių perkelti iš preambulės į straipsnius arba iš vieno straipsnio į kitą, kad būtų pasiektas sutarties vientisumas ir teisinis nuoseklumas. Kai kurie straipsniai Lietuvai buvo nepriimtini iš esmės.

Taigi po šio derybų raundo turėjome apskritai nesuderintą tarpinį projektą. Pagal 1990 m. sausio 17 d. išspausdintą suvestinį Sutarties dėl RTFSR ir Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių santykių pagrindų projektą (rusų k.) tolesnėms deryboms projekto preambulėje liko Rusijos delegacijos ginama pastraipa „pripažindamos kiekvienos Aukštosios Susitariančios Šalies teisę į valstybinę

nepriklausomybę“. Preambulėje taip pat liko Lietuvos delegacijos ginamos nuostatos:

– „atsižvelgdamos į tai (rus. *учитывая*) , kad dar 1920 metais Rusija visiems laikams atsisakė visų teisių į lietuvių tautą ir jos teritoriją, kas padėjo abiejų tautų tarpusavio pasitikėjimo pagrindus“;

– „atsižvelgdamos į tai, kad Lietuvos prievartinio inkorporavimo į SSRS 1940 metais pasekmių pašalinimas sukurs papildomas pasitikėjimo tarp Aukštųjų Susitariančių Šalių sąlygas“.

Lietuvos netenkinanti 1 straipsnio pirmoji dalis dėl šalių tarpusavio pripažinimo tolesnėms deryboms liko tokia, kokia Rusijos buvo pasiūlyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą suvereniomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais ir abipusiškai įsipareigoja nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, savo tarpvalstybiniuose santykiuose nepažeisti tarptautinės teisės pačios ir neprisidėti, kad trečiosios šalys jas pažeistų vienos iš Aukštųjų Susitariančių Šalių atžvilgiu. Reikėjo toliau derėtis dėl mūsų pasiūlymo nuostatą apie pamatinius *Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. ir RTFSR 1990 m. birželio 12 d. aktus* perkelti iš preambulės į Sutarties 1 straipsnį kaip jo pirmąją dalį.

Šiame derybų raunde buvo išsamiai diskutuojama dėl Rusijos Sutarties projekte pasiūlyto pilietybės įgijimą reglamentuojančio 4 straipsnio, dėl kurio šalių pozicijos iš esmės skyrėsi. Išsamios diskusijos buvo reikalingos ir dėl 5 straipsnio, reglamentuojančio šalių piliečių, gyvenančių kitos šalies teritorijoje, teises, ir 6 straipsnio dėl migracijos (persikėlusių asmenų grįžimo).

Rusija pasiūlė tokią pagrindinio 4 straipsnio, nustatančio pilietybės įgijimą, formuluotę: „Aukštosios Susitariančios Šalys priima abipusius įsipareigojimus garantuoti savo teritorijose gyvenantiems asmenims, vadovaujantis laisvu jų valios pareiškimu, teisę išlaikyti kitos Aukštosios Susitariančios Šalies pilietybę, taip pat laisvai pasirinkti pilietybę pagal įstatymus tos Aukštosios Susitariančios Šalies, kurios pilietybę jie pasirenka.“

Mūsų delegacijos narių teisininkų E. Jarašiūno ir V. Sinkevičiaus vertinimu, tokia formuluotė Lietuvai buvo visiškai nepriimtina, kadangi nuostata dėl laisvo pilietybės pasirinkimo pagal tos pilietybės šalies įstatymus, nenustatant teisės įgyvendinimo turinio, buvo savaime prieštaringa. Rusijos Federacijos suvereniteto deklaracijoje kartu su RTFSR pilietybe buvo numatytas ir antrosios – SSRS pilietybės – išsaugojimas. Rusijos pasiūlytos 4 straipsnio formuluotės priėmimas atvertų Lietuvoje gyvenantiems Rusijos kilmės asmenims daugybinės pilietybės galimybę.

Lietuvai buvo nepriimtinas ir Rusijos delegacijos pasiūlymas 6 straipsnyje nustatyti, kad šalys, įgyvendindamos savarankišką imigracinę politiką, sudarys specialius susitarimus, kuriuose numatys ir „paramos išeiviams ir jų šeimoms, laisva valia grįžtančioms į Aukštųjų Susitariančių Šalių teritorijas“, teikimo tvarką. Pagal šią formuluotę nuo 1940 m. Sovietų Sąjungos į Rusiją ištremti Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. tremtiniai ir jų palikuonys, būtų traktuojami

kaip išeiviai iš Lietuvos, o į okupuotą Lietuvą iš Rusijos atkeldinti kolonistai – išeiviais iš Rusijos.

Buvo aišku, kad šiais klausimais laukė nelengva bendro sutarimo paieška. E. Jarašiūno vertinimu, šio derybų raundo metu pasiūlytos Sutarties straipsnių formuluotės dėl pilietybės ir asmenų teisių buvo pakoreguotos tik tiek, kad galėtų būti traktuojamos tik kaip šalių pozicijų „suartinimo" pradžios išraiška.

Abiejų valstybių derybų delegacijos suprato, kad kitų derybų metu reikės derėtis dėl esminių pakeitimų po šio raundo išspausdintame tarpiniame projekte, nes „kol nesusitarta dėl visko, nesusitarta dėl nieko". Todėl delegacijų vadovai G. Burbulis ir šio straipsnio autorius sausio 17 d. ranka rašytame derybų raundo rezultatų apibendrinime savo parašais konstatavo, kad „žymi dalis darbo prie Sutarties projekto pabaigta, tačiau dėl atskirų straipsnių dar reikalingi žymūs patobulinimai (rus. *доработка*), kuriuos Šalys numato pabaigti artimiausiu metu".[58]

Derybų raundas Maskvoje sausio 21–22 d.

Sausio 21 d. į derybas Maskvoje vyko šios sudėties derybų delegacija: Č. V. Stankevičius (delegacijos vadovas), K. Glaveckas, E. Jarašiūnas, V. Jarmolenko, J. Karvelis, L. N. Rasimavičius, K. Uoka[59] ir delegacijos patarėjas teisininkas V. Sinkevičius. Kartu su delegacija vyko teisės patarėjai iš Harvardo universiteto (JAV) Lowry Wyman ir Barnabas Davidas Johnsonas, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pirmasis sekretorius E. Bukinas, Č. V. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas. Rusijos delegacijai šiame etape vadovavo V. Lukinas[60, 61]. V. Sinkevičiaus išsaugotuose užrašuose nurodyta, kad derybos prasidėjo 10 val., tęsėsi visą dieną ir baigėsi 20 val. 30 min.

Posėdžio pradžioje Lietuvos delegacija paprašė paaiškinti RTFSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimo projektą, kuriame SSRS prezidentui išdėstyta kritiška Rusijos Federacijos pozicija dėl Vilniuje sausio 13 d. įvykdyto SSRS kariuomenės puolimo. Jame, Lietuvos atstovų nuomone, nekorektiškai remiamasi SSRS konstitucija, o Lietuvos Respublika traktuojama kaip SSRS respublika. Rusijos delegacija aiškino, kad SSRS prezidentui adresuotame dokumente jiems tenka vartoti formuluotes, kokias M. Gorbačiovas šiuo metu gali suvokti. Pasak jų, SSRS prezidentas nori pateisinti, kad jo veiksmai sausio 13 d. atitiko SSRS konstituciją. Tačiau taip jis negali pateisinti veiksmų, kuriais buvo siekiama nuversti teisėtai išrinktą Lietuvos valdžią. M. Gorbačiovui belieka pripažinti, kad Lietuva neįeina į SSRS

[58] Apibendrinimo rankraštis yra asmeniniame autoriaus archyve.

[59] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1991 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. I-97.

[60] Būsimasis RTFSR ambasadorius JAV.

[61] Kitų Rusijos delegacijos narių autorius negali įvardyti. Turbūt jų sąrašo Rusijos delegacija mums nepateikė.

sudėtį ir kad jis pasiuntė savo šalies kariuomenę į suverenią šalį įvykdyti antivyriausybinio perversmo. Pačios Rusijos Federacijos pozicija dėl Lietuvos yra tokia, kokia išreikšta Talino keturių šalių vadovų pareiškime Jungtinėms Tautoms[62].

Lietuvos delegacijos teisės ekspertė L. Wyman labai išsamiai pakomentavo suvereniteto sampratą pagal tarptautinės teisės principus ir normas. Rusijos atstovai padėkojo ir sakė, kad jie su viskuo, ką ji išdėstė, sutinka, tačiau klausė, kurios Sutarties projekto nuostatos tam prieštarauja. Lietuvos delegacija atsakė, kad reikia išsiaiškinti, nes tarp sovietinės teisės ir tarptautinės teisės sąvokų esama didelių skirtumų, ypač iškraipoma suvereniteto samprata. Į tai Rusijos atstovai atsakė, kad jie nelinkę Sutarties projekto apibrėžimų lyginti su sovietine teise. Tuo ši diskusija ir buvo baigta.

Svarstant po Vilniaus raundo likusias nesuderintas tarpinio Sutarties projekto nuostatas, Rusijos atstovai argumentavo, kad nėra reikalo preambulėje įtvirtinti, jog pagal 1920 m. Taikos sutartį Rusija atsisakė visų teisių į Lietuvą. Tokiu būdu iš jos išplauktų, kad dabartinė Rusija atsisako ketinimų „uždėti savo leteną ant Lietuvos“, kai ji tokių ketinimų neturi.

Preambulės nuostatą dėl 1940 m. Lietuvos aneksijos pasekmių pašalinimo Rusijos derybininkai siūlė pakeisti „pozityvia“ nuostata: „įvertindamos Aukštųjų Susitariančių Šalių santykių istorinę patirtį ir norėdamos (rus. *намереваясь*) juos grįsti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusio naudingumo principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas abiejų šalių ir tautų naudai“. Mes paprašėme preambulės nuostatas projekte atidėti tolesnėms diskusijoms.

Per šį derybų raundą ypač sudėtingų diskusijų pareikalavo tarpinio (po sausio 17 d.) Sutarties projekto 4, 5 ir 6 straipsniai dėl pilietybės ir asmenų teisių bei finansinės paramos persikėlėliams reglamentavimo. Lietuvos delegacijos narys V. Jarmolenko prisimena, kad kai kurie Rusijos atstovai pabrėždavo, kad „jie negali atsisakyti ginti rusakalbių žmonių interesų“, kad „tai yra jų pareiga“, nes „jie turi tokį mandatą deryboms“. Jie net siūlė kaip pavyzdžiu remtis 1920 m. Taikos sutartimi (nors ja naujojoje Sutartyje jie apskritai nenorėjo remtis) sutarta pilietybės įgijimo tvarka[63].

Rašant šį straipsnį delegacijos narys teisininkas E. Jarašiūnas autoriui pateiktuose savo komentaruose yra pažymėjęs teisinius momentus, dėl kurių RTFSR siūlomos Lietuvai (identiškos kaip Estijai ir Latvijai) pilietybės straipsnių

[62] Lietuvos Respublikos Seimo archyvas, f. 2, ap. 13, b. 81, l. 7–13.

[63] E. Jarašiūno komentaras. Neabejotina, kad, formuluodama savo siūlymus, RTFSR delegacija buvo išanalizavusi 1920 m. Taikos sutarties 6 straipsnį, nustatantį, kurie asmenys pripažįstami Lietuvos valstybės piliečiais. Kadangi RTFSR Lietuvai pasiūlė pilietybės klausimų reguliavimą tokį pat kaip Estijai ir Latvijai, 1920 m. Taikos sutarties 6 straipsnį jie naudojo tik savo siūlymui argumentuoti. F. Šelov-Kovediajevas dar 1990 m. rugpjūčio 24 d. įvykusiame pirmajame Rusijos ir Lietuvos įgaliotų komisijų konsultaciniame posėdyje pasisakė prieš naujos sutarties sąsają su 1920 m. Taikos sutartimi.

nuostatos dėl Rusijai rūpimų asmenų teisių buvo Lietuvai nepriimtinos. Nepriimtinos tokios formuluotės, kaip antai: asmenys, kuriems siūloma užtikrinti laisvo pasirinkimo teisę išsaugoti RTFSR pilietybę ar įgyti Lietuvos pilietybę, įvardijami kaip „dabar esantys SSRS piliečiai“; jie apibrėžiami kaip „sutarties pasirašymo momentu gyvenantys“ (taigi ir laikinai?) Lietuvos teritorijoje; ne tik potencialiems Rusijos piliečiams, bet ir asmenims be pilietybės (?) rengiama dvišale sutartimi (?) pripažįstamos tam tikros apibrėžtos teisės; ir kt. Lietuvai ypač buvo nepriimtinas siūlymas, kad straipsniai pilietybės įgijimo ir asmenų teisių klausimais būtų *pamatiniai*, nenustatantys teisių įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų, todėl būtų reikalingos naujos derybos ir papildomi susitarimai.

Lietuvos delegacija laikėsi Lietuvos pilietybės įstatymo 1 straipsnio 3 punkto normos, kad teisę per dvejus metus laisvai apsispręsti ir įgyti Lietuvos pilietybę turi tik tie po 1940 m. birželio 15 d. atvykę gyventi į Lietuvą „kiti asmenys“, kurie *nuolat gyveno Lietuvoje įstatymo įsigaliojimo dieną* (1989 m. lapkričio 3 d.) ir turėjo Lietuvoje nuolatinę darbo vietą ar kitą legalų pragyvenimo šaltinį, jiems netaikant specialių natūralizacijos sąlygų. Lietuvos derybų delegacijai teko išaiškinti, kad tokios pilietybės įgijimo sąlygos galėjo būti taikomos tik legaliai Lietuvoje gyvenantiems ir minėtas sąlygas atitinkantiems civiliams asmenims. Mūsų delegacija negalėjo sutikti su jokia būsimos sutarties formuluote, sudarančia galimybes okupacinės kariuomenės kariams ir sukarintų okupacinių struktūrų pareigūnams, kurie kartu su savo šeimomis turėjo būti priskirti išvedamos kariuomenės personalui, demobilizuotis Lietuvoje ir įgyti jos pilietybę. Nors Lietuvos pilietybės įstatyme tai tiesiogiai nebuvo konkretizuota, bet savaime išplaukė iš okupacijos neteisėtumo principo.

Į Lietuvos delegacijos variante pasiūlytą 4 straipsnio formuluotę, kad teisę į Rusijos pilietybę išsaugantys Lietuvoje gyvenantys asmenys turės *pilietines* teises, Rusijos delegacija siūlė papildomai įrašyti, kad jie turės ne tik pilietines, bet ir *politines teises*. Lietuvos derybininkai teisininkai su tokiu siūlymu nesutiko, nes konkrečiai neapibrėžta *politinių teisių* sąvoka apimtų aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teisę. Tad buvo sutarta, kad reikia apibrėžti, kokios politinės teisės bus užtikrintos.

Diskutuodamos dėl vienos šalies asmenų, nuolat gyvenančių kitoje sutarties šalyje, ir dėl pilietybės pasirinkimo laisva valia pagal gyvenimo šalies įstatymus, abi šalys suprato, kad reikia išsamesnių formuluočių. Rusijos delegacijai paaiškėjo, kad jai rūpimus asmenis apibrėžianti sąvoka „kurie yra SSRS piliečiai“ negalės būti vartojama, kadangi okupavusios SSRS primesta pilietybė pagal tarptautinę teisę Lietuvoje yra niekinė.

Po ilgų diskusijų pilietybės klausimais nesutarimo neliko tik dėl vieno Rusijos pasiūlyto Sutarties 4 straipsniui siūlyto sakinio: „Aukštosios Susitariančios Šalys garantuoja savo piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės ar kitokių skirtumų lygias teises ir laisves.“

Autorius prisimena įtampą derybų posėdyje sukėlusias diskusijas dėl tautinių mažumų teisių svarstant Sutarties projekto 5 straipsnio turinį apie vienos šalies piliečių, gyvenančių kitos šalies teritorijoje, socialines, ekonomines ir kultūrines teises. Rusijos atstovas, papildomai prisijungęs prie delegacijos svarstant posėdyje šį klausimą, ėmė kelti konkrečius reikalavimus dėl rusakalbių teisių vartoti rusų kalbą ir mokyti vaikus šia kalba Lietuvoje. Mūsų atstovai atsakė, kad tokių teisių, kokias rusai jau turi Lietuvoje, lietuviai Rusijoje neturi, ir mes pritariame, kad Rusijoje jas reikėtų sulyginti. Tada bene Rusijos delegacijos vadovas mums aiškino, kad to negalima norėti, nes lietuvių bendrijos Rusijoje yra negausios. Lietuvos delegacijos vadovas paklausė: „Ar aš turėčiau žurnalistams pranešti, kad derybose Rusijos delegacija tautinių bendrijų teises traktuoja kaip priklausančias nuo asmenų gausumo?“

Į diskusiją įsijungė mūsų atstovas V. Jarmolenko ir pareiškė: „Dabar aš jums pasakysiu kaip Lietuvos rusas!“ Ir tuo klausimu išdėstė savo požiūrį[64]. Paprašėme pertraukėlės. Po jos dėl Sutarties 5 straipsnio formuluotės, kad kitoje susitariančioje šalyje gyvenančių piliečių teisių pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas ir laikantis aukštųjų susitariančių šalių įstatymų garantijų iš esmės buvo sutarta, liko tik patikslinti jos tekstą.

E. Jarašiūno vertinimu, šio derybų raundo metu įvyko tam tikras šalių sampratų pilietybės reguliavimo srityje suartėjimas. Buvo sutarta prie klausimų, kuriais buvo diskutuota, grįžti per kitą raundą, taip pat aptarti iškilusius konkrečius pilietybės reglamentavimo klausimus pagal Lietuvos pilietybės įstatymą. Lietuvos delegacija pažadėjo iki kito raundo diskusijoms *parengti naujus pilietybės reglamentavimo ir asmenų migracijos straipsnių ruošinius*.

Šio derybų raundo metu Rusijos delegacijos narys Kaliningrado srities Vykdomojo komiteto pirmininkas J. Semionovas pasiūlė į Sutarties projektą įrašyti naują straipsnį dėl palankių Kaliningrado srities raidos sąlygų išsaugojimo. Jo pasiūlyta formuluotė: „RTSFR labai suinteresuota, o *Lietuvos Respublika įsipareigoja imtis priemonių, kad būtų užtikrinta* palanki Kaliningrado srities ekonominė ir kultūrinė raida“, numatant dėl to sudaryti atskirą susitarimą. Lietuvos delegacija formuluotę kritikavo, argumentuodama, kad ji yra nekorektiška, kai viena šalis yra suinteresuota savo teritorinio subjekto raidos sąlygomis, o kita šalis prisiima įsipareigojimus savo priemonėmis tuos interesus užtikrinti. Delegacijos susitarė, kad speciali abiejų šalių atstovų komisija Kaliningrado srityje išsiaiškins problemas vietoje ir tada bus galima tartis dėl Sutarties formuluotės bei rengti atskiro šalių vyriausybių susitarimo projektą.

Šio raundo metu Rusijos delegacija pasiūlė į Sutartį įrašyti naują straipsnį, kuriame nustatytas įsipareigojimas, kad: „Šalys laiko tikslinga remti Euro-Azijos

[64] Pats V. Jarmolenko prisimena: „Diskusija dėl procentų ir gausumo buvo bjauroka. Aš kažką pasakiau apie „išskirtines rusų teises ne Rusijos Federacijoje“, pridurdamas, kad nenoriu, jog rusai būtų „pavojinga gausi mažuma Lietuvoje“.“

rinkos sukūrimą ne susitarimų su trečiosiomis šalimis sąskaita.“ Į šį pasiūlymą Lietuvos delegacijos vadovas labai tvirtai atsakė, kad Lietuvos delegacija nelinkusi svarstyti siūlymo, kuriuo numatytas dalyvavimas kuriant neaiškią ekonominę sąjungą. Rusijos delegacija pareiškė, kad jie turi teisę teikti pasiūlymą, o mes galime reikšti savo nuomonę jį svarstant. Todėl šis Rusijos siūlymas liko projekte diskutuoti kito derybų raundo metu.

Po diskusijų buvo sutarta dėl 3 straipsnio, nustatančio, kad šalys įsipareigoja savo teritorijoje užkardyti organizacijų ir grupių susikūrimą bei veiklą, kuria siekiama likviduoti kitos šalies nepriklausomybę ir suverenų valstybingumą, galutinės redakcijos. Šis straipsnis buvo analogiškas 1920 m. Taikos sutarties 4 straipsniui.

Per kitus derybų raundus liko galutinai susitarti dėl kai kurių kitų straipsnių redakcinių patikslinimų, nors dėl jų esminių nesutarimų beveik nebuvo. Derybų pabaigoje abiejų delegacijų vadovai Sutarties projekte pasirašė prie suderintų straipsnių, o likusius nutarta svarstyti kitame delegacijų susitikime, kuris buvo numatytas Vilniuje po savaitės.

Sausio 29–30 d. derybose pasiektas sutarimas dėl probleminių Sutarties straipsnių[65]

Pasirengimas sausio 29–30 d. derybų raundui dėl pilietybės ir migracijos reglamentavimo

Rašant šį straipsnį, delegacijos narys V. Jarmolenko, kuris anuomet dirbo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijoje (buvo jos narys), be to, analizuodavo Rusijos spaudoje aprašomus politikos įvykius, savo komentare autoriui pažymėjo, kad derybų laikotarpiu Rusijoje ir Kaliningrado srityje sklido (ar buvo skleidžiama) baimė, kad B. Jelcino RTFSR vadovybė, sudarydama sutartis su „Pabaltijo separatistais“, gali palikti likimo valiai ten nuolat gyvenančius rusus beteisius, negalinčius įgyti gyvenimo šalies pilietybės dėl įstatymais nustatytų cenzų. Tokius įtarimus kartodavo ir klausimus RTFSR vadovybei keldavo daug gyventojų laiškų gaunantys deputatai RTFSR Aukščiausiojoje Taryboje, kurioje B. Jelcino šalininkai neturėjo pakankamos daugumos. Todėl Rusijos derybininkai siekė, kad rengiamoje sutartyje su Lietuva į klausimus dėl pilietybės įgijimo sąlygų būtų pateikti konkretūs atsakymai.

Ruošiantis sausio 29–30 d. derybų raundui delegacijos narys teisininkas E. Jarašiūnas kartu su delegacijos patarėjais teisės specialistais V. Sinkevičiumi ir V. Vadapalu išanalizavo sausio 21–22 d. raundo metu Rusijos atstovų pareikštus pageidavimus ir pastabas. Atsižvelgdami į Rusijos pageidavimus, jie delegacijai parengė Sutarties 4 ir 5 straipsnių, reguliuojančių pilietybės klausimus, taip pat

[65] Šiame skyriuje panaudota V. Sinkevičiaus ir E. Jarašiūno autoriui pateikta informacija apie derybų diskusijas dėl Sutarties pilietybės reguliavimo straipsnių.

6 straipsnio, apibrėžiančio valstybių teises savarankiškai reguliuoti migracijos politiką, naujus tekstus.

Vietoje Rusijos siūlyto atskiro pilietybės reguliavimo protokolo projekto ruošinyje jie numatė išplėsti projekto 4 straipsnį ir jame sureguliuoti visus svarbiausius klausimus. Derybose teisininkai siūlė Lietuvos delegacijai vadovautis principine Lietuvos nuostata (tuo metu ji dar nebuvo tiesiogiai įrašyta į LTSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. lapkričio 3 d. priimtą Lietuvos pilietybės įstatymą[66]), kad Lietuvos pilietis negalės būti kartu ir Rusijos pilietis, o Rusijos pilietis – kartu ir Lietuvos pilietis.

E. Jarašiūnas savo komentare autoriui yra pažymėjęs valstybės tęstinumo principo svarbą pilietybės srityje: pilietybės klausimais delegacija turėjo sutartyje nesudaryti prielaidų traktuoti Lietuvos piliečių kaip asmenų, neva turėjusių teisėtą SSRS pilietybę, nepripažinti iš Rusijos kilusiems asmenims SSRS pilietybės teisių garantijų, nepripažinti SSRS karių neteisėto buvimo Lietuvoje ir jų pilietinių teisių, iš esmės nepakeisti pilietybės santykių teisinio reguliavimo Lietuvoje (kuris ir taip buvo labai palankus į Lietuvą iš SSRS atvykusiems asmenims) ar kitaip neapriboti Lietuvos valstybės veikimo laisvės ateityje.

Kadangi Rusija dar neturėjo pilietybės įstatymo, Lietuvos teisininkai pasiūlė 4 straipsnyje vartoti sąvoką „asmenys, turintys teisę į RTFSR pilietybę“ iš Rusijos kilusiems asmenims apibrėžti. Taip pat pasiūlė į sutartį įrašyti normą, kuri buvo nustatyta 1989 m. lapkričio 3 d. priimtame Lietuvos įstatyme, – kad Lietuvoje iki 1989 m. lapkričio 3 d. nuolat gyvenę Rusijos kilmę turintys asmenys pagal vadinamąjį „nulinio varianto“ principą (netaikant kalbos mokėjimo, sėslumo ir konstitucijos pagrindų cenzų) turės teisę per dvejus metus (iki 1991 m. lapkričio 3 d.) apsispręsti ir galės įgyti Lietuvos pilietybę.

Pilietybės reglamentavimo ruošinio rengėjai taip pat siūlė atsižvelgti į Rusijos delegacijos argumentus ir Sutarties projekto 4 straipsnį papildyti minėtai įstatymo normai analogiška dalimi, pagal kurią tokios pat sąlygos būtų taikomos *ir iki Sutarties pasirašymo dienos* nuolat Lietuvoje gyvenantiems ir dirbantiems, turintiems teisę į RTFSR pilietybę asmenims. Tokias lygias sąlygas visiems Lietuvoje nuolat gyvenantiems Rusijos kilmės asmenims garantuojanti nuostata buvo logiška ir nedidino rizikos Lietuvai, nes nuo 1989 m. lapkričio 3 d. į Lietuvą iš Rusijos atvyko labai mažai asmenų, kurie pagal šią nuostatą taip pat galėtų įgyti Lietuvos pilietybę pagal vadinamąjį „nulinį variantą“ be minėtų cenzų.

Pilietybės straipsnių ruošinio rengėjai taip pat suformulavo simetriškus Rusijos įsipareigojimus, leidžiančius bendra tvarka (be jokių papildomų sąlygų) įgyti ar atkurti Lietuvos pilietybę Rusijoje nuolat gyvenantiems Lietuvos asmenims, turintiems teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę. Rengėjai siūlė pilietybės klausimus sureguliuoti išplėstame 4 straipsnyje ir Rusijos pusės siūlomo atskiro protokolo idėjos atsisakyti.

[66] Pilietybės įstatymas šia norma buvo papildytas 1991 m. balandžio 16 d.

Lietuvos derybų delegacijoje dėl teisininkų pasiūlytų nuostatų ir parengtų Sutarties straipsnių ruošinių vyko vidinės diskusijos, po kurių dauguma minėtoms nuostatoms pritarė. Parengtus ruošinius vadovas nusprendė pateikti Rusijos delegacijai trečiajame sausio mėnesio derybų raunde. Tokiam sprendimui pritarė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis. Rusijos delegacijos vadovas buvo pažymėjęs, kad jų delegacijai pilietybės reglamentavimas yra lemiantis kompleksišką sutarimą visais sutarties klausimais, nes pilietybės klausimai yra politiškai jautrūs. Toks Rusijos interesą tenkinantis baigtinis sprendimas buvo naudingas Lietuvai ir tuo, kad po Sutarties sudarymo Lietuvos ir Rusijos santykių darbotvarkėje neliko atvirų pilietybės reguliavimo klausimų.

Derybos dėl pilietybės ir migracijos reglamentavimo

Sausio 29 d. apie vidudienį Lietuvos delegacija gavo pranešimą, kad Rusijos delegacija buvo atvykusi į oro uostą Maskvoje, laukė daugiau kaip valandą, bet esą išskristi į Vilnių negalėjo, nes Maskvoje labai prastos oro sąlygos ir lėktuvų skrydžiai atšaukti. Rusijos delegacija kvietė Lietuvos delegaciją atvykti į Maskvą. Lietuvos delegacija nutarė, kad reikia skristi.

29 d. vakare į Maskvą Lietuvos delegacija nuvyko tos pačios sudėties, kaip ir sausio 21–22 d. derybų raunde. Kartu su delegacija vyko Užsienio reikalų ministerijos pirmasis sekretorius E. Bukinas ir Č. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas. Tos pačios kaip 21–22 d. sudėties šiame derybų raunde buvo ir Rusijos Federacijos delegacija, vadovaujama V. Lukino.

Sausio 29 d. vakariniame posėdyje Lietuvos delegacijos vadovas perdavė Rusijos delegacijos vadovui susipažinti Lietuvos delegacijos teisės specialistų E. Jarašiūno, V. Sinkevičiaus ir V. Vadapalo parengtus Sutarties projekto pilietybę ir asmenų teises reglamentuojančių straipsnių ruošinius. Delegacijos sutarė, kad darbą pradės 30 d. rytą. Rusijos delegacijos vadovas informavo, kad supažindinti su dieną pasiektais derybų rezultatais delegacijas priims Rusijos Federacijos vadovas B. Jelcinas.

Sausio 30 d. rytiniame posėdyje Lietuvos delegacijos vadovas, pristatydamas Lietuvos teisės specialistų parengtus pilietybės straipsnių tekstus, pažymėjo, kad juose nurodyta, kaip galima iš visų Lietuvoje apsigyvenusių asmenų išskirti kilusiuosius iš Rusijos. Juos siūloma apibrėžti kaip „teisę į RTFSR pilietybę turinčius asmenis“. Tokiems asmenims numatyta sudaryti palankias pilietybės pasirinkimo ir įgijimo galimybes nekeliant papildomų reikalavimų.

Pradėjus svarstyti Lietuvos delegacijos pateiktus Sutarties straipsnių ruošinius Rusijos delegacijos vadovas ir nariai iš karto įvertino, kad straipsniai jiems atrodo iš esmės priimtini, bet dar yra dalykų, kuriuos reikia išsiaiškinti detaliau. Jie pasiūlė kiekvienai delegacijai paskirti po du asmenis į bendrą ekspertų grupę, kuri parengtų abiejų pusių teisininkams priimtiną galutinį variantą. Lietuvos

delegacija į ekspertų grupę pasiūlė teisininkus E. Jarašiūną ir V. Sinkevičių, o Rusijos – du teisės mokslų daktarus.

V. Sinkevičius savo užrašuose yra fiksavęs Rusijos ekspertų keltus klausimus ir lietuvių atsakymus. Pirmas klausimas – ar Lietuvos pilietybės įstatymo normos nebus aukštesnės galios negu sutarties nuostatos? Rusijos ekspertus patenkino paaiškinimas, kad Lietuvos pilietybės įstatyme įtvirtinta, kad jeigu Lietuvos Respublikos sudaryta tarptautinė sutartis pilietybės santykius reguliuoja kitaip, taikomos tarptautinės sutarties normos. Kitas klausimas – kokios įstatymo nustatytos konkrečios sąlygos pilietybei įgyti bus taikomos asmenims, turintiems teisę į RTFSR pilietybę? Delegacijų teisininkai sutarė, kad tokiems asmenims pagal įstatymą bus taikomos tokios pačios sąlygos, kaip ir visiems kitiems nuolat Lietuvoje gyvenantiems asmenims, nenustatant jokių papildomų cenzų.

Rusijos ekspertai kėlė klausimą apie apsisprendimo dėl pilietybės termino (1991 m. lapkričio 3 d.) pratęsimą iki sutarties pasirašymo dienos. Jie argumentavo, kad toks terminas jų netenkina, nes iki jo Rusija gali dar neturėti savo pilietybės įstatymo ir asmenims gali nelikti laiko apsispręsti. Tada Lietuvos delegacijos ekspertai sutiko į Sutarties 4 straipsnį įkelti Vilniuje iš anksto parengtą papildomą pastraipą, kad ir po 1991 m. lapkričio 3 d. iki sutarties pasirašymo dienos nuolat gyvenantiems civiliams Rusijos asmenims bus taikomos tos pačios sąlygos.

Delegacijų teisininkai taip pat sutarė, kad į Sutarties 5 straipsnį bus pažodžiui perrašytas tarptautinio pakto dėl pilietinių ir politinių teisių 27 straipsnis, kurio formuluotės buvo net palankesnės Lietuvai. Taip pat buvo sutarta, kad 6 straipsnyje dėl imigracijos bus nuostata, kad šalys vykdo savarankišką migracijos politiką, tačiau neįtraukta Rusijos siūlyta papildoma nuostata, kad šalys derins migracijos klausimus ir sudarys susitarimus dėl migracijos.

Teisininkai ilgai ginčijosi dėl formuluotės, ar valstybės teiks pagalbą tiems, kurie *persikelia* iš vienos valstybės į kitą, ar tik tiems, kurie *grįžta* į savo valstybę. Lietuvos atstovai nesutiko su Rusijos pasiūlyta „persikėlėlio“ sąvoka, kadangi tokiu atveju į Lietuvos finansinę paramą galėtų pretenduoti ir iš Rusijos į Lietuvą imigruoti suinteresuoti Rusijos gyventojai. Teisininkams nesusitarus, į bendrą projektą buvo įrašytos abi sąvokos – „persikėlėliams“ ir „grįžtantiems“, o nuspręsti palikta delegacijoms.

Derybos dėl Sutarties preambulės ir 1 straipsnio

Kol jungtinė teisininkų grupė dirbo prie pilietybės straipsnių, derybų delegacijos diskutavo dėl Sutarties preambulės nuostatų ir pagrindinio 1 straipsnio formuluočių. Lietuvos delegacijos vadovas dar kartą išdėstė argumentus už Lietuvos pasiūlytas preambulės nuostatas. Jis pažymėjo, kad Lietuva labai vertina demokratinės Rusijos Federacijos vadovo sausio 13-ąją ryžtingai išreikštą oficialią paramą Lietuvos nepriklausomybei. Jis priminė, kad RTFSR 1920 m.

Taikos sutartimi pirmoji pripažino nepriklausomą Lietuvos Respubliką, kad į tai atsižvelgdamos ją pripažino kitos valstybės ir Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungos nares. 1920 m. Taikos sutartis dvidešimt metų buvo patvirtinama kaip Sovietų Sąjungos ir Lietuvos santykių pagrindas iki 1940 m., kai SSRS prievarta panaikino Lietuvos nepriklausomybę ir ją aneksavo.

Lietuvos delegacijos vadovas pažymėjo, kad atkūrusi savo nepriklausomybę Lietuva ir deklaravusi savo valstybinį suverenitetą RTFSR nėra naujos valstybės. Jos yra atkūrusios savo istorinį tęstinumą[67]. Todėl naujos Sutarties preambulėje svarbu konstatuoti, kad atkuriamų Rusijos Federacijos ir Lietuvos tarpvalstybinių santykių pagrindas yra 1920 m. Taikos sutarties 1 straipsnis. Sovietų Sąjunga 1989 m. pati pripažino, kad pagal 1939 m. savo slaptus sandėrius su nacistine Vokietija neteisėtai panaikino Baltijos valstybių nepriklausomybę ir jas prievarta įjungė į SSRS sudėtį, t. y. aneksavo. Todėl RTFSR ir Lietuvos Respublikos tarpvalstybinių santykių labui abiem šalims reikėtų oficialiai pasisakyti už tai, kad Sovietų Sąjunga pašalintų 1940 m. savo įvykdytos Lietuvos aneksijos pasekmes.

Rusijos delegacijos vadovas V. Lukinas sakė, kad jie tų dalykų neginčija. Tačiau jis pabrėžė, kad aneksijos pasekmių pašalinimas yra SSRS prerogatyva, nes 1940 m. „akciją“ įvykdė Sovietų Sąjunga, į kurią įeinanti Rusijos Federacija buvo beteisė, jos niekas neklausė. Todėl dabartinei Rusijai už tai kokiu nors laipsniu prisiimti atsakomybę būtų neteisinga. Remdamiesi 1920 m. Taikos sutartimi, suteiktume trečiajai šaliai – Sovietų Sąjungai – galimybę kištis, primesti šios Sutarties šalims nuo 1920 m. pasikeitusių valstybinių sienų ir pasienio teritorijų problemą ir ginčyti naujos sutarties teisėtumą.

Autorius jau yra minėjęs, kaip sausio 20–21 d. derybų raundo metu V. Lukinas argumentavo, kodėl nereikia preambulės pastraipoje patvirtinti, kad pagal 1920 m. Taikos sutartį Rusija atsisakė visų teisių į Lietuvą. Dabar jis pabrėžė, kad Sutartyje, neprarandant svarbiausių dalykų, reikia išvengti tokių nuostatų, dėl kurių Maskvoje kiltų audringa reakcija: „Supraskite mus, kad turėsime problemų siekdami Sutartį „parduoti“ (t. y. ratifikuoti) Aukščiausiojoje Taryboje, jeigu joje bus didelių skirtumų nuo sutarčių su Estija ir Latvija, kurių valstybingumo padėtis yra tokia kaip jūsų, tik jūs esate keliais žingsniais priekyje.“

Kai Lietuvos delegacijos vadovas pasakė nenorintis, kad sutartis tarp dviejų valstybių būtų kaip tarp sovietinių respublikų ir nuviltų mūsų tautos daugumą, Rusijos delegacijos vadovas pabrėžė, jog ši Sutartis yra tarpvalstybinė pagal tarptautinę teisę: „Jeigu pažiūrėtumėte mūsų sutartį su Kazachstanu, įsitikintumėte, kad ji iš esmės skiriasi nuo sutarties su jumis.“

Rusijos delegacijos vadovas pareiškė, kad reikėtų bendresnio pobūdžio alternatyvios formuluotės, kurią jie turi parengę. Ją pasiūlė tokią: „savo santykiuose

[67] B. Jelcino vadovaujama Rusijos Federacija norėjo atsiriboti nuo savo tęstinumo kildinimo iš bolševikinės RTFSR, 1922 m. tapusios SSRS.

priskirdamos praeičiai (rus. *подводя черту* [68]) *įvykius ir faktus, kliudžiusiais kiekvienai Aukštajai Susitariančiajai Šaliai laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą*". Autoriaus įvertinimu, tokia Rusijos pasiūlytos nuostatos formuluotė, jeigu greta jos nebūtų priimta Lietuvos pasiūlyta nuostata apie aneksijos pasekmių pašalinimą, reikštų, kad jokių klausimų apie okupacijos ir aneksijos pasekmių kompensavimą Lietuva negalėtų Sovietų Sąjungai kelti.

V. Sinkevičius šį siūlymą savo užrašuose įvertino kaip Rusijos delegacijos mėginimą taip „kompensuoti" savo nenorą Sutarties preambulėje minėti 1920 m. Taikos sutartį, taip pat 1940 m. Lietuvos prievartinį inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Lietuvos delegacija šios Rusijos pasiūlytos preambulės pastraipos nepriėmė kaip pastraipos dėl 1940 m. aneksijos tinkamo (pakankamo) pakaito, tačiau ją, kaip papildomą preambulės pastraipą, priėmė svarstyti. Kadangi nė viena delegacija neturėjo įgaliojimų priimti arba atsisakyti pastraipos dėl 1940 m. aneksijos, sprendimą dėl jos priimti paliko abiejų valstybių vadovams.

Lietuvos delegacijos netenkino tai, kad pamatiniais šalių valstybinio statuso aktais preambulėje remiamasi kaip bendru Sutarties sudarymo argumentu, o ne kaip valstybių abipusio pripažinimo 1 straipsnyje pagrindu:

„[Šalys,] vadovaudamosi RTFSR Liaudies deputatų suvažiavimo 1990 m. birželio 12 d. ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. priimtais sprendimais dėl Šalių valstybinio statuso".

Nepriklausomos Lietuvos valstybės taip pat netenkino ši Rusijos siūloma preambulės nuostata:

„[Šalys,] pripažindamos kiekvienos Aukštosios Susitariančios Šalies neatimamą teisę į valstybės nepriklausomybę."

Lietuvos delegacijos vadovas aiškino Rusijos atstovams, kad Lietuvai nepriimtina formuluotė apie šalių *neatimamos teisės į valstybinę nepriklausomybę pripažinimą,* kadangi Lietuvos parlamento sprendimas dėl valstybės nepriklausomybės atkūrimo yra priimtas Kovo 11-osios aktu. Jis neatšaukiamas ir jo galia nepanaikinama, net jei Sovietų Sąjunga karine jėga vėl laikinai panaikintų jo įgyvendinimą. Todėl Lietuva siekia ne teisės į nepriklausomybę pripažinimo preambulėje, bet Kovo 11-osios aktu atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos pripažinimo 1 straipsnyje.

V. Lukinas aiškino, kad teisė į valstybinę nepriklausomybę *reiškia jos faktiško įgyvendinimo pripažinimą*. Rusijos Federacijai tai yra tikslas, kurį dar reikia įgyvendinti, nes Rusija dar nėra pripažintas tarptautinių santykių subjektas. Jo nuomone, Lietuvos Respublikos atveju taip pat dar yra „skirtumo tarp to, kas esama (rus. *сущего*), ir to, kas turėtų būti (rus. *должного*), problema", nors Lietuva ir turi aneksijos laikotarpiu išsaugotą tęstinį daugumos pasaulio

[68] Pagal žodyną „подвести черту" verčiama „baigti (ką), susumuoti rezultatus", „подвести черту под делом" – „galutinai užbaigti reikalą". *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*, t. IV. Vilnius: Mokslas, 1985, p. 581.

valstybių juridinį pripažinimą. Autoriaus nuomone, Rusijos Federacijai formuluotė dėl neatimamos RTFSR teisės į valstybės nepriklausomybę galimai buvo jiems svarbi todėl, kad, pirma, 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos 7 punktu RTFSR deklaravo *laisvo pasitraukimo iš SSRS teisę pagal Sąjungos sutartį*, antra, ji buvo pavartota kaip šalims abipusiškai aktuali RTFSR sutartyse su Estija ir Latvija.

Nepriklausomos Lietuvos valstybės visiškai netenkino toks Rusijos pasiūlytas pagrindinis Sutarties 1 straipsnis:

„1 straipsnis

Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą suvereniomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais ir įsipareigoja nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, nepažeisti pačioms ir neremti (rus. *не способствовать*) trečiųjų šalių pripažintų tarptautinės teisės principų ir normų pažeidimo kitos Aukštosios Susitariančios Šalys atžvilgiu.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis turi (rus. *обладает*) visišką įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžią savo teritorijoje."

Autoriaus nuomone, antroji straipsnio dalis dėl visiškos visų trijų šakų valdžios pripažinimo galėjo būti Rusijai aktuali todėl, kad 1990 m. birželio 12 d. Deklaracijos 13 straipsnyje suformuotas valstybinės valdžios šakų atskyrimo principas tiesiogiai ir vienareikšmiškai nebuvo susietas su visiškos valdžios formuluote. Suprantama, kad ši nuostata RTFSR buvo aktuali ir dėl to, kad RTFSR tebebuvo SSRS sudėtyje.

Atsižvelgdamas Rusijos delegacijos nuolatinę neigiamą poziciją dėl mūsų siūlymo preambulėje remtis 1920 m. Taikos sutartimi ir į Rusijos pusės argumentuotą prieraišumą prie cituotų preambulės bei 1 straipsnio formuluočių (analogiškų priimtoms Estijos ir Latvijos sutartyse), Lietuvos delegacijos vadovas pasiūlė Rusijos delegacijai dėl Sutarties preambulės ir 1 straipsnio susitarti kompleksiškai tam tikro kompromiso būdu.

Lietuvos pasiūlytame kompleksiniame sprendime numatytas Rusijos sutarties „etaloninio" Baltijos valstybėms modelio suskaidytų nuostatų perkėlimas į 1 straipsnį ir tam tikras jų pakeitimas. Pasiūlymas susidėjo iš tokių veiksmų:

a) iš preambulės į 1 straipsnio pirmąją dalį perkeliama nuostata apie tai, kad šalys vadovaujasi savo priimtais pamatiniais aktais apie savo valstybinį statusą; ji prijungiama prie Rusijos pasiūlytos nuostatos dalies apie šalių viena kitos pripažinimą. Sujungta dalis tampa tokia: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą suvereniomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais (+) pagal savo valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 m. birželio 12 d. ir Lietuvos Respublikos – 1990 m. kovo 11 d.";

b) Rusijai aktuali preambulės nuostata dėl šalių teisės į valstybės nepriklausomybę pripažinimo perkeliama į 1 straipsnio antrąją dalį, į ją taip pat atkeliama

ir prie jos prijungiama Rusijos pasiūlyto atskiro straipsnio nuostata dėl visiškos visų šakų valdžios savo šalies teritorijoje. Taigi sujungta dalis tampa tokia: „Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pripažįsta kitos Aukštosios Susitariančios Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, (+) visišką kitos Aukštosios Susitariančios Šalies (+) įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą“;

c) Rusijos projekto nuostatos dėl šalių tarpusavio santykiuose grasinimų nenaudojimo, nesikišimo į vieną kitos reikalus ir pagarbos viena kitos suverenitetui, papildžius principu dėl teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės, sudaro 1 straipsnio trečiąją dalį: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga, nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus“;

d) 1 straipsnio ketvirtoji dalis suredaguojama taip: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja savo tarpusavio santykiuose sąžiningai laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų ir normų ir neprisidėti, kad trečiosios šalys jas pažeistų vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių atžvilgiu“;

e) tariantis dėl šių sprendimų Lietuvos derybų delegacija Sutarties preambulėje sutinka atsisakyti nuostatos dėl atsižvelgimo į 1920 m. Taikos sutartį[69].

Po diskusijų dėl pasiūlyto kompleksinio pasiūlymo delegacijos pagaliau sutarė dėl 1 straipsnio turinio, kuris patenkino Lietuvos pusę ir kartu Rusijos pusės sąlygą, kad Sutarties nuostatos pagal „etaloninį“ Rusijos projektą būtų analogiškos Estijos ir Latvijos sutarčių formuluotėms.

Autoriaus vertinimu, Lietuvos delegacijos pasiūlytu būdu sukonstruota antrosios dalies nuostata, kad kiekviena šalis pripažįsta kitos šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, iš pagrindinės nuostatos tapo išvestine, išplaukiančia iš pirmojoje straipsnio dalyje įtvirtinto 1990 m. kovo 11 d. priimto pamatinio sprendimo dėl Lietuvos valstybinio statuso. Taip Sutartyje neliko dviprasmybės dėl to, ką Rusija pripažįsta – ar tik Lietuvos teisę į nepriklausomybę, ar Kovo 11-osios aktu atkurtą nepriklausomą Lietuvos Respubliką.

Sprendimas dėl preambulės nuostatos apie SSRS 1940 m. įvykdytą Lietuvos aneksiją turėjo būti priimtas per atskiras šalių vadovų derybas. Autoriaus vertinimu, Lietuvos atsisakymas Sutartyje minėti 1920 m. Taikos sutartį turėjo būti svarus Lietuvos vadovo argumentas apginant Sutarties nuostatą dėl Lietuvos aneksijos pasekmių įvertinimo.

[69] Po 1991 m. sausio 20 d. derybų raundo Lietuvos derybų delegacija turėjo tokią juodraštinę preambulės nuostatos redakciją: „[Šalys,] atsižvelgdamos į tai, kad dar 1920 metais Rusija visiems amžiams atsisakė visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu, tuo padėdama patvarius pamatus abiejų valstybių tarpusavio santykiams“.

Derybų dėl pilietybės reglamentavimo ir migracijos tęsinys

Antroje sausio 30 d. pusėje delegacijos pradėjo svarstyti ekspertų išanalizuoto pilietybės įgijimą reglamentuojančio 4 straipsnio trečiąją ir ketvirtąją dalis: *trečioji dalis skirta* teisę į RTFSR pilietybę turintiems asmenims, atvykusiems ir nuolat gyvenusiems Lietuvoje *iki įstatymo įsigaliojimo dienos* – 1989 m. lapkričio 3 d., turintiems teisėtą gyvenimo šaltinį; *ketvirtoji dalis skirta* teisę į RTFSR pilietybę turintiems asmenims, atvykusiems ir nuolat gyvenusiems Lietuvoje *nuo 1989 m. lapkričio 3 d. iki Sutarties pasirašymo dienos*, turintiems teisėtą pragyvenimo šaltinį. Abiem šioms grupėms asmenų pagal Lietuvos pilietybės įstatymą užtikrinama teisė laisva valia įgyti Lietuvos pilietybę Lietuvos pilietybės įstatymo tvarka, netaikant jiems sėslumo cenzo. Jiems nebus taikomas ir lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimas.

Pilietybės klausimais Rusijos delegacija sutiko beveik su viskuo, dėl ko sutarė ekspertai, bet iš pilietybės straipsnio pasiūlė išbraukti žodžius „nuolat gyveno". E. Jarašiūnas argumentavo, kad šių žodžių išbraukti negalima, nes tada iš esmės pasikeistų viso straipsnio turinys. Lietuvos delegacijos vadovas paprašė palikti tekste taip, kaip sutarė ekspertai.

V. Sinkevičius paklausė, ar tokiu pasiūlymu Rusijos delegacija siekia pakeisti asmenų, kurie galės įgyti Lietuvos pilietybę, ratą, ar jiems dar nėra iki galo aišku dėl to, kad Lietuvoje nuolat gyvenusiems asmenims nebus taikomas įstatyme nustatytas dešimties metų sėslumo cenzas. Rusijos delegacijos nariai atsakė, kad jie nerimauja būtent dėl šio cenzo ir reikalavimo mokėti lietuvių kalbą. Lietuvos delegacija sutiko į straipsnį konkrečiai įrašyti, kad asmenims nebus taikomas sėslumo cenzas ir reikalavimas mokėti lietuvių kalbą. Rusijos delegacija iš karto su tuo sutiko, įtampa dingo ir toliau buvo ramiai nagrinėjamas ekspertų suderintas tekstas. Ten reikėjo tik patikslinti vieną kitą žodį ir dėl straipsnių, reguliuojančių pilietybės klausimus, viskas buvo sutarta.

Čia reikėtų pažymėti, kad derybose pasiektas susitarimas dėl pilietybės įgijimo, kuris panaikino neaiškumą ir baimę Rusijos pusėje, sukėlė jautrumą ir baimę Lietuvoje. Lietuvos visuomenėje ir Aukščiausiosios Tarybos komisijose vyko daug diskusijų, per kurias buvo nuogąstaujama dėl galimų neigiamų tokio susitarimo pasekmių nacionaliniam saugumui. Plačios politinės diskusijos paskatino iniciatyvą parengti 1989 m. priimto ir po Lietuvos nepriklausomybės palikto be pakeitimų toliau galioti 1989 m. Lietuvos pilietybės įstatymo pakoreguotą redakciją. Jai parengti 1991 m. rugpjūčio 28 d. buvo sudaryta E. Jarašiūno vadovaujama Aukščiausiosios Tarybos įstatymo naujos redakcijos projekto parengimo darbo grupė.

Šio straipsnio skyriuje apie Sutarties ratifikavimą atskleista, kodėl Sutarties ratifikavimo Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje metu kai kurie deputatai taip pat kritikavo pilietybės įgijimą reglamentuojančius Sutarties straipsnius.

Šiame derybų raunde ramiau buvo diskutuojama dėl Rusijos siūlomos 6 straipsnio nuostatos dėl teisės į savarankišką imigracinę politiką, „persikėlimo" kategorijos turinio ir kt. Po apsvarstytų 6 straipsnio redakcinių siūlymų susitarta pirmosios dalies pradžią papildyti nuostata, kad šalys įstatymais reguliuos ir savarankiškai vykdys savo imigracinę politiką, o šioje srityje kylančius klausimus spręs sudarydamos tarptautinės teisės normas ir principus atitinkančius atskirus susitarimus. Dėl antrosios dalies buvo sutarta, kad įsidarbinimo migracijos klausimai bus reguliuojami atskiru tarpvyriausybiniu susitarimu. Trečiojoje dalyje dėl pagalbos į savo šalis laisva valia norintiems grįžti Lietuvos ir Rusijos kilmės asmenims (minėti darbininkų grįžimo pavyzdžiai – lietuvių iš Vorkutos į Lietuvą ir rusų iš Mažeikių į Rusiją) susitarta specialiu susitarimu sureguliuoti *jų persikėlimo* tvarką ir sąlygas bei abipusius pagalbos įsipareigojimus.

Derybos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje Kaliningrado srities raidoje

Rusijos delegacijos narys RTFSR Kaliningrado srities Vykdomojo komiteto pirmininkas J. Semionovas pasiūlė tokį papildomą Sutarties straipsnį: „Rusijos Sovietų Federacinė Respublika reiškia savo ypatingą suinteresuotumą, o Lietuvos Respublika prisiima įsipareigojimą imtis būtinų priemonių, kad būtų užtikrintos palankios Kaliningrado srities ūkinės ir nacionalinės-kultūrinės raidos sąlygos. Šios sąlygos bus sureguliuotos specialiu Šalių susitarimu dalyvaujant Kaliningrado sričiai."

Lietuvos delegacijos derybininkai tokią formuluotę įvertino kaip nepriimtiną, kadangi sutartyje neturėtų būti nuostatų, kuriomis viena šalis yra suinteresuota, o kita šalis prisiima įsipareigojimus. Be to, Kaliningrado srities dalyvavimas susitarime taip pat nėra priimtinas, nes sritis yra Rusijos Federacijos teritorinis vienetas, kuriam neturi būti atskirai atstovaujama tarpvalstybinėse derybose. Delegacijos susitarė, kad į Kaliningrado sritį nuvyks specialiai vyriausybių sudaryta dvišalė komisija, kuri išsiaiškins, kokios problemos ten gyvenantiems asmenims labiausiai rūpi, tada šalių vyriausybės galės tartis dėl specialaus tarpvyriausybinio susitarimo turinio ir formuluočių. Rusijos pusei sutikus su mūsų pasiūlymu tekste žodžius „imtis būtinų priemonių" pakeisti žodžiais „prisidėti prie" ir atsisakyti žodžių „dalyvaujant Kaliningrado sričiai", su tokiu papildomu straipsnio pakeitimu sutikome.

Derybų delegacijų susitikimas su Rusijos Federacijos vadovu B. Jelcinu

Sausio 30 d. abiejų šalių delegacijas priėmė Rusijos Federacijos vadovas – Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas savo dideliame kabinete naujuose

Tarybų rūmuose[70]. Rusijos delegacijos vadovas V. Lukinas RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininką informavo, kad dėl Sutarties pilietybės ir teisių 4, 5 ir 6 straipsnių pasiektas esminis sutarimas, tik dar reikia baigti redaguoti tekstą. B. Jelcinas sakė, kad kai jaučiamas toks didelis spaudimas Aukščiausiojoje Taryboje, labai svarbu susitarti dėl kompromisinio „nulinio" pilietybės varianto. Jis pažymėjo, jog tai, kad Estija, Latvija ir Lietuva sutinka užtikrinti sutarčių pasirašymo dieną jų teritorijose gyvenančių Rusijos asmenų teisę laisvu apsisprendimu išsaugoti arba įgyti Rusijos Federacijos arba gyvenimo šalies pilietybę, jiems yra didelė parama.

Užbėgant į priekį, čia galima pažymėti, kad RTFSR prezidento rinkimų kampanijos metu ir pasirašęs Sutartį jau išrinktas RTFSR prezidentu B. Jelcinas ir jo informacinė tarnyba kaip svarbiausią Sutarties privalumą pabrėždavo, kad iki Sutarties pasirašymo dienos Lietuvoje nuolat gyvenantys ir turintys gyvenimo šaltinį rusai dabar galės pasirinkti, ar tapti visateisiais Lietuvos Respublikos piliečiais, ar pasilikti RTFSR piliečiais. Pasirenkant Lietuvos pilietybę jiems nebus taikomi gyvenimo Lietuvoje trukmės ir lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimai[71].

B. Jelcinas pabrėžė vyriausybių susitarimo dėl palankių Kaliningrado srities raidos sąlygų išsaugojimo svarbą, kadangi Rusijai ryšiai su Kaliningrado sritimi, kurią jis pavadino „pasienio teritorija" (rus. *приграничье*), yra labai svarbūs.

Susitikimo metu V. Lukinas RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininką B. Jelciną informavo, kad *sudėtingiausia problema buvo dėl Lietuvos noro minėti 1920 m. Taikos sutartį ir „negatyvų dalyką" – SSRS 1940 m. įvykdytą aneksiją*. Jis B. Jelciną informavo, kad šiandien po ilgų diskusijų pasiektas delegacijų sutarimas dėl šios problemos sprendimo, ir paaiškino jo esmę: perkeliant preambulės pastraipą apie šalių pamatinius aktus ir kitą preambulės principą į 1 straipsnį ir jį sustiprinant, dėl kompromiso būtų atsisakyta nuorodos į 1920 m. Taikos sutartį. Jeigu B. Jelcinas tam pritartų, tai būtų galima įtvirtinti Sutartyje ir tada liktų nedaug darbo. V. Lukinas B. Jelciną taip pat informavo, kad dėl „negatyvios pastraipos" apie 1940 m. SSRS veiksmus priimti sprendimą delegacijos įgaliotos nebuvo ir tai palieka šalių vadovams.

V. Lukinas taip pat paminėjo, kad reikia dar baigti derinti 2 straipsnio (dėl saugumo ir gynybos) formuluotes[72]. Paminėjus Sutarties straipsnį dėl šalių apsikeitimo visateisėmis (rus. *полномочными*, lietuviškame tekste – „įgaliotosiomis") atstovybėmis, B. Jelcinas jį komentavo sakydamas, kad rusų kalboje sąvoka „visateisė atstovybė" suprantama kaip diplomatinė pasiuntinybės lygmens atstovybė ir pridūrė: „Tada išorės santykiuose nebus įtakos iš „Centro"."

[70] Rusų vadinamieji Baltieji rūmai (rus. *Белый Дом*).

[71] Prieiga per internetą: http://www.yeltsincenter.ru/digest/release/den-za-dnem-30-iyulya-1991-goda?page=0,3.

[72] Dėl nekokybiškos fonogramos nei V. Lukino, nei B. Jelcino pasisakymų visiškai atkurti nepavyko.

Autorius prisimena, kad pokalbio metu kažkokio klausimo kontekste B. Jelcinas pasakė, jog valstybės pavadinimas „Rusijos Federacija“, arba tiesiog „Rusija“, skamba labai išdidžiai. Tai buvo galima suprasti kaip jo norą sovietiniame valstybės pavadinime atsikratyti balastinių žodžių „Sovietų Socialistinė Respublika“ ir pavadinimą oficialiai pakeisti į „Rusijos Federacija“. Iš tikrųjų tokį pavadinimą neformaliuose rašto tekstuose ir viešose kalbose B. Jelcinas ir jo kolegos pradėjo vartoti anksčiau, negu jis buvo oficialiai pakeistas. Pavyzdžiui, duodamas prezidento priesaiką liepos 10 d., jis kreipėsi į Rusijos piliečius – „Rusijos Federacijos piliečiai“, ir tik formaliame priesaikos tekste vartojo visą RSFSR pavadinimą.

Derybos dėl 2 straipsnio, reglamentuojančio šalių politiką saugumo ir gynybos srityje

Abiejų delegacijų vadovai ir nariai ilgai ir įtemptai ginčijosi dėl termino „kolektyvinio saugumo sistema“ Sutarties 2 straipsnio projekte. Sausio 21–22 d. derybų raunde Rusijos delegacija buvo iš esmės suderinusi tokią šio straipsnio formuluotę: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitos teisę įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje [RU], prisidėdamos prie nusiginklavimo ir įtampos mažinimo proceso, o sąveikos (rus. *взаимодействия*) *šioje srityje formas [LT] nustatys atskiru susitarimu.*“

Šiame raunde Rusijos delegacija pasiūlė tarp *žodžių „formas“ ir „nustatys“* įterpti papildomą sakinio dalį „taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas“[73]. Citatoje rusų pasiūlyto naujo intarpo vieta pažymėta [RU]. Lietuvai tokia formuluotė buvo nepriimtina, kadangi ji sudarytų prielaidą sieti Lietuvą su kolektyvinio saugumo sistema, kurios pagrindinė dalyvė būtų Rusija. Tai reiškė, kad Lietuva negalėtų visiškai savarankiškai, nepriklausomai nuo Rusijos, įgyvendinti savo suvereniteto saugumo ir gynybos srityje. Rusijos delegacija savo pasiūlymo nenorėjo atsisakyti, tad Lietuvos delegacija paprašė pertraukos. Pasitarusi mūsų delegacija nutarė, kad Lietuva negali priimti tokio Rusijos pasiūlyto įsipareigojimo.

Autorius prisimena, kad jam pasiūlius Rusijos papildomą intarpą be jokių pakeitimų perkelti į kitą sakinio vietą, kuri čia cituotame tekste pažymėta [LT], Rusijos delegacijos vadovas pasiūlymą kritikavo, teigdamas, kad toks perkėlimas ignoruoja sintaksę, bet nekeičia esmės. Galbūt, patikėjęs jų vadovo teiginiu, kad tai nekeičia esmės, pasiūlymą netikėtai palaikė Kaliningrado srities Vykdomojo komiteto pirmininkas J. Semionovas. Tada Rusijos delegacija pagaliau sutiko Lietuvos delegacijos pasiūlymą priimti. Tad 2 straipsnio galutinė formuluotė buvo suderinta tokia, kokia yra pasirašytoje Sutartyje: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitos teisę įgyvendinti savo suverenitetą gynybos

[73] Rusijos Federacijos politinei vadovybei toks papildymas buvo aktualus dėl planuojamos naujos kolektyvinės saugumo sistemos sukūrimo po 1991 m. liepos 1 d. numatyto SSRS sukurtos Varšuvos sutarties organizacijos („Varšuvos pakto“) likvidavimo.

ir saugumo srityje, prisidėdamos prie nusiginklavimo ir įtampos mažinimo proceso, taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas, o sąveikos šioje srityje formas nustatys atskiru susitarimu."

Derybos dėl straipsnio, reglamentuojančio bendradarbiavimą kuriant Euro-Azijos rinką

Derybose vėl kilo įtampa, kai Rusijos delegacija grįžo prie 15 straipsnio, kuris per sausio 22 d. derybas buvo pateiktas tokios formuluotės: „*Šalys laiko tikslinga ne jų susitarimų su trečiosiomis šalimis sąskaita remti Euro-Azijos rinkos sukūrimą.*" Šios formuluotės Lietuvos delegacija nesutiko svarstyti.

Šįkart Rusija pasiūlė šiek tiek pakeistą formuluotę: „Aukštosios Susitariančios Šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuri padėtų formuotis įvairiems Šalių ryšiams ir Euro-Azijos rinkos kūrimui." Lietuvos delegacija buvo kategoriškai prieš dalyvavimą padedant kurti bendrą Euro-Azijos rinką. Tada Rusijos atstovai pasiūlė žodį „integruotis" (į tokią rinką). Iniciatyvos ėmėsi Lietuvos delegacijos narys, ekonomikos profesorius K. Glaveckas[74]. Jis paėmė Maskvoje 1990 m. išleistą „Ekonomisto žinyną" ir delegacijoms perskaitė, kad žodis „integracija" reiškia „tarybinę socialistinę integraciją". Rusijos derybų delegacijos nariai pradėjo aiškinti, kad žodis integracija dabar suprantamas kitaip. Į tai K. Glaveckas replikavo: „Tam, kad suprastume vienodai, šio nuvalkioto žodžio reikėtų atsisakyti." Diskusija tęsėsi maždaug valandą, nes Rusijos derybininkai atkakliai laikėsi savo pasiūlymo.

Lietuvos delegacijos vadovas paprašė pertraukos, kad mūsų derybininkai galėtų pasitarti. Maždaug per 15 minučių mūsų delegacijos nariai parengė kelis straipsnio formuluotės variantus. Delegacija nutarė iš pradžių pagrindinės formuluotės nesiūlyti, kol diskutuojant įpareigojančios formuluotės apie integravimąsi į įvardytą konkrečią rinką nepavyktų išvengti. V. Sinkevičius situaciją po pertraukos prisimena taip: „Kai delegacijos vėl susėdo prie stalo, Č. Stankevičius priėjo prie K. Glavecko ir jam tyliai pasakė: „Pasiginčyk su jais dėl kokių nors neesminių dalykų, pasiūlyk ką nors, kad jie patys nutoltų nuo savo pasiūlymo apie Euro-Azijos rinką, o po to mes pateiksime tai, dėl ko ką tik susitarėme"." K. Glaveckas su Rusijos derybininkais diskutavo maždaug 20 minučių, išaiškino, ką reiškia tarptautinis darbo pasidalijimas, kad rinkos gali susikurti savaime ir pan. Buvo matyti, kad abi pusės jau pavargo nuo aiškinimosi.

Tuomet K. Glaveckas pasiūlė įrašyti, kad „Šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuria bus siekiama integruotis į pasaulinę ekonominę erdvę". Rusijos

[74] Nors šiame derybų raunde dalyvavo Užsienio reikalų ministerijos diplomatas, tačiau jo *pro memoria* delegacijos vadovas (šio straipsnio autorius) po šio raundo nėra gavęs. Rašydamas šį straipsnį autorius remiasi prof. V. Sinkevičiaus išsaugotuose užrašuose pateikta informacija ir komentaru.

delegacija vėl trumpai pasitarė ir sutiko su tokia formuluote: „Aukštosios Susitariančios Šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuri padėtų formuotis įvairiems Šalių ryšiams ir integruotis į tarptautinę ekonominę erdvę." V. Sinkevičiaus komentaras vėliau buvo toks: „Jie siekė tik Euro-Azijos rinkos, o mes jiems „atidavėme" visą pasaulinę ekonominę erdvę. Didesnę ir niekuo Lietuvą neįpareigojančią abstrakciją tikriausiai būtų sunku sugalvoti."

Kitų straipsnių, dėl kurių iš esmės buvo susitarta praėjusiame derybų raunde, atskiros detalės buvo aptartos ir suderintos greičiau. Tad per šį derybų raundą Lietuvos delegacijos pasiūlytu būdu abiem šalims pavyko sutarti dėl iki tol neišspręstų probleminių sutarties straipsnių ir suderinti kiekvienos šalies svarbiausius interesus. Nesutarta buvo tik dėl preambulės, dėl kurios galutinai turėjo susiderėti abiejų šalių vadovai.

Apie 22 val. Sutarties tekstai buvo išspausdinti. Tarpinis Sutarties projekto tekstas delegacijų vadovams vizuoti buvo išspausdintas be preambulėje Lietuvos siūlytų nuostatų, dėl kurių galutinį sprendimą turėjo priimti abiejų šalių vadovai. Tačiau išspausdinto teksto preambulėje buvo palikta dar Lietuvos pusės nepriimta Rusijos pasiūlyta nuostata apie tai, kad šalys „braukia brūkšnį po praeities įvykiais ir veiksmais, kliudžiusiais kiekvienai Susitariančiai Šaliai laisvai ir visiškai įgyvendinti valstybinį suverenitetą". Ją greta Lietuvos nuostatos dėl aneksijos pasekmių buvo galima priimti, tik reikėjo truputį pataisyti.

Taip pat reikia pažymėti, kad šio raundo metu liko neaptarta ir Sutarties projekte nepašalinta 20 straipsnio formuluotės spraga dėl Sutarties galiojimo ir galimų pakeitimų tvarkos. Tą formuluotę pavyko papildyti ir patikslinti vėliau derinant ir rengiant pasirašyti galutinius Sutarties tekstus abiejų šalių kalbomis.

Delegacijų vadovai Č. V. Stankevičius ir V. Lukinas pasirašė kiekvieno Sutarties puslapio abiejose pusėse. Jie taip pat pasirašė trumpą komunikatą, kad „Sutarties tekstas ir jos straipsniai atstovų lygiu suderinti. Dar reikalinga patikslinti kai kurias formuluotes. Šalys dar dirbs prie Sutarties įgyvendinimo protokolo."

V. Sinkevičius prisimena: „Rusijos delegacija labai norėjo į baigiamąjį raundo komunikatą įrašyti, jog šalys susitarė parengti protokolą su įsipareigojimu, kad pasirašant sutartį kartu bus sukurta komisija, kuri padės įgyvendinti su piliečių teisėmis susijusias sutarties nuostatas. Č. Stankevičius tam prieštaravo. Aš atkreipiau dėmesį, kad tokios komisijos sudarymas gali būti vertinamas kaip numatantis pažeidimus, todėl yra neetiškas. Rusijos delegacijos vadovas V. Lukinas sutiko su tokiais argumentais ir pasiūlė įrašyti bendresnio pobūdžio nuostatą 18 straipsnyje, kad komisijos gali būti sudaromos esant būtinybei ir šalių sutarimu. Kartu jis įteikė Lietuvos delegacijos vadovui toliau svarstyti Rusijos parengto protokolo variantą apie piliečių teisių užtikrinimo kontrolę. Mūsų delegacijos vadovas

pažadėjo protokolo projekto tekstą išnagrinėti ir savo nuomonę pateikti vėliau, tačiau mums tokių komisijų nereikėjo. Į Vilnių naktį grįžome geros nuotaikos[75].“

„Štilis“ derybų delegacijų posėdžiuose

Po intensyvių sausio mėnesio derybų raundų, kurių metu derybų delegacijos pasiekė sutarimą dėl Sutarties projekto problemiškų straipsnių, derybiniai delegacijų posėdžiai vasario–kovo mėnesiais nevyko. Tuo laikotarpiu vyko vyriausybių įgaliotų atstovų derybos dėl rengiamo vyriausybių susitarimo, susijusio su bendradarbiavimu Kaliningrado srities raidoje išsaugant jos palankias sąlygas, kuris turėjo būti pasirašomas kartu su pagrindine Sutartimi. Kita priežastis, dėl kurios Sutarties galutinis parengimas pasirašyti Rusijos nebuvo skubinamas, buvo Maskvoje vykstantys svarbūs politiniai procesai.

Kovo 17 d. įvyko M. Gorbačiovo surengtas referendumas „dėl SSR Sąjungos išsaugojimo“, su kuriuo Rusijos Federacijoje kartu buvo surengtas ir referendumas dėl RTFSR prezidento posto įsteigimo. Klausiami „Ar jūs pritariate, kad būtinas visos liaudies balsavimu išrenkamo RTFSR Prezidento posto įsteigimas?“, 70 proc. balsavusiųjų balsavo „už“. Pagal 1991 m. gegužės 24 d. pakeistos RTFSR konstitucijos 121[1] straipsnį prezidentas yra aukščiausiasis RTFSR pareigūnas ir vykdomosios valdžios vadovas (rus. *глава*). B. Jelcino Rusijos Federacijos politinė komanda rengėsi prezidento rinkimams.

Tuo metu Maskvos Novo-Ogariovo priemiestyje, kur balandį turėjo prasidėti devynių SSRS respublikų[76] ir SSRS Centro (vadinamosios „9+1“) pagrindinės derybos dėl naujos sąjungos sutarties, dirbo ekspertų darbo grupės ir SSRS respublikų atstovų parengiamieji posėdžiai.

RTFSR vadovo B. Jelcino specialaus atstovo vizitas į Vilnių

1991 m. balandžio 1 d. į Vilnių atvyko Rusijos prezidento B. Jelcino specialus atstovas F. Šelov-Kovediajevas. Pirmiausia Aukščiausiojoje Taryboje jis susitiko su Lietuvos derybų delegacija ir diskutavo dėl Sutarties projekto nuostatų. Delegacijos konsultantas teisininkas V. Sinkevičius yra išsaugojęs susitikimo metu darytus užrašus. Juose užfiksuota, kad susitikime dalyvavo delegacijos vadovas Č. Stankevičius ir nariai – J. Karvelis, V. Jarmolenko, taip pat delegacijos konsultantas teisininkas V. Sinkevičius. Susitikimas vyko net 3 valandas.

---

[75] V. Sinkevičius prisimena: „Žinodami, kad mieste naktimis patruliuoja sovietų armijos kariškiai, buvome sutarę, kad Sutarties tekstą turės ne vienas delegacijos narys, o keli deputatai. Vieną egzempliorių paėmė Č. Stankevičius, kitą – V. Jarmolenko, dar vieną egzempliorių Maskvoje, Lietuvos atstovybėje, Č. Stankevičius atidavė į užsienį išvykstančiam diplomatui Oskarui Jusiui. Namo grįžome sėkmingai, niekas mūsų nestabdė.“

[76] RTFSR, Ukrainos SSR, Baltarusijos SSR, Kazachijos SSR, Uzbekijos SSR, Azerbaidžano SSR, Tadžikijos SSR, Kirgizijos SSR ir Turkmėnijos SSR.

Pagrindinis klausimas, dėl kurio pirmiausia ir daug diskutuota delegacijoje, buvo delegacijų lygmeniu nesuderinta Sutarties preambulės nuostata dėl 1940 m. Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos okupacijos ir aneksijos. F. Šelov-Kovediajevas labai atkakliai prieštaravo, kad ši nuostata liktų Sutarties projekte, motyvuodamas Rusijos nenoru, kad jos, kaip valstybės, tęstinumas būtų kildinamas iš Rusijos valdžios, kuri atėjo po bolševikų perversmo 1917 m. spalį. Pasak jo, nuostatos dėl 1940 m. aneksijos jie negali priimti todėl, kad Rusijai netektų prisiimti atsakomybės už neteisėtus Sovietų Sąjungos veiksmus. Jis sakė, kad B. Jelcinas nenorėtų, jog nuostata dėl Sovietų Sąjungos 1940 m. įvykdytos Lietuvos aneksijos būtų įrašyta Sutartyje, tačiau jos panaudojimą komunikate ar pranešime po Sutarties pasirašymo galima svarstyti.

F. Šelov-Kovediajevas Lietuvos delegacijai netikėtai pradėjo kalbėti apie žmogaus teisių pažeidimus, rusakalbių asmenų teisių garantijas, apie specialios komisijos šiais klausimais sudarymą ir kt., apie ką delegacijos jau diskutavo. Teisininkas V. Sinkevičius jo tiesiai ir emocingai paklausė, kaip Rusija vėliau aiškinsis, kodėl ji nevykdo Sutarties, – juk Rusijoje nėra nė vienos net pradinės mokyklos, kurioje būtų galima mokytis lietuvių kalba. F. Šelov-Kovediajevas pradžioje lyg ir sutiko su pastaba ir aiškino, kad mokymą lietuvių kalba bus

Vytautas Landsbergis kalbasi su derybų delegacijos nariais.

Aplink stalą iš kairės: V. Landsbergis, G. Landsbergienė, L. N. Rasimavičius, J. Karvelis, E. Jarašiūnas, Č. V. Stankevičius.

Vilnius, 1991 m. vasario 2 d., Aukščiausiosios Tarybos rūmai, Pirmininko darbinių pietų kambarys už kabineto. Fotografas Geiras Bolstadas.

sunku užtikrinti, tačiau po kelių minučių vėl grįžo prie žmogaus teisių užtikrinimo rusakalbiams, komisijos žmogaus teisėms ginti sudarymo. Jo kalba sudarė įspūdį, kad Rusijos pozicija tampa daug griežtesnė, negu buvo sausio derybose.

F. Šelov-Kovediajevas toliau kalbėjo apie visai neseniai įvykusį penkių suverenių respublikų vadovų susitikimą, kuriame buvo susitarta dėl naujos sąjungos principų. Jis sakė, kad M. Gorbačiovas susitiko su devynių sąjunginių respublikų atstovais, ir, atrodo, taip pat dėl daug ko susitarė. V. Sinkevičius vertinimu, F. Šelov-Kovediajevo pasisakymai parodė, kad Rusija galutinai apsisprendė būti „naujos Sąjungos centru", tad dėl to „mūsų situacija prastėja", nes neaišku, kaip ir kiek esant naujai situacijai Rusija mus rems kovoje už nepriklausomybę.

Autorius turi išsaugojęs savo užrašus, kuriuose užfiksuotos pagrindinės Rusijos prezidento atstovo pasisakymo tezės susitikime su V. Landsbergiu[77]. Pirmiausia F. Šelov-Kovediajevas perdavė V. Landsbergiui prezidento B. Jelcino žinią, kad Rusija laikysis pozicijos dėl sutarties su Lietuva, nepriklausomai nuo „9+1" (9 respublikų ir M. Gorbačiovo SSRS) vadovų sutarties. Jie nori Rusijos ir Lietuvos Sutartį pasirašyti, bet ratifikuoti vėliau. Be to, B. Jelcinas kartu su Sutartimi nori pasirašyti ir kitų dokumentų paketą. Pasak B. Jelcino atstovo, prezidentas reikalauja sudaryti ir dvišalę žmogaus teisių komisiją, nes dėl tokios susitarta su Estija ir Latvija.

F. Šelov-Kovediajevas V. Landsbergiui kalbėjo, kad jie nenori sutikti su 1940 m. aneksijos minėjimu Sutarties preambulėje, bet neprieštarautų, kad aneksijos klausimas būtų perkeltas į pasirašomą pareiškimą prie Sutarties, kuriame Sutarties signatarai išdėstytų savo požiūrį į Lietuvos aneksijos faktą. V. Landsbergis atsakė, kad Rusijos Federacija turėtų tarti savo žodį dėl aneksijos pasekmių likvidavimo.

F. Šelov-Kovediajevas pabrėžė, kad Rusija teikia ypatingą reikšmę 9 respublikų atstovų pasirašytame protokole suderintai pozicijai pasirašyti „sutartį dėl sąjungos", o ne „sąjunginę sutartį", nepaisydami, kad su tuo nesutinka M. Gorbačiovas. Jis dar pasakė, kad jeigu mes (Lietuva) tame procese būtume dalyvavę stebėtojo teisėmis, minėto dokumento projektas būtų geresnis. B. Jelcinas esą liko be mūsų politinės paramos, o Azijos respublikos nėra pakankamai ryžtingos. Pasak jo, galima sakyti, kad sprendžiami krikščioniškos Rusijos ir musulmoniškos Azijos santykiai. Kalbėdamas apie M. Gorbačiovo Sovietų Sąjungos imperijos „atnaujinimą" pagal „sąjunginę sutartį", F. Šelov-Kovediajevas skeptiškai pareiškė, kad tokio „atnaujinimo" perspektyva būtų analogiška atkurtai Prancūzijos imperijai, kuri žlugo po dvejų metų.

Lietuvos derybų delegacija tuo laikotarpiu buvo parengusi Sutarties projektą lietuvių kalba, ir, kaip buvo sutarta sausio 30 d. derybų delegacijų vadovų pasirašytame protokole, patikslinusi savo siūlomas delegacijų lygmeniu nesuderintų

[77] Autoriaus archyve saugomi jo ranka rašyti susitikimo užrašai.

preambulės pastraipų formuluotes, taip pat 18 ir 20 straipsnių formuluotes. Tokios jos ir buvo priimtos liepos 29 d. valstybių vadovų pasirašytoje Sutartyje. Nekeičiant Rusijos ir Lietuvos pasiūlytų preambulės pastraipų esmės, jų galutinė redakcija lietuvių kalba buvo tokia:

– „priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė kiekvienai Aukštųjų Susitariančių Šalių visiškai ir laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą“;

– „būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 m. aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančių Šalių ir jų tautų pasitikėjimo sąlygos“.

Identiškų formuluočių lietuvių ir rusų kalbomis tekstai buvo įteikti F. Šelov-Kovediajevui jo vizito metu. Beliko laukti abiejų šalių vadovų derybinio susitikimo dėl sutarties projekto ir jų bendro sprendimo dėl preambulės nuostatų. Tada, kalbų redaktoriams padedant, galėtų būti parengti pasirašyti galutiniai sutarties tekstai rusų ir lietuvių kalbomis.

Susitarimas dėl bendradarbiavimo Kaliningrado srities raidoje

Balandžio–birželio mėnesiais Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos vyriausybių atstovai rengė susitarimą dėl Kaliningrado srities raidos palankių sąlygų išsaugojimo, kaip ir buvo numatyta Sutarties projekto 11 straipsnyje. Jį kartu su pasirašoma pagrindine Sutartimi turėjo pasirašyti vyriausybių vadovai tą pačią dieną. Toliau autorius pateikia tarpvyriausybinių derybų apibūdinimą, kurį šio straipsnio rašymo metu autoriui e. laišku[78] pateikė joms vadovavęs tuometis Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Gediminas Vagnorius:

„Pereinamasis iš SSSR į Rusijos Federaciją 1991 metų laikotarpis buvo ypač palankus skurdaus Kaliningrado anklavo faktinio statuso pakeitimui ir jo demilitarizavimui, kurio kartu su Lietuva siekė Vakarų pasaulis. Anuomet į vakarus orientuotą ekonomiškai palankesnę autonomiją nuo Maskvos stipriai palaikė Kaliningrado visuomenė, nes ją viliojo idėja tapti išskirtine ekonomine zona ir suartėti su turtinga Europos Sąjunga. Iš kitos pusės, tuometiniai Europos Sąjungos lyderiai, ypač Vokietijos politikai (kurie patys, suprantama, negalėjo reikšti pretenzijų į Kaliningradą) siuntė mums aiškius politinius signalus, palaikydami Kaliningrado suartėjimą su Lietuvos Respublika.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė siekė įtikinti Rusijos Vyriausybę į rengiamą sutartį (jos priedą arba lydinčią sutartį) įtraukti pagrindines Kaliningrado autonomijos nuostatas su išskirtiniu ekonominiu, mokestiniu ir administraciniu statusu ir laisva prekyba su Lietuvos Respublika bei abipusiškai palankia investicine aplinka. Rusijos Vyriausybei ir jos vadovui Ivanui Silajevui teikėme keletą projektų variantų. Nors derybose Rusijos atstovai palankiai vertino Kaliningrado „ekonominį

[78] 2020 m. liepos 21 d. e. laiškas.

savarankiškumą“, kurį palaikė ir Kaliningrado administracija, tačiau, spaudžiama SSRS karinių pajėgų vadovybės, Rusijos vyriausybė nuo derinamo Kaliningrado statuso projekto atsitraukė. <...> Manau, kad Kaliningrado statuso pasikeitimui „atsargiai“ priešinosi atsikuriančios Rusijos Vyriausybei vadovavęs I. Silajevas.“

Šio straipsnio autorius nori pažymėti, kad abiejų šalių vyriausybių suderėtas ir 1991 m. liepos 29 d. pasirašytas Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje[79] taip pat, kaip ir pagrindinė Lietuvos ir Rusijos sutartis, buvo kamieninis. Jis nustatė, kokie dar bus sudaryti specialūs šakiniai susitarimai, kaip antai: dėl sienos režimo ir pasienio vandenų; dėl išskirtinės ekonominės zonos, lengvatinio muitų režimo; dėl dujų ir elektros energijos tranzito; dėl keleivių ir krovinių, išskyrus karinius, transportavimo; dėl šalių tautinių bendrijų teisių ir kultūrinių poreikių įgyvendinimo.

Rusijos Federacijai pradeda vadovauti tiesiogiai išrinktas prezidentas B. Jelcinas

1991 m. birželio 12 d., per Rusijos Federacijos suvereniteto deklaracijos paskelbimo pirmąsias metines, įvyko pirmieji tiesioginiai Rusijos Federacijos prezidento rinkimai, kuriuos laimėjo B. Jelcinas. Mūsų temai svarbu pažymėti, kad pagal RTFSR konstitucijos 121.5 straipsnio 10 punktą prezidentas derasi ir RTFSR vardu pasirašo tarptautines bei „tarprespublikines“ sutartis, kurios įsigalioja po ratifikavimo RTFSR Aukščiausiojoje Taryboje.

Prezidento priesaika ir inauguracijos ceremonija įvyko liepos 10 d. Kremliaus suvažiavimų rūmuose sušauktame *neeiliniame Rusijos Federacijos liaudies deputatų suvažiavimo iškilmingame posėdyje*[80], kuriam pirmininkavo Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas R. Chasbulatovas. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui tuo metu išvykus į Paryžių, prezidento inauguracijos renginyje atstovauti Lietuvos Respublikai buvo deleguotas Pirmininko pavaduotojas (šio straipsnio autorius) kartu su Lietuvos nepriklausomybės akto signataru ir derybų delegacijos nariu V. Jarmolenko[81]. Lietuvos Respublikos Vyriausybei inauguracijoje atstovavo Ministras Pirmininkas G. Vagnorius.

Kai išrinktas prezidentas iškilmingai prisiekė „vykdyti RTFSR konstituciją ir įstatymus, ginti jos suverenitetą, gerbti ir saugoti žmogaus ir piliečio teises ir laisves, RTFSR tautų teises ir sąžiningai vykdyti jam liaudies užkrautas pareigas“, prakalbą pasakė patriarchas Aleksejus. Savo kalbą jis pradėjo nuo „žodžių apie

[79] Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.131804.

[80] Viso iškilmingo posėdžio vaizdo prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=KApj6-RkLz4.

[81] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1991 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. I-1534a.

Rusiją“. Kreipdamasis į B. Jelciną, jis pabrėžė pirmojo Rusijos prezidento sunkią atsakomybės naštą už šalį, kuri sunkiai serga po septyniasdešimt metų jos dvasinės sandaros ir vienybės griovimo, kai blogis atrodė visagalis ir visur esantis. Perskaitęs ir įteikęs visų religinių konfesijų sveikinamąjį raštą, jis palaimino prezidentą.

Po atlikto tuomečio oficialaus RTFSR himno – M. Glinkos „Patriotinės giesmės“ – kalbą pasakė prezidentas B. Jelcinas. Pirmu sakiniu jis pabrėžė, kad pirmą kartą 1000-metėje Rusijos istorijoje jos prezidentas prisiekia liaudžiai. Pažymėjo, kad amžiais šalyje valdžia ir liaudis buvo skirtinguose poliuose, kai valstybės interesas buvo keliamas aukščiau žmogaus. „Mes vėliau kaip kitos civilizuotos tautos suvokėme, kad valstybė stipri savo piliečių gerove. Šio švento principo neigimas pražudė didžiausias praeities imperijas. <...> Mes sumokėjome milžinišką, nematytą kainą už mūsų šiandieninę patirtį. Todėl perėjimas prie prezidentinės Rusijos valdžios sistemos užpildytas ypatingos prasmės. <...> Lygiai po metų nuo suvereniteto deklaracijos priėmimo pirmą kartą istorijoje Rusijos piliečiai pasirinko savo kelią.“

Prezidentas sakė, kad Rusijos Federacijai reikalingas radikalus pertvarkymas, kurio pagrindas – valstybinis suverenitetas: „Rusija kartu su kitomis suvereniomis respublikomis aktyviai dalyvaus esminiame sąjungos pertvarkyme. *Politiniam kursui, kurį pasirinko liaudis, labai svetimos imperinės ambicijos.* Mes grįžtame į pasaulinę bendriją su svariais sumanymais, kad įgytume draugų, bet ne priešų, sutvarkytume civilizuotus santykius su pasaulio valstybėmis.“ Baigdamas savo kalbą jis pabrėžė: „Didžioji Rusija keliasi nuo kelių. Mes paversime ją klestinčia, demokratine, taikinga, teisine, suverenia valstybe. Galime būti tikri, kad Rusija prisikels.“

Paskutinis „perestrojkos“ sovietine maniera kalbėjęs M. Gorbačiovas pareiškė, kad be demokratinės, sutelktos ir stiprios Rusijos Federacijos neįvyks „mūsų daugianacionalinės sąjunginės valstybės atsinaujinimas“. Jis pabrėžė, kad Rusijos Federacijos ir visų respublikų interesus atitinka „ne išsivaikščiojimas po savus kampus, ne sava izoliacija, bet sutarimas“. M. Gorbačiovas sveikino Rusijos Federacijos deputatų suvažiavimą ir Aukščiausiąją Tarybą, pasak jo, „pasisakiusius už išsaugojimą ir atnaujinimą mūsų sąjungos, už jos pertvarkymą į suverenių valstybių Sąjungą – demokratinę federacinę valstybę“[82]. Baigdamas jis minėjo krizinę Sovietų Sąjungos situaciją ir kaip „pavojingiausią reiškinį“ pažymėjo „įstatymų karą“[83]. Jis sakė matantis požymių, kad „nuo tokio pavojingiausio reiškinio kaip įstatymų karas atsitraukiama“.

Po oficialios inauguracijos ceremonijos paskirtuose vyriausybiniuose dvaro rūmuose Novo-Ogariove (Pamaskvėje) Rusijos Federacijos prezidentas surengė pirmuosius oficialius pietus, kuriuose kartu su juo dalyvavo ir Rusijos ministras

[82] Taip M. Gorbačiovas pagal savo SSRS „9+1“ atnaujinimo planą interpretavo RTFSR liaudies deputatų suvažiavimo 1990 m. birželio 12 d. Deklaraciją.

[83] Žr. 24 išnašą.

pirmininkas I. Silajevas. Prie sėdimų pietų stalo buvo tik buvusių SSRS respublikų Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkai, taip pat Estijos ir Latvijos Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkai ir Lietuvai atstovavęs šio straipsnio autorius. Gruzijos vadovas Z. Gamsachurdija vienintelis iš svečių dalyvavo kartu su žmona.

Autorius gerai prisimena, kad prie pietų stalo, kreipdamasis į dalyvius, prezidentas B. Jelcinas juos pasveikino ir pasakė: „Čia susirinko tik suverenių respublikų vadovai ir čia nėra jokio Gorbačiovo". Kai respublikų atstovai sakė linkėjimų kalbas, Azijos respublikų atstovų kalbos buvo labai pataikūniškos, o jų įteikiamos dovanos demonstratyviai brangios. Lietuvos atstovas, neturėdamas iš anksto paruošto kalbos teksto, po sveikinimo žodžių ekspromtu pasakė: „Šiandien visos Rusios patriarchas kryžiaus ženklu palaimino jus, linkėdamas vesti Rusijos žmones laisvės ir gerovės keliu. Aš jums nelinkiu, kad Rusijos liaudis eitų paskui jus. Aš linkiu, kad Rusijos liaudis eitų kartu su jumis", tada įteikė didelę lietuvišką gėlių puokštę.

Po visų sveikinimo kalbų ir pietų, kai kitoje salėje buvo patiekta kava, prezidentas keliolikos minučių privataus pokalbio su šio straipsnio autoriumi metu apie baigiamas Lietuvos ir Rusijos derybas sakė, kad abiem šalims aktualu greitai pasirašyti tarpvalstybinę sutartį. Jis gana kritiškai atsiliepė apie M. Gorbačiovą, kalbėjo apie jo norą pasirašyti „atnaujintą sąjunginę sutartį", nors „Novo-Ogariovo proceso" dalyvės nori pasirašyti kitokią sutartį – dėl suverenių valstybių Sąjungos.

Čia verta paminėti dabar jau viešai paskelbtą informaciją, kad dar 1990 m. gruodį Lietuvos atstovas E. Bičkauskas V. Landsbergiui buvo pranešęs iš patikimų šaltinių gautą žinią, jog B. Jelcinas jau tuomet buvo suderinęs su Ukrainos, Baltarusijos ir Kazachijos Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkais, kad jie pasirašys sutartį tokią, kokią jie sutars, o kiti prie „Keturių sutarties" galės prisijungti tokiomis sąlygomis, kokias patys nusistatys. Pasak B. Jelcino, taip M. Gorbačiovas su savo komanda būtų pastumtas į šalį ir turėtų su jais pradėti derybas jų nustatytomis sąlygomis[84].

Lietuvos Respublikos vadovo ir Rusijos Federacijos prezidento derybų susitikimas

1991 m. liepos 18 d. Maskvoje įvyko Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio ir liepos 10 d. pareigas pradėjusio eiti pirmojo Rusijos istorijoje prezidento pirmasis oficialus susitikimas, kurio metu turėjo būti nuspręsta, ar Sutarties preambulėje liks nuostata, skelbianti, kad prievartinio Lietuvos inkorporavimo į SSRS 1940 m. pasekmių pašalinimas sukurs papildomas pasitikėjimo tarp abiejų šalių ir jų tautų sąlygas. Kartu su V. Landsbergiu į Maskvą vyko Lietuvos delegacijos narys V. Jarmolenko, delegacijos konsultantas

[84] LANDSBERGIS, V. *Kaltė ir atpirkimas. Apie Sausio 13-ąją.* Vilnius: Briedis, 2012, p. 60.

teisininkas V. Sinkevičius, V. Landsbergio padėjėjas Š. Adomavičius, Č. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas[85].

Po susitikimo abiejų šalių vadovai surengė bendrą spaudos konferenciją[86]. B. Jelcinas trumpoje įžangoje pasakė: „Mes ilgai dirbome prie visa apimančios sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos projekto." Pasak jo, buvo nesutarimų dėl daugelio pozicijų, tad nueitas ilgas kelių mėnesių kelias. Kol viską ištobulino, derybų grupės dirbo labai kruopščiai. B. Jelcinas sakė: „Šiandien mes su ponu Landsbergiu praktiškai pašalinome paskutinius „štrichus", laikome, kad Sutartis parengta pasirašyti, ir nustatome pasirašymo Maskvoje datą – liepos 29 d."

Žurnalisto paklaustas, kas buvo sudėtingiausia, B. Jelcinas atsakė: „Aš jau sakiau, kad specialistai, kurie dirbo prie projekto, susitiko ne vieną kartą, ypač kruopščiai prie Sutarties dirbo Lietuvos Respublika. <...> Reikėjo detalios 1939–1940 m. įvykių analizės ir įvertinimo (rus. *подход*), kad tai buvo lietuvių tautos aneksija, reikėjo patikrinti istorinius dokumentus ir visa kita, kad pasiektume abipusį sprendimą ir sutarimą."

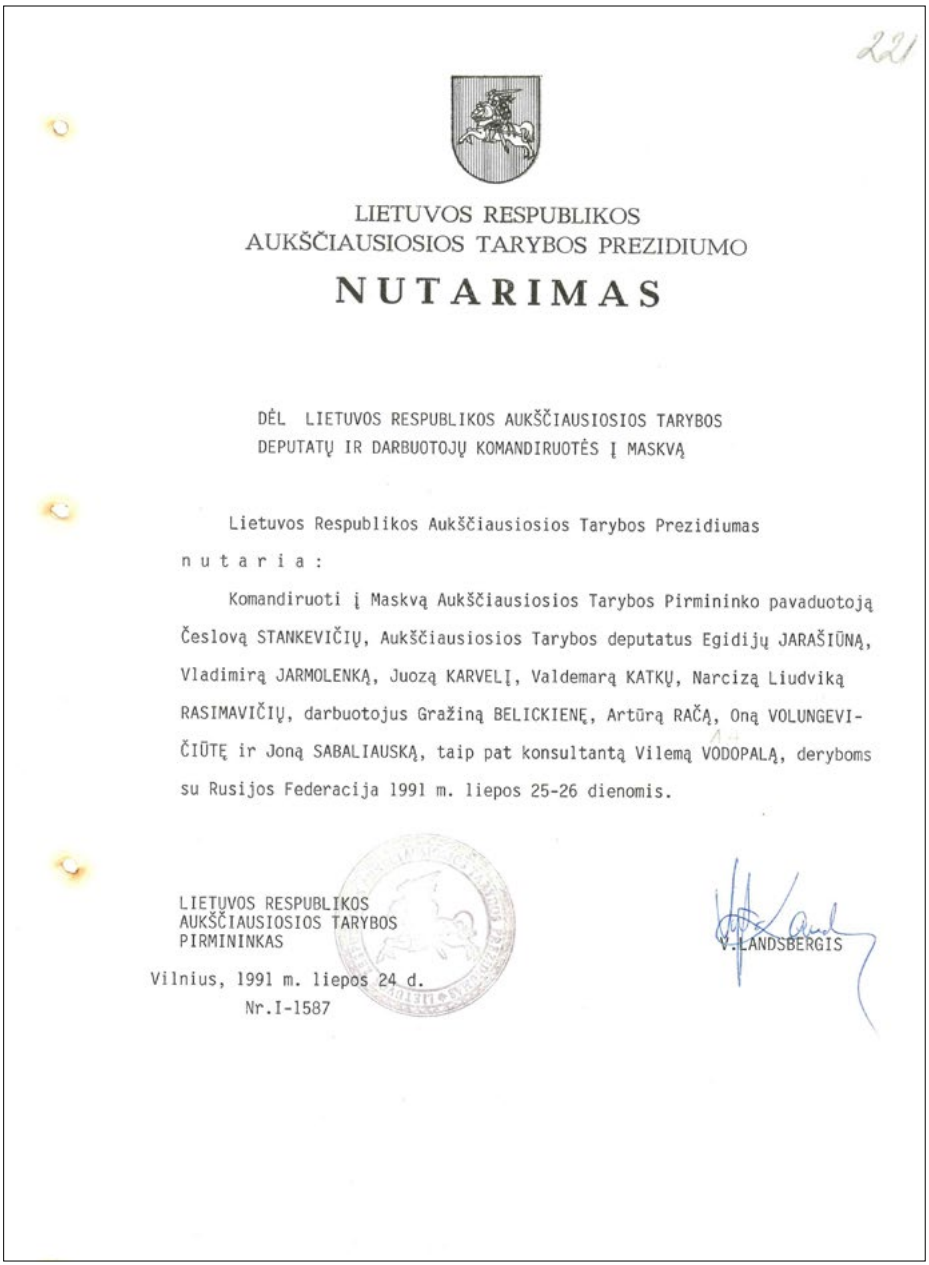
V. Landsbergis kalbėjo: „Galėčiau pridurti, kad ilgai derėjomės dėl istorinių išeities momentų, minėti ar neminėti 1920 m. sutartį, kuri buvo taikos sutartis tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos. Dabar mes siekiame sureguliuoti santykius sutartimi su Sovietų Sąjunga. Tai, kas 1920 metais vadinosi Sovietų Rusija, iš tikrųjų jau buvo Sovietų Sąjunga, kuri buvo tik apiforminta 1922 m. Mes sutarėme, kad šiandieninė Rusija neatitinka anos sutarties subjekto, tad nusprendėme apsieiti be sąsajos su ana sutartimi. Tikriausiai į aną sutartį bus atsižvelgiama mūsų santykiuose su Sovietų Sąjunga."

V. Landsbergis žurnalistams pažymėjo, kad vienas Sutarties straipsnis dėl Kaliningrado srities yra išsamiai išplėtotas parengtame specialiame susitarime dėl šios srities ekonominių ir tranzito ryšių su Rusija, kad žmonės ten galėtų būti ramūs. Jis pabrėžė, kad B. Jelcinas tuo ypač rūpinosi. V. Landsbergis taip pat sakė, kad parengtas susitarimas dėl pagalbos persikelti į savo šalį norintiems Rusijos ir Lietuvos piliečiams, šiuo metu gyvenantiems kitoje šalyje, įskaitant tuos, kurie buvo deportuoti į tolimus Rusijos rajonus.

Žurnalistai B. Jelcino teiravosi, ar jis, kaip Rusijos Federacijos prezidentas, naujų Rusijos ir Lietuvos santykių kontekste kokiu nors būdu prisidės prie Lietuvos santykių su „SSRS centru" normalizavimo. B. Jelcinas atsakė, kad Rusijos Federacijos vadovybė nuolat palaiko Lietuvą sunkiu metu, kaip buvo Sausio 13-ąją. Jis teigė: „Manau, kad mūsų sutarties pasirašymas paskatins „centro

[85] Pagal V. Sinkevičiaus užrašus.

[86] Šis skyrius parengtas pagal išspausdintą spaudos konferencijos fonogramos tekstą (rusų k.) autoriaus archyve.

221

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
DEPUTATŲ IR DARBUOTOJŲ KOMANDIRUOTĖS Į MASKVĄ

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas

n u t a r i a :

Komandiruoti į Maskvą Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotoją Česlovą STANKEVIČIŲ, Aukščiausiosios Tarybos deputatus Egidijų JARAŠIŪNĄ, Vladimirą JARMOLENKĄ, Juozą KARVELĮ, Valdemarą KATKŲ, Narcizą Liudviką RASIMAVIČIŲ, darbuotojus Gražiną BELICKIENĘ, Artūrą RAČĄ, Oną VOLUNGEVIČIŪTĘ ir Joną SABALIAUSKĄ, taip pat konsultantą Vilemą VODOPALĄ, deryboms su Rusijos Federacija 1991 m. liepos 25-26 dienomis.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKAS V.LANDSBERGIS

Vilnius, 1991 m. liepos 24 d.
Nr.I-1587

Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos derybų delegacijos komandiruotės į Maskvą 1991 m. liepos 25–26 d.

Vilnius, 1991 m. liepos 24 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

vadovybę“ forsuoti dvišalę sutartį tarp Sovietų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos.“[87] V. Landsbergis į tą žurnalisto klausimą atsakė taip: „Boriso Nikolajevičiaus Jelcino pozicija Lietuvai ir Sausio 13-ąją, ir visada yra svarbi. *Nė vienas didžiųjų valstybių vadovas Sausio 13-ąją nepasielgė taip, kaip pasielgė Rusijos vadovas. Nedvejodamas ir pagal sąžinę*.“

B. Jelcinas kalbėjo ir apie tai, kad rengiamą „sąjunginę sutartį“ pasirašys devynios respublikos[88], o šešios respublikos nedalyvauja tos sutarties parengiamuosiuose posėdžiuose Novo-Ogariove. Tačiau jis pabrėžė, jog „mes nenorime, kad tos šešios suverenios respublikos[89] pasiliktų už mūsų rinkos ekonomikos erdvės, nes su jomis Rusiją sieja tūkstančiai ryšių“. Joms nedalyvaujant rengiamoje „sąjunginėje sutartyje“, Rusijos Federacija vykdo dvišalių sutarčių sudarymo su jomis politiką.

Paskutinis žurnalisto klausimas B. Jelcinui: „Ar jums pradėjus eiti Rusijos Federacijos prezidento pareigas, jūsų pirmasis tarpvalstybinio lygio susitikimas su Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku yra atsitiktinis?“ B. Jelcinas atsakė: „Galima taip manyti, kad aš atsitiktinai atsiradau ir Jungtinėse Valstijose, susitikau su G. Bushu. Nereikėtų manyti, kad politikoje visa tai tik atsitiktinumas.“

V. Sinkevičius prisimena dar vieną B. Jelcinui žurnalisto užduotą klausimą: „Kas yra šios Sutarties subjektai, tarp ko ji pasirašoma?“ B. Jelcinas nedvejodamas atsakė, kad Sutartis pasirašoma tarp dviejų suverenių valstybių, leisdamas suprasti, kad tai tikra tarptautinė sutartis[90].

Sutarties redakciniai patikslinimai. Vadovų baigiamosios derybos. Sutarties pasirašymas

Liepos 25–27 d. į Maskvą paskutinį kartą koreguoti Sutarties projekto tekstų rusų ir lietuvių kalbomis Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas komandiravo Pirmininko pavaduotoją Č. V. Stankevičių, Aukščiausiosios Tarybos deputatus

[87] Po trijų savaičių įvyko radikalių komunistinės imperijos gynėjų pučas Maskvoje. Jam žlugus, derybos su M. Gorbačiovo SSR Sąjunga Lietuvai tapo neaktualios, o B. Jelcinas, kurį M. Gorbačiovas liepos 10 d. RTFSR prezidento inauguracijos metu paminėjo kaip „dar vieną prezidentą“, realiai tapo vieninteliu tikru prezidentu Maskvoje.

[88] Buvo planuojama, kad naują suverenių sovietinių respublikų sąjungos sutartį pasirašys Rusijos Federacija, Ukraina, Baltarusija, Kazachstanas, Azerbaidžanas, Kirgizija, Uzbekistanas, Tadžikistanas ir Turkmėnistanas.

[89] Turėdamas omenyje Lietuvą, Latviją, Estiją, Gruziją, Armėniją ir Moldovą.

[90] V. Sinkevičius taip pat prisimena, kad už B. Jelcino kabineto durų, kol ten *tête-à-tête* derėjosi V. Landsbergis ir B. Jelcinas, Rusijos Aukščiausiosios Tarybos deputatai ir aparato darbuotojai teiravosi apie pilietybę, Rusijos piliečių persikėlimą iš Lietuvos į Rusiją ir kt. Jiems aiškinant, kad Rusijos piliečiai Lietuvoje bus laikomi užsienio valstybės piliečiais, kad tarp valstybių bus valstybinė siena, buvo matyti, kad jie tai sunkiai supranta, psichologiškai nepasirengę priimti naujų realijų.

E. Jarašiūną, V. Jarmolenko, J. Karvelį, V. Katkų, L. N. Rasimavičių, delegacijos teisės konsultantą dr. V. Vadapalą, redaktorę Gražiną Belickienę, delegacijos padėjėjus A. Račą, Oną Volungevičiūtę ir Joną Sabaliauską[91]. J. Karvelis su L. N. Rasimavičiumi turėjo Maskvoje pasilikti iki 29 d. Pastarasis autoriui yra paliudijęs, kad jie, laukdami atvykstant V. Landsbergio vadovaujamos delegacijos pasirašyti Sutarties, „beveik visą naktį lesinėjo" korektūros klaidas iš Lietuvos atstovybėje spausdinamo galutinio sutarties teksto.

Liepos 27 d. Lietuvos ir Rusijos Federacijos derybų delegacijų vadovai Č. Stankevičius ir V. Lukinas parafavo (suderino) po abiejų valstybių vyriausybių derybų parengtą Susitarimą tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje, pasirašydami kiekvieno puslapio (teksto rusų kalba) abiejose pusėse[92].

V. Sinkevičius prisimena: „Delegacija iš Maskvos grįžo liepos 27 d. vakare. Sutartyje ir susitarime dėl Kaliningrado srities atsirado kai kurių nedidelių patikslinimų. Visą liepos 28 d. iki pat 2 valandos nakties Č. Stankevičius, E. Jarašiūnas, V. Sinkevičius, redaktorė G. Belickienė ir Č. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas lyginome sutarties ir susitarimo dėl Kaliningrado srities tekstus lietuvių ir rusų kalbomis, kad jie būtų visiškai identiški ir negalėtų būti aiškinami skirtingai. Tą dieną iš Rusijos derybų delegacijos atėjo kai kurie tekstų patikslinimai, juos reikėjo įvertinti, išversti į lietuvių kalbą ir vėl tikslinti. Antai Rusijos delegacija pasiūlė į sutarties tekstą įrašyti, kad Lietuva įsipareigoja garantuoti asmenų, kurie priklauso rusiškai tautinei mažumai, teises. Šią nuostatą mūsų vertėjai išvertė taip: „Rusijos tautinei mažumai", tačiau teisininkai suabejojo vertimo tikslumu, nes neaišku, ką tokia formuluotė reiškia, kokius asmenis apima. Kol mes sukome galvas, kaip tiksliau išversti nurodytą formuluotę, iš Rusijos atėjo naujas pasiūlymas – Lietuva garantuos teises asmenims, kurie priskiria save nacionalinėms mažumoms, etniškai susijusioms su tautomis, gyvenančiomis RTFSR teritorijoje[93]. Tai daug tikslesnė formuluotė, jeigu prireiks, ją, gal šiek tiek patikslinę, galėsime panaudoti. Gerai, kad jos neprireikė."

Oficiali Lietuvos Respublikos valstybinė delegacija (jos sudėtį išvardysime toliau) pirmadienį, liepos 29 d., 11 val., atskrido į Maskvos tarptautinį Vnukovo oro uostą. Kartu su valstybine delegacija į Maskvą atskrido delegacijos konsultantai teisininkai V. Sinkevičius ir V. Vadapalas, taip pat V. Landsbergio patarėjas Š. Adomavičius ir Č. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas.

[91] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1991 m. liepos 24 d. nutarimas Nr. I-1587.

[92] Parafuoto teksto kopija autoriaus archyve, bylos Nr. 34, p. 24–29.

[93] F. Šelov-Kovediajevo raštas Č. Stankevičiui, autoriaus archyvo byla Nr. 34, p. 22–23.

220

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO

NUTARIMAS

DĖL AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS DELEGACIJOS SUTARČIAI TARP LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS FEDERACIJOS PASIRAŠYTI PATVIRTINIMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas

n u t a r i a :

1. Patvirtinti Lietuvos Respublikos oficialią delegaciją kelionei į Maskvą 1991 metų liepos 29 dieną pasirašyti Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir RTFSR dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų tokios sudėties:

Vytautas LANDSBERGIS - Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas delegacijos vadovas,

Česlovas STANKEVIČIUS - Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas,

Gediminas VAGNORIUS - Ministras Pirmininkas,

Algirdas SAUDARGAS - Užsienio reikalų ministras,

Vladimiras JARMOLENKA - Aukščiausiosios Tarybos deputatas,

Emanuelis ZINGERIS - Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininkas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai Egidijus BIČKAUSKAS, Virgilijus ČEPAITIS, Egidijus JARAŠIŪNAS, Juozas KARVELIS, Valdemaras KATKUS, Narcizas Liudvikas RASIMAVIČIUS, Eduardas VILKAS dalyvauja pasirašant sutartį.

2. Pavesti Reikalų valdybai apmokėti delegacijos kelionės išlaidas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS
PIRMININKAS V.LANDSBERGIS

Vilnius, 1991 m. liepos 24 d.
Nr.I-1586

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl komandiruotės į Maskvą pasirašyti sutarties.

1991 m. liepos 24 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

Lietuvos Respublikos vadovą V. Landsbergį su delegacija Maskvos oro uoste „Vnukovo-1“ prie lėktuvo TU-114 trapo sutiko Rusijos Federacijos viceprezidentas A. Ruckojus.

Iš kairės: V. Čepaitis, E. Jarašiūnas, E. Zingeris, Rusijos protokolo pareigūnas, V. Katkus, A. Saudargas, G. Vagnorius. Maskva, oro uostas „Vnukovo-1“, 1991 m. liepos 29 d.
Fotografas Andrius Petrulevičius.

Kartu su J. Karveliu Lietuvos delegacijos oro uoste laukęs L. N. Rasimavičius šio straipsnio rašymo laikotarpiu e. laiške[94] autoriui rašė. „Pagal nusistovėjusią praktiką tarptautiniame Vnukovo oro uoste leisdavosi užsienio valstybių oficialios delegacijos. Vnukovo oro uoste ant stiebo prie labai svarbių svečių įėjimo į oro uosto pastatą, kur keliamos vėliavos sutinkant kitų valstybių vadovus, pirmą kartą nuo 1940 m. buvo iškelta Lietuvos valstybinė vėliava. Tuo Rusija pripažino V. Landsbergį nepriklausomos valstybės vadovu, o atskridusią delegaciją – nepriklausomos valstybės delegacija. Kiek pamenu, prieš tai mums su J. Karveliu teko Rusijos apsaugos pareigūnams pagelbėti įdedant tarnybinius žymenis į tam skirtus rėmelius ant kortežo automobilių priekinių ir galinių stiklų. Atskiras automobilis buvo skirtas kiekvienam delegacijos nariui[95].“

[94] 2020 m. liepos 4 d. N. Rasimo (L. N. Rasimavičiaus) e. laiškas autoriui.

[95] Pagal suderintą protokolą kortеže atskirais automobiliais važiavo: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis kartu su RTFSR viceprezidentu A. Ruckojumi, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas G. Vagnorius kartu su RTFSR vicepremjeru O. Lobovu, Lietuvos ir Rusijos derybų delegacijų vadovai Č. Stankevičius su

Tuometis Lietuvos valstybinio ir diplomatinio protokolo direktorius, šio straipsnio rašymo metu – Lietuvos Respublikos ambasadorius Norvegijos Karalystėje, Jonas Paslauskas apie vėliavos iškėlimą Vnukovo oro uoste autoriui parašė[96] tokius savo prisiminimus: „Į Maskvą rengti prof. V. Landsbergio vizito protokolo niuansų bei viso vizito logistikos atvykau prieš savaitę ir su B. Jelcino aplinkos protokolo ir apsaugos žmonėmis smulkiai planavome kiekvieną vizito epizodą. Delegacijos pasitikimo Vnukovo oro uoste ceremonijos detales kuo smulkiausiai aptarėme su priimančios Rusijos pusės atstovais. Natūralu, jog vienas iš svarbiausių pasitikimo akcentų turėjo būti Lietuvos Trispalvės iškėlimas šalia VIP terminalo.

Delegacijos atvykimo išvakarėse, t. y. liepos 28 d., apsilankiau Vnukovo oro uoste, kur susitikau su atsakingais pareigūnais, asmeniškai įsitikinau, jog jie turi reikiamų standartų Lietuvos Respublikos vėliavą. Man buvo parodyta, kuriose patalpose ši vėliava bus saugoma prieš ją iškeliant kitą rytą. Taigi, kitą rytą į Vnukovo oro uostą prisistačiau gerokai prieš delegacijos atvykimą ir pirmu reikalu nuėjau link patalpos, kur turėjo būti mūsų Trispalvė. Deja, durys užrakintos, rusų pareigūnai[97] skėsčioja rankomis, nes „nežino“, kur dingo raktas nuo minėtos patalpos. Atsiprašinėja, o mano įsitikinimu, vaidina iš anksto surežisuotą epizodą apie neva dingusį raktą. Ir šiuo momentu tikrai patikėjau apvaizdos galia ir išdidžiai iš savo portfelio ištraukiau su savimi atsivežtą antrąjį mūsų Trispalvės egzempliorių, kurį Rusijos atstovai be didelio entuziazmo iškėlė. Dirbant ar bendraujant su minėtos šalies atstovais nedidelė nepasitikėjimo porcija kartais tikrai praverčia... Taip pat patvirtinu, jog Lietuvos trispalvė iki minėto momento Vnukovo oro uoste tikrai nebuvo iškelta nuo pat 1940-ųjų...“

Lietuvos vadovą V. Landsbergį su delegacija prie lėktuvo trapo sutiko Rusijos Federacijos viceprezidentas Aleksandras Ruckojus, vicepremjeras Olegas Lobovas, užsienio reikalų ministras Andrejus Kozyrevas ir kiti. Po Lietuvos vadovo V. Landsbergio sutikimo vyriausybinių mašinų kortežas su pagal protokolą susėdusiais abiejų valstybių pareigūnais vyko į vyriausybinę rezidenciją Kosygino g., Maskvos *Leninskije Gory* (Lenino Kalnų) rajone.

Autorius prisimena patirtą džiaugsmą ir pasididžiavimą matant pro mašinos langą, kaip per Maskvą skriejančiam kortežui su ant pirmosios mašinos plevėsuojančiomis Lietuvos ir Rusijos valstybinėmis vėliavėlėmis visose uždarytose sankryžose Rusijos milicijos karininkai atiduoda pagarbą. Vyriausybinėje rezidencijoje viceprezidentas A. Ruckojus Lietuvos delegacijai surengė privačius pietus.

V. Lukinu ir Lietuvos Respublikos atstovu Maskvoje E. Bičkausku, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras A. Saudargas su RTFSR užsienio reikalų ministru A. Kozyrevu ir Lietuvos viceministru V. Katkumi. Kitose mašinose važiavo po tris Lietuvos delegacijos narius.

96 2020 m. rugsėjo 30 d.

97 Tai nebejotinai buvo KGB (sovietinio saugumo) pareigūnai. L. N. Rasimavičius prisimena oro uoste buvus du tokius pareigūnus, tarp kurių dėl kažko buvo kilęs konfliktas.

Po pietų Lietuvos valstybinės delegacijos kortežas atvyko į Rusijos Federacijos Tarybų rūmus (rus. *Дом Советов*). Juose įvyko pusvalandžio trukmės abiejų valstybių vadovų *tête-à-tête* pokalbis. V. Landsbergis 2015 m. balandį apie tą pokalbį portalui *15min.lt* yra sakęs taip: „Paskutines Sutarties detales mes derinome tik dviese, akis į akį. Buvo du svarbiausi punktai – Lietuvos ir Rusijos 1920 m. Taikos sutartis bei Sovietų Sąjungos įvykdyta aneksija. Jo aplinka labai nenorėjo šitų punktų, bet mes dviese susitarėme: aš sutinku išimti Taikos sutartį, tačiau mūsų sutartyje lieka punktas dėl Lietuvos aneksijos. Jis pažadėjo, kad taip ir bus.“[98]

15 val. įvyko oficialių Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos valstybinių delegacijų baigiamasis derybų posėdis. Rusijos Federacijos valstybinės delegacijos sudėtis buvo ši: vadovas B. Jelcinas – Rusijos Federacijos prezidentas; A. Ruckojus – viceprezidentas; I. Silajevas – Ministrų Tarybos pirmininkas; R. Chasbulatovas – Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas; A. Kozyrevas – užsienio reikalų ministras; G. Burbulis – valstybės sekretorius; V. Lukinas – Aukščiausiosios Tarybos Tarptautinių reikalų komiteto pirmininkas; A. Granbergas – Tarprespublikinių santykių ir regioninės politikos komiteto pirmininkas; F. Šelov-Kovediajevas – Tarprespublikinių santykių pakomitečio pirmininkas; S. Krasavčenko – Ekonominės reformos ir nuosavybės klausimų komiteto pirmininkas; S. Šachrajus – Įstatymų leidybos komiteto pirmininkas; O. Lobovas – Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas; J. Semionovas – Kaliningrado srities Vykdomojo komiteto pirmininkas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo patvirtintos pasirašyti Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir RTFSR dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų oficialios Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos sudėtis buvo ši[99]: V. Landsbergis – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, delegacijos vadovas; Č. Stankevičius – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas; G. Vagnorius – Ministras Pirmininkas; A. Saudargas – užsienio reikalų ministras; V. Jarmolenko – Aukščiausiosios Tarybos deputatas; E. Zingeris – Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininkas. Kitu nutarimu delegacija dar buvo papildyta Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotoju B. Kuzmicku. Pasirašant sutartį buvo patvirtinti[100] kartu dalyvauti Aukščiausiosios Tarybos deputatai E. Bičkauskas, V. Čepaitis, E. Jarašiūnas, J. Karvelis, V. Katkus, L. N. Rasimavičius ir E. Vilkas. Posėdyje taip pat dalyvavo Lietuvos delegacijos konsultantai teisininkai V. Sinkevičius ir V. Vadapalas, taip pat V. Landsbergio padėjėjas teisės klausimais Š. Adomavičius ir Č. Stankevičiaus padėjėjas A. Račas.

---

[98] Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/vytautas-landsbergis-apie-borisa-jelcina-padorus-zmogus-kuris-norejo-buti-teisingas-lietuvai-582-498425.

[99] Patvirtinta Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1991 m. liepos 24 d. nutarimo 1 straipsniu pasirašyti Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir RTFSR dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų 1991 m. liepos 29 d.

[100] *Ibid*., nutarimo 2 straipsniu.

Posėdžio eigą neoficialiai užsirašinėjo V. Sinkevičius ir Š. Adomavičius, kurie iš savo užrašų vėliau parengė oficialų posėdžio protokolą[101].

Pradžioje V. Landsbergis pristatė B. Jelcinui kiekvieną Lietuvos delegacijos narį, su kuriuo B. Jelcinas sveikinosi. L. N. Rasimavičius prisimena B. Jelcino nusistebėjimą, kad delegacijoje nėra rusų, o į tai atsiliepė V. Jarmolenko: „O aš?" Posėdis prasidėjo B. Jelcino sveikinimo žodžiais Lietuvos Respublikos delegacijai. Paskui trumpą atsakomąjį žodį tarė V. Landsbergis.

B. Jelcinas pirmiausia paprašė pranešti, koks yra Lietuvos pateikto Sutarties 4 straipsnio protokolinio išaiškinimo tekstas. V. Landsbergis perdavė B. Jelcinui Lietuvos parengtą tekstą, kurį šis perskaitė delegacijų nariams: „Lietuvos Respublika išaiškina, kad Sutarties 4 straipsnyje nustatytos pilietybės įgijimo sąlygos netaikomos asmenims, kurių veikla teismo sprendimu įvertinama kaip nukreipta prievarta likviduoti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir teritorinį vientisumą arba prievarta užgrobti valdžią. 4 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip leidžiančios vienu metu būti Lietuvos Respublikos ir RTFSR piliečiu."[102]

B. Jelcinas paklausė, ar Rusijos Federacijos delegacijos nariai turėtų paskelbtam protokolinio išaiškinimo tekstui pastabų. Niekam pastabų nepareiškus, Rusijos Federacijos delegacija išaiškinimą priėmė.

Tada B. Jelcinas pasiūlė delegacijoms aptarti Sutarties tekstą, pirmiausia svarstyti klausimą, kurį jam kelia Rusijos delegacijos nariai – ar Sutarties tekste verta vartoti žodį „aneksija". B. Jelcinas nurodė klausimo motyvus: artėja naujosios Sąjungos sutarties pasirašymas ir *naujoji Sąjunga taps 1922 m. Sąjungos* [t. y. SSRS – *Č. V. S.*] *teisių perėmėja*, todėl RTFSR negali prisiimti atsakomybės už tai, kas įvyko 1940 m., nors ir supranta tokio klausimo esmę. Jis pasiūlė žodį „aneksija" pakeisti žodžiais „neteisėti veiksmai".

V. Landsbergis tam prieštaravo, argumentuodamas tuo, kad kai Lietuvos sieną peržengusi Raudonoji armija žudė žmones, tai taip pat buvo neteisėti veiksmai. Tačiau aneksija reiškia visiškai kitą mastą. Jis kalbėjo, kad tokio turinio dokumentas jau suderintas, jame sąžiningai pasakyta apie tai, kas buvo. Lietuvos pusė, reaguodama į Rusijos argumentus, yra sutikusi Sutartyje neminėti 1920 m. Taikos sutarties. Svarstomoje preambulės pastraipoje Rusija atsiriboja nuo tarptautinių nusikaltimų, nuo neteisėtų veiksmų, kurie buvo įvykdyti Lietuvos atžvilgiu, ir tai užkerta kelią valstybių bendradarbiavimui. Principinga Rusijos pozicija šiuo klausimu yra labai svarbi, ji aiškiai įvardija tai, kas įvyko, ir gali tapti geru pavyzdžiu ir postūmiu SSRS pozicijos pasikeitimui. Vargu ar galima rasti tikslesnį ir tinkamesnį žodį kaip „aneksija".

[101] Posėdis čia aprašomas pagal tą protokolą, kurį šio straipsnio autorius išsiuntė Rusijos derybų delegacijos formaliam vadovui A. Granbergui ir saugo savo archyve.

[102] Išaiškinimo tekstas (rusų k.) autoriaus archyvo byloje Nr. 36, p. 205.

B. Jelcinas pasiūlė delegacijos nariams, kėlusiems klausimą dėl šio žodžio pakeitimo, sutikti, kad Sutartyje viskas liktų kaip yra, „kadangi Rusija siekia vadovautis tiesa ir teisingumu“. V. Lukinas paprašė patikslinti, ar šio žodžio pavartojimas sutartyje nesukels Rusijai teisinių pasekmių. V. Landsbergis atsakė, kad atsakomybė už aneksiją tenka SSRS, kad Lietuva nesiekia perkelti atsakomybės ant Rusijos pečių, o prisimindamas 1920 m. Taikos sutartį, teigė, kad tuometė RTFSR tada faktiškai jau buvo Sovietų Sąjunga. R. Chasbulatovas klausė, ar reikia vartoti žodį „aneksija“, kai jis nesukelia Rusijos Federacijai teisinių pasekmių, bet atrodo kaip spaudimas trečiajai šaliai. V. Landsbergis atsakė, kad šio žodžio pavartojimas gali duoti didelę naudą – Rusijos pozicija gali išjudinti Lietuvos ir SSRS derybas iš mirties taško.

B. Jelcinas pasakė, kad iš šio žodžio vartojimo konteksto neišplaukia, kad tai būtų spaudimas, tačiau jeigu trečioji šalis (t. y. SSRS) supras, apie ką rašoma, tada daug kas gali būti išspręsta. B. Jelcinas atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublika padarė nuolaidą, sutikdama nereikalauti, kad į Sutarties preambulę būtų įrašyta nuostata dėl 1920 m. Taikos sutarties, todėl prašo Rusijos delegacijos narių, abejojančių, ar sutartyje tikslinga vartoti žodį „aneksija“, to klausimo nekelti. Rusijos delegacijos nariai šiuo klausimu daugiau neprieštaravo, jie sutiko, kad žodis „aneksija“ liktų sutarties tekste[103].

Paskui prezidentas pasakė, kad dar tą pačią dieną jis susitiks su M. Gorbačiovu ir išreikš jam savo nepasitenkinimą dėl to, kad SSRS vilkina derybas su Lietuva dėl Sutarties, o tai kelia daug problemų visiems, trukdo sukurti ekonominio bendradarbiavimo erdvę. B. Jelcinas teigė, kad M. Gorbačiovas turi daug energingiau ir dinamiškiau derėtis su Lietuva[104].

Tada buvo svarstomas parengtas Lietuvos ir Rusijos vyriausybių Susitarimas dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje Kaliningrado srities raidoje. B. Jelcinas susitarimo projektą įvertino kaip gerai parengtą. Tokiam įvertinimui pritarė ir Kaliningrado srities vadovas J. Semionovas. B. Jelcinas tik pasiūlė susitarime žodžius „valstybinė siena“ pakeisti žodžiais „esama siena“. Kai Rusijos delegacija patvirtino, kad „esamą sieną“ jie traktuoja kaip valstybinę sieną, Lietuvos delegacija sutiko pasiūlytą pakeitimą priimti.

V. Landsbergis pasiūlė suderinti Lietuvos ir Rusijos protokolą, kuriuo Lietuvoje būtų įsteigta Rusijos įgaliotoji atstovybė, o Rusijoje – Lietuvos įgaliotoji atstovybė. B. Jelcinas paklausė, ar užsienio reikalų ministrai, delegacijų nariai turi pastabų protokolui. Pastabų nebuvo, delegacijos patvirtino, kad protokolas laikomas suderintu.

Derybos sėkmingai pasibaigė. Delegacijos patarėjas V. Sinkevičius savo tos dienos užrašuose yra pasižymėjęs, kad „susidarė įspūdis, jog dėl kai kurių labai svarbių dalykų V. Landsbergis ir B. Jelcinas buvo susitarę dar iki oficialaus delegacijų

[103] Posėdžio eiga aprašyta pagal susitikimo protokolą autoriaus archyve.

[104] Tą dieną, kai buvo pasirašyta sutartis, buvo likusios trys savaitės iki radikalių imperinių jėgų pučo Maskvoje, po kurio pralaimėjimo derybos dėl sutarties su Sovietų Sąjunga tapo neaktualios.

susitikimo, kalbėdamiesi vieni du, nes derybos vyko sklandžiai, net tuomet, kai atrodė, jog šalys iškelia labai sudėtingus klausimus ir kažkas gali pradėti strigti".

V. Sinkevičius prisimena dar vieną smulkmeną, kuri parodo, kaip kruopščiai Sutarties pasirašymui rengėsi Lietuvos derybų delegacija, kaip ji iš anksto ruošėsi įvairiems galimiems netikėtumams: „Galutinai suderinus Sutarties tekstą, B. Jelcinas pasakė: „Ką gi, aš pasiruošęs pasirašyti Sutartį." Tačiau Rusijos delegacijos nariai jį sulaikė, nes Rusijos pusė dar nebuvo parengusi paskutinio Sutarties puslapio, ant kurio turėjo pasirašyti abiejų valstybių vadovai, mat kilo problema, kaip rašyti valstybių vadovų vardus ir pavardes. Č. Stankevičius žinojo, kad V. Landsbergis nenorės pasirašyti teksto, kuriame bus parašyta „V. Landsbergis", jis pageidaus, kad būtų įrašytas visas jo vardas, o Rusijos delegacijos atstovas F. Šelov-Kovediajevas teigė, kad Rusijoje nepriimta rašyti „Boris Jelcin", todėl taip rašyti Sutartyje negalima.

Nujausdami, kad dėl to gali kilti nereikalingų problemų, iš anksto parengėme net keturis paskutinio Sutarties puslapio variantus su skirtingai parašytais vardais ir pavardėmis, kad galutinai apsisprendus dėl vardo ir pavardės rašymo nedelsdami panaudotume reikalingą puslapį. Kai tik V. Landsbergis susitarė su B. Jelcinu, kad Sutartyje bus rašomi nesutrumpinti jų vardai ir pavardės, mūsų derybų delegacija iš karto pateikė reikalingą Sutarties paskutinį puslapį, o Rusijos derybų delegaciją aptarnaujantys asmenys turėjo pabėgioti, kad valstybių vadovai nebūtų priversti ilgai laukti. Apsisuko gana greitai, po dešimties minučių Sutarties tekstai buvo parengti pasirašyti ir įdėti į aplankus."

Keliolika minučių po 16 val. Maskvos laiku Lietuvos Respublikos vadovas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas iškilmingoje aplinkoje, dalyvaujant abiejų valstybių delegacijų nariams ir žiniasklaidos atstovams, Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų pasirašė.

Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas G. Vagnorius ir Rusijos Federacijos ministras pirmininkas I. Silajevas pasirašė Sutarties 11 straipsnyje nurodytą ir abiejų šalių vyriausybių suderėtą Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos Susitarimą dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras A. Saudargas ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministras A. Kozyrevas pasirašė Protokolą dėl visateisės (rus. *полномочного*) Lietuvos Respublikos atstovybės Maskvoje ir Rusijos Federacijos atstovybės Vilniuje įsteigimo.

V. Čepaitis prisimena, kad po Sutarties pasirašymo įvykusioje abiejų valstybių vadovų trumpoje spaudos konferencijoje Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas Sausio 13-ąją pavadino „antros aneksijos bandymu"[105]. Vėliau, apie 17.30 val., B. Jelcinas surengė iškilmingus pietus Lietuvos Respublikos vadovo garbei, dalyvaujant abiejų valstybių delegacijų nariams. Autorius prisimena, kad pietų dalyviai

[105] *Kultūros barai*. 2016, Nr. 10, p. 85.

Bendras oficialus delegacijų posėdis po vadovų tête-à-tête *pokalbio (15:45 val.).*

Paskutinės minutės prieš pasirašymo ceremoniją (apie 16 val.).

F. Šelov-Kovediajevas paduoda V. Landsbergiui peržiūrėti paskutinį Rusijos egzemplioriaus sutarties lapą.

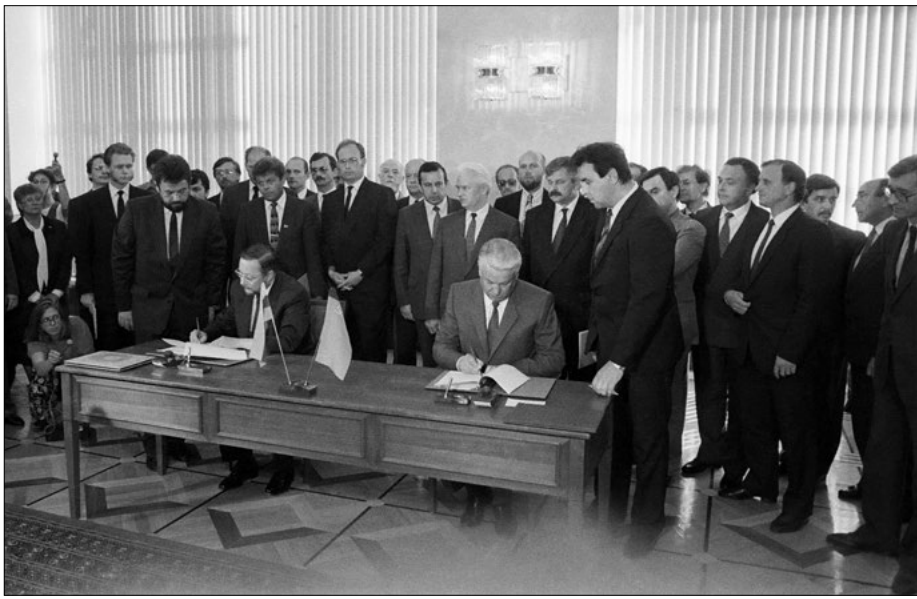
Sėdi iš kairės: užsienio reikalų ministras A. Saudargas, Ministras Pirmininkas G. Vagnorius, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis, Lietuvos derybų delegacijos vadovas Č. V. Stankevičius, L. N. Rasimavičius, E. Zingeris.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė.
Fotografas Andrius Petrulevičius.

buvo vaišinami rusiškais sklindžiais su ikrais[106]. Vadovai skelbė tostus už abiejų šalių draugiškus santykius. 20 val. Maskvos laiku Lietuvos delegacija iš Vnukovo oro uosto su pasirašyta Sutartimi ir kitais susitarimais išskrido į Vilnių.

1991 m. liepos 29 d. Sutartis pateikiama Aukščiausiajai Tarybai ratifikuoti

Liepos 30 d. Aukščiausiosios Tarybos posėdyje V. Landsbergis pristatė deputatams pasirašytą Sutartį, straipsnis po straipsnio trumpai įvertindamas jų

[106] J. Paslauskas savo laiškelyje po beveik 30 metų prisimena: „Aš taip pat sėdėjau už iškilmingų pietų stalo ir pirmąjį kartą gyvenime mačiau, kaip žmonės ant blynų dideliais šaukštais kraunasi juodus ikrus“.

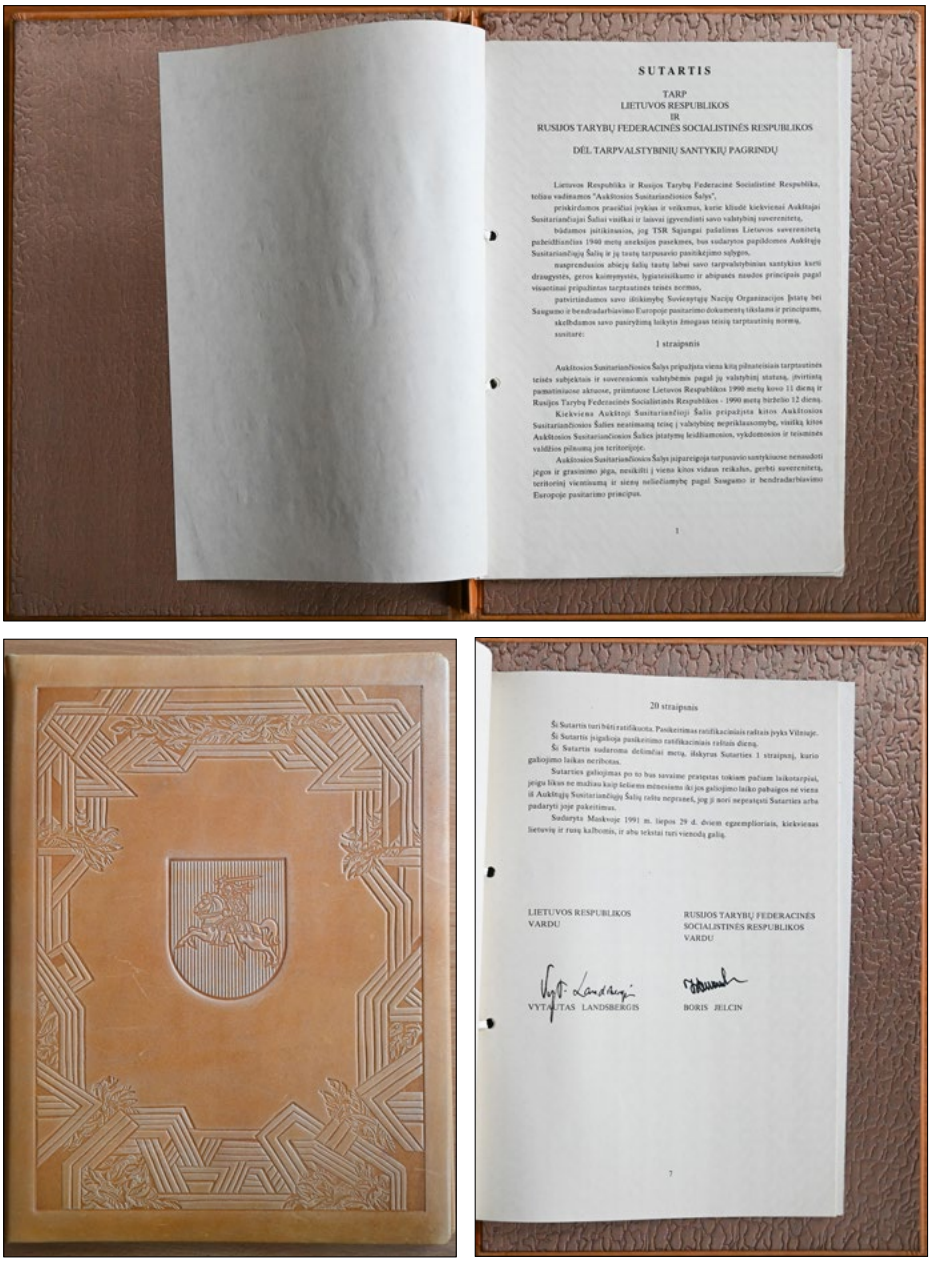
Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos prezidentas B. Jelcinas pasirašo Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų.

Padeda Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Protokolo skyriaus vedėjas J. Paslauskas ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos protokolo pareigūnas.

Iš kairės: D. Lomonosovienė, žurnalistė, E. Meilūnas, V. Katkus, V. Čepaitis, E. Zingeris, V. Jarmolenko, A .Saudargas, Č. V. Stankevičius, E. Jarašiūnas, E. Bičkauskas, G. Vagnorius, J. Karvelis, L. N. Rasimavičius. Rusijos atstovai – J. Semionovas, I. Silajevas, nenustatytas asmuo, F. Šelov-Kovediajevas, A. Ruckojus, S. Krasavčenka, R. Chasbulatovas, A. Granbergas, A. Kozyrevas, G. Burbulis, S. Šachrajus, J. Jarovas, P. Voščanovas.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė.
Fotografas Andrius Petrulevičius.

svarbą. Jis pabrėžė preambulės nuostatos dėl aneksijos pasekmių pašalinimo ir 1 straipsnio dėl šalių abipusio pripažinimo ypatingą svarbą. V. Landsbergis pažymėjo, jog nepavyko pasiekti sutarimo, kad 1920 m. Taikos sutartis būtų tiesiogiai paminėta preambulėje, bet „dėl to nebuvo verta stabdyti Sutarties priėmimo“, kadangi šios Sutarties „1 straipsnyje yra pasakyta tas pat, kas buvo pasakyta ir 1920 m. sutartyje. Tai yra Lietuvos, kaip suverenios ir nepriklausomos valstybės, pripažinimas visiems laikams“.

Priėmusi nagrinėti pristatytą Sutartį su Rusija, Aukščiausioji Taryba baigė sesiją, deputatai tikėjosi turėti nors trumpas atostogas. V. Čepaitis prisimena: „Rytojaus rytą (liepos 31) gana anksti išvažiavome į Rygą pasitarti su latviais ir estais dėl konferencijos, skirtos rugpjūčio 23-iajai, Molotovo–Ribentropo pakto

SUTARTIS

TARP
LIETUVOS RESPUBLIKOS
IR
RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS

DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

Lietuvos Respublika ir Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika, toliau vadinamos "Aukštosios Sutariančiosios Šalys",

priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė kiekvienai Aukštajai Sutariančiajai Šaliai vystytis ir laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą,

būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pabaltinės Lietuvos suverenitetą pažeidžiančius 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Sutariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos,

nusprendusios abiejų šalių tautų labui savo tarpvalstybiniuose santykiuose kurti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas,

patvirtindamos savo ištikimybę Suvienytųjų Nacijų Organizacijos Įstatų bei Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo dokumentų tikslams ir principams,

skelbdamos savo pasiryžimą laikytis žmogaus teisių tarptautinių normų,

susitarė:

1 straipsnis

Aukštosios Sutariančiosios Šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Lietuvos Respublikos 1990 metų kovo 11 dieną ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos - 1990 metų birželio 12 dieną.

Kiekviena Aukštoji Sutariančioji Šalis pripažįsta kitos Aukštosios Sutariančiosios Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, visišką kitos Aukštosios Sutariančiosios Šalies įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnatį jos teritorijoje.

Aukštosios Sutariančiosios Šalys įsipareigoja tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga, nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus.

1

20 straipsnis

Ši Sutartis turi būti ratifikuota. Pasikeitimas ratifikacinėmis raštais įvyks Vilniuje.

Ši Sutartis įsigalioja pasikeitimo ratifikaciniais raštais dieną.

Ši Sutartis sudaroma dešimčiai metų, išskyrus Sutarties 1 straipsnį, kurio galiojimo laikas neribotas.

Sutarties galiojimas po to bus savaime pratęstas tokiam pačiam laikotarpiui, jeigu likus ne mažiau kaip šešiems mėnesiams iki jos galiojimo laiko pabaigos nė viena iš Aukštųjų Sutariančiųjų Šalių raštu nepranešė, jog ji nori nepratęsti Sutarties arba padaryti joje pakeitimus.

Sudaryta Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis, ir abu tekstai turi vienodą galią.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

VYTAUTAS LANDSBERGIS

RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS VARDU

BORIS JELCIN

7

Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų (originalas lietuvių kalba).

Originalus dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

V. Landsbergis ir B. Jelcinas apsikeičia pasirašytais dokumentais.

Iš kairės: A. Saudargas, Č. V. Stankevičius, E. Jarašiūnas, V. Vagnorius, J. Karvelis, L. N. Rasimavičius, I. Silajevas. Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė. Fotografas Andrius Petrulevičius.

Vadovų pareiškimai po Sutarties pasirašymo.

Iš kairės: I. Silajevas, S. Krasavčenka, V. Landsbergis, A. Granbergas, S. Šachrajus, B. Jelcinas, V. Vadapalas, A. Kozyrevas, V. Sinkevičius.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė.
Fotografas Andrius Petrulevičius.

Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas G. Vagnorius ir Rusijos Federacijos ministras pirmininkas I. Silajevas pasirašo Susitarimą tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje.

Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė. Nuotrauka iš G. Vagnoriaus asmeninio archyvo (autorius nežinomas).

dienai paminėti, taip ir nežinodami, kas įvyko naktį Medininkuose. Pakeliui sužinojome, kad Medininkuose užmušti [Lietuvos] muitininkai.“[107]

Praėjus trims savaitėms po Sutarties pasirašymo, 1991 m. rugpjūčio 19 d. rytą, imperinės komunistinės jėgos inicijavo valstybinį perversmą Rusijos sostinėje Maskvoje. Perversmininkų įsteigtas vadinamasis Valstybinis ypatingosios padėties komitetas (rus. *ГКЧП*)[108] pasiskelbė perimantis valdžią ir įvedantis karo padėtį Sovietų Sąjungoje. Lietuvoje GKČP (*ГКЧП*) įsakymu SSRS karinės pajėgos turėjo užgniaužti Lietuvos nepriklausomybę. Tą pačią dieną SSRS kareiviai užėmė Kauno radijo ir televizijos redakciją, Sitkūnų radijo stotį, Vilniaus valstybinį telefono ir telegrafo centrą[109].

[107] Žr. 105 išnašą.

[108] Rus. *Государтсвенный комитет чрезвычайного положения (ГКЧП)* – Ypatingosios padėties valstybinis komitetas.

[109] Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/Straipsnis/Rugpjucio-pucas-81454.

Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministrai A. Saudargas ir A. Kozyrevas pasirašo Protokolą dėl Lietuvos Respublikos įgaliotosios atstovybės Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos įgaliotosios atstovybės Lietuvos Respublikos įsteigimo.

Stovi iš kairės: G. Vagnorius, J. Karvelis, L. N. Rasimavičius, V. Landsbergis, B. Jelcinas, A. Ruckojus, F. Šelov-Kovediajevas, R. Chasbulatovas, I. Silajevas, J. Jarovas, S. Krasavčenko, O. Lobovas.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d., Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salė (autorius nežinomas).
Nuotrauka saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Tą dieną į neeilinį posėdį skubiai buvo sušaukta Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Deputatai priėmė Rusijos Aukščiausiajai Tarybai ir prezidentui B. Jelcinui adresuotą pareiškimą, kuriame pasmerkė nusikalstamą kėsinimąsi nuversti teisėtą, demokratiškai išrinktą Rusijos valdžią, įvesti karinės diktatūros režimą, kraujuje paskandinti demokratiją Rusijoje ir kitose Tarybų Sąjungos respublikose, išreiškė solidarumą su kaimyninės, draugiškos Rusijos valstybės demokratinėmis jėgomis, teisėtai išrinkta jos valdžia, prezidentu B. Jelcinu.

Pirmininko V. Landsbergio siūlymu Aukščiausioji Taryba nutarė į posėdžio darbotvarkę įrašyti iš anksto neplanuotą svarstyti Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo klausimą. Tos dienos vakariniame posėdyje V. Landsbergis pristatė liepos 29 d. pasirašytą Sutartį, komentavo jos preambulę ir svarbiausius straipsnius.

Kai kurie deputatai pasisakė prieš neatidėliotiną Sutarties svarstymą ir ratifikavimą, motyvuodami tuo, kad nėra pakankamai su ja susipažinę. Tad pirmiausia vyko debatai dėl to, ar būtina svarstyti ir skubiai ratifikuoti Sutartį esant pavojingoms Lietuvai aplinkybėms, ar nuodugnų jos svarstymą atidėti iki ramesnių laikų ir tada priimti sprendimą dėl ratifikavimo. V. Landsbergis deputatams kalbėjo, kad, paaiškėjus, jog daug kas yra prieš ratifikavimą, galbūt nevertėtų balsuoti, tačiau tam reikia Sutartį svarstyti ir, jeigu galėtume ratifikuoti, reikėtų ratifikuoti šiandien. Tie patys žmonės, kurie parengėme Kovo 11-osios nutarimus, savo pastangomis įtvirtinome Lietuvos teisinį nepriklausomos valstybės statusą, gavę jam pritarimą iš tokios didelės valstybės kaip Rusija, turėtume savo darbą padaryti iki galo.

Sutarties turiniui deputatai pateikė nemažai klausimų ir išsakė kritiškų vertinimų. Esą susitarta ne taip, kaip, jų supratimu, reikėjo. Posėdžiui pirmininkavęs Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir šio straipsnio autorius atsakinėjo į klausimus ir aiškino, kodėl deputatams kliūvantys Sutarties straipsniai tik po nelengvų derybų buvo suderinti ne tokie, kokių norėtų Lietuvos deputatai, o tapo tokie, kurie galėjo būti priimtini abiem šalims[110]. Pavyzdžiui, buvo klausiama, ką reiškia preambulės žodžiai „TSR Sąjungai pašalinus 1940 metų aneksijos padarinius“, ar jiems Rusija neturėjo jokios įtakos? V. Landsbergis aiškino, kad baigiamojo derybų posėdžio pasirašymo dieną metu buvo konstatuota, jog dėl aneksijos yra kalta TSR Sąjunga, kad jos pasekmių pašalinimo mes toliau siekiame reikalauti dvišalėse derybose tarp Lietuvos ir Tarybų Sąjungos, o ne kokiose nors trišalėse Lietuvos, Tarybų Sąjungos ir Rusijos derybose.

Kai kam iš deputatų buvo neaišku, kam Sutarties 1 straipsnyje reikalinga antroji pastraipa, kuri esą daug naudingesnė Rusijos Federacijai, tad sutartis nėra lygiavertė. Kito deputato nuomone, pagrindinė šalių viena kitos statuso pripažinimo pagal jų pamatinius aktus formuluotė Lietuvos nepriklausomybę prilygina Rusijos suverenitetui Sąjungos sudėtyje. Kai kas kritikavo nepagrįstą nuostatos dėl 1920 m. Taikos sutarties atsisakymą preambulėje. Buvo kritikuojama ir Sutarties 4 straipsnio pastraipa, pratęsianti įstatymo nustatytą Lietuvos pilietybės optacijos teisės taikymo terminą, ir kt.

Kai kas iš deputatų teigė, kad Sutartis naudingesnė Rusijai negu Lietuvai, gali ją tempti į naujos Tarybų Sąjungos sudarymą. Į tai reaguodamas Valstybės atkūrimo komisijos pirmininkas G. Šerkšnys pažymėjo, jog tam, kad Sutartis galėtų būti neratifikuota, turėtų būti aiškiai pasakyta, kuriuose straipsniuose pažeidžiamas Lietuvos valstybės suverenitetas. Turėtų būti pateiktas pagrindimas, kad tie pažeidimai yra esminiai ir dėl jų sutartis negalėtų būti ratifikuota. Aukščiausioji Taryba galės spręsti, ar iš tikrųjų jie veda į sąjunginę sutartį, ar

[110] Posėdžio stenogramos prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251840.

pažeidžia 1991 m. vasario 9 d. plebiscito rezultatus. G. Šerkšnys pasiūlė pereiti prie konkrečių klausimų svarstymo, po kurio Aukščiausioji Taryba galėtų balsuoti. Šį pasiūlymą parėmė Pirmininkas V. Landsbergis sakydamas, kad dėl to, kaip suredaguotas vienas ar kitas sakinys arba koks kam susidaro įspūdis, kiek čia naudos Lietuvai, kiek Rusijai, dėl to derybų iš naujo tikrai neturėtume pradėti. Jis teigė, kad turime gana didelę naudą susitarę pačiu svarbiausiu klausimu, taip pat ir kitais svarbiais klausimais.

Savo nuomonę dėl deputatų išsakytos kritikos išdėstė ir šio straipsnio autorius, pažymėdamas, kad derybose kiekviena šalis išryškina savo svarbiausius tikslus. Lietuvos Respublikos delegacijos atstovų tikslas derybose buvo pasiekti Lietuvos Respublikos visiškos nepriklausomybės pripažinimą taip, kaip ją skelbia Kovo 11-osios aktas, ir kad tai padarytų Rusija, kurios ypatingą vaidmenį Tarybų Sąjungos sudėtyje istorine, politine ir kitokia prasme mes suvokiame. Tai, kad preambulėje Rusija pripažįsta, jog Lietuvos aneksija buvo įvykdyta ir kad jos pasekmes reikia pašalinti, tai yra drąsus jos žingsnis, nes tokiu būdu Rusija prisijungia prie kitų šalių, kurios nepripažįsta Lietuvos aneksijos teisėtumo ir pasisako už tai, kad aneksijos pasekmes reikia pašalinti. Vis dėlto atsakymai ir paaiškinimai nepatenkino dalies Sąjūdžio frakcijos ir kitų deputatų, kurie teigė, kad Sutartis nėra gera.

Po posėdyje padarytos pertraukos debatai buvo tęsiami iki 23 valandos. Prieš Sutarties neatidėliotiną ratifikavimą atkakliausiai argumentavęs deputatas R. Ozolas pagaliau pareiškė: „Tai, ką pasakė gerbiamas Č. Stankevičius, kad derybų metu Tarybų Sąjunga buvo traktuojama kaip trečioji šalis, manau, yra labai esminis dalykas. Ir aš manyčiau, kad formalizavus kokiu nors būdu šitą informaciją, pavyzdžiui, Aukščiausiosios Tarybos deklaracijos arba išaiškinimo, kaip mes suprantame šitą Sutartį, pavidalu, aš taip pat sutikčiau balsuoti už šitą Sutartį. Bet tai tikrai turi būti formalizuota atskiru nedideliu dokumentėliu."

Pirmininkas V. Landsbergis priėmė šį pasiūlymą, paprašė deputatą tuoj pat parengti šią sampratą įtvirtinančio protokolinio dokumento projektą ir pasiūlė balsuoti už nutarimą dėl Lietuvos ir Rusijos sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo. Įvykus balsavimui ir komisijai suskaičiavus balsus, Pirmininkas *V. Landsbergis paskelbė, kad už nutarimą balsavo 84 deputatai, prieš balsavusių ir susilaikiusių deputatų nebuvo, tad Sutartį Lietuvos parlamentas ratifikavo vienbalsiai.*

Lietuvos ir Rusijos Sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimas Rusijoje

Žlugus 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. proimperiniam pučui Maskvoje, faktiškai įsitvirtino B. Jelcino vadovaujamos Rusijos Federacijos valdžia Maskvoje ir visoje Rusijoje. Prezidentas B. Jelcinas rugpjūčio 23 d. pasirašė įsaką „Dėl

RTFSR komunistų partijos[111] veiklos pristabdymo“, o rugpjūčio 25 d. – įsaką „Dėl RTFSR komunistų partijos turto“, uždraudusio operacijas tuo turtu. Nors Sovietų Sąjunga nominaliai dar egzistavo iki gruodžio mėnesio, tačiau naujos sąjunginės sutarties „9+1“ pasirašyti nepavykus, po pučo jau vyko SSRS žlugimo ir tarptautinio Lietuvos Respublikos pripažinimo procesai.

M. Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjungos Valstybės taryba nepriklausomą Lietuvos Respubliką pripažino 1991 m. rugsėjo 6 d. RTFSR prezidento 1991 m. lapkričio 6 d. įsaku RKP ir SSKP veikla Rusijos Federacijos teritorijoje buvo visiškai uždrausta.

1991 m. gruodžio 7–8 d. SSRS steigėjų – Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos vadovai Viskuliuose (Belovežo girioje, Baltarusijoje) pasirašė susitarimą, kuriuo konstatavo, kad SSRS kaip tarptautinės teisės subjektas ir geopolitinė realybė nustoja egzistuoti, ir susitarė įkurti Nepriklausomų valstybių sandraugą. Susitarime buvo įtvirtinti Nepriklausomų valstybių sandraugos tikslai, principai ir pagrindinės veiklos sritys.

Autorius nori priminti tai, į ką viešojoje erdvėje vargu ar buvo atkreiptas dėmesys. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba 1991 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. 2015-I *denonsavo I Sovietų suvažiavimo 1922 m. gruodžio 30 d. patvirtintą Sutartį dėl Sovietų Sąjungos suformavimo*. Taip Rusijos Federacija gruodžio 12 d. oficialiai tapo nepriklausoma valstybe ir neliko formalios kliūties pasirašyti ir ratifikuoti Belovežo sutartį.

1991 m. gruodžio 10–12 d. Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos parlamentai ratifikavo Belovežo susitarimą[112]. 1991 m. gruodžio 24 d. oficialiu Rusijos Federacijos prezidento B. Jelcino laišku JTO Generaliniam sekretoriui ir Užsienio reikalų ministerijos 1992 m. sausio 13 d. nota užsienio valstybių diplomatinių atstovybių vadovams Rusijos Federacija pasiskelbė SSRS teisių ir pareigų tęsėja[113]. Rusijos Federacija, tapusi valstybe – SSRS tęsėja, tapo ir atsakinga už SSRS 1940 m. įvykdytos Lietuvos Respublikos okupacijos ir aneksijos pasekmes, ir turėjo vykdyti jų pašalinimo pareigą[114].

1992 m. sausio 17 d. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba ratifikavo Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Pagal išankstinį susitarimą tą dieną Maskvoje įvyko Rusijos Federacijos prezidento B. Jelcino ir Lietuvos Respublikos vadovo – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio susitikimas.

---

[111] Vienintelėje iš SSRS respublikų oficialiai RTFSR komunistų partijos nebuvo. Tik 1990–1991 m. ji formaliai tapo „savarankiška“ kaip autonominė SSKP dalis.

[112] Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/Straipsnis/Belovezo-susitarimas-54718.

[113] STANKEVIČIUS, Č. V. *Sudėtingas derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2013, p. 59.

[114] Žr. ŽALIMAS, D. *Ar Rusija (ne) tapati Sovietų Sąjungai?* Prieiga per internetą: http://www.geopolitika.lt/print.php?artc=1565.

Abiejų vadovų pasirašytame bendrame komunikate jie „su pasitenkinimu pažymėjo, kad sausio 17 d. pasibaigė Sutarties tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo procesas“. Vadovai „patvirtino savo tvirtą ketinimą plėtoti lygiateisius, geros kaimynystės ir abipusiškai naudingus santykius tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos“. Komunikate pažymėta, kad „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas iškėlė klausimą dėl KGB archyvų grąžinimo, kas buvo sutikta su supratimu ir Rusijos Federacijos Prezidento sutikimu“.

„Abiejų šalių vadovai apsikeitė informacija kai kuriais klausimais, susijusiais su buvimu Lietuvos teritorijoje buvusios SSRS ginkluotųjų pajėgų dalinių, dabar apibrėžiamų kaip išvedama iš Lietuvos kariuomenė, esanti Rusijos Federacijos jurisdikcijoje, kurios veiksmai neturi prieštarauti Lietuvos valstybiniam suverenitetui ir įstatymams. Jie išreiškė pasirengimą bendradarbiauti dėl kariuomenės išvedimo susitarimo pagrindu, kuris turi būti sudarytas per mėnesį.“

„Susitikimo dalyviai susitarė artimiausiu metu apsikeisti ambasadorių lygio diplomatiniais atstovais. Nuspręsta palaikyti reguliarius kontaktus aukščiausiu lygiu turint tikslą palaikyti geros kaimynystės ir abipusio pasitikėjimo santykius tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos. B. Jelcinas su dėkingumu priėmė kvietimą aplankyti Lietuvą artimiausiu metu.“[115] Tačiau jo vizitas taip ir neįvyko.

1992 m. gegužės 4 d. Vilniuje Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos Federacijos prezidento specialusis atstovas užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas F. Šelov-Kovediajevas apsikeitė raštais dėl Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo ir pasirašė tai patvirtinantį protokolą.

Nuo 1992 m. sausio 17 d. iki rugsėjo 8 d. vyko Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos, kuri buvo SSRS teisių ir pareigų tęsėja, naujos derybos dėl SSRS 1940 m. įvykdytos Lietuvos okupacijos ir aneksijos vienos iš pasekmių pašalinimo – buvusios SSRS okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos tvarkos ir termino. Turbūt po 1992 m. spalio mėn. LDDP laimėtų Seimo rinkimų, naujo Seimo Pirmininko patvirtinimo, naujos Vyriausybės suformavimo (su nauju užsienio reikalų ministru), A. M. Brazausko išrinkimo Respublikos Prezidentu 1993 m. vasarį naujoje LDDP Lietuvos valdžioje nebuvo kam rūpėtų, kad 1991 m. liepos 29 d. Sutartis būtų užregistruota Junginių Tautų sekretoriate.

Ji buvo užregistruota praėjus vieniems metams po okupacinės kariuomenės išvedimo pabaigos ir po V. Landsbergio, kuris tuo metu buvo opozicijos Seime lyderis, kreipimosi laišku į Lietuvos Respublikos nuolatinės misijos Jungtinėse Tautose patarėją Algimantą Gurecką. Pastarasis 1994 m. birželio 21 d. faksograma V. Landsbergiui pranešė, kad Sutartį užregistravo Jungtinių Tautų sekretoriato Sutarčių skyriuje.

[115] Ištraukos iš Komunikato kopijos autoriaus archyve.

Baigiant Lietuvos ir Rusijos derybų dėl tarpvalstybinių santykių retrospektyvą, dar verta paminėti, kad, praėjus 20 metų nuo 1991 m. Sutarties pasirašymo, Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas už asmeninį indėlį įtvirtinant Lietuvos valstybingumą ir nuopelnus plėtojant Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinius santykius Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės 2011 m. buvo apdovanotas (po mirties) Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi, kuris Lietuvos Prezidentūroje įteiktas buvusio prezidento žmonai.

Apibendrinimas

1990 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba Kovo 11-osios aktu atkūrė *1940 m. svetimos jėgos panaikintą Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymą* ir konstatavo, kad Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė. Kovo 11-osios akte nurodyta, kad Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas. Todėl Kovo 11-osios akto nuostatos negalėjo būti Lietuvos derybų su Maskva objektas.

Pagal SSKP vadovo M. Gorbačiovo esamos Sovietų Sąjungos „atnaujinimo iš viršaus“ planą ji turėjo būti pertvarkyta į realią federacinę valstybę išsaugant jos vientisumą tarp esamų išorinių sienų, įskaitant aneksuotas Baltijos valstybes. M. Gorbačiovo planas „iš viršaus“ žadėjo sąjunginėms SSRS respublikoms realią autonomiją („suverenitetą SSRS sudėtyje“), bet numatė išsaugoti bendrus SSRS teisės pagrindus ir centrinę Kremliaus valdžią. 1990 m. prasidėjusiose Lietuvos „derybose dėl derybų“ su SSRS imperija M. Gorbačiovas kėlė su Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu nesuderinamą kategorišką sąlygą, kad derybos turi vykti tik dėl Lietuvos konfederacinių ryšių su „atnaujinama“ Sovietų Sąjunga statuso. M. Gorbačiovo dar 1989 m. gruodį JAV prezidentui G. Bushui duotas pažadas prieš nepriklausomybės siekiančią Lietuvą nenaudoti karinės jėgos netrukdė M. Gorbačiovui ekonomine blokada, politiniu spaudimu ir poveikiu Lietuvos ūkio infrastruktūrai mėginti ilgainiui palaužti Lietuvos valią ir ją priversti susitaikyti su jo keliama sąlyga.

RTFSR deputatų suvažiavimo *1990 m. birželio 12 d. priimta Deklaracija* dėl RTFSR valstybinio suvereniteto įtvirtino suverenios RTFSR valstybinės valdžios pilnatvę Rusijos Federacijos teritorijoje, deklaravo ryžtą sukurti demokratinę teisinę valstybę „atnaujintos SSR Sąjungos sudėtyje“, pabrėžė RTFSR laisvo pasitraukimo iš SSRS teisę, numatydama RTFSR *vienijimąsi su kitomis suvereniomis respublikomis* į *Sąjungą Sutarties pagrindu.* Autoriaus vertinimu, Deklaracija įtvirtino RTFSR valstybingumą ir teisinį subjektiškumą ir paskelbė M. Gorbačiovo planui alternatyvią Sovietų Sąjungos transformaciją – vietoje „naujinamos“ SSRS nauja sutartimi savanoriškai suvienyti suverenias SSRS respublikas

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos rūmų salėje Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas V. Landsbergis (dešinėje) ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas F. Šelov-Kovediajevas (kairėje) pasirašo protokolą apie apsikeitimą 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje pasirašytos sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavimo raštais.

Stovi iš kairės: Č. V. Stankevičius, A. Abišala, G. Šerkšnys, E. Bičkauskas, V. Jarmolenko, L. N. Rasimavičius, S. Pečeliūnas, E. Jarašiūnas, K. Glaveckas.
Šalia V. Landsbergio Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Protokolo skyriaus darbuotojas D. Gaidys.
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d., Lietuvos Seimo rūmų Prezidiumo (dabar Konstitucijos) salė.
Fotografas Jonas Juknevičius.
Nuotrauka saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve.

į kitą ir kitokią Sąjungą. Demokratinės teisinės Rusijos valstybės raidos kelią pasirinkusios RTFSR nauja politinė vadovybė buvusių SSRS aneksuotų Baltijos valstybių dalyvavimo naujoje Sąjungoje nenumatė. Ji numatė Rusijos Federacijos dvišalėmis derybomis su Lietuva, Latvija ir Estija tarpvalstybinius santykius sureguliuoti sutartimis, vadovaujantis tarptautinės teisės principais.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis dar 1990 m. gegužės 30 d. (iki Deklaracijos priėmimo) pirmajame susitikime su išvakarėse išrinktu Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku Borisu Jelcinu iš esmės sutarė derybomis sureguliuoti Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tiesioginius tarpvalstybinius santykius. 1990 m. liepos 12 d. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos iškilmingame posėdyje, skirtame Lietuvos ir

RTFSR 1920 m. Taikos sutarties septyniasdešimtmečiui paminėti, dalyvavo oficiali RFTSR parlamentinė delegacija, vadovaujama B. Jelcino pavaduotojo R. Abdulatipovo. Jis pabrėžė, kad Rusija suvokia save kaip istorinį subjektą ir savarankiškai, nepriklausomai nuo derybinio proceso su SSRS, nori derėtis dėl sutarčių su Lietuvos Respublika. Po iškilmingo posėdžio V. Landsbergis su RTFSR atstovais darbo tvarka nagrinėjo jų atsivežtą sutarčių su Baltijos valstybėmis bendrųjų nuostatų projektą, kurį liepos 13 d. pristatė Aukščiausiosios Tarybos deputatams. Aptarimo metu jis pareiškė, kad *Lietuva gali pripažinti visišką Rusijos Federacijos valstybinį suverenitetą*. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. liepos 19 d. nutarimu patvirtino Lietuvos Respublikos parlamentinę vyriausybinę komisiją derybinėms konsultacijoms su RTFSR, kurios daugumą sudarė Aukščiausiosios Tarybos deputatai, o jai vadovauti buvo paskirtas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Č. V. Stankevičius.

1990 m. liepos 27 d. susitikime Jūrmaloje Baltijos valstybių ir Rusijos Federacijos vadovai – Aukščiausiųjų Tarybų pirmininkai V. Landsbergis, A. Gorbunovas, A. Riuitelis ir B. Jelcinas oficialiai susitarė neatidėliotinai pradėti Lietuvos, Latvijos ir Estijos dvišales derybas su RTFSR dėl politinės-teisinės tarpvalstybinių santykių sutarties sudarymo *pagal tarptautinės teisės principus ir nekeliant jokių išankstinių sąlygų*. Lietuvos atstovams derybų metu reikėjo pasiekti, kad būsima sutartimi Rusijos Federacija vienprasmiškai pripažintų atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos tęstinumą, o tarpvalstybinių Rusijos ir Lietuvos santykių pagrindus nustatanti sutartis vienareikšmiškai atitiktų reikiamą tarptautinių sutarčių tarp dviejų nepriklausomų valstybių pobūdį. Sudarius tokią sutartį, M. Gorbačiovo kaip „SSRS be RTFSR“ vadovo toliau keliama Lietuvai sąlyga deryboms ir pačios derybos su tokia SSRS galėjo tapti neaktualios.

Lietuva buvo vienintelė iš Baltijos valstybių, *de jure* atkūrusi savo nepriklausomos valstybės tęstinumą ir siekė tokį savo statuso pripažinimą įtvirtinti sutartyje su Rusijos Federacija. Estija ir Latvija buvo deklaravusios perėjimo į nepriklausomybę laikotarpio statusus, kurie buvo panašesni į RTFSR statusą. Tačiau Rusijos Federacija visas tris Baltijos valstybes traktavo vienodai – kaip *pereinamuoju laikotarpiu faktiškai įgyvendinančias savo nepriklausomybę valstybes.* Deryboms su Baltijos valstybėmis RTFSR sudarė bendrą derybų komisiją (delegaciją) ir norėjo su jomis pradėti lygiagrečias derybas jų sostinėse 1990 m. rugpjūtį. Todėl Lietuvos parlamentinė vyriausybinė derybų komisija 1990 m. rugpjūčio pradžioje parengė preliminaraus susitarimo (deklaracijos) dėl principinio pobūdžio politinių nuostatų projektą. Jį Lietuvos derybų komisijos vadovas iš anksto išsiuntė RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojui R. Chasbulatovui. Projekte buvo siūloma, kad šalys, sutartimi nustatydamos tarpvalstybinius santykius: 1) remsis Lietuvos ir RTFSR 1920 m. Taikos sutartimi; 2) pasisakys už būtinybę SSRS pašalinti jos 1940 m. įvykdytos Lietuvos aneksijos pasekmes; 3) pripažins

viena kitos valstybinį statusą pagal šalių priimtus pamatinius aktus – Lietuvos Kovo 11-osios aktą ir RTFSR 1990 m. birželio 12 d. Deklaraciją.

Nors abi šalys, Lietuva ir Rusijos Federacija, buvo suinteresuotos sudaryti sutartį, tačiau pirmojo šalių derybinių komisijų konsultacinio posėdžio rugpjūčio mėn. pabaigoje metu išaiškėjo, kad RTFSR atstovai Lietuvos komisijos pasiūlytų „istorinių" principinių nuostatų būsimoje sutartyje nenorės įtvirtinti. Jie akcentavo, kad RTFSR atskiria save nuo bolševikinės RTFSR ir jos tęsėjos komunistinės SSRS veiksmų praeityje, kuriems ji negalėjo turėti jokios įtakos. RTFSR valstybe pirmtake jie pripažino tik 1917 m. Steigiamojo susirinkimo laikotarpiu (iki bolševikų perversmo) laikinai respublikos forma trumpai gyvavusią Rusijos valstybę, jos tęstinumo grandinėje „iškirpdami" bolševikinės RTFSR-SSRS laikotarpio SSRS komunistų partijos uzurpuotos valstybinės valdžios periodą. Todėl RTFSR nenorėjo būsimoje sutartyje nei remtis Lietuvos ir RTFSR 1920 m. Taikos sutartimi, nei minėti 1940 m. SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos pasekmių. Taip jie norėjo „naująją" RTFSR atriboti nuo atsakomybės už SSRS padarytų nusikalstamų veiksmų pasekmes.

Rusijos derybų delegacija nenorėjo su Lietuva preliminariai derėtis dėl būsimos sutarties principų ir siūlė derybas vesti pagal RTFSR Baltijos valstybėms siūlomą analogiškų sutarčių modelį. Analogiškų sutarčių straipsnius RTFSR atstovai norėjo formuluoti naudodamiesi atskiromis Deklaracijoje paskelbto RTFSR valstybinio suvereniteto nuostatomis ir taip užsitikrinti jo sudedamųjų dalių ir valstybės teisių bei šalies tarptautinio subjektiškumo bendrą pripažinimą sutartimis su Baltijos valstybėmis. Pavyzdžiui, pagal RTFSR analogiškų sutarčių modelį jų preambulėse reikėtų nurodyti, kad šalys [tik] atsižvelgia į jų priimtus valstybinius statusus nustatančius pamatinius aktus, o pagrindiniuose pirmuosiuose sutarčių straipsniuose jos *pripažįsta viena kitą suvereniomis valstybėmis ir tarptautinės teisės subjektais*, *taip pat viena kitos teisę įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą pasirinktomis formomis*. Tokios RTFSR Deklaraciją atitinkančios šalių valstybinio suvereniteto teisių pripažinimo formuluotės galimai tenkino pereinamuosius į nepriklausomybę laikotarpius deklaravusias Latviją ir Estiją. Tačiau visišką nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos Respublikos tokios formuluotės netenkino, nes jos Lietuvos valstybės nepriklausomybės sampratą pagal Kovo 11-osios aktą darė nevienprasmišką.

Šalims neturint abipusiškai priimtino sprendimo dėl Lietuvai aktualių principinių nuostatų, Rusijos ir Lietuvos derybų komisijos iki 1990 m. pabaigos keitėsi Sutarties projektų redakciniais variantais, nerengdamos tiesioginių derybinių posėdžių. Tuo metu Estijos ir Latvijos derybos su RTFSR vyko Rusijos pasiūlyto bendro sutarčių modelio pagrindu ir, nesant esminių šalių pozicijų skirtumo, jų derybos artėjo prie pabaigos. 1991 m. sausio pradžioje RTFSR pateikė Lietuvai pagal su Estija ir Latvija jau suderėtų sutarčių pavyzdžiu parengtą „etaloninį" Lietuvos ir

RTFSR Sutarties projektą. Rusijai precedentu tapusios Estijos ir Latvijos sutartys Lietuvai nuo tol buvo sunkiai pakeičiami pavyzdžiai Sutarties su RTFSR projekte.

1991 m. sausio 12 ir 13 d. buvo pasirašytos Estijos ir Latvijos sutartys su RTFSR. Sausio 13 d. SSRS sulaužė savo vadovo M. Gorbačiovo JAV prezidentui G. Bushui duotą pažadą – prieš taikius Lietuvos nepriklausomybės gynėjus Vilniuje panaudojo specialiąsias karines pajėgas ir tankus. Tai pakeitė Lietuvos ir Rusijos santykių geopolitinę aplinką. Rusijos Federacijos vadovas B. Jelcinas ryžtingai pasisakė už Baltijos valstybių laisvę. Jis griežtai pasmerkė SSRS vykdomą agresiją ir pareikalavo, kad M. Gorbačiovas ją nedelsdamas nutrauktų. Atvykęs į Taliną, jis paragino Rusijos karius prieš taikius Pabaltijo šalių gyventojus nenaudoti ginklų. B. Jelcinas kartu su Estijos, Latvijos ir Lietuvos vadovais A. Riuiteliu, A. Gorbunovu ir V. Landsbergiu kreipėsi į JTO Generalinį sekretorių, prašydami po JTO egida sušaukti Baltijos valstybių problemai išspręsti skirtą tarptautinę konferenciją. Visi keturi vadovai Rusijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos vardu pasirašė ir išplatino JTO, kitoms tarptautinėms organizacijoms, pasaulio valstybių vyriausybėms ir parlamentams skirtą pareiškimą, kuris skelbė, kad šalys pripažįsta viena kitos valstybinį suverenitetą ir patvirtina savo ryžtą plėtoti santykius tarp valstybių *tarptautinės teisės principų* ir tarpusavio susitarimų *pagrindais.*

B. Jelcino nurodymu sausio 16 d. atvykusi į Vilnių tęsti pradėtų derybų Rusijos delegacija argumentavo, kad sutartyje su Lietuva, palyginti su pasirašytomis sutartimis su Estija ir Latvija, esminių skirtumų neturėtų būti, nes jie taptų kliūtimi ratifikuoti sutartį RTFSR Aukščiausiojoje Taryboje. Lietuvos derybininkai savo ruožtu siekė, kad būsima sutartis atitiktų reikiamą tarptautinės sutarties lygį ir būtų tvari ateityje galimai pasikeitus RTFSR teisiniam subjektiškumui. Sausio 13 d. žlugus SSRS karinei operacijai Vilniuje, Rusijos valdžiai ir jos visuomenei tapo labai svarbus Lietuvoje nuolat gyvenančių ir dirbančių Rusijos kilmės asmenų pilietybės pasirinkimo ir įgijimo sąlygų aiškus reglamentavimas Sutartyje. Nuo šio sprendimo galėjo priklausyti derybų baigtis ir Sutarties pasirašymas. Rusijai buvo svarbus ir RTFSR anklavu tapsiančios Kaliningrado srities funkcionavimo sąlygų sureguliavimas.

Sausio mėnesį Vilniuje ir Maskvoje vyko labai intensyvios trijų raundų derybos, kurių metu buvo derinamos daugiausia klausimų keliančios Sutarties nuostatos, tarp kurių pilietybės optacijos sąlygų sureguliavimas Rusijai buvo prioritetinis.1990 m. birželio 12 d. Deklaracijoje buvo nustatytas RTFSR pilietybės institutas, bet kartu pripažįstama ir antra – SSRS pilietybė. Derybų laikotarpiu RTFSR pilietybės įstatymo dar neturėjo. Ji norėjo, kad Sutartyje su Lietuva lengvesnės pilietybės įgijimo sąlygos būtų taikomos visiems „asmenims, kurie yra SSRS piliečiai". Tokia Estijos ir Latvijos sutartyse pavartota formuluotė Lietuvai buvo nepriimtina, nes Lietuva SSRS primestą pilietybę laikė niekine. Be to, tokia formuluotė neišskyrė Rusijos kilmės asmenų iš visų SSRS respublikų į Lietuvą atvykusių asmenų.

Po intensyvių dviejų raundų derybų Lietuvos delegacijos teisininkai parengė naują pilietybės reglamentavimo straipsnių Sutartyje variantą. Jame Lietuvos delegacija pasiūlė su Rusija teisinių ryšių turinčius asmenis apibrėžti Rusijai nauja teisine sąvoka – „asmenys, turintys teisę į RTFSR pilietybę“, ir jiems taikyti Lietuvos pilietybės įstatymo nustatytas lengvesnes pilietybės įgijimo sąlygas be sėslumo ir lietuvių kalbos mokėjimo cenzų. 1991 m. sausio 30 d. derybų raunde dėl tokio pilietybės sąlygų reglamentavimo, kuris iš esmės neprieštaravo ir Lietuvos pilietybės įstatymui, abi derybų delegacijos susitarė. Po intensyvių diskusijų šalys taip pat susitarė ir dėl Rusijos pasiūlytų ir jos delegacijos ginamų „etaloninio“ Sutarties projekto 2 ir 15 straipsnių normų dėl šalių bendradarbiavimo gynybos ir saugumo, taip pat Euro-Azijos rinkos kūrimo srityse pakeitimo tokiu būdu, kad jų nebūtų galima aiškinti kaip numatančių asociatyvius ryšius su Rusija.

Lietuvos delegacija pasiūlė vienintelį Lietuvai priimtiną kompleksinį sprendimą dėl šalių viena kitos pripažinimo – pakeisti Rusijos projekte išskaidytų „etaloninių“ formuluočių seką, jas perkeliant į Sutarties 1 straipsnį ir jį komponuojant hierarchiniu principu. Į Sutarties 1 straipsnio pirmąją dalį iš preambulės perkelta nuostata, kad šalys vadovaujasi savo priimtais pamatiniais aktais, turėjo tapti pagrindine šalių viena kitos pripažinimo formuluote: „Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta viena kitą visateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 m. birželio 12 d. ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną.“ Tada kitos „etaloninio“ projekto nuostatos, perkeltos į 1 straipsnį ir sukomponuotos kitose jo dalyse, tampa pagrindinės pirmosios dalies išvestinėmis, jai subordinuotomis ir ją išskleidžiančiomis nuostatomis. Taip Sutartyje nelieka dviprasmybės dėl to, ar RTFSR pripažįsta nepriklausomą Lietuvos valstybę, ar tik jos teisę į nepriklausomybę. Rusijos pusei priimant tokį pasiūlymą, dėl kompromiso Lietuvos pusė sutiko atsisakyti preambulės nuorodos į 1920 m. Taikos sutartį. Derybų delegacijos dėl abi šalis tenkinančio tokio kompleksinio sprendimo sutarė.

Tačiau dėl Lietuvos pasiūlytos nuostatos, kad [Lietuvos Respublika ir Rusijos Federacija], *„būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 m. aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos,*“ sprendimą aukščiausiu lygiu priimti turėjo abiejų šalių vadovai, įvertinę, kaip minėta nuostata tenkina esminius šalių interesus. Lietuvos vertinimu, ši formuluotė visiškai atitiko tarptautinės teisės normas ir RTFSR principinę nustatą dėl atsiribojimo nuo SSRS praeities, tačiau jai priimti reikėjo RTFSR vadovo B. Jelcino politinės valios. Lietuvos sutikimas Sutartyje atsisakyti nuorodos į 1920 m. Taikos sutartį galėjo būti tam palankus veiksnys. Tačiau 1991 m. balandžio 1 d. į Vilnių atvyko RTFSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininko B. Jelcino įgaliotas atstovas F. Šelov-Kovediajevas, kurio vizito tikslas – pasiūlyti Lietuvos vadovui V. Landsbergiui nuostatą dėl 1940 m.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis (dešinėje) įteikia Sausio 13-osios atminimo medalį Rusijos prezidentui B. Jelcinui.

Maskva, 1992 m. sausio 17 d., Lietuvos ambasada Rusijoje.
Autorius nežinomas.
Nuotrauka saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos iš preambulės perkelti į atskirą pareiškimą prie pasirašomos Sutarties. Abiejų šalių vadovų baigiamasis derybinis susitikimas dėl Sutarties, įskaitant likusią RTFSR problemišką preambulės nuostatą, įvyko Maskvoje 1991 m. liepos 18 d., t. y. po to, kai B. Jelcinas jau buvo išrinktas Rusijos Federacijos prezidentu. Vadovai sutarė, kad Sutartis bus pasirašyta su šia nuostata ir sutarė dėl pasirašymo datos.

Kai kuriems RTFSR Aukščiausiosios Tarybos vadovybės ir vyriausybės nariams toliau keliant „aneksijos klausimą" Sutartyje, šis klausimas abiejų šalių vadovų vadovaujamų valstybinių delegacijų posėdyje dar kartą buvo svarstomas prieš pat Sutarties pasirašymą. B. Jelcinas nurodė klausimo pakartotinio svarstymo priežastį: „Artėja Sąjungos sutarties pasirašymas ir nauja Sąjunga taps 1922 m. įsteigtos SSRS teisių perėmėja. Todėl Rusija nenori prisiimti atsakomybės už tai, kas įvyko 1940 m." Vykstant diskusijai, V. Landsbergis išreiškė Lietuvos poziciją, *kad atsakomybė už aneksiją tenka SSRS,* nes, Lietuvai sudarant 1920 m. Taikos sutartį su Sovietų Rusija, ši faktiškai jau buvo tapusi Sovietų Sąjunga. Jis pažymėjo, kad Lietuva atkreipė dėmesį į Rusijos argumentus ir sutiko parengtoje Sutartyje neminėti 1920 m. Taikos sutarties [kurios perėmėja buvo SSRS – *Č. V. S.*]. B. Jelcinas sutiko su V. Landsbergio argumentais ir abu vadovai 1991 m. liepos 29 d. Sutartį tarp RTFSR ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų pasirašė. Paskui šalių vyriausybių vadovai G. Vagnorius ir I. Silajevas pasirašė susitarimą dėl Kaliningrado srities raidos sąlygų, o užsienio reikalų ministrai A. Saudargas ir A. Kozyrevas – susitarimą dėl šalių atstovybių įsteigimo abiejų valstybių sostinėse. Lietuvos Respublikos ir RTFSR tarpvalstybiniai santykiai galutinai buvo sureguliuoti likus trims savaitėms iki komunistinio pučo Maskvoje.

Padėkos

Lietuvos ir Rusijos derybų proceso eigos daugelio epizodų po 30 metų autorius nebūtų galėjęs patikimai atkurti be kolegiškos derybų dalyvių paramos. Autorius dėkoja teisininkams Vytautui Sinkevičiui už sutikimą pasinaudoti jo užrašuose išsaugota vertinga informacija ir pasidalijimą prisiminimais, taip pat jam, Egidijui Jarašiūnui ir Vilenui Vadapalui už vertingą pagalbą atkuriant derybų problematiką ir sprendimus dėl pilietybės klausimų sureguliavimo, už jų teisines konsultacijas rašant šį straipsnį. Autorius dėkoja derybų delegacijos nariams Vladimirui Jarmolenko, Liudvikui Narcizui Rasimui (L. N. Rasimavičiui) ir buvusiam Užsienio reikalų ministerijos Protokolo direktoriui Jonui Paslauskui už jų prisiminimus ir komentarus apie atskirus derybų ir protokolinius epizodus, o Vladimirui Jarmolenko – ir už nuolatinę informacinę pagalbą autoriui, taip pat jam ir straipsnio tekste nurodytiems kitiems žmonėms už nustatytas Rusijos ir Lietuvos vadovų B. Jelcino ir V. Landsbergio pirmojo

susitikimo aplinkybes. Autorius dėkoja buvusiam Ministrui Pirmininkui Gediminui Vagnoriui už tarpvyriausybinių derybų dėl Kaliningrado srities raidos esminių momentų atkūrimą, taip pat buvusiam Lietuvos atstovui Estijoje Sigitui Kudarauskui už informaciją ir pasidalijimą prisiminimais apie 1991 m. sausio 13 d. vadinamųjų Talino dokumentų pasirašymo aplinkybes. Autorius ypač dėkingas buvusiam užsienio reikalų ministrui Algirdui Saudargui už nevienkartinę šio straipsnio peržiūrą, pastabas ir pasiūlymus, padėjusius galimai objektyviau iš laiko perspektyvos įvertinti derybų momentus. Autorius dėkoja visiems, kurie skaitė straipsnio rankraštį ir teikė redakcines pastabas bei pasiūlymus. Autorius ypač dėkingas Konstitucinio Teismo vyr. specialistei Monikai Rutkauskienei už tai, kad dėl jos kruopštaus darbo autoriaus rankraštis tapo taisyklingos ir sklandžios lietuvių kalbos tekstu. Autorius dėkingas Seimo kanceliarijos archyvo vedėjai Vidai Kišūnienei ir vyr. specialistei Rasai Narbutaitei, taip pat Užsienio reikalų ministerijos Diplomatinio archyvo skyriaus vedėjai Rasai Žemaitytei už pagalbą pasinaudojant archyviniais šaltiniais nuotoliniu būdu COVID-19 epidemijos metu.

Pastaba. Šis straipsnis pavadinimu „Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos 1990–1991 m. derybos dėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties. Minint sutarties trisdešimtmetį“ išspausdintas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. biuletenyje „Konstitucinė jurisprudencija“ Nr. 4 (60).

SUTARTIES POLITINĖ IR TEISINĖ REIKŠMĖ BEI PASEKMĖS[1]

Prof. dr. Dainius Žalimas
Mykolo Romerio universitetas

Įvadas

Istorinei Lietuvos sutarčiai su Rusija dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų jau trisdešimt metų. Tačiau, ko gero, kaip tik dabartinės geopolitinės situacijos, ypač demokratijos naikinimo Rusijoje, kontekste galima suvokti tikrąją šios sutarties politinę ir teisinę reikšmę. Vargu, ar ją pasirašant buvo galima numanyti, kiek pasaulinio masto įvykių ji pergyvens.

1991 m. liepos 29 d. pasirašyta Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų[2] (toliau – Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis arba Sutartis) iš tikrųjų tuo metu daug kam kėlė abejonių, nes, viena vertus, dar nebuvo iki galo įtvirtinta atkurtoji Lietuvos Respublikos nepriklausomybė ir dar nebuvo tarptautiniu mastu pripažinta jos Vyriausybė, kita vertus, Rusija (RTFSR) tuo metu dar buvo SSRS dalis, nors ir labai svarbi, bet viena iš sąjunginių respublikų. Todėl nenuostabu, jog pasigirsdavo kritikų balsų, kad Lietuva neva tuščiai gaišta laiką deryboms ir sutartims su Rusija ir taip erzina SSRS vadovybę, užuot tarusis su pastarąja, kuri ir buvo pagrindinė kliūtis atkurtai Lietuvos nepriklausomybei. Suprantama, tokie kritikų balsai nutilo, kai labai greitai po Sutarties pasirašymo Rusija užėmė SSRS vietą tarptautiniuose santykiuose. Tad galima tik didžiuotis ir žavėtis tuometinės Lietuvos Respublikos vadovybės (pirmiausia Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko Vytauto Landsbergio ir jo pavaduotojo, vadovavusio derybų su Rusija delegacijai, Česlovo Vytauto Stankevičiaus) toliaregiškumu sudarant Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį būtent su Rusija, o ne švaistant pastangas beprasmėms deryboms su SSRS. Nors, žinoma, tame galima įžvelgti ir neįtikėtiną sėkmę, nes nežinia, kiek rimtai 1991 m. liepą kas nors galėjo numatyti tokį greitą Sovietų Sąjungos žlugimą.

Kaip ten bebūtų, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis su Rusija tikrai pelnytai laikoma istorine, nes ji turi pamatinę reikšmę šiuolaikiniams Lietuvos ir Rusijos santykiams, įtvirtindama itin svarbius principus bendraujant su valstybe, nuo kurios kentėta šimtmečius. Sutartis galioja iki šiol, jos pagrindu Lietuva

[1] Parengta pagal autoriaus straipsnį: ŽALIMAS, D. 1991 metų Lietuvos sutarties su Rusija dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų reikšmė. *Parlamento studijos*, 2018, Nr. 24, p. 23–53.

[2] *Lietuvos aidas*. 1991, liepos 30, Nr. 149.

ir Rusija sudarė bene 38 kitas dvišales tarptautines sutartis, kurios reguliuoja skirtingas bendradarbiavimo sritis[3].

Taigi šio straipsnio tikslas kaip tik ir yra, žvelgiant iš šios dienos perspektyvos, atskleisti fundamentalią Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties politinę ir teisinę reikšmę bei pasekmes[4]. Siekiant šio tikslo, pagrindiniai straipsnyje atliekamo Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties tyrimo uždaviniai yra identifikuoti svarbiausias Sutarties nuostatas ir pateikti jų analizę, taip pat nustatyti Sutarties pasekmes ir likusį potencialą Lietuvos bei Rusijos santykių plėtrai.

Atrodytų, kad Sutartis, kuri nustato dviejų valstybių tarpusavio santykių pagrindus, turėtų būti vienodai svarbi abiem šalims. Iš tikrųjų Lietuvoje didžiuliu Sutarties vaidmeniu ir neabejojama. Pagal reikšmę Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis su Rusija galėtų būti lyginama net su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktais, 1920 m. Lietuvos ir Rusijos taikos sutartimi ar bent jau su 1994 m. sutartimi su Lenkija dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo. Tačiau kita Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties šalis – Rusija – atrodytų, mielai apie šią Sutartį pamirštų ir išbrauktų ją iš savo istorijos. Tai liudija kad ir faktas, jog kurį laiką Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos (toliau – RF URM) pateikiamame Rusijos tarptautinių sutarčių sąraše Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis su Lietuva nebuvo nurodoma[5]: pirmuoju (anksčiausiai sudarytu) dvišalių tarptautinių sutarčių su Lietuva sąraše buvo ir tebėra nurodomas Susitarimas dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje, kuris buvo pasirašytas tą pačią 1991 m. liepos 29 d., kaip ir Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis, ir kuris sudarytas vadovaujantis Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartimi bei įgyvendinant jos 11 straipsnio nuostatas[6]. Tačiau dabar, nors ir antrąja pagal reikšmę, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis RF URM pateikiamame Rusijos tarptautinių sutarčių sąraše vis dėlto yra nurodyta (pripažįstamas

[3] Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos informacija apie dvišales tarptautines sutartis su Rusijos Federacija, prieiga per internetą: <http://urm.lt/default/lt/rusija>.

[4] Mėginimų analizuoti šią Sutartį ir atskleisti jos reikšmę (tiesa, ne tiek teisiniu, kiek politiniu požiūriu) būta, bet pakankamai seniai, dar iki Lietuvai tampant NATO ir ES nare. Pavyzdžiui, žr.: MERECKIS, D.; MORKVĖNAS, R. The 1991 Treaty as a Basis for Lithuanian-Russian Relations. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1998, vol. 1, prieiga per internetą: <http://lfpr.lt/issues/1/attachment/lfpr-1-mereckis_morkvenas/>.

[5] ŽALIMAS, 1 išnaša, p. 25–27.

[6] Taip nustatyta Susitarimo preambulėje. Žr.: Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje. *Lietuvos aidas*. 1991, liepos 30, Nr. 149. Tuo tarpu Sutarties 11 straipsnyje nustatyta, kad Rusija „reiškia savo ypatingą suinteresuotumą, o Lietuvos Respublika prisiima įsipareigojimą prisidėti prie palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimo. Šios sąlygos bus sureguliuotos specialiame Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarime".

ir jos galiojimas)[7]. Žinoma, lieka keista, kad pagrindinė Sutartis su Lietuva, kurios 1 straipsnis yra amžino galiojimo ir skirtas bendrosios tarptautinės teisės normoms dvišaliuose santykiuose įgyvendinti, yra nurodoma po tą pačią dieną pasirašyto išvestinio susitarimo, grindžiamo mėginamos sumenkinti Sutarties nuostatomis ir iš esmės jau praradusio didesnę praktinę reikšmę. Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties su Lietuva sudarymo faktas paminimas vienu sakiniu RF URM pateikiamoje informacijoje apie dvišalius Rusijos ir Lietuvos santykius[8], net nenurodant, kad šia Sutartimi Rusijos Federacija jos prezidento parašu pripažino Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimą. Juk tokios sutarties pasirašymo faktas su kita valstybe savaime reiškia tos kitos valstybės suvereniteto pripažinimą. Tačiau vietoje šio fakto pateikiamos informacijos pirmajame sakinyje minima, kad SSRS pripažino Lietuvos Respublikos nepriklausomybę 1991 m. rugsėjo 6 d., taip dar kartą menkinant Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties reikšmę.

Žinoma, kad ir ką nurodytų RF URM, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties galiojimui tai įtakos neturi. Vis dėlto šiame straipsnyje verta išsiaiškinti, kas gi tokio nemalonaus Rusijai yra Sutartyje, t. y. priežastis, dėl kurių Rusija taip nenoriai Sutartį prisimena. Galima pagrįstai manyti, kad jos glūdi jau Sutarties sudarymo prielaidose ir, žinoma, kai kuriose su jomis susijusiose svarbiausiose Sutarties nuostatose.

1. Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties sudarymo prielaidos

Iš tiesų 1991 m. susiklostė unikali situacija, kai sutapo Lietuvos ir Rusijos interesai sudaryti būtent tokio turinio Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį, kuris atspindėtų istorinę tiesą ir pakankamai nuoširdų abiejų šalių norą plėtoti abipuse pagarba grindžiamus lygiateisius santykius. Ši situacija šiek tiek priminė

[7] Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos informacija apie Rusijos Federacijos dvišales tarptautines sutartis su Lietuva, prieiga per internetą: <https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-5?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_sdAttr_signingDate_key_field=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=true&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_sdAttr_subjects_key_field=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_dateEnd=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_dateStart=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_sdAttr_validity_key_field=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_content=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_title=&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_sdAttr_countries_key_field=%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%92%D0%90&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_action=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_sdAttr_orgs_key_field=>.

[8] Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos informacija apie Rusijos ir Lietuvos santykius, prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/ru/maps/lt/?currentpage=main-country>.

1920 m., kai Taikos sutartis buvo reikalinga abiejų šalių pozicijoms tarptautiniuose santykiuose sutvirtinti. Ko gero, jokiomis kitomis sąlygomis tokia Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis nebūtų sudaryta, juolab esant dabartinei Rusijos Federacijos vadovybei. Tokias sutartis įsivaizduoti tampa dar sunkiau po radikalių Rusijos konstitucinės santvarkos pokyčių 2020 m., kuriais formaliai įtvirtintas autoritarinis režimas ir valstybinė sovietinės praeities šlovinimo ideologija.

Galima išskirti kelias svarbiausias Sutarties sudarymo prielaidas. Pirma, tai – sutapęs abiejų šalių noras įtvirtinti savo suverenitetą ir pozicijas tarptautiniuose santykiuose. Lietuvos Respublikai buvo būtina Rusijos, kuri buvo didžiausia ir stipriausia sovietinė respublika, parama SSRS agresijos akivaizdoje[9]. Tuo tarpu Rusijos vadovybei buvo būtinas besivaduojančių iš SSRS okupacijos Baltijos šalių ir savo suvereniteto siekius reiškiančių sovietinių respublikų palaikymas konkuruojant su centrine SSRS valdžia. Kažin ar perėmusi valdžios svertus iš SSKP Rusijos vadovybė būtų buvusi suinteresuota tokia Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartimi su Lietuva.

Gerą stimulą derėtis dėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties ir ją pasirašyti suteikė vadinamoji Talino deklaracija – 1991 m. sausio 13 d. Lietuvos, Estijos, Latvijos ir Rusijos vadovų bendras pareiškimas[10], kuriuo šios keturios šalys pareiškė pripažįstančios viena kitos suverenitetą. Juo taip pat buvo pasmerkta SSRS vadovybė dėl jėgos naudojimo Lietuvoje ir kitose Baltijos valstybėse, deklaruota ištikimybė demokratijos ir jėgos nenaudojimo principams bei šalių pasirengimas padėti viena kitai, jei kiltų grėsmė kurios nors iš jų suverenitetui.

Antra, palankią dirvą Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarčiai sukūrė vykstantys Rusijos demokratizavimo procesai ir istorinės tiesos atskleidimas Sovietų Sąjungoje, ypač apie Molotovo–Ribentropo paktą, atvėrusį kelią Antrajam pasauliniam karui ir Baltijos šalių užgrobimui. Šiuo požiūriu pažymėtinas 1989 m. gruodžio 24 d. SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo nutarimas „Dėl Tarybų Sąjungos ir Vokietijos 1939 metų nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo“[11], kuriuo Sovietų Sąjunga pripažino niekiniais slaptuosiuos Molotovo–Ribentropo pakto protokolus. Nutarime taip pat konstatuota, kad sudarydama ir vykdydama šiuos protokolus SSRS pažeidė tarptautinius įsipareigojimus pagal taikos ir nepuolimo sutartis su Baltijos valstybėmis. Taip iš esmės pripažintas Sovietų Sąjungos agresijos prieš Baltijos valstybes faktas, nes ką gi daugiau galėtų reikšti taikos ir nepuolimo sutarčių pažeidimas.

Tai leido Lietuvai ir Rusijai pasiekti kompromisą dėl istorijos vertinimo Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartyje. Jis atsispindi preambulės nuostatose, pagal kurias šalys, viena vertus, priskyrė praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie

[9] Žr. MERECKIS, MORKVĖNAS, 4 išnaša.

[10] Žr. LANDSBERGIS, V. *Laisvės byla*. Kaunas: Spindulys, 1992, p. 197–198.

[11] *TSRS Liaudies deputatų suvažiavimo ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1989, Nr. 29-579.

kliudė įgyvendinti jų valstybinį suverenitetą, bet, kita vertus, pasmerkė 1940 m. SSRS įvykdytą Lietuvos aneksiją. Galima prisiminti, kad derybų dėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties pradžioje šalių pozicijos šiuo klausimu iš esmės skyrėsi[12]: Lietuvai buvo nepriimtinas Rusijos pasiūlytas Sutarties tekstas, pagal kurį abi šalys traktuotos kaip buvusios sovietinės respublikos, o Rusija nesutiko su Lietuvos siūlymu Sutarties preambulėje minėti 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Rusijos taikos sutartį, taip pat įvardyti 1940 m. SSRS įvykdytos Lietuvos okupacijos ir aneksijos faktą. Galiausiai Sutarties preambulėje liko 1940 m. sovietinės aneksijos fakto paminėjimas išreiškiant šalių įsitikinimą, jog SSRS privalo pašalinti Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias šios aneksijos pasekmes.

Paradoksalu, bet pasiekti tokį kompromisą padėjo tai, kad tuo metu dar tebeegzistavo SSRS. Viena vertus, buvo logiška atsižvelgti į Rusijos argumentus ir tikrąja 1920 m. Taikos sutarties šalimi laikyti Sovietų Sąjungą[13] (be to, iš tiesų minint 1920 m. Taikos sutartį galėjo būti eskaluojami Baltarusijos santykio su šia sutartimi ir Lietuvos sienų klausimai[14]). Kita vertus, tuo metu Rusijai buvo paprasčiau priskirti prieš Lietuvą įvykdytą tarptautinės teisės pažeidimą (1940 m. aneksiją) kitai šaliai – Sovietų Sąjungai. Vėlgi galima tik spėlioti, ar taip būtų įvykę, jei būtų buvę žinoma, kad greitai Rusija bus SSRS tęsėja ir jai atiteks atsakomybė už Sovietų Sąjungos padarytus tarptautinės teisės pažeidimus.

Trečia, kitaip nei Estija ir Latvija, Lietuva galėjo lanksčiau spręsti pilietybės klausimus, nes joje gyveno mažiau okupacijos metais į šalį atvykusių SSRS piliečių (kurių dauguma taip pat turėjo teisę į Rusijos pilietybę). Lietuva galėjo pasiūlyti vadinamąjį „nulinį" pilietybės suteikimo variantą – teisę be jokių papildomų sąlygų pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę visiems jos teritorijoje teisėtai gyvenusiems Sovietų Sąjungos piliečiams, nes tai jau buvo padaryta pagal 1989 m. Pilietybės įstatymą ir tiesiog netgi nebuvo galima šio sprendimo peržiūrėti[15]. Todėl Lietuvai nebuvo sunku atsižvelgti į Rusijos reikalavimus suteikti galimybę asmenims, įsikūrusiems Lietuvoje iki Sutarties pasirašymo ir turintiems teisę į Rusijos pilietybę, pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę netaikant sėslumo cenzo ir valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimų (tokia galimybė įtvirtinta

[12] Žr. STANKEVIČIUS, Č. V. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius: Leidybos centras prie KAM, 2002, p. 27–29.

[13] *Ibid*., p. 28.

[14] Verta priminti, kad 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartimi nustatyta siena buvo iš esmės pakeista 1939 m. spalio 10 d. Papildomuoju protokolu tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjungos (žr. *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 118–124). Juo gerokai sumažinta Lietuvos teritorija, priklausiusi pagal Taikos sutartį. 1990 m. Lietuvos Respublika atkūrė nepriklausomybę turėdama dar kitokias sienas, nes okupacijos metais Lietuvos SSR administracinės ribos buvo pakeistos, palyginti su 1939 m. spalio 10 d. Papildomuoju protokolu, Lietuvos SSR administraciniam pavaldumui priskiriant kai kurias kitas lietuvių apgyvendintas teritorijas.

[15] SINKEVIČIUS V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: TIC, 2002, p. 127.

Sutarties 4 straipsnio 3 ir 4 dalyse). Kartu tai eliminavo įtampos dėl vadinamųjų rusakalbių pilietybės galimybę Lietuvos ir Rusijos santykiuose.

Galiausiai, ketvirta, ne mažiau svarbus buvo subjektyvus veiksnys – tvirtas Lietuvos ir Rusijos vadovybės apsisprendimas bei šalių lyderių asmeninės nuostatos. Lietuvos vadovybė turėjo neįtikėtiną įžvalgą teikti prioritetą santykiams su Rusija, o ne Sovietų Sąjunga, ir galiausiai šis drąsus žingsnis buvo apvainikuotas sėkme. Iš Rusijos pusės išskirtina jos prezidento Boriso Jelcino asmenybė. Jis elgėsi garbingai ir pasiryžo pasirašyti Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį, nors buvo mėginimų Sutarties pasirašymą sužlugdyti. Paskutiniame derybų posėdyje B. Jelcinas atmetė abejones dėl 1940 m. aneksijos minėjimo Sutarties preambulėje atsiliepdamas į V. Landsbergio raginimą vykdyti politiką tiesos pagrindu (rus. *po pravde*)[16].

2. Pagrindinės Sutarties nuostatos

Jau pats Sutarties pavadinimas sako, kad jos tikslas yra nustatyti tarpvalstybinių santykių pagrindus. Tarpvalstybinius santykius reguliuoja tarptautinės teisės normos, tad ir jų pagrindai nustatytini remiantis tarptautine teise. Todėl Sutarties preambulėje yra išreikštas šalių apsisprendimas abiejų tautų labui „savo tarpvalstybinius santykius kurti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas“, patvirtinta ištikimybė Jungtinių Tautų Chartijos, „Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo dokumentų tikslams ir principams“, paskelbtas pasiryžimas „laikytis žmogaus teisių tarptautinių normų“. Taigi išeities taškas sudarant Sutartį buvo bendroji tarptautinė teisė – visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai ir normos, reguliuojančios suverenių ir nepriklausomų valstybių, o ne kurios nors valstybės sudedamųjų dalių santykius.

Vadovaujantis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis Sutartyje konkretizuoti šalims svarbūs jų santykių pagrindai. Nenuostabu, kad atsižvelgiant į Lietuvos ir Rusijos santykių istoriją bei konkrečias 1991 m. aplinkybes, svarbiausios ir aktualiausios buvo nuostatos dėl 1940 m. Lietuvos aneksijos įvertinimo, abipusio šalių nepriklausomybės pripažinimo, saugumo garantijų, pilietybės; Sutartyje yra pakloti ir šalių santykių įvairiose bendradarbiavimo srityse pagrindai.

2.1. SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką pripažinimas

Jau minėta, kad rengdamos Sutartį daug dėmesio šalys skyrė istorinės tiesos įvertinimui. Jis atspindėtas kompromisine Sutarties preambulės formuluote „būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą

[16] VADAPALAS, V. Pratarmė. Iš STANKEVIČIUS, Č. V. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius: Leidybos centras prie KAM, 2002, p. 13.

pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos".

Kokias išvadas galima daryti iš šios formuluotės? Pirma, taip įvardydamos 1940 m. Lietuvos aneksiją, abi šalys (svarbiausia, kad Rusija taip pat) pripažino jos neteisėtumą: akivaizdu, kad jeigu šios aneksijos pasekmės laikomos pažeidžiančiomis Lietuvos suverenitetą, tai taip pat ir pati aneksija laikoma Lietuvos suvereniteto pažeidimu, o kartu ir ji, ir jos pasekmės laikomos tarptautinės teisės pažeidimu (juk tarptautinė teisė kaip tik skirta valstybių suvereniteto apsaugai, todėl valstybės suvereniteto pažeidimas laikomas ir tarptautinės teisės pažeidimu).

Antra, atsižvelgiant į aneksijos sampratą ir į tai, kad šalys pripažino 1940 m. Lietuvos aneksiją neteisėta, galima teigti, kad kartu buvo pripažintas ir SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktas. Juk aneksija yra valstybės vienašalis aktas prievarta įgyjant svetimą teritoriją ir taikant jai savo suverenitetą[17]; tokia aneksija kartu su ginkluotu įsiveržimu į kitos valstybės teritoriją ir kitos valstybės teritorijos karine okupacija pagal tarptautinę teisę laikoma agresijos aktu[18]. Pripažįstant Lietuvos aneksijos neteisėtumą neišvengiamai taip pat tenka pripažinti iki jos įvykdytų ir su ja tiesiogiai susijusių kitų SSRS agresijos aktų – įsiveržimo ginkluotosiomis pajėgomis į Lietuvos teritoriją ir Lietuvos teritorijos okupacijos – neteisėtumą (akivaizdu, kad prieš tai neužėmus Lietuvos teritorijos jos prisijungti Sovietų Sąjungai būtų buvę tiesiog neįmanoma). Būtent įsiveržimas ginkluotosiomis pajėgomis net ir karo nepaskelbus buvo minimas kaip vienas iš agresijos akto pavyzdžių 1933 m. liepos 5 d. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos konvencijos užpuolimui apibrėžti[19] (vienos iš trijų Londono konvencijų dėl agresijos apibrėžimo) II straipsnio 2 punkte.

Kitaip tariant, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties preambulės nuostata, kurioje eksplicitiškai minima tik aneksija, negali būti aiškinama kaip leidžianti neigti Lietuvos okupaciją ir apskritai sovietinę agresiją prieš Lietuvą, t. y. vien aneksijos minėjimas Sutarties preambulės tekste nėra pagrindas Rusijos propagandos pateikiamai „aneksijos be okupacijos" tezei (pagal kurią, nukentėjusiai valstybei įsileidus svetimas ginkluotąsias pajėgas, ji tariamai nėra okupuojama, taigi po to įvykdoma aneksija tariamai nėra agresijos aktas)[20]. Pati Sutartis turėtų būti aiškinama sistemiškai, t. y. jos preambulės nuostata apie 1940 m. Lietuvos aneksiją turėtų būti suprantama 1 straipsnio, pagal kurį, kaip matysime, pripažįstamas Lietuvos Respublikos tęstinumas (taigi ir 1940 m. SSRS agresijos prieš

[17] Žr. BINDSCHEDLER, R. L. Annexation. *Encyclopedia of Public International Law*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, vol. 3, 1982, p. 19–23.

[18] Žr. 1974 metų Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijos dėl agresijos apibrėžimo 3 straipsnio a punktą. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 52–56.

[19] *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: dokumentų rinkinys*, 14 išnaša, p. 47–50.

[20] Plačiau apie šią tezę žr. ŽALIMAS, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005, p. 64–66.

Lietuvos Respubliką faktas), kontekste. Taip pat galima prisiminti, kad „aneksijos be okupacijos“ tezę paneigia valstybių praktika: Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių teritorijos aneksija vis dėlto nebuvo pripažįstama, kaip agresyvaus karo aktus Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas įvertino 1938–1939 m. nacistinės Vokietijos veiksmus prieš Austriją ir Čekoslovakiją be pasipriešinimo užimant bei aneksuojant jų teritoriją[21]. Be to, kaip minėta, 1989 m. gruodžio 24 d. SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo nutarime „Dėl Tarybų Sąjungos ir Vokietijos 1939 metų nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo“ buvo konstatuota, kad SSRS pažeidė tarptautinius įsipareigojimus pagal taikos ir nepuolimo sutartis su Lietuva (taip iš esmės pripažintas Sovietų Sąjungos agresijos prieš Lietuvą, taigi ir Lietuvos okupacijos, faktas).

Trečia, iš aptariamos Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties preambulės nuostatos matyti, jog šalys yra įsitikinusios, kad SSRS privalo pašalinti „Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes“. Aneksijos pasekmių pašalinimas pirmiausia reiškė neteisėtai Lietuvoje dislokuotų sovietinių ginkluotųjų pajėgų išvedimą, taip pat sovietinės okupacijos padarytos žalos atlyginimą. Taigi pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį Rusija pripažino Sovietų Sąjungos pareigą išvesti iš Lietuvos savo ginkluotąsias pajėgas ir atlyginti Lietuvai okupacijos žalą; ši pareiga pagal tarptautinę teisę atiteko pačiai Rusijos Federacijai[22], kai 1991 m. pabaigoje ji tapo SSRS tarptautinio teisinio subjektiškumo – teisių ir įsipareigojimų – tęsėja (kaip ji pati deklaruoja, valstybe – SSRS tęsėja). Todėl Sutarties preambulės nuostata apie būtinybę pašalinti Lietuvos aneksijos pasekmes buvo vienas iš teisinių pagrindų reikalauti, kad Rusija vykdytų savo pačios pripažįstamą pareigą išvesti iš Lietuvos buvusias sovietines ginkluotąsias pajėgas, priklausiusias jau Rusijos Federacijos jurisdikcijai (ši pareiga įvykdyta 1993 m.). Ši Sutarties preambulės nuostata tebėra aktuali primenant Rusijos Federacijai apie jos pačios pripažįstamą pareigą atlyginti Lietuvos Respublikai sovietinės okupacijos žalą.

2.2. Lietuvos Respublikos tęstinumo ir identiteto pripažinimas

Vis dėlto, be jokių abejonių, svarbiausias yra Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnis, pagal kurio pirmąją dalį abi šalys pareiškė pripažįstančios viena kitos nepriklausomybę: „Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal

[21] Be kita ko, Niurnbergo tribunolas 1946 m. rugsėjo 30 d. nuosprendyje paneigė nukentėjusios šalies sutikimo su agresiją teisinę reikšmę, nes svarbiausias tokiu atveju yra ne šalies sutikimas, o prieš ją naudojami agresoriaus metodai ir agresoriaus karinė jėga. Žr. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками*. Москва: Госюриздат, 1961, том 7, p. 333, 336, 366, 370.

[22] STANKEVIČIUS, 12 išnaša, p. 14–15, 36.

jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos 1990 metų birželio 12 dieną ir Lietuvos Respublikos – 1990 metų kovo 11 dieną“. Pamatinį šio straipsnio pobūdį rodo neterminuotas, t. y. amžinas jo galiojimas pagal Sutarties 20 straipsnio trečiąją dalį (pagal ją Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis sudaryta dešimčiai metų[23], „išskyrus Sutarties 1 straipsnį, kurio galiojimo laikas neribotas“). Toks Sutarties 1 straipsnio galiojimas nustatytas atsižvelgiant į neatšaukiamą valstybių pripažinimo pobūdį (tarptautinė teisė draudžia kėsintis į valstybių suverenitetą ir nepriklausomybę, tad ir jų pripažinimas negali būti atšauktas[24]). Jis taip pat primena 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Rusijos taikos sutarties I straipsnį, pagal kurį Rusija be išlygų pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir visiems laikams atsisakė suverenių teisių į Lietuvą[25]. Galima netgi teigti, kad neatšaukiamai pripažįstant Lietuvos Respubliką pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio pirmąją dalį kartu patvirtintas 1920 m. Taikos sutarties I straipsnyje pareikštas Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas.

Aktualiausia yra Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią Rusijos Federacija pripažino Lietuvos Respubliką visateisiu tarptautinės teisės subjektu ir suverenia valstybe pagal jos „valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose <...> 1990 metų kovo 11 dieną“. Tokia formuluotė reiškia, kad Rusijos Federacija pripažino tokį Lietuvos Respublikos tarptautinį ir konstitucinį teisinį statusą, koks yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. aktuose, kuriais atkurta jos nepriklausomybė, t. y. ne tik Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“[26], bet ir kituose su juo susijusiuose 1990 m. kovo 11 d. pamatiniuose aktuose (Deklaracijoje „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“[27], Įstatyme „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“[28], Įstatyme „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“[29] ir Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“[30])[31].

---

[23] Nė vienai šaliai nepaprieštaravus, Sutarties galiojimas automatiškai pratęsiamas tokiam pačiam laikotarpiui (Sutarties 20 straipsnio 4 dalis).

[24] VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 243.

[25] *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: dokumentų rinkinys*, 19 išnaša, p. 28.

[26] *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-222.

[27] *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-220.

[28] *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-221.

[29] *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-223.

[30] *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

[31] Plačiau apie 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo aktus žr. ŽALIMAS, 20 išnaša, p. 199–211; ŽALIMAS, D. Sąjūdis ir Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas. Iš *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*. Kaunas: Šviesa, 2010, p. 186–206.

Taigi ką konkrečiai (kokį Lietuvos Respublikos statusą) pripažino Rusijos Federacija pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio pirmąją dalį? Visų pirma, darytina išvada, kad Rusijos Federacija vienareikšmiškai pripažino 1990 m. kovo 11 d. aktuose konstatuotą 1990 m. išrinktos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos statusą, t. y. tai, kad ši Aukščiausioji Taryba buvo Tautos atstovybė, reiškusi Lietuvos Tautos suverenią valią ir turėjusi Tautos mandatą atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Kitaip tariant, Rusija pripažino Lietuvos Tautos valia įvykusią Aukščiausiosios Tarybos, rinktos dar pagal Lietuvos TSR įstatymus, transformaciją į Tautos atstovybę – aukščiausiąją Lietuvos valstybės instituciją, turinčią prievolę atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę (atkuriamąją Lietuvos Respublikos valdžią). Toks Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos statusas yra aiškus pirmiausia iš Deklaracijos „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“, kurioje pabrėžta, kad „Lietuvai primestų svetimos valstybės struktūrų panaudojimas neturi būti interpretuojamas kaip jas primetusios valstybės suvereniteto lietuvių tautai ir jos teritorijai arba tos valstybės įvykdytos aneksijos pripažinimas“[32]; Aukščiausiosios Tarybos, kaip įgaliotos atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę Tautos atstovybės, statusas taip pat aiškus iš jos Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ nuostatų, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priima šį Aktą „reikšdama tautos valią“ ir kad ji, „kaip suverenių galių reiškėja, šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą“. Taigi Rusijos Federacija neturi jokio teisinio pagrindo kvestionuoti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimų atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir jos aktų, priimtų įgyvendinant šiuos įgaliojimus. Galų gale tokie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimai pripažinti ir tuo, kad būtent su šios Aukščiausiosios Tarybos delegacija buvo deramasi dėl Sutarties ir būtent su šios Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku Sutartis buvo pasirašyta.

Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis pasirašė Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį Lietuvos Respublikos vardu veikdamas *ex officio* kaip Lietuvos valstybės vadovas (pagal 1969 metų Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės[33] 7 straipsnio 2 dalies a punktą valstybių vadovai, vyriausybių vadovai, užsienio reikalų ministrai visiems su sutarties sudarymu susijusiems veiksmams atlikti pagal einamas pareigas yra savo valstybės atstovai, nereikalaujant, kad jie

[32] Be to, Deklaracijoje „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“ konstatuota, kad „rinkimuose į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą rinkimų teisę turintys Lietuvos gyventojai savo valia suteikė išrinktiems Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams tautos atstovų mandatą ir prievolę atstatyti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suverenią galią (*suprema potestas*) per šią Aukščiausiąją Tarybą, kuri <...> bus vadinama Lietuvos Aukščiausiąja Taryba“. Netrukus pagal Įstatymą „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“ ji buvo pavadinta Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba.

[33] *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480.

pateiktų įgaliojamuosius raštus). Tokį jo statusą pripažino kita Sutarties šalis – Rusijos Federacija, taip šį statusą suvokė ir visa tarptautinė bendrija. Akivaizdu, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas negalėjo būti suvokiamas kaip vyriausybės vadovas ar užsienio reikalų ministras, taigi pagal tarptautinę teisę jis vienareikšmiškai vykdė valstybės vadovo funkcijas. Todėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties pasirašymas yra vienas iš tų tarptautinių teisinių faktų, kurie rodo, kad Lietuvos Respublikai tarptautiniuose santykiuose atstovavo valstybės vadovas. Atsižvelgiant į tai, neturėtų būti suabsoliutinamas ir aiškinamas vien pažodžiui Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimo[34] teiginys (beje, plačiau niekaip neargumentuotas), kad iki dabartinės Konstitucijos Lietuvoje nebuvo valstybės vadovo instituto. Atvirkščiai, nėra jokio pagrindo nacionalinę teisę priešpriešinti tarptautinei, nes 1990 m. kovo 11 d. Aktu „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo" Lietuvos valstybė deklaravo savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, tad pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas[35]. Taigi nors laikinojoje nacionalinėje konstitucijoje (Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme) valstybės vadovas eksplicitiškai nebuvo nurodytas (toks nurodymas, beje, būdingas ne visoms nacionalinėms konstitucijoms), iš Lietuvos Respublikos atstovavimo tarptautiniuose santykiuose praktikos matyti, kad valstybės vadovo funkcijas vykdė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, kaip tuometinis aukščiausiasis valstybės pareigūnas (iki dabartinės Konstitucijos išties nebuvo Lietuvos valstybės vadovo, vadinamo Respublikos Prezidentu).

Antra, tenka konstatuoti, kad Rusijos Federacija pripažino sovietinės agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą ne tik smerkdama 1940 m. aneksiją Sutarties preambulėje, bet ir pripažindama Lietuvos Respublikos statusą pagal 1990 m. kovo 11 d. aktus. Juk šiuose aktuose ir tiesiogiai, ir implicitiškai minima SSRS agresija, sustabdžiusi Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymą. Pavyzdžiui, Deklaracijoje „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų" konstatuota, kad „1940 m. birželio 15 d. smurtu ir agresija Tarybų Sąjunga suvaržė tautos suvereninę galią ir neteisėtai inkorporavo Lietuvą į TSRS sudėtį"; svarbiausiajame Aukščiausiosios Tarybos Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo" skelbiama, kad „yra atstatomas 1940 metais svetimos

[34] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 62-2515.

[35] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo (2018 m. gruodžio 20 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir konstituciniam įstatymui". Prieiga per internetą: <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2195/content>.

jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas“; Įstatyme „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ konstatuota, kad „1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai sustabdytas, TSR Sąjungai 1940 m. birželio 15 d. įvykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus“.

Trečia, pati svarbiausia išvada yra ta, kad pripažindama Lietuvos Respublikos statusą pagal 1990 m. kovo 11 d. aktus Rusijos Federacija kartu vienareikšmiškai pripažino šiuose aktuose konstatuotą Lietuvos Respublikos tęstinumą ir iš jo kylantį Lietuvos valstybės identitetą – tapatumą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu įsteigtai Lietuvos valstybei. Toks Lietuvos Respublikos tęstinumas ir identitetas konstatuotas svarbiausiose Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ nuostatose, skelbiančiose apie Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymo atkūrimą ir nepertraukiamą pamatinių Lietuvos Respublikos aktų – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės akto ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos – galiojimą.

Pripažįstant šiose nuostatose apibrėžtą Lietuvos Respublikos statusą neišvengiamai tenka pripažinti ir tokį jų aiškinimą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: 1) „iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“ matyti, jog Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suverenių galių“; „dėl Lietuvos Respublikos teritorijos okupacijos ir valstybės institucijų sunaikinimo buvo sustabdytas Lietuvos valstybės suverenių galių, *inter alia* jos tarptautinių teisių ir įsipareigojimų, vykdymas“; „1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS įvykdyta Lietuvos Respublikos teritorijos aneksija, kaip agresijos tęsinys, buvo niekinis aktas, todėl Lietuvos Respublikos teritorija tarptautinės teisės požiūriu buvo okupuota kitos valstybės ir niekada nebuvo teisėta SSRS dalis“[36]; 2) „iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios,* 2013, Nr. 22-1068; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo (2018 m. gruodžio 20 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir konstituciniam įstatymui“, prieiga per internetą: <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2195/content>.

atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“ matyti, kad konstatuojamas ne tik Lietuvos valstybės tęstinumas, bet ir jos tapatumas: atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos Respublika tarptautinės ir konstitucinės teisės požiūriu yra Lietuvos valstybei, prieš kurią 1940 m. birželio 15 d. buvo pradėta SSRS agresija, tapatus teisės subjektas“[37]; „tokį konstitucinį Lietuvos valstybės tapatumą patvirtina *inter alia* 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“[38].

Taigi, pripažindama taip apibūdinamą Lietuvos Respublikos tęstinumą ir identitetą, Rusijos Federacija taip pat pripažino kelis svarbius tokio Lietuvos Respublikos teisinio statuso aspektus: 1) kad Lietuvos Respublika ir jos teritorija niekada nebuvo teisėta SSRS dalis; 2) kad Lietuvos Respublika nėra buvusi sovietinė respublika; 3) kad Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas yra restitucija – teisėtos situacijos atkūrimas, o ne secesija (kitaip tariant, Lietuva išsivadavo iš okupacijos, o ne atsiskyrė nuo SSRS ar iš jos išstojo); 4) kad Lietuvos Respublika nėra nauja valstybė ir SSRS teisių perėmėja (todėl jai negali atitekti jokie Sovietų Sąjungos įsipareigojimai).

Ketvirta, galiausiai tenka konstatuoti, kad pripažindama pamatinius 1990 m. kovo 11 d. aktus, Rusijos Federacija pripažino 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimo tęstinumą, kuriuo grindžiamas Įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ ir kuris kildinamas iš Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ deklaruoto principo, kad Lietuvos Respublikoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija. Šiuo požiūriu pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatos, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija, matyti, kad bet kurios kitos valstybės (*inter alia* SSRS) konstitucijos galiojimo įvedimas, *inter alia* tokios konstitucijos nustatytų pareigų primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams, buvo neteisėtas“[39]. Taigi taip pripažįstama, kad SSRS konstitucija Lietuvos teritorijoje veikė neteisėtai ir Sovietų Sąjungos pilietybė buvo neteisėtai primesta Lietuvos Respublikos piliečiams.

---

[37] *Ibid*.

[38] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios,* 2013, Nr. 22-1068.

[39] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 22-1068; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *TAR*, 2014-03-19, Nr. 3226.

Visa tai leidžia teigti, kad tokie vėlesni Rusijos Federacijos pareiškimai, kuriais neigiama Sovietų Sąjungos agresija prieš Lietuvą ir Lietuvos okupacija, teisinama Lietuvos aneksija, teigiama apie tai, kad Lietuva yra buvusi sovietinė respublika, joje teisėtai galiojo SSRS konstitucija ir įstatymai, ji išstojo iš SSRS ir yra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja arba kad Lietuvos piliečiai laikytini buvusiais sovietiniais piliečiais, yra nesuderinami su Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio pirmąja dalimi ir traktuotini kaip Sutarties pažeidimas.

Galima pastebėti, kad pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio pirmąją dalį Rusija buvo pripažinta suvereniu tarptautinės teisės subjektu pagal jos valstybinį statusą, apibrėžtą 1990 m. birželio 12 d. RTFSR Liaudies deputatų suvažiavimo Deklaracijoje dėl valstybinio suvereniteto[40], t. y. kaip suverenia pasiskelbusi respublika SSRS sudėtyje (šioje Deklaracijoje, viena vertus, buvo skelbiama apie Rusijos suverenitetą ir jos konstitucijos viršenybę, tačiau, kita vertus, numatytas jungimasis su kitomis respublikomis pagal Sąjungos sutartį į SSRS). Tačiau šios nuostatos turinys ilgainiui buvo modifikuotas paskesnių tarptautinių teisinių įvykių, susijusių su SSRS subyrėjimu: nebeliko Rusijos ir kitų Sovietų Sąjungos respublikų sąjunginių sutartinių saitų, Rusija pasiskelbė valstybe – SSR Sąjungos tęsėja ir tarptautinė bendrija pripažino tokį jos statusą (pavyzdžiui, su Rusija tęsdama diplomatinius santykius, kurie buvo užmegzti dar su SSRS[41], sutikdama su tuo, kad Rusija tęstų SSRS narystę Jungtinėse Tautose ir kitose tarptautinėse organizacijose, tęstų SSRS tarptautinių sutarčių vykdymą, kt.)[42]. Taigi Rusijos Federacijos pripažinimą visateisiu tarptautinės teisės subjektu ir suverenia valstybe pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 1 straipsnio pirmąją dalį reikia suprasti atsižvelgiant į tokį Rusijos tarptautinio teisinio statuso pokytį (tai, kad Rusijos Federacija yra SSRS tęsėja tarptautiniuose santykiuose, dabar yra įtvirtinta Rusijos Federacijos konstitucijos 67^1 straipsnyje, kuris yra 2020 m. liepos 3 d. įsigaliojusių konstitucijos pataisų dalis[43]).

Apskritai Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis, kurioje pripažintas SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktas bei Lietuvos Respublikos

[40] Декларация о государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики. *Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР*. 1990, № 2, ст. 22.

[41] Taip atsitiko ir su Lietuvos Respublika: ji tęsia diplomatinius santykius su Rusijos Federacija, kuriuos atkūrė dar su Sovietų Sąjunga 1991 m. spalio 9 d. Žr. ŽALIMAS, 20 išnaša, p. 276–277; Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos informacija apie Rusijos ir Lietuvos santykius [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/ru/maps/lt/?currentpage=maincountry>.

[42] Žr. ŽALIMAS, 20 išnaša, p. 311–313.

[43] Закон Российской Федерации о поправке к Конституции Российской Федерации «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» (одобрен Государственной Думой 11 марта 2020 года, одобрен Советом Федерации 11 марта 2020 года). Prieiga per internetą: <http://ips.pravo.gov.ru:8080/default.aspx?pn=0001202003140001>.

tęstinumas ir identitetas 1990 m. kovo 11 d. aktų pagrindu, yra visiškas kontrastas dabartiniams politiniams procesams Rusijoje, kurie buvo įkonstitucinti 2020 m. liepos 3 d. šalies konstitucijos pataisomis[44]. Jomis ne tik naikinami demokratijos likučiai ir stiprinamas autoritarinis režimas[45], bet ir įtvirtinama oficiali valstybinė ideologija – „istorinės tiesos" ir „tėvynės gynėjų atminties" gynimas (tame pačiame naujajame Rusijos Federacijos konstitucijos 67^1 straipsnyje), kuris, tikėtina, suponuoja draudimą skleisti tiesą apie Molotovo–Ribentropo paktą, Baltijos šalių okupaciją ir kitus sovietų nusikaltimus.

2.3. Saugumo garantijos ir narystės NATO perspektyva

Kitos svarbios Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties nuostatos yra susijusios su atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos Respublikos saugumo garantijomis. Pirma, tai – nuostatos, patvirtinančios šalių ištikimybę Jungtinių Tautų tikslams ir principams bei ESBK principams (Sutarties preambulė), taigi ir įpareigojančios gerbti viena kitos nepriklausomybę bei teritorinį vientisumą. Šiuo požiūriu išskirtinos neterminuoto galiojimo 1 straipsnio antrosios–ketvirtosios dalių nuostatos, pagal kurias šalys pripažino viena kitos „neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę", „visišką kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą jos teritorijoje", taip pat įsipareigojo „tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga, nesikišti viena į kitos vidaus reikalus, gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę", neprisidėti, kad trečiosios šalys (Sutarties pasirašymo metu pirmiausia turėta omenyje Sovietų Sąjunga) pažeistų bet kurios iš Sutarties šalių atžvilgiu visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas. Turint omenyje iš SSRS pusės tuo metu skambėjusias, nors ir nepagrįstas bei absurdiškas, pretenzijas į Vilnių ir Klaipėdą, Lietuvai buvo svarbus Sutarties šalių sienų neliečiamybės patvirtinimas. Jis konkrečiau buvo išreikštas kartu su Sutartimi pasirašyto Susitarimo dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje 1 straipsnyje, pagal kurį šalys pripažino „esamų sienų tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos visame jų ilgyje neliečiamybę".

---

[44] *Ibid*.

[45] Tai matyti iš Europos Tarybos patariamosios komisijos „Demokratija per teisę" (Venecijos komisijos) nuomonės dėl šių Rusijos Federacijos konstitucijos pataisų, kurioje kritikuojamas prezidento iškėlimas virš kitų valdžios institucijų, jo įgaliojimų plėtimas ir *ad hominem* išimtis, pagal kurią dabar prezidento pareigas einančiam asmeniui sudaroma galimybė eiti šias pareigas dar dvi kadencijas neskaičiuojant ankstesniųjų. Žr. *Russian Federation – Interim Opinion on Constitutional Amendments and the Procedure for Their Adoption*, adopted by the Venice Commission at its 126th Plenary Session (online, 19-20 March 2021), CDL-AD(2021)005, prieiga per internetą: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2021)005-e>.

Antra, specifinė saugumo garantija yra Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 3 straipsnyje nustatyti šalių įsipareigojimai drausti įstatymais ir užkirsti kelią „savo teritorijose kurtis ir veikti organizacijoms bei grupėms, taip pat veikti asmenims, siekiantiems prievarta sunaikinti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir sugriauti teritorijos vientisumą, prievarta užgrobti valdžią“. Tai suteikė pagrindą Lietuvos Respublikai reikalauti, kad Rusijos Federacija nutrauktų jos teritorijoje tokių organizacijų ir asmenų veiklą, kurie siektų prievarta sunaikinti Lietuvos Respubliką. Jei Sutarties pasirašymo metu tai buvo SSKP, kitos karinės ir paramilitarinės sovietinės organizacijos, tai dabar tai galėtų būti įvairios „rusų pasaulio“ idėjas propaguojančios nacionalistinės ir sukarintos organizacijos, kurios apgaili SSRS subyrėjimą, menkina kaimyninių šalių valstybingumą ir siekia atitinkamai plėsti Rusijos teritorijos ribas.

Tačiau, trečia, svarbiausias Lietuvos saugumo garantijų prasme yra Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 2 straipsnis, pagal kurį šalys pripažino „viena kitos teisę savarankiškai įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje joms priimtinomis formomis“, „taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas“. Nors tokia teisė ir taip kyla iš suverenios valstybių lygybės principo, toks jos pripažinimas Lietuvos santykiuose su Rusija turėjo ypatingą reikšmę. Juk Rusija specialiai pripažino Lietuvos teisę savarankiškai pasirinkti saugumo garantijas, įskaitant galimybę įstoti į pasirinktas kolektyvinės gynybos organizacijas. Reikėtų pridurti, kad nei Sutartyje, nei Susitarime dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje nebuvo nustatyta jokių šalių karinio bendradarbiavimo saitų, jokių Lietuvos įsipareigojimų dėl vadinamojo karinio tranzito per jos teritoriją į Rusijos Kaliningrado sritį ir iš jos (tuo metu karinis tranzitas Rusijai ir nebuvo aktualus, nes ji dar nebuvo į savo jurisdikciją perėmusi SSRS ginkluotųjų pajėgų).

Taigi praktiškai tai reiškė, kad pagal Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 2 straipsnį Rusijos Federacija įsipareigojo gerbti bet kokį Lietuvos pasirinkimą, įskaitant su Rusija nesusietas kolektyvinės gynybos organizacijas ir Rusijos siūlomų saugumo garantijų atmetimą[46]. Konkrečiau, šio Sutarties straipsnio nuostatose buvo užkoduota būsimoji Lietuvos Respublikos narystė NATO ir ES, taip pat Rusijos pareiga neprieštarauti tokiam Lietuvos pasirinkimui. Ko gero, tokio jo potencialo negalėjo suvokti nė vienos iš Sutarties šalių derybininkai, nes 1991 m. Lietuvos narystė NATO ir ES atrodė kaip tema iš fantastikos srities. Vis dėlto iš Lietuvos pusės tai pasirodė neįtikėtinai toliaregiška nuostata, atmetusi naivias Sąjūdžio 1990 m. rinkimų programos idėjas apie neutralitetą

[46] MERECKIS, MORKVĖNAS, 4 išnaša.

ir demilitarizaciją[47] bei sudariusi prielaidas ilgainiui svarstyti apie europinę ir transatlantinę šalies geopolitinę orientaciją. Ši nuostata visada buvo svarus argumentas atremiant kaip nesuderinamus su Sutartimi Rusijos prieštaravimus dėl Lietuvos pasirinktos geopolitinės orientacijos krypties, ypač dėl narystės NATO.

2.4. Pilietybė ir kiti klausimai

Kaip minėta, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 4 straipsnyje sureguliuotas ypač Rusijai aktualus pilietybės klausimas: įtvirtintas Lietuvos jau anksčiau Pilietybės įstatyme nustatytas vadinamasis „nulinis" pilietybės suteikimo variantas – asmenų, turinčių teisę į Rusijos pilietybę ir teisėtai įsikūrusių Lietuvoje, teisė pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę netaikant jiems sėslumo cenzo ir valstybinės lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1994 m. balandžio 13 d. nutarime[48] tokį pilietybės įgijimo būdą kvalifikavo kaip vienašališkai Lietuvos paskelbtą optaciją (t. y. faktiškai optaciją), jį dar galima vadinti specialia supaprastinta natūralizacija. Pažymėtina, kad toks pilietybės klausimų teisinis reguliavimas buvo suderinamas su Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumo principu, pagal kurį Lietuvos Respublika turėjo pripažinti savo pilietybę visiems jos piliečiams, kurie šią pilietybę turėjo Lietuvos Respublikos okupacijos dieną, ir šių asmenų palikuonims. Tuo tarpu SSRS piliečių, atvykusių į Lietuvą, pilietybės klausimų reguliavimas priklausė Lietuvos Respublikos diskrecijos sričiai[49].

Palyginti su 1989 m. Pilietybės įstatymu, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties 4 straipsnio ketvirtojoje dalyje tik buvo nustatyta speciali norma, pagal kurią teisė įgyti tokiomis sąlygomis (t. y. netaikant sėslumo cenzo ir valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimų) Lietuvos Respublikos pilietybę buvo garantuota ir tiems teisę į Rusijos pilietybę turintiems asmenims, kurie į Lietuvą atvyko ir joje įsikūrė laikotarpiu nuo 1989 m. lapkričio 3 d. (Lietuvos pilietybės įstatymo

[47] Sąjūdžio 1990 m. rinkimų programoje neutraliteto siekis laikytas aukščiausiu užsienio politikos tikslu, o dėl ketinimo kurti Lietuvos kariuomenę, kaip tariamai neatitinkančio Lietuvos demilitarizavimo siekio pagal Sąjūdžio programą, 1990 m. kovo mėn. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nepatvirtino pirmojo kandidato į krašto apsaugos ministro postą. Žr. ŽALIMAS, 31 išnaša, p. 185, 212.

[48] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos" 5 punkto pakeitimo" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios,* 1994, Nr. 29-524.

[49] Plačiau apie Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumą ir Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo buvusiems SSRS piliečiams teisinį reguliavimą žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalies (2007 m. sausio 18 d. redakcija) 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios,* 2013, Nr. 22-1068.

priėmimo) iki Sutarties pasirašymo dienos, t. y. 1991 m. liepos 29 d. (kitaip tariant, šiais asmenimis buvo išplėstas turinčių teisę pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę asmenų ratas, nustatytas 1989 m. Pilietybės įstatyme). Lietuvai tai nebuvo esminė nuolaida turint omenyje tokio teisinio reguliavimo naudą, minimizuojant įtampos santykiuose su Rusija dėl vadinamųjų rusakalbių teisių galimybę. Tuo tarpu tokios *de facto* optacijos ar supaprastintos natūralizacijos negalėjo sau leisti Latvija ir Estija, nes ji būtų galėjusi kelti grėsmę šių šalių tautinei tapatybei[50]. Kita vertus, toks Lietuvos Respublikos pilietybės teisinis reguliavimas sudarė sąlygas atsirasti vadinamųjų nepilietiškų piliečių fenomenui, t. y. pakankamai dideliam skaičiui Lietuvos Respublikos piliečių, kurie nemoka valstybinės kalbos ir dėl to menkai integravosi į Lietuvos visuomenę.

Suprantama, analogiška galimybė paprasčiau įgyti Rusijos pilietybę buvo suteikta ir Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenusiems Rusijoje Sutarties pasirašymo dieną (Sutarties 4 straipsnio antroji dalis).

Iš kitų svarbiausių bendradarbiavimo sričių, kurių pagrindai nustatyti Sutartyje, galima paminėti kultūros, meno, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, informacijos, technikos sritis (Sutarties 7 straipsnis), tarptautinį ekologinį saugumą (Sutarties 9 straipsnis), ekonominį bendradarbiavimą (Sutarties 10 straipsnis), finansinius ir bankų santykius (Sutarties 12 straipsnis), tranzitinius krovinių ir keleivių vežimus (Sutarties 14 straipsnis) ir, be abejo, palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimo klausimą, dėl kurio Rusija išreiškė ypatingą suinteresuotumą (Sutarties 11 straipsnis). Sutartis tapo pagrindu vėliau sudaryti šalių susitarimus, susijusius su Rusijos kariuomenės išvedimu iš Lietuvos, ekonominio pobūdžio, tranzito, transporto, piliečių kelionių, piniginių santykių susitarimus, konsulinę konvenciją, kt.[51]

Išvados

Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties pervertinti turbūt neįmanoma. Iš tiesų jos didžiulė istorinė reikšmė nepaneigiama, kaip nepaneigiamas ir jos aktualumas šiomis dienomis. Dar daugiau, nors nemažai Sutarties nuostatų yra įvykdyta ar yra pasenusios, Sutartis tebeslepia savyje didžiulį potencialą Lietuvos ir Rusijos ateities santykiams.

Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis galėtų asocijuotis su šiais žodžiais: unikalumas, drąsa, sėkmė ir tiesa. Visų pirma, tai – unikali sutartis atsižvelgiant į jos sudarymo aplinkybes ir turinį. Sutartis buvo sudaryta su Rusija ir Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo pripažinimas gautas iš Rusijos, kurios tarptautinis teisinis subjektiškumas tuo metu buvo neaiškus. Tačiau labai greitai

[50] PETRAUSKAS Z. Baltijos valstybių ir Ukrainos pilietybės politika. *Politologija*, 1997, Nr. 2 (10), p. 101.

[51] MERECKIS, MORKVĖNAS, 4 išnaša.

ši Sutartis įgavo didžiulę reikšmę, pasitarnaudama kaip stimulas pripažinti kitoms valstybėms (įskaitant Sovietų Sąjungą 1991 m. rugsėjo 6 d.) Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimą po nepavykusio 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje. Unikalus yra ir Sutarties turinys: tokios sutarties su Rusija, kurioje pastaroji pripažįsta sovietinę agresiją ir Lietuvos valstybės tęstinumą, Lietuvos teisę stoti į NATO, neturi nei Latvija ir Estija, nei juo labiau buvusios sovietinės respublikos.

Antra, sudaryti Sutartį reikėjo didžiulės drąsos iš abiejų pusių. Rusijai – drąsos pripažinti istorinę tiesą, Lietuvai – drąsos rizikuoti pasirašyti Sutartį su subjektu, kurio ateitis neaiški. Juk įvykiams pasisukus kita linkme, ši Sutartis galėjo virsti beverčiu popieriumi, o tokios Sutarties turinys negalėjo patikti tada dar atrodžiusiai stipriai SSRS vadovybei. Drąsa pasirašyti Sutartį visiškai pasiteisino ir jos sudarymas pasirodė esąs itin toliaregiškas žingsnis: Lietuvai labai palankiai buvo sureguliuoti santykiai su valstybe, kuri užėmė Sovietų Sąjungos vietą tarptautiniuose santykiuose ir turėjo vykdyti pastarosios pareigas (pirmiausia išvesti savo ginkluotąsias pajėgas iš Lietuvos), buvo pripažintas Lietuvos Respublikos tęstinumu pagrįstas jos tarptautinis teisinis statusas ir Lietuvos teisė savo nuožiūra pasirinkti saugumo garantijas.

Trečia, neįtikėtina sėkmė matyti iš Sutarties turinio: jau minėta, kad Rusija pripažino SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą ir būtent Rusijai atiteko jos pačios pripažinta pareiga pašalinti šio tarptautinės teisės pažeidimo pasekmes (įskaitant pareigą atlyginti sovietinės okupacijos padarytą žalą); Rusija pripažino Lietuvos Respublikos tęstinumą ir identitetą (tapatumą su 1918 m. įsteigta Lietuvos valstybe), o tai susiję su kitais svarbiais aspektais (tokio pripažinimo pasekmė yra tai, kad Rusija negali neigti Lietuvos okupacijos, laikyti Lietuvą buvusia sovietine respublika, nauja valstybe, atsiskyrusia nuo SSRS, ir Sovietų Sąjungos teisių perėmėja); buvo pripažinta Lietuvos teisė stoti į NATO ir ES, esamos Lietuvos ir Rusijos sienos neliečiamumas. Kažin ar galima buvo pasiekti daugiau; bet kuriuo atveju tokiu istoriniu pasiekimu negali pasigirti jokia šalis, kuriai teko vaduotis iš Sovietų Sąjungos okupacijos ar priklausomybės.

Ketvirta, Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis yra pagrįsta istorine tiesa – SSRS agresijos prieš Lietuvą pasmerkimu ir Lietuvos Respublikos tęstinumo pripažinimu. Todėl Sutartis yra nebijančios tiesos ir smerkiančios totalitarinę praeitį demokratinės Jelcino Rusijos simbolis. Būtent dėl šios priežasties dabartinė Rusijos vadovybė menkina šią Sutartį: pamačius esmines jos nuostatas, griūna Sovietų Sąjungos nusikaltimų šlovinimu grindžiama dabartinės Rusijos vadovybės revanšistinė agresyvi ideologija, pernai įtvirtinta net konstituciniu lygiu. Tačiau Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis yra ne tik prisiminimas apie demokratinę Rusiją. Sutartis galioja, o svarbiausias Lietuvai jos 1 straipsnis yra amžino galiojimo; tad, nors ir būdama kontrastas dabartiniam Rusijos režimui, Sutartis teikia viltį, kad ji bus pagrindas lygiateisiams draugiškiems ir

istorinės tiesos pripažinimu grindžiamiems Lietuvos ir Rusijos santykiams, t. y. kad galiausiai bus įgyvendintos Sutartimi sukurtos prielaidos, kaip teigiama jos preambulėje, šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimui. Tame ir glūdi Sutarties potencialas.

Taigi visiškai pagrįsta Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį laikyti didžiuliu indėliu į teisės viršenybės užtikrinimą tarptautiniuose santykiuose ir pagal unikalumą bei reikšmę gretinti šią Sutartį su tokiais istoriniais teisiniais dokumentais, kaip 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas, 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija, 1920 m. Lietuvos ir Rusijos taikos sutartis, 1994 m. Lietuvos ir Lenkijos sutartis dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo. Kartu Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartimi dvišaliuose Lietuvos ir Rusijos santykiuose yra įgyvendintos bendrosios tarptautinės teisės normos, kurias pripažįsta visa tarptautinė bendrija ir kurių turinio negali pakeisti pavienės valstybės, kad ir kokie procesai jose vyktų.

LIETUVOS IR RUSIJOS SANTYKIŲ VEKTORIUS 1990–2004 METAIS

Prof. dr. Gediminas Vitkus
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių
ir politikos mokslų institutas

Įvadas

Kol galutinai normalizuojasi buvusių kolonijų ir metropolijų santykiai, visuomet praeina nemažai laiko, o pats normalizavimosi procesas patiria ne vieną krizę arba palengvėjimą. Pavyzdžiui, Jungtinei Karalystei ir Airijai galutinai normalizuoti savo santykius prireikė net 89 metų nuo Airijos nepriklausomybės paskelbimo 1922 m. Tiktai 2011 m. buvo nuspręsta, kad užgijo paskutiniai skauduliai, buvo išspręstos visos problemos ir atsivėrė galimybė surengti valstybinį britų monarchės Elžbietos II vizitą į Airiją. Valstybinis vizitas – tai ne tik aukšto svečio apsilankymas, bet ir daugybė simbolinių gestų ir pareiškimų, liudijančių, kad šalys pasiekė tokį santykių lygį, kada ne tik gali tarpusavyje koegzistuoti, bet ir supranta bei besąlygiškai gerbia ir pripažįsta viena kitos orumą ir tapatybę. Lietuvos ir Rusijos santykių atveju kažkas analogiško irgi galėtų nutikti ir galbūt kada nors ateityje bus įmanoma surengti panašų Rusijos prezidento valstybinį vizitą į Lietuvą. Tačiau, kaip jau buvo sakyta, tam reikia nemažai laiko. Jungtinei Karalystei ir Airijai prireikė 89 metų, tai netgi matuojant tokiu masteliu Lietuva ir Rusija dar nedaug tėra nuėjusios šiuo keliu.

Pirmosios modernių Lietuvos ir Rusijos valstybių tarpvalstybinės sutarties pasirašymo 30 metų sukaktis yra gera proga apžvelgti jau nueitą kelią ir įvertinti pasiekimus ir nesėkmes, laimėjimus ir pralaimėjimus, pasiektus susitarimus ir neišspręstus ginčus, taip pat ir permąstyti jau anksčiau išsakytus vertinimus. Šios knygos dalies tikslas – priminti Lietuvos ir Rusijos dvišalius santykius nuo Lietuvos nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo 1990 m. kovo 11 d. iki svarbiausiųjų Lietuvos užsienio ir saugumo politikos tikslų – narystės NATO ir ES įgyvendinimo.

Natūralu, kad mąstant apie Lietuvos ir Rusijos santykius pirmiausia norisi pasitelkti geopolitikos, geoekonomikos, realizmo siūlomus analitinius modelius. Pavyzdžiui, pasak Nortauto Statkaus ir kitų bendraautorių, geopolitinė Rusijos padėtis, jos išskirtinis dydis ir galia tiesiog užkuoduoja ją būti ekspansyvią, agresyvią ir natūraliai kelti grėsmę tokioms mažesnėms ir silpnesnėms kaimynėms kaip Lietuva[1]. Arba, pavyzdžiui, Nerijus Aleksiejūnas mano, kad Lietu-

[1] STATKUS, N.; MOTIEKA, E.; LAURINAVIČIUS, Č. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija.* Vilnius: Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2003; LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.

vos ir Rusijos santykius analizuoti patogiausia pasitelkiant didžiųjų ir mažųjų valstybių santykių modelius, atspindinčius struktūrinės galios asimetriją ir jos lemiamą galios balansavimą tarp didžiosios ir mažosios valstybių bei ryškų kitų tarptautinės sistemos dalyvių vaidmenį[2].

Kita vertus, sudėtingų valstybių tarpusavio santykių aiškinimas iš geopolitinės / realistinės perspektyvos nėra vienintelis įmanomas variantas. Alternatyvų požiūrį siūlo konstruktyvistinė metodologija, kuri teigia, kad materialiniai valstybių galių skirtumai arba tam tikra geopolitinė padėtis dar nebūtinai reiškia, kad valstybės viena kitos atžvilgiu elgsis priešiškai. Kadangi visus sprendimus vis tiek turi priimti gyvi žmonės, tai čia svarbiausias veiksnys – tų žmonių tapatybė. Todėl pirmiausia šalių tapatybės lemia jų tarpusavio santykių pobūdį. Jeigu šalys sutaria ir bendradarbiauja, vadinasi, jų tapatybės turi sąlyčio taškų, jos viena kitą pripažįsta ir gerbia. Jeigu šalių tapatybės yra skirtingos ar tuo labiau priešiškos, tai praktinėje politikoje nepavyks išvengti įtampos, nesutarimų ar netgi konfliktų. Pavyzdžiui, Gražina Miniotaitė teigė, kad priešiškos ir antagonistinės Rusijos įvaizdis yra tapęs neatskiriama Lietuvos tapatybės dalimi, determinuojančia visus kitus jos užsienio politikos pasirinkimus[3]. Dovilė Jakniūnaitė Rusijos agresyvumą savo kaimynių (įskaitant ir Lietuvą) atžvilgiu susiejo su tapatybiniais veiksniais, konkrečiai – su neadekvačiu savo sienų ir teritorijos suvokimu[4].

Atsižvelgiant į abiejų galimų analizės prieigų privalumus, šiame darbe nėra griežtai pasirinkta viena arba kita pozicija. Pirmiausia prioritetas teikiamas svarbiausių Lietuvos ir Rusijos santykių raidos rekonstravimui sutelkiant dėmesį į svarbiausius įvykius ir aštriausias dvišalių santykių problemas. Tačiau aptariant santykių raidą, atskirus jos etapus nebuvo vengiama ir aprašomų įvykių interpretacijų ir vertinimų siekiant įvardyti bendrą šalių santykių raidos vektorių žvelgiant tiek iš realistinės, tiek ir iš konstruktyvistinės perspektyvos.

Priklausomai nuo svarbiausios problemos, dominavusios Lietuvos ir Rusijos santykių darbotvarkėje, išskiriami keturi saviti Lietuvos ir Rusijos santykių raidos laikotarpiai:

- 1990–1991 m. – santykinai trumpas laikotarpis, prasidėjęs nuo Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto paskelbimo iki galutinio Sovietų Sąjungos subyrėjimo;
- 1992–1993 m. – laikotarpis, kurio metu santykių dėmesio centre buvo Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos klausimas;

[2] ALEKSIEJŪNAS, N. *Didžiųjų ir mažųjų valstybių santykių teorijos taikymas: Lietuvos ir Rusijos santykių analizė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003 (TSPMI jaunųjų mokslininkų darbai).

[3] MINIOTAITĖ, G. Lithuania. Iš MOURITZEN, H. ed. *Boardering Russia: Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*. Aldershot: Ashgate, 1998, p. 165–193.

[4] JAKNIŪNAITĖ, D. *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

• 1994–1997 m. – laikotarpis, per kurį buvo suderėtos svarbiausios Lietuvos ir Rusijos koegzistencijos sutartys dėl Kaliningrado tranzito ir valstybinės sienos delimitavimo;

• 1997–2004 m. – Lietuvos ir Rusijos kolizijos laikotarpis, susijęs su Lietuvos apsisprendimu savo saugumą sieti išimtinai su Vakarų institucijomis ir siekti visateisės narystės NATO ir Europos Sąjungoje.

Svarbiausi įvykiai ir problemos tekste rekonstruojami remiantis oficialiais dokumentais, politikų pareiškimais ir atsiminimais, akademinėmis ir periodinės spaudos publikacijomis. Straipsnyje taip pat panaudota ankstesnėse autoriaus publikacijose[5] skelbta medžiaga.

1. Lietuvos santykiai su Rusijos Federacija iki Sovietų Sąjungos suirimo

Dabartiniai Lietuvos ir Rusijos kaip savarankiškų modernių tarptautinių santykių subjektų ryšiai užsimezgė po Sovietų Sąjungos „gaubtu“, izoliuotu nuo pasaulio, sudėtingame Lietuvos ir Sovietų Sąjungos centrinės valdžios konfrontacijos kontekste. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai paskelbus Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą Michailo Gorbačiovo vadovaujama Sovietų Sąjungos politinė vadovybė iš karto ėmėsi plačių teisinio, politinio, propagandinio ir netgi psichologinio spaudimo priemonių bei ekonominių sankcijų, kad Lietuva atšauktų savo nepriklausomybės deklaraciją ir sugrįžtų į Sovietų Sąjungos jurisdikciją.

---

[5] VITKUS, G. *Lithuanian–Russian Relations in 1990–1995: a Study of Lithuanian Foreign Policy.* Mannheim: Untersuchungen des FKKS an der Universität Mannheim, 1996, 12/1996; VITKUS, G. At the Cross–Road of Alternatives: Lithuanian Security Policies in 1995–1997. Iš ARTEUS, G.; LEJIŅŠ, A., eds. *Baltic Security: Looking Towards the 21st Century*. Riga–Stockholm: Latvian Institute of International Affairs & Försvarshögskolan, 1997, p. 53–78; VITKUS, G. Lietuvos–Rusijos santykiai 1990–1996 metais. *Politologija*, 1997, Nr. 1 (9), p. 56–105; VITKUS, G. Long Way to Normalization of Lithuanian–Russian Relations. Iš ZIMER, K. hrsg. *Schwierige Nachbarschaften. Die Ostpolitik des Staates Ostmitteleuropas seit 1989* (Tagungen zur Ostmitteleuropa–Forschung 14). Marburg: Verlag Herder–Institut, 2001, p. 13–38; VITKUS, G. Die litauische *Ostpolitik* – Grundsätze und Probleme. *Osteuropa*, 2002, September/Oktober, 9/10, p. 1259–1272; VITKUS, G. Changing Security Regime in the Baltic Sea Region. *NATO Academic Forum, NATO Research Fellowship Reports*, http://www.nato.int/acad/fellow/99-01/Vitkus.pdf, 2006-03-11; ВИТКУС, Г., ПУГАЧЯУСКАС, В. Российский фактор литовской политики. Iš КАРАБЕШКИН, Л. А. ред. Региональное измерние российско–балтийских отношений, Санкт Петербург, 2004, p. 73–86; VITKUS, G. *Diplomatinė aporija: Tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006; VITKUS, G. Talking "With" or "About"? Thick Recognition in Lithuanian-Russian Relations. Iš ČESNAKAS, G.; STATKUS, N., eds. *Lithuania in the Global Context: National Security and Defence Policy Dilemmas.* Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 2020, p. 217–234.

Tačiau pirmaisiais mėnesiais po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo M. Gorbačiovas nesiryžo atvirai panaudoti karinės jėgos ir išvaikyti demokratiškai išrinkto Lietuvos parlamento bei suformuoti marionetinę vyriausybę arba įvesti tiesioginį prezidentinį valdymą iš Maskvos. M. Gorbačiovą nuo tokio sprendimo prilaikė du svarbūs veiksniai. Pirmiausia SSRS prezidentas nenorėjo viso pasaulio akyse gadintis savo demokratinių reformų iniciatoriaus ir pagrindinio architekto įvaizdžio. Tačiau greta to M. Gorbačiovui teko susidurti su politinėmis problemomis pačioje Maskvoje, aštrėjant politinei įtampai pačios SSRS viduje, t. y. tarp SSRS ir Rusijos Federacijos politinių vadovybių dėl centrinės valdžios kompetencijų persidalijimo. 1990 m. gegužės mėnesį pradėjusi darbą naujoji Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba birželio 12 d. paskelbė Suvereniteto deklaraciją ir išrinko savo pirmininku populiarų politiką ir M. Gorbačiovo politinį konkurentą Borisą Jelciną. Naujasis Rusijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, siekdamas įgyvendinti Suvereniteto deklaraciją, buvo suinteresuotas SSRS centrinės valdžios silpninimu, kas objektyviai sutapo ir su Lietuvos interesais. Lietuva tikėjosi ir tikrai netrukus sulaukė rimtos politinės pagalbos iš naujosios Rusijos Federacijos vadovybės. Rusijos parlamentas kritikavo SSRS politinę vadovybę dėl Lietuvos ekonominės blokados. Ir tai taip pat, nors ir netiesiogiai, bet vis dėlto prisidėjo prie ekonominės blokados sustabdymo ir nutarimo pradėti SSRS derybas su Lietuva.

Kaip tik tada ir buvo užmegzti pirmieji Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos, kaip savarankiškų ir suverenių tarptautinių santykių subjektų, ryšiai. Dėl panašių interesų Lietuva ir Rusija greitai rado bendrą kalbą. 1990 m. liepos 12 d. Lietuvoje apsilankę Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos deputatai teigė, kad Rusija, „nepriklausomai nuo to, kaip bus rengiama sutartis su Sovietų Sąjunga, pati savarankiškai sudarys sutartį su Lietuvos Respublika“[6]. Rusijos pusė pažadėjo santykius su Lietuva grįsti savarankiškumu, lygiateisiškumu, gera kaimynyste ir savitarpiškai naudingu bendradarbiavimu. 1990 m. liepos 27 d. Jūrmaloje įvyko pirmasis neoficialus viršūnių susitikimas, t. y. Lietuvos, Latvijos, Estijos aukščiausiųjų tarybų pirmininkų susitikimas su Rusijos Federacijos parlamento pirmininku B. Jelcinu. Per susitikimą nutarta pradėti rengti dvišales valstybines sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos, Latvijos Respublikos ir Rusijos Federacijos, Estijos Respublikos ir Rusijos Federacijos[7]. Po rugpjūčio 3 d. Kazimieros Prunskienės susitikimo Maskvoje su Rusijos Federacijos Ministrų Tarybos pirmininku Ivanu Silajevu ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės parengiamųjų pokalbių su kitais Rusijos Federacijos vadovais rugpjūčio 15 d. į Vilnių atvykusi Rusijos Federacijos Vyriausybės delegacija,

[6] Istorinė tiesa ir istorinis teisingumas. *Lietuvos aidas,* 1990, liepos 13.

[7] Sutartis su Rusija! Pranešimas apie Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos, Latvijos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos Aukščiausiųjų Tarybų Pirmininkų susitikimą. *Lietuvos aidas,* 1990, liepos 31.

vadovaujama I. Silajevo, su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pasirašė susitarimą dėl prekybinių ir ekonominių ryšių 1991 metais. Šalys taip pat susitarė, kad tikslinga pradėti derybas ir rengti ilgalaikio ekonominio bei kultūrinio bendradarbiavimo sutartį.

Tuo tarpu Lietuvos santykiai su SSRS centrine valdžia ir toliau liko maksimaliai įtempti. Situacija visai susikomplikavo 1990 m. pabaigoje – 1991 m. pradžioje. Iš Maskvos koordinuojamos Lietuvos prokomunistinės jėgos ir okupacinė armija ėmė rengti karinį pučą, siekė jėga išvaikyti nepaklusnų Vytauto Landsbergio vadovaujamą Lietuvos parlamentą ir taip išspręsti Lietuvos „nepriklausomybės problemą“. Rusakalbių darbininkų ekonominio protesto pobūdį turėjęs protrūkis prie Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 8 d. ir K. Prunskienės vyriausybės atsistatydinimas prokomunistinėms jėgoms tapo geidžiamu pretekstu ir signalu pradėti tiesioginį prievartinį valdžios užgrobimą. Šios valstybinio terorizmo akcijos atomazga buvo kruvinieji 1991 m. sausio 13 nakties įvykiai, kada sovietinės kariuomenės daliniai panaudojo jėgą ir žudė taikius beginklius žmones, saugojusius Lietuvos televizijos pastatus.

Ir šiuo atveju Lietuva vėl susilaukė paramos iš Rusijos Federacijos pusės. 1991 m. sausio 13 d., pačiame Vilniaus įvykių įkarštyje, Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas B. Jelcinas atvyko į Taliną ir kartu su Lietuvos, Latvijos ir Estijos aukščiausiųjų tarybų pirmininkais pasirašė (V. Landsbergis, kuris sausio 13 d. negalėjo išvykti iš Vilniaus, savo parašą atsiuntė faksu) keturių valstybių aukščiausiųjų tarybų pirmininkų pareiškimą apie padėtį Baltijos valstybėse; laišką Jungtinių Tautų (JT) Generaliniam Sekretoriui su prašymu nedelsiant sukviesti JT globojamą tarptautinę konferenciją Baltijos valstybių problemai spręsti[8]. Tai buvo pakankamai iškalbingas gestas, demonstruojantis Rusijos pritarimą ir paramą Baltijos kraštų aspiracijoms, bei akibrokštas SSRS vadovybei ir prezidentui M. Gorbačiovui.

1991 m. sausio 12–13 d. prokomunistinių jėgų ir sovietinės kariuomenės bandymas įvykdyti valstybinį perversmą Lietuvoje nepavyko, vis dėlto SSRS jėgos spaudimas Lietuvai ir toliau neatlėgo. Kremlius ir po nepasisekusio sausio mėnesio pučo Vilniuje nepakeitė savo pozicijos Lietuvos atžvilgiu. Rengiant naują sąjunginę sutartį, buvo siekiama pakartotinai inkorporuoti Lietuvą ir kitas Baltijos šalis į reformuotą sąjungą. Tačiau Lietuvai toliau tvirtai laikytis ir siekti paskelbtos nepriklausomybės įtvirtinimo palankias sąlygas sudarė besitęsiantis politinės padėties pačios SSRS viduje neaiškumas, išliekanti politinė M. Gorbačiovo ir B. Jelcino konfrontacija. B. Jelcinas 1991 m. birželio mėnesį laimėjo tiesioginius Rusijos Federacijos prezidento rinkimus, taigi tiesiogiai iš tautos gavo mandatą valdyti, o M. Gorbačiovo prezidentiniai įgaliojimai rėmėsi tik SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo sprendimu. Rusijos valdžia turėjo planų savaip

[8] Žr. KUDARAUSKAS, S. Sausio 13: Vilnius–Talinas. *Lietuvos aidas*, 1995, sausio 12.

pertvarkyti SSRS ir įgyti daugiau realios valdžios, toliau tęsė draugiškų santykių su kitomis respublikomis palaikymo politiką. Todėl ir su Lietuva Rusija, nors ir tęsėsi konfrontacija su Kremliumi, toliau laikėsi nuostatos pasirašyti tarpvalstybinę politinę sutartį.

Kaip vyko Lietuvos ir Rusijos Federacijos derybos, dabar išsamiai galima susipažinti šioje knygoje publikuojamuose Lietuvos derybų delegacijos vadovo Č. V. Stankevičiaus straipsnyje ir narių atsiminimuose[9]. Nepaisant sudėtingų diskusijų, vis dėlto buvo pasiektas puikus rezultatas. Nauja Rusijos ir Lietuvos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų buvo parengta ir 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje iškilmingai pasirašyta. Po ratifikacijos sutartis turėjo galioti 10 metų su savaiminiu pratęsimu tokiam pačiam laikotarpiui, išskyrus pirmąjį straipsnį, kurio galiojimas buvo neribotas. Tame straipsnyje šalys pripažino viena kitos valstybinį suverenitetą ir nusprendė laikyti viena kitą tarptautinės teisės subjektais. O sutarties preambulėje pripažįstama 1940 m. Lietuvos aneksija ir teigiama, kad, panaikinus aneksijos pasekmes, Rusijos Federacijos ir Lietuvos santykiuose turėtų atsirasti daugiau pasitikėjimo. Sutartį Maskvoje pasirašė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas. Tą pačią dieną taip pat buvo pasirašytas susitarimas dėl Rusijos ir Lietuvos bendradarbiavimo Rusijos Federacijos Kaliningrado srityje. Susitarimą pasirašė valstybių premjerai G. Vagnorius ir I. Silajevas.

1991 m. liepos 29 d. V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikimas – be abejonės, išskirtinis dvišalių santykių istorijos įvykis. Ir ne tik dėl sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų pasirašymo, bet ir abipusiškai pagarbios dvišalių Lietuvos ir Rusijos santykių atmosferos. Tuometėje Rusijos prezidento B. Jelcino kalboje buvo ypač pabrėžti du santykių aspektai. Viena vertus, Lietuvą ir Rusiją jungia gili istorinė glaudžių tarpusavio sąsajų tradicija, kurioje būta visko. Kaip geros patirties pavyzdžius B. Jelcinas pasitelkė tas sąsajas atspindinčias asmenybes: „Lietuvos žemėje dirbo didysis rusų spaudos pradininkas Ivanas Fiodorovas. Su Rusija susijusi lietuvių poeto Jurgio Baltrušaičio kūryba ir politinė veikla“[10]. Apie liūdnesnius istorinius įvykius B. Jelcinas pasisakė lakoniškai: „Mūsų tautų santykiai siekia tolimus amžius. Atrodytų, kad visa, kas galėjo įvykti tarp mūsų, jau įvyko. Bet kartais man atrodo: svarbiausi, įdomiausi, turintys tikrą prasmę laikai mūsų tautų gyvenime tik prasideda. Nedaug valstybių turi tokią sudėtingą istoriją, kaip mūsų, nedaug pajėgtų pakelti tai, ką teko išgyventi mūsų

[9] Taip pat žr. STANKEVIČIUS, Č. V. *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2013, p. 47–49, 54–56; STANKEVIČIUS, Č. V. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos 1990–1991 m. derybos dėl Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties. Minint sutarties trisdešimtmetį. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2020, Nr. 4 (60), p. 260–315.

[10] Lietuvos ir Rusijos sutartį pasirašant. Boriso Jelcino kalba. *Lietuvos aidas*, 1991, rugpjūčio 1.

tėvynainiams. Pasirašydami sutartį, mes atverčiame visiškai naują savo savitarpio santykių puslapį.“[11]

Kaip žinia, šiandien nesutarimai dėl istorijos vertinimų, atsisakymas pripažinti vienas kito pristatomas versijas yra viena iš pagrindinių konflikto priežasčių. Tačiau B. Jelcino kalbai parinktos formuluotės, atrodytų, santykinai lengvai išsprendžia tą problemą, nes jų turinys yra iš principo priimtinas abiem pusėms, kad ir ką jos bemanytų apie istorinę praeitį. Viena vertus, netiesiogiai pripažįstama, kad buvo daug negerų dalykų, kita vertus, akcentuojamas ateities vektorius, nes tik ateitis turės tikrą prasmę.

Gerokai trumpesnėje V. Landsbergio atsakomojoje kalboje jautrių istorinių ekskursų nebuvo. Tačiau krinta į akis įdomus kalbėtojo akcentas į ypatingą Rusijos svarbą ar netgi savotišką misiją. V. Landsbergis sakė: „Rusijos ir Lietuvos sutartis – tikrai didelės reikšmės, principinės reikšmės dviem šalims. Tačiau jos reikšmė platesnė, ji peržengia dvišalės sutarties ribas. Tebūnie Rusija geras pavyzdys kitoms valstybėms ne tik Lietuvos atžvilgiu (kuo mes, žinoma, irgi suinteresuoti), bet iš principo, tebūnie ji geras pavyzdys, kaip galima eiti į ateitį, į pasaulį, kuriame bus daugiau teisingumo, vilties ir gerumo vienas kitam.“[12]

Turint omenyje Rusijos kaip didžiosios valstybės tapatybei būdingą polinkį jaustis svarbesne ar geresne, savotiška kitų vedle, turinčia ypatingą misiją, tai įdomus bandymas. Viena vertus, rodoma derama pagarba Rusijai, pripažįstamas ypatingas jos vaidmuo. Kita vertus, turint omenyje naujosios Rusijos gimimą, siekiama jai atsargiai pasufleruoti, koks galėtų būti jos naujosios misijos tikslas ir turinys.

Žinoma, šis nedidelis epizodas apskritai galėjo nutikti tik todėl, kad susiklostė ypatinga situacija, kai Lietuva ir Rusija tapo strateginėmis sąjungininkėmis kovoje su dar tvirtai besilaikančia Sovietų Sąjungos centrine valdžia. Kita vertus, jis demonstruoja tokius sąveikos pavidalus ir kalbėjimo praktikas, kurie potencialiai gali būti pritaikomi pasikeitus politiniam klimatui.

Politinė sutartis su Rusija buvo didelė Lietuvos užsienio politikos sėkmė. Lietuvos politikai, tuomet vadovaujami V. Landsbergio, sėkmingai sugebėjo išnaudoti B. Jelcino ir M. Gorbačiovo prieštaravimus ir užsitikrinti, kad svarbiausia Sovietų Sąjungos respublika pripažintų ir remtų Lietuvos suverenitetą. Faktiškai Lietuva gavo politinį savo suvereniteto pripažinimą iš vienos didžiųjų pasaulio valstybių – Rusijos. Nors Rusija tada dar buvo tik svarbiausia SSRS respublika, bet jos pozicija buvo pernelyg svarbi, kad ją visiškai galėtų ignoruotų M. Gorbačiovas. Tokiu būdu 1991 m. vasaros pabaigoje politinis neapibrėžtumas susiklostė ne tik Lietuvos santykiuose su SSRS, bet ir pačioje Sovietų Sąjungoje. Ši situacija užsibaigė tik po nepavykusio 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. reakcingų

[11] *Ibid*.

[12] Lietuvos ir Rusijos sutartį pasirašant. Vytauto Landsbergio kalba. *Lietuvos aidas*, 1991, rugpjūčio 1.

politinių jėgų pučo Maskvoje. Rusijos demokratinių jėgų pergalė lėmė ne tik totalitarinės SSRS subyrėjimą, bet ir sukūrė naują kokybinę situaciją Rytų Europos tarptautinių santykių evoliucijoje. Reali politinė valdžia atiteko Rusijos vyriausybei, kuri jau buvo įsipareigojusi gerbti Lietuvos nepriklausomybę. Todėl be didesnių debatų ir kitos didžiosios Vakarų valstybės ir dar tada formaliai egzistavusios SSRS Valstybės taryba 1991 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais patvirtino atsikūrusios Lietuvos Respublikos teisinį pripažinimą.

***

Apibendrinant Lietuvos ir Rusijos santykių laikotarpį nuo 1990 m. kovo iki 1991 m. gruodį įvykusio galutinio Sovietų Sąjungos subyrėjimo, reikėtų pažymėti, kad tai buvo savotiškas unikumas, tikrai išimtinis šių valstybių santykių laikotarpis. Galima įvairiai traktuoti klausimą, kas iš esmės buvo Sovietų Sąjunga. Tačiau ar ją, kaip skelbė sovietinė propaganda, laikysime savanorišku tautų susivienijimu, ar Lenino ir Stalino sukurta nauja Rusijos imperijos egzistavimo forma, negalima atmesti teiginio, kad Rusija visada buvo šio politinio darinio širdis, materialusis ir idėjinis centras, kad iš esmės tai buvo rusų sukurta ir valdoma valstybė. Todėl visiškai suprantama, kad 1945–1990 m. Lietuvos santykiai su Rusija buvo tolygūs santykiams su SSRS – tai buvo okupanto ir pavergtos šalies santykiai. Tačiau laikotarpiu nuo 1990 m. kovo iki 1991 m. rugpjūčio situacija Lietuvos santykiuose su Sovietų Sąjunga / Rusija pasikeitė iš esmės. M. Gorbačiovo inicijuotos reformos paveikė ne tik imperijos nacionalinius pakraščius, bet ir padarė demokratizuojantį poveikį pačiam imperijos centrui – Rusijai. Naujasis Rusijos Federacijos politinis elitas apsisprendė siekti didesnio savarankiškumo ir suvereniteto ir taip priešintis totalitarizmui bei diktatūrai, diegti savo šalyje demokratines vertybes. Ir ši aplinkybė tapo labai svarbiu veiksniu, esmingai prisidėjusiu prie to, kad Lietuva santykinai greitai pasiekė savo svarbiausią tikslą – valstybės nepriklausomybės diplomatinį pripažinimą ir faktinę politinę nepriklausomybę. Nežinia, kaip būtų susiklostęs Lietuvos likimas, jeigu 1991 m. rugpjūčio mėnesio antidemokratinis pučas Maskvoje nebūtų pralaimėjęs, o Rusijos demokratinės jėgos būtų buvusios neutralizuotos ar netgi likviduotos.

Žinoma, šiandien tuometinį Lietuvos ir Rusijos santykių epizodą būtų galima prisiminti tik su nostalgija, kaip nepakankamai išnaudotą galimybę, negrįžtamai praėjusį aukso amžių. Tačiau jo reikšmė nuo to nė kiek nemažėja, nes tai buvo akivaizdus ir gyvas pavyzdys, kokie galėtų būti Lietuvos ir Rusijos santykiai, jeigu Rusija būtų demokratinė valstybė, jeigu tam nekliudytų šiandien atrodantys neįveikiami, bet vis dėlto žmonių sukonstruoti politiniai, ekonominiai ir netgi vertybiniai istorinės sąmonės skirtumai. Galų gale, jeigu svarstytume apie Lietuvos ir Rusijos santykių normalizaciją, tai šis epizodas leidžia teigti, kad normalizacija vis dėlto yra ne tik ateities galimybė – ji jau yra buvusi

tikras precedentas Lietuvos ir Rusijos santykiuose, kada šalių santykiai gali būti paremti abipuse nauda ir pagarba vienas kitam. Deja, kaip žinia, šiam įdirbiui kol kas nebuvo lemta būti išplėtotam.

2. Rusijos kariuomenės išvedimo peripetijos

Kai 1991 m. pabaigoje Sovietų Sąjunga nustojo egzistuoti, Lietuvos ir Rusijos santykiai pradėjo plėtotis kitu pagrindu. Lietuva tapo nepriklausoma valstybe *de facto* ir *de jure*, o Rusija iš pačios svarbiausios sudedamosios Sovietų Sąjungos dalies irgi virto savarankiška valstybe, kartu tapdama ir visų Sovietų Sąjungos įsipareigojimų ir teisių perėmėja. Rusija įgijo visus svarbiausius didžiosios galios atributus – jos žinion perėjo branduolinio ginklo arsenalai, nuolatinė vieta Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje, kiti tarptautiniai Sovietų Sąjungos įsipareigojimai nusiginklavimo srityje. Jos jurisdikcijon perėjo ir Baltijos valstybėse dislokuota sovietinė kariuomenė. Todėl netrukus tolesnė Lietuvos ir Rusijos dvišalių santykių darbotvarkė tapo daug įvairesnė, bet kartu ir komplikuotesnė. Ji tapo komplikuotesnė, nes, pasak Lietuvos derybų su Rusija delegacijos vadovo Č. V. Stankevičiaus, „tapusi SSRS teisių ir pareigų perėmėja ir perėmusi visas SSRS ministerijas, Rusijos Federacija pakeitė savo pozicijas, kurios anksčiau derantis dėl 1991 m. liepos 29 d. sutarties, buvo žymiai liberalesnės. <...> Rusijos Federacijos pozicijų pasikeitimui įtakos turėjo ir jos paveldėtų buvusių SSRS Gynybos ir Užsienio reikalų ministerijų personalo nuostatos, taip pat iš Europos išvedamos okupacinės kariuomenės daugiatūkstantinio karininkų korpuso nuotaikos“[13]. Todėl natūralu, kad tuometinių Lietuvos ir Rusijos santykių plėtros laikotarpiu situaciją pirmiausia komplikavo pernelyg skirtingas šalių požiūris į buvusios sovietinės kariuomenės išvedimo problemą. Lietuva norėjo svetimos kariuomenės kuo greičiau atsikratyti, o Rusija tapo suinteresuota tą procesą kuo ilgiau „tempti“, nes, be Lietuvos, dar reikėjo išvesti kariuomenę ir iš Vokietijos bei kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių.

Lietuvos politinė vadovybė svetimos kariuomenės išvedimo problemą sprendė, energingai veikdama dviem pagrindinėmis kryptimis. Iš vienos pusės buvo vykdoma Lietuvos (ir kitų Baltijos valstybių) pagrindinės problemos internacionalizavimo linija. Šia prasme buvo pasiekta tikrai įspūdingų laimėjimų ir sugebėta mobilizuoti pasaulio viešąją nuomonę iki tokio laipsnio, kad net pati Rusija turėjo pripažinti, kad jos kariuomenės išvedimas iš Baltijos valstybių yra Rusijos įsipareigojimas ne tik Baltijos šalims, bet ir visai tarptautinei bendruomenei. Čia Lietuva, būdama svarbiausių tarptautinių organizacijų narė, turėjo daug didesnes galimybes, palyginti su ankstesniu 1990–1991 m. laikotarpiu. Jau savo pirmojoje kalboje, priimant Lietuvą į JT, 1991 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos

[13] STANKEVIČIUS, 6 išnaša, 2013, p. 65.

parlamento pirmininkas V. Landsbergis teigė, kad Lietuva nori išplėsti nebranduolines ir didelio pasitikėjimo zonas, todėl reikalauja išvesti iš jos teritorijos visą joje neteisėtai esančią svetimą kariuomenę; taip pat pabrėžė, kad Lietuva neturi jokio priešiškumo ir nejaučia kerštо nė vienam savo kaimynui[14].

Griežta ir bekompromisė Lietuvos laikysena Rusijos kariuomenės išvedimo klausimu tarptautiniuose forumuose buvo rezultatyvi ir neabejotinai skatino konstruktyvią tarptautinės bendrijos poziciją bei reikiamą dėmesį šiuo aktualiu Lietuvos saugumui klausimu. 1992 m. birželį ir liepą įvyko keletas tarptautinių forumų – NATO užsienio reikalų ministrų, Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (ESBK) parengiamoji sesija Budapešte, G 7 viršūnių susitikimas Miunchene, – kuriuose Lietuvos reikalavimas sulaukdavo paramos. Pavyzdžiui, G 7 šalių vadovų susitikime Miunchene 1992 m. liepos 8 d. Rusija buvo paraginta parodyti iniciatyvą – paskelbti armijos išvedimo iš Baltijos valstybių grafiką. Be to, Vakarų suinteresuotumas šios problemos sprendimu taip pat buvo patvirtintas konkrečių finansinių įsipareigojimų, perdislokuojant išvedamus dalinius į Rusijos teritoriją, prisiėmimu. Tą patį mėnesį Helsinkyje vykusios Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamojo akto Politinės deklaracijos 15 paragrafas irgi buvo suformuluotas labai palankia Baltijos valstybėms forma. Jame buvo įrašyta, kad ESBK, remdamasi pagrindiniais tarptautinės teisės principais, ragina savo nares nedelsiant sudaryti atitinkamas dvišales sutartis, įskaitant ir grafikus, užtikrinančius skubų, tvarkingą ir visišką užsienio kariuomenės išvedimą iš Baltijos valstybių.

Kitas diplomatinis laimėjimas tarptautiniu mastu spaudžiant Rusiją išvesti savo kariuomenę iš Lietuvos buvo 1992 m. lapkričio 25 d. priimta 47-osios JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija. JT Generalinė Asamblėja vienbalsiai priėmė Baltijos valstybių iškeltą rezoliuciją dėl svetimos valstybės kariuomenės išvedimo. Ši rezoliucija atsirado jau po to, kai 1992 m. rugsėjo 8 d. Lietuva ir Rusija pasirašė Rusijos kariuomenės išvedimo grafiką. Tačiau, kaip matysime toliau, pagrindinio politinio dokumento pasirašymą Rusijos pusė vis dėlto sužlugdė. Taip ji tikėjosi, kad ateityje bus galima interpretuoti grafiką tik kaip techninio pobūdžio dokumentą, kuris negalioja be pagrindinio politinio susitarimo. Tačiau nors pagrindinis politinis dokumentas ir liko nepasirašytas, grafikas vis dėlto įgijo tarpvalstybinio susitarimo statusą, nes jis buvo užregistruotas JT sekretoriate. Pasirašyto dokumento reikšmę sustiprino jau minėta Generalinės Asamblėjos rezoliucija, rekomenduojanti Rusijai sutvarkyti kariuomenės išvedimo reikalus su visomis Baltijos valstybėmis. Rezoliucijoje remiamos „ESBK šalių pastangos, kuriomis siekiama, kad būtų išvestos užsienio ginkluotosios pajėgos, dislokuotos Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorijose be jų sutikimo, taikiu keliu ir derybomis“[15].

[14] Žr. Vytauto Landsbergio kalba Jungtinėse Tautose. *Lietuvos aidas*, 1991, rugsėjo 19.

[15] Molotovo–Ribbentropo pakto laidojimas Jungtinėse Tautose. *Lietuvos rytas,* 1992, lapkričio 27.

Antroji V. Landsbergio vadovaujamos Lietuvos užsienio politikos kryptis dėl Rusijos kariuomenės išvedimo buvo tiesioginiai kontaktai su Rusijos puse. Per visus 1992 m. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis aktyviai bendravo su Rusijos prezidentu B. Jelcinu (net tris kartus vyko į Maskvą), stengdamasis išnaudoti dar iki subyrant Sovietų Sąjungai susiklosčiusius gerus asmeninius santykius. Formaliai derybos dėl okupacinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos prasidėjo 1992 m. sausio 17 d. Maskvoje įvykusiame V. Landsbergio ir B. Jelcino susitikime. Jame buvo aptarti visi pagrindiniai Lietuvai rūpimi klausimai – Rusijos karinių dalinių išvedimas iš Lietuvos, ekonominio bendradarbiavimo problemos. B. Jelcinui, kaip nusipelniusiam Lietuvos nepriklausomybės rėmėjui, už paramą 1991 m. sausio įvykių Vilniuje metu buvo įteiktas Sausio 13-osios atminimo medalis. Nors susitikime nebuvo minimos kariuomenės išvedimo datos, susitarta, kad abiejų valstybių ekspertai per mėnesį paruoš kariuomenės išvedimo planą, kuriame bus nurodyti terminai ir datos. B. Jelcinas taip pat sutiko, kad Rusijos kariuomenę pirmiausia reikėtų išvesti iš Vilniaus.

Tačiau nors V. Landsbergiui pavyko užsitikrinti politinės Rusijos vadovybės pritarimą dėl kariuomenės išvedimo, derybos įstrigo žemesniuose Rusijos administracijos lygiuose. Visą 1992 m. žiemą ir pavasarį Lietuvos ir Rusijos derybos vyko labai vangiai, ilgą laiką buvo visai apmirusios, Rusijos vilkinamos, nepakankamai konstruktyvios. Derybų delegacijų susitikimuose nepasiekus norimo rezultato, V. Landsbergis 1992 m. birželio 5 d. vėl lankėsi Maskvoje. Susitikime su B. Jelcinu vėl buvo kalbėta, kad sausio 17 d. susitarimai nevykdomi ir neatsispindi derybose. Taip buvo siekiama priešinti aukščiausiąją Rusijos politinę vadovybę žemesniems, praktinio įgyvendinimo sprendimus priimantiems Rusijos biurokratijos sluoksniams ir taip pasiekti norimą rezultatą. Ir tikrai – Rusijos prezidentas vėl pažadėjo imtis priemonių, kad procesas suaktyvėtų, būtų realus ir dinamiškas. Pasak paties B. Jelcino, „išvedimas turi prasidėti ir turėti savo veiksmų tvarkaraštį“[16]. Rusijos prezidentas tai laikė svarbesniu dalyku už galutinės datos nustatymą. Tačiau, kita vertus, Rusijos vadovybė nuolat pabrėždavo, kad artimiausiu metu neturi galimybių išvesti kariuomenę ir išvežti jos techninę įrangą.

Bet kai Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims, susidūrus su Rusijos vangumu sprendžiant šią problemą, pavyko sėkmingai mobilizuoti palankią tarptautinę viešąją nuomonę, reikalai pajudėjo. 1992 m. rugpjūčio 5 d. jau pačios Rusijos iniciatyva Maskvoje įvyko trijų Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrų ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro Andrejaus Kozyrevo susitikimas. Jame jau pati Rusija pateikė savo siūlymus dėl kariuomenės išvedimo iš Baltijos kraštų. Dokumente buvo išdėstyta pakankamai griežta Rusijos pozicija, tačiau vis dėlto šis užsienio reikalų ministrų susitikimas parodė, kad ir Maskva

[16] Iš Kremliaus susitikimo – su optimistiniais pažadais. *Lietuvos rytas,* 1992, liepos 9.

pasirengusi deryboms ir kompromisams[17]. Intensyvios derybos vyko 1992 m. rugpjūtį ir rugsėjį. Pagaliau rugsėjo 8 d., dar iki Lietuvos delegacijos, vadovaujamos V. Landsbergio, ir Rusijos delegacijos, vadovaujamos B. Jelcino, susitikimo Kremliuje, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras Audrius Butkevičius susitiko su Rusijos Federacijos gynybos ministru Pavelu Gračiovu. Buvo susitarta, kad pirmieji Rusijos kariškiai iš Lietuvos pasitrauks dar spalio mėnesį, o galutinai išeis iki 1993 m. rugpjūčio 31 d.

1992 m. rugsėjo 8 d. į Maskvą atvyko oficiali Lietuvos delegacija, vadovaujama V. Landsbergio. Anot paties V. Landsbergio, apie šią dieną „galima rašyti romaną. Buvo bandoma sužlugdyti pasirašymą ir paslėpti, kas žlugdo."[18] Matyt, Rusijos politiniuose ir biurokratiniuose sluoksniuose jau iš anksto buvo apsispręsta šio susitarimo pasirašymą kol kas žlugdyti ir taip kuo ilgiau užtęsti armijos išvedimo procesą. Todėl, nors derybų delegacijos rengė pasirašyti septynis atskirus susitarimus, tačiau Rusijos pusė nusprendė pasirašyti tik tris – dėl Rusijos kariuomenės išvedimo grafiko, dėl karinių dalinių ir kariškių elgesio bei funkcionavimo taisyklių ir dėl Rusijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo techninių ir organizacinių klausimų sprendimo tvarkos[19]. Svarbiausią dokumentą – kariuomenės išvedimo grafiką – pasirašė Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras A. Butkevičius ir Rusijos Federacijos gynybos ministras P. Gračiovas. Liko nepasirašytas vadinamasis pagrindinis susitarimas dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos. Taip, matyt, kai kas iš Rusijos pusės tikėjosi grafiką traktuoti tik kaip techninio pobūdžio dokumentą, kuris negalioja be politinio susitarimo. Kadangi grafikas buvo pasirašytas ne žinybų, bet valstybių vardu, Jungtinėse Tautose jis vis dėlto buvo užregistruotas kaip tarptautinė sutartis.

Kaip žinoma, pasirašius Rusijos kariuomenės išvedimo grafiką, problemos nesibaigė. Visai netikėtai tą patį rudenį, spalio 29 d., Jelcinas pasirašė potvarkį, kuriuo nurodė pristabdyti kariuomenės išvedimą iš Baltijos valstybių tol, kol bus pasirašyti anksčiau suderėti tarpvalstybiniai susitarimai. Rusijos prezidentas įpareigojo vyriausybę per tris dienas parengti su Baltijos valstybėmis laikinus susitarimus, užtikrinančius socialines kariškių ir jų šeimų garantijas, aprūpinimą pinigais ir maisto produktais. 1992 m. spalį atrodė, kad Lietuvai su Rusija susitarti vis dėlto nepavyks. Tačiau dėl tiesioginių valstybių vadovų kontaktų nesusipratimai buvo sureguliuoti. Lapkričio 2 d. V. Landsbergis nusiuntė pareiškimą Rusijos Federacijos prezidento kanceliarijai ir Užsienio reikalų ministerijai. Jame rašoma, kad Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, susipažinęs su B. Jelcino potvarkiu,

[17] Žr. BUČELIS, B. Keturių šalių užsienio reikalų ministrų susitikimas Maskvoje. *Tiesa*, 1992, rugpjūčio 7.

[18] GOŠTAUTAS, M.; MIKŠIŪNAS, G. Dveji metai po svetimos kariuomenės išvedimo: džiaugsmas ir nerimas dėl nuostolių. *Lietuvos aidas,* 1995, rugpjūčio 31.

[19] STANKEVIČIUS, 6 išnaša, 2013, p. 73–74.

manąs, jog trijų dienų terminas parengti vis dar nežinomą susitarimą yra panašus į preteksto stabdyti ne tik kariuomenės išvedimą, bet ir ekonominių sutarčių įgyvendinimą, sudarymą. Tą pačią dieną B. Jelcinas ir V. Landsbergis kalbėjosi telefonu. Rusijos prezidentas pabrėžė, kad galutinis armijos išvedimo terminas lieka galioti kaip susitarta, t. y. 1993 m. vasarą. B. Jelcinas sakęs, kad armijos išvedimas nėra sustabdytas, o tik perorganizuotas, tai susiję su prasidėjusiais šalčiais ir su atitraukiamų dalinių apgyvendinimo problemomis[20].

Buvęs Rusijos gynybos ministro patarėjas Aleksandras Jevstignejevas, komentuodamas tą B. Jelcino pasirašytą potvarkį, pareiškė, kad dokumentas atsirado norint paaštrinti Lietuvos ir Rusijos santykius. Pasak A. Jevstignejevo, to buvo siekiama jau nuo pat rugsėjo pradžios. Ekspertas minėjo, kad ir rugsėjo 8 d. Maskvoje B. Jelcinui buvo pateiktas visai kitas tekstas – ne toks, kokį turėjo V. Landsbergis. A. Jevstignejevo žiniomis, ir B. Jelcino potvarkis dėl armijos išvedimo iš Baltijos valstybių sustabdymo gimė Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijoje, o prie dokumento redakcijos buvo prisidėjusi ir Gynybos ministerija[21].

Taigi iš esmės spalio mėnesio nesusipratimus pavyko sureguliuoti tik todėl, kad Lietuvos ir Rusijos santykių aštrinimas, kurį skatino Rusijos valdžios struktūros, nesulaukė pritarimo aukščiausiu lygiu. Tačiau šias problemas galima paaiškinti ir tuo, kad Rusijos diplomatija aktyvių Lietuvos ir kitų Baltijos šalių pastangų internacionalizuoti armijos išvedimo problemą kontekste irgi aktyviai veikė, visais būdais stengėsi vilkinti problemos sprendimą, laimėti papildomo laiko. Rusija, nors ir apimta bendros ūkio krizės, turėjo didelių galimybių daryti įtaką Lietuvos politikai ekonominio poveikio priemonėmis. Lietuvos vyriausybė turėjo atsižvelgti į realybę, kad ir toliau tebebuvo visiškai ekonomiškai priklausoma nuo pagrindinių žaliavų ir energijos tiekimo iš buvusios SSRS, o ypač – iš Rusijos. Todėl kai 1992 m. liepą Rusijos bankas nutraukė atsiskaitymus su Lietuva dėl jos įsiskolinimų ir peržiūrėjo dvišalio ekonominio bendradarbiavimo sąlygas, faktiškai tai reiškė palankiausio prekybos režimo panaikinimą ir kad Lietuva ateityje turės atsiskaityti už Rusijos prekes pagal rinkos kainas konvertuojama valiuta. Dėl tokių susikomplikavusių ir sparčiai yrančių ekonominių ryšių Lietuvoje iš esmės strigo ekonominių reformų procesas, nesulaikomai kilo infliacijos kreivė (iki 1992 m. vasaros ji viršijo 2000 proc.), katastrofiškai krito gyvenimo lygis.

Viena vertus, Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių sėkmė internacionalizuojant Rusijos armijos išvedimo problemą negalėjo neturėti savo kainos ir kone automatiškai lėmė, kad Rusija siekė išnaudoti nestabilią Lietuvos vidaus politinę ir ekonominę situaciją, griežtino savo laikyseną ekonominiuose ir prekybiniuose santykiuose. Taip Rusija stengėsi kompensuoti savo diplomatinius pralaimėjimus

[20] BANCEVIČIŪTĖ, T. V. Landsbergio pokalbis su B. Jelcinu. *Lietuvos aidas,* 1993, lapkričio 4.

[21] Žr. SAKALAUSKAITĖ, R. Ar viską žinojo B. Jelcinas, nepasirašydamas tarpvalstybinio susitarimo ir pasirašydamas potvarkį, sustabdantį kariuomenės išvedimą? *Lietuvos rytas,* 1992, lapkričio 3.

tarptautinėje arenoje dėl kariuomenės išvedimo, taip pat išnaudoti artėjančius Lietuvos parlamento rinkimus, kelti naujas sąlygas ir reikalavimus, taip siekdama atitolinti kariuomenės išvedimo procesą.

1992 m. ruduo ir 1992–1993 m. žiema ekonominiu požiūriu Lietuvai buvo ypač sunkus laikas. Blogėjanti ekonominė padėtis ir Rusijos naudojamos netiesioginio ekonominio spaudimo priemonės, nevykdomi energijos tiekimo susitarimai ir uždaryta rinka lėmė Lietuvos ekonomikai didelius nuostolius ir ryškų Lietuvos gyventojų gyvenimo sąlygų pablogėjimą (šilto vandens tiekimo, gyvenamųjų patalpų šildymo sutrikimai ir pertrūkiai), ir aišku, lėmė Sąjūdžio ir jo lyderio V. Landsbergio populiarumo mažėjimą. Tai neišvengiamai turėjo įtakos ir 1992 m. rudenį vykusių priešlaikinių Seimo rinkimų rezultatams.

Seimo rinkimams labai rimtai buvo pasiruošusi reformuota buvusi Lietuvos komunistų partija, kuri pakeitė pavadinimą į Lietuvos demokratinę darbo partiją (LDDP), atsiribojo nuo komunistinės ideologijos ir deklaravo savo socialdemokratinę orientaciją. Partijai per V. Landsbergio valdymo metus į savo pusę pavyko patraukti nemažai iš esmės liberalių pažiūrų žmonių, kurie nepritarė V. Landsbergio taktikai Rusijos atžvilgiu. Partijos lyderis Algirdas Mykolas Brazauskas ir jo šalininkai kritikavo V. Landsbergį ir tuometinę politinę vadovybę ir už pernelyg griežtą bei tiesmuką poziciją „demokratinės Rusijos“ atžvilgiu. Jie pabrėždavo, kad dabartinė Rusija – tai ne Sovietų Sąjunga ir nedera jos „nepelnytai erzinti ar smerkti“. A. M. Brazauskas ir jo šalininkai siūlė Rusijos atžvilgiu laikytis nors principingos, bet kartu ir pragmatiškos, adaptyvesnės politikos bei vengti konkrečios praktinės naudos neduodančių, bet Rusiją žeidžiančių politinių pareiškimų ir deklaracijų[22].

1992 m. spalio 25 d. įvykę Seimo rinkimai atnešė netikėtai didelę pergalę LDDP. Tai, kad LDDP yra pakankamai populiari, buvo žinoma, bet kad ji gaus absoliučią daugumą Seime, netvirtino jokios prognozės ir viešosios nuomonės apklausos. Tačiau toks buvo daugumos Lietuvos piliečių pasirinkimas. Negalima atmesti ir to, kad šiam pasirinkimui netiesiogiai, naudodama ekonominio spaudimo priemones, turėjo įtakos ir Rusija. Rusija nepasiekė, kad Lietuva padarytų nuolaidų derybose dėl armijos išvedimo, bet, kita vertus, ji netiesiogiai prisidėjo prie to, kad Lietuvoje į valdžią ateitų kitos pragmatiškiau į Rusiją žvelgiančios politinės jėgos. Matyt, Rusijoje buvo tikimasi sulaukti lengvatų konkrečiai įgyvendinant prisiimtus įsipareigojimus. 1992 m. Seimo rinkimai pradėjo, o 1993 m. vasario 14 d. įvykę Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai užbaigė svarbiausių valdžios institucijų, nurodytų naujojoje Konstitucijoje, formavimo procesą. Kaip ir buvo tikimasi, Prezidento rinkimus įtikinama persvara laimėjo LDDP lyderis A. M. Brazauskas, kuriam pagal naują Konstituciją ir atiteko svarbiausi užsienio politikos klausimai.

[22] BRAZAUSKAS, A. Lietuva vėl prie naujų rinkimų slenksčio. *Tiesa*, 1992, rugpjūčio 7.

Taigi 1993 m. pradžioje pasikeitė ir svarbiausios sprendimus priimančios asmenybės, ir galių pasiskirstymas tarp svarbiausių institucijų, todėl buvo galima tikėtis pokyčių, kaip toliau bus sprendžiamos svarbiausios Lietuvai santykių su Rusija problemos. Šiaip ar taip, Lietuvoje vis dar tebebuvo Rusijos kariuomenė, o ekonominiai santykiai vis dar nebuvo galutinai sureguliuoti. Ir nors daug kas tikėjosi, kad, atėjus į valdžią LDDP, jos lyderiai lengviau ras bendrą kalbą su Rusija, kaip parodė laikas, tokia prognozė iš esmės nepasitvirtino.

Naujoji politinė vadovybė iš karto susidūrė su pakankamai stipriu ir nuosekliu Rusijos siekiu įgyvendinti savo interesus. A. M. Brazauskas, pasisakęs už konfrontacinės propagandos ir pernelyg dažno apeliavimo į tarptautinę bendriją vengimo būtinybę, savotiškai save nuginklavo, nes tokiu atveju derėtis su rusais tekdavo mažiau palankesnėmis išorinėmis sąlygomis. Taigi naujajai politinei vadovybei ir pačiam A. M. Brazauskui buvo ganėtinai sunku. Teko balansuoti tarp dviejų polių – augančio Rusijos spaudimo ir pakankamai intensyvios ir nuolatinės opozicijos kritikos.

Apskritai 1993 m. vasarą, nepaisant Rusijos diplomatinių demaršų, Rusijos armijos išvedimas vyko pakankamai sklandžiai. Karinių ekspertų grupės derino armijos išvedimo technines detales ir kitus su tuo susijusius klausimus. Buvo akivaizdu, kad bent jau karinė Rusijos armijos Lietuvoje vadovybė susitaikė su išvykimo faktu ir buvo suinteresuota kuo greičiau išvesti iš Lietuvos sau pavaldžius dalinius, kad iki žiemos galėtų kuo geriau įsikurti naujose dislokacijos vietose. O štai politiniai Rusijos vyriausybės sluoksniai vis dar tikėjosi peržiūrėti priimtus įsipareigojimus ir pakreipti įvykių raidą savo naudai. Politinės derybos vyko ne taip sklandžiai, kaip buvo galima tikėtis. Faktiškai Rusija, nekreipdama dėmesio į geravališką Lietuvos poziciją ir polinkį tvarkyti reikalus „be didelio triukšmo“, šantažavo Lietuvos vadovybę, tikėdamasi priversti ją pasirašyti nepalankų Lietuvai politinį susitarimą, kol galiausiai paskutinėmis 1993 m. rugpjūčio savaitėmis Lietuvos ir Rusijos santykiai atsidūrė visiškoje krizėje. Rugpjūčio 22 d. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija pranešė, kad derybos tarp Rusijos ir Lietuvos nutraukiamos, o kariuomenė bus išvesta pagal įsipareigojimus, bet Rusijai palankiu metu. Rusija, pagrįsdama savo argumentaciją, pabrėžė, kad neleisianti savęs traktuoti kaip SSRS agresijos perėmėjos; Rusija esanti tik SSRS tęsėja ir nesanti niekam skolinga. Taigi Prezidentui A. M. Brazauskui beliko griebtis jau ne kartą išbandytos taktikos ir bandyti derėtis tiesiogiai su B. Jelcinu.

Prezidento A. M. Brazausko sprendimas pasiteisino. Šį kartą, kai reikalas atrodė beviltiškai žlugęs, vis dėlto pavyko susitarti. Rugpjūčio 30 d. A. M. Brazauskas, kalbėdamas per Lietuvos radiją, pareiškė, kad Rusijos armija iš Lietuvos bus išvesta pagal 1992 m. rugsėjo 8 d. pasirašytą armijos išvedimo grafiką – iki rugpjūčio 31 d. Šis susitarimas buvo pasiektas po ryte įvykusio A. M. Brazausko pokalbio telefonu su Rusijos prezidentu. A. M. Brazauskas taip pat informavo, kad su B. Jelcinu susitarta dėl aukščiausio lygio susitikimo rugsėjo viduryje,

suderintas numatomos dvišalės deklaracijos tekstas, kuriame konstatuojama, kad atsiranda galimybių pasirašyti dvišalį susitarimą dėl palankiausio prekybos santykių režimo, taip pat užfiksuota, kad žalos atlyginimo klausimas bus tolesnių derybų objektas. Taigi rugpjūčio 31 d. prieš pat 24 valandą paskutinis Rusijos kareivis vis dėlto paliko Lietuvos teritoriją[23].

***

Vertinant Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos faktą, reikia pažymėti, kad tai buvo nepaprastos reikšmės įvykis – ir Lietuvos kaip neseniai atsikūrusios valstybės vidinei konsolidacijai, ir Lietuvos kaip tarptautinės politikos subjekto įsitvirtinimui. Vidaus politikos požiūriu tai buvo svarbu todėl, kad šis uždavinys buvo išspręstas, maksimaliai mobilizavus viso Lietuvos politinio elito, nepriklausomai nuo ideologinės orientacijos, pastangas. Pradinis ir pagrindinis įdirbis bei principiniai susitarimai su Rusija buvo pasiekti dar tuomet, kai valstybės užsienio politikai vadovavo V. Landsbergis. Tačiau po 1992 m. rinkimų į valdžią atėjusi LDDP išsaugojo šios politikos tęstinumą ir pasiekė, kad ankstesni susitarimai su Rusija būtų tikrai įgyvendinti. Tarptautinės politikos požiūriu šis faktas yra svarbus tuo, kad Lietuva ir Rusija pagal savo galią toli gražu nėra lygiavertės partnerės, todėl pasiekti, kad tokia daug kartų galingesnė, o ir šiaip patikimumu negarsėjanti santykių partnerė vykdytų savo įsipareigojimus, buvo didelis laimėjimas. Ne tik Lietuva, bet ir kitos pasaulio valstybės yra ne kartą susidūrusios su tokiais Rusijos diplomatijai būdingais bruožais, kaip nenuoseklumas ir prieštaringumas, polinkis dažnai keisti savo išankstines nuostatas arba savo įsipareigojimus traktuoti tik sau naudinga linkme.

Vis dėlto Lietuvos politikams pasisekė ne tik išnaudoti savo ankstesnių santykių su Rusija įdirbį, bet ir dalyvaujant tokiose organizacijose, kaip JT ir ESBO, sumobilizuoti viešąją pasaulio nuomonę ir pasiekti, kad būtų priimtos Lietuvai palankios rezoliucijos. Suomių politologas Perttis Joenniemis atkreipė į tą faktą ypatingą dėmesį. Pasak jo, toks netipiškas mažoms valstybėms elgesys ir laimėjimai, pasiekti mobilizuojant pasaulio viešąją opiniją internacionalizuojant savo dvišalių santykių problemas ir išvengiant konfrontacijos su daug stipresne galybe *tête-à-tête*, apskritai, kvestionuoja ir verčia permąstyti pačią mažų valstybių elgseną aiškinančią teoriją. Tačiau, pasak suomių tyrinėtojo, nuo to tik

[23] Tiesa, praėjus daugiau kaip dvejiems metams po Rusijos armijos išvedimo apskritai paaiškėjo, kad ir po 1993 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvoje dar buvo Rusijos armijos likučių ir paskutinis dalinys iš Radviliškio sprogmenų saugyklos išėjo tik 1993 m. lapkritį. Bet dėl politinių sumetimų tada ta gaišatis nebuvo keliama į viešumą. Žr. GOŠTAUTAS, M.; MIKŠIŪNAS, G., 18 išnaša.

blogiau teorijai[24]. Vis dėlto tolesnė įvykių raida parodė, kad tokia suomių politologo išvada buvo pernelyg skubota. Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių sėkmė kariuomenės išvedimo reikaluose buvo labiau išimtis negu taisyklė.

3. Prekyba ir tranzitas į Kaliningrado sritį

1993 m. vasaros pabaigoje, išvedus Rusijos armiją iš Lietuvos, prasidėjo naujas Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykių etapas. Abiejų valstybių jau nebeslėgė tokia didelė ir sunkiai sprendžiama armijos išvedimo problema, atslūgo įtampa ir baimė, kad bus pažeistas jos pasitraukimo grafikas.

Pasibaigus „karštligiškai" 1993 m. vasarai, atsivėrė galimybė tolesnius santykius plėtoti neperžengiant įprasto normalaus tarpvalstybinio bendravimo normų. Vis dėlto, atsižvelgiant į sudėtingą tarpusavio santykių praeitį ir po Sovietų Sąjungos suirimo susiklosčiusias geopolitines realijas, teko konstatuoti, kad ir po Rusijos armijos išvedimo iš Lietuvos išliko daug gana sunkiai sprendžiamų problemų, kurios retai kada slegia normalių tarptautinių santykių dalyvių bendravimą. Tarp tų problemų svarbiausios buvo šios: Rusijos karinis tranzitas per Lietuvos teritoriją, sovietinės okupacijos ir aneksijos metu padarytos žalos atlyginimo klausimas, prekybinių ir ekonominių tarpusavio santykių sureguliavimas.

Pirmąją, su tranzitu susijusių problemų, grupę lėmė tai, kad 1993 m. rudenį Rusijos armija išėjo tik iš Lietuvos, bet dar liko Latvijoje ir Estijoje. Be to, tęsėsi Rusijos kariuomenės išvedimas iš Rytų Vokietijos; visiškai šalia Lietuvos, Kaliningrado srityje, buvo sutelkta didžiulė karinė grupuotė. Taigi Lietuva, nors ir būdama laisva nuo Rusijos kariuomenės, vis dėlto iš visų pusių buvo jos apsupta. Pagaliau ir per pačią Lietuvos teritoriją vyko nuolatinis Rusijos karinių junginių judėjimas. Iš vienos pusės vyko judėjimas iš Vakarų į Rytus, nes buvo išvedama kariuomenė iš Rytų Vokietijos, iš kitos – vyko ir šioks toks judėjimas iš Rytų į Vakarus, nes Rusijai reikėjo užtikrinti tiekimą savo kariniams daliniams, sukoncentruotiems Kaliningrado srityje. Todėl Lietuvos valstybės saugumo užtikrinimo ir stiprinimo prasme Rusijos karinis tranzitas per Lietuvos teritoriją dabar tapo svarbiausia Lietuvos ir Rusijos santykių problema.

Antroji santykių problemų grupė buvo susijusi su kitais, dar nelikviduotais, Lietuvos okupacijos ir aneksijos padariniais. Visų pirma, tai okupacijos ir aneksijos metu padarytos žalos ir atlyginimo klausimas. Šiam reikalavimui buvo pritarta 1992 m. birželio 14 d. Lietuvos piliečių referendume, ir šis klausimas gerokai komplikavo santykius, dėl jo nepavyko susiderėti ir pasirašyti pagrindinio politinio susitarimo, galiausiai jis vos nesužlugdė Rusijos kariuomenės

[24] Žr. JOENNIEMI, P. The Baltic Countires as Deviant Cases: Small States is Search of Foreign Policies. Iš JOENNIEMI, P.; VARES, P. (ed.) *New actors on the international arena: The Foreign Policies of the Baltic Countries*. Tampere Peace Research Institute Reseach Report, 1993, Nr. 50.

išvedimo grafiko 1993 m. vasarą. Lietuvos pusė už visą sovietinio laikotarpio valdymo metu padarytą žalą mano esant atsakingą Rusiją. Lietuvos požiūriu būtent Rusija turėtų sumokėti kompensaciją už Lietuvos piliečių trėmimą ir naikinimą Stalino valdymo metais ir kitus padarytus nuostolius Lietuvos valstybei ir ekonomikai. Bet, savaime suprantama, tai daugiau politinė negu finansinė problema. Penkiasdešimt okupacijos metų buvo pernelyg ilgas laiko tarpas, kad būtų galima tiksliai suskaičiuoti visus Lietuvos patirtus nuostolius ir praradimus. Todėl galutiniai skaičiai, apibrėžiantys padarytus nuostolius, nėra tokie svarbūs, palyginti su politine Rusijos atsakomybe. Tuo tarpu Rusija tokios klausimo traktuotės nepripažįsta. Rusijos politikų teigimu, Rusija niekada neokupavo Lietuvos. Tai padarė Sovietų Sąjunga. Šitokia nuostata skamba labai prieštaringai, nes pati Rusija teigia tarptautinės teisės požiūriu esanti Sovietų Sąjungos teisių ir pareigų paveldėtoja. Kaip išskirtinio neteisingumo ir Lietuvos diskriminacijos pavyzdžiai gali būti paminėti dar negrąžinti iki 1940 m. priklausę Lietuvai jos diplomatinių atstovybių pastatai Paryžiuje ir Romoje, kuriuos užėmė tuometinė Sovietų Sąjunga, taip pat užšaldyti Lietuvos piliečių indėliai banke „Vnešekonombank".

Pagaliau trečioji Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykių problemų grupė buvo susijusi su ekonominio ir prekybinio bendradarbiavimo klausimais. Rusija ir toliau išliko svarbiausia Lietuvos ekonomine partnere, iš kurios perkami pagrindiniai energijos šaltiniai ir kurioje parduodama nemaža dalis Lietuvoje pagamintos produkcijos. Todėl tarpusavio atsiskaitymų ir palankių prekybos sąlygų nustatymas tarp Lietuvos ir Rusijos buvo labai svarbi Lietuvos ekonomikos funkcionavimo užtikrinimo sąlyga.

Nurodytos problemų grupės ir lėmė tolesnę Lietuvos ir Rusijos santykių raidą po Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos. 1993 m. rugsėjo viduryje vykusiose Lietuvos ir Rusijos derybose iš esmės buvo susitarta dėl karinio Rusijos tranzito per Lietuvą iš Vokietijos ir pasiektas kompromisas dėl atsiskaitymo už jį. Taip pat susitarta dėl bendradarbiavimo oro, jūrų ir upių transporto srityse. Pagaliau lapkričio 4 d. įvyko pirmasis Lietuvos Respublikos Prezidento A. M. Brazausko oficialus vizitas į Maskvą, kur buvo susitikta su Rusijos Federacijos prezidentu B. Jelcinu. Derybų metu buvo aptartos svarbios sutartys, bet dėl techninių kliūčių jos nebuvo pasirašytos. Todėl buvo sutarta, kad pasirašyti dokumentų lapkričio viduryje į Vilnių atvyks Rusijos Federacijos premjeras Viktoras Černomyrdinas. Spaudos konferencijoje A. M. Brazauskas sakė: „Mus labai domina sutartis dėl tolesnio prekybinio ekonominio bendradarbiavimo bei kitos susijusios su sutartimis bei susitarimais dėl visų transporto rūšių tranzito, dėl tranzitinių krovinių per Lietuvos teritoriją problemos." Bet, kaip pavyko išsiaiškinti žurnalistams, klausimas dėl žalos atlyginimo Maskvoje nebuvo svarstytas[25].

[25] Žr. SAKALAUSKAITĖ, R. Kodėl Kremliuje nebuvo pasirašytos Lietuvos ir Rusijos sutartys ir susitarimai? *Lietuvos rytas,* 1993, lapkričio 6.

Kaip ir buvo sutarta, lapkričio 18 d. su oficialiu vizitu į Vilnių atvyko Rusijos premjeras V. Černomyrdinas, kuris pažymėjo, kad derybų metu buvo kalbama ir apie karinį tranzitą iš Rusijos į Kaliningradą per Lietuvą. Jis sakė, kad susitarta dar 1994 m. pirmą ketvirtį pasirašyti sutartis, kurios reguliuotų visus su kariniu tranzitu susijusius klausimus. Tą pačią dieną buvo pasirašyta dešimt sutarčių, tarp kurių pati svarbiausia Lietuvai buvo Lietuvos ir Rusijos premjerų Adolfo Šleževičiaus ir Viktoro Černomyrdino pasirašyta sutartis dėl prekybinių ekonominių santykių, kurioje įtvirtintas didžiausio palankumo režimas prekyboje, užtikrintas neapmokestinamas prekių tranzitas per šalių teritorijas. Sutartyje nustatyta, kad ji galios penkerius metus nuo įsigaliojimo su savaiminiu pratęsimu penkeriems metams. Šis susitarimas turėjo įsigalioti nuo tos dienos, kai šalys praneš viena kitai, kad įvykdytos visos šiam susitarimui įsigalioti būtinos konstitucinės procedūros.

Kitas svarbus pasirašytas susitarimas buvo Rusijos kariuomenės ir karinių krovinių, išgabenamų iš Vokietijos, tranzitinio vežimo per Lietuvos teritoriją taisyklės ir susitarimas, nustatantis tarifus ir atsiskaitymus už tai. Kaip žinia, tuomet Rusijos kariuomenė išėjo tik iš Lietuvos, bet tebebuvo išvedama iš Rytų Vokietijos, o visiškai šalia Lietuvos, Kaliningrado srityje, buvo sutelkta didžiulė karinė grupuotė. Todėl visai suprantama, kad 1993 m. lapkričio 18 d. Rusijos ministro pirmininko V. Černomyrdino vizito į Vilnių metu buvo susitarta dėl Rusijos kariuomenės judėjimo per Lietuvos teritoriją tvarkos[26]. Pagal šį susitarimą buvo nustatyta Rusijos kariuomenės judėjimo per Lietuvos teritoriją tvarka, kuri turėjo galioti nuo 1993 m. lapkričio 18 d., bet ne ilgiau kaip iki 1994 m. gruodžio 31 d.

Tarp kitų pasirašytų susitarimų paminėtinas per derybas nuolat Rusijos akcentuotas susitarimas dėl socialinių garantijų teikimo tvarkos nuolat Lietuvoje gyvenantiems Rusijos kariškiams pensininkams. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministras J. Biržiškis ir Rusijos Federacijos transporto ministras V. Jefimovas pasirašė sutartis dėl oro susisiekimo, tarptautinio susisiekimo automobiliais, prekybinės jūreivystės, bendradarbiavimo upių transporto srityje. Ši sutartis papildė dar 1992 m. pradžioje pasirašytą pagrindinę Lietuvos ir Rusijos sutartį transporto srityje. Taip pat pasirašytas susitarimas dėl šalių Vidaus reikalų ministerijų bendradarbiavimo.

Taip atsirado garsusis 1993 m. lapkričio „susitarimų paketas“, kuris faktiškai iki šiol reguliuoja daugelį Lietuvos ir Rusijos santykių sričių. Tačiau sutarčių įgyvendinimas vyko toli gražu nelengvai. Rusijos kariuomenės judėjimo per Lietuvos teritoriją taisyklės pradėjo galioti iš karto. Tuo tarpu susitarimo, kuriuo

[26] Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas „Dėl Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų kariuomenės ir karinių krovinių, išvedamų iš Vokietijos Federacinės Respublikos, tranzitinių vežimų per LR teritoriją“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-194.

nustatomas labai svarbus Lietuvai didžiausio palankumo režimas prekybos srityje, ratifikavimas visus 1994 metus buvo atidėliojamas. Kadangi Lietuvos ir Rusijos susitarimas dėl Rusijos kariuomenės judėjimo per Lietuvos teritoriją tvarkos galiojo tik iki 1994 m. gruodžio 31 d., faktiškai per visus 1994 metus Rusija spaudė Lietuvą pasirašyti specialią tranzito sutartį, kuri suteiktų Rusijai išskirtines teises laisvai vykdyti karinį tranzitą į (iš) Kaliningrado srities per Lietuvos teritoriją geležinkeliais, oru ir automobiliais.

Lietuvai Kaliningrado sritis pirmiausia kėlė rūpestį tuo, kad joje sutelktas didžiulis Rusijos karinis kontingentas. Pagal kariuomenes Kaliningrado sritis buvo vienas iš labiausiai militarizuotų Europos regionų. Ir nors Rusijos valdžios atstovai dažnai tikindavo, kad naujų karinių kontingentų į sritį nebus įvesta, tačiau išvedant Rusijos armiją iš kitų valstybių, tarp jų ir iš Lietuvos ar Latvijos, ji dažniausiai apsistodavo būtent Kaliningrado srityje. Lietuva, taip pat ir kitos valstybės ar net tarptautinės institucijos (pavyzdžiui, Europos Parlamentas) buvo išreiškusios susirūpinimą dėl didelės Rusijos armijos koncentracijos Kaliningrado srityje ir pasisakė už laipsnišką jos demilitarizavimą. Tačiau Rusijos pozicija buvo kategoriška – tai Rusijos vidaus reikalas. Pasak tuometinio Rusijos vicepremjero Sergejaus Šachrajaus, „Kaliningrado sritis turi likti kariniu strateginiu Rusijos forpostu“[27].

Be svarbiausios grėsmės, kurią kėlė militarizuota Kaliningrado sritis visame Baltijos jūros regione, Lietuvai dar teko spręsti specifinę tranzito problemą. Civilinis ūkinis tranzitas, kaip ir visas ekonominis bendradarbiavimas bei prekybiniai ryšiai, didesnių problemų nekėlė ir netgi buvo naudingi Lietuvai. 1991 m. Rusijos vyriausybė Kaliningrado sritį paskelbė laisvąja ekonomine zona. Palyginti su kitais Rusijos regionais, čia buvo palankesnis mokesčių ir muitų režimas. Ekonominiai Lietuvos ir Kaliningrado srities ryšiai reguliuojami 1991 m. gruodžio 23 d. Lietuvos ir Rusijos pasirašytu protokolu dėl prekybinio ir ekonominio bendradarbiavimo. 1993 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Šleževičius susitikime su Rusijos Federacijos vicepremjeru S. Šachrajumi ir Kaliningrado srities administracijos vadovu Jurijumi Matočkinu buvo susitarta, kad bus steigiamos prekybinės šalių atstovybės. Taip pat susitarta, kad Lietuvos ir Kaliningrado srities gyventojams bus taikomas bevizis režimas ir bemuitis tranzitas per šalių teritorijas. Ekonominį bendradarbiavimą buvo bandyta plėsti ir toliau. 1993 m. liepos 19 d. pasirašyta Lietuvos Respublikos pramonės ir prekybos ministerijos ir Rusijos Federacijos Kaliningrado srities administracijos laisvosios prekybos sutartis. Tačiau Rusijos centrinei valdžiai nurodžius, kad sritis viršijo savo įgaliojimus, sutartis neįsigaliojo. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija taip pat atsisakė šio susitarimo.

Daug sudėtingesnė ir grėsmingesnė buvo Rusijos karinio tranzito problema, kuri, kaip jau buvo minėta, 1994 m. tapo centrine ir pačia aštriausia Lietuvos

[27] ŠACHRAJUS, S. Kaliningradas - Kionigsbergas - Krulevecas... *Lietuvos aidas,* 1994, rugpjūčio 2.

ir Rusijos santykių problema. Taigi 1993 m. Lietuvos užsienio politikoje buvo Rusijos kariuomenės išvedimo metai, o 1994 m. galima būtų pavadinti Rusijos karinio tranzito į (iš) Kaliningradą problemos metais. Jau 1994 m. sausio mėnesį Rusija pateikė Lietuvai sutarties dėl karinio tranzito projektą, kuriame buvo pageidaujama, kad jai būtų leistas laisvas karinis tranzitas per Lietuvos teritoriją geležinkeliais, oru ir automobiliais. Tuo tarpu Lietuvos derybų su NVS šalimis darbo grupė, susipažinusi su šios sutarties projektu, nusprendė siūlyti Lietuvos Respublikos Vyriausybei parengti vienodas visoms šalims karinių ir pavojingų krovinių vežimo per Lietuvos teritoriją taisykles.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1994 m. kovo 9 d. priėmė nutarimą, pagal kurį tol, kol bus patvirtintos karinių ir pavojingų krovinių vežimų taisyklės, šie tranzitiniai vežimai laikinai bus reguliuojami pagal 1993 m. lapkričio 18 d. susitarimą ir protokolą, reglamentuojančius Rusijos karinius tranzitinius vežimus iš Vokietijos per Lietuvą. Rusijos pusei tokia Lietuvos pozicija nepasirodė priimtina. Užuot sutikusi su Lietuvos siūlomomis bendromis karinių ir pavojingų krovinių pervežimo taisyklėmis, Rusija pradėjo reikalauti specialaus politinio susitarimo, kuris būtų skirtas išimtinai Rusijos kariniam tranzitui į Kaliningrado sritį. Tokiam siūlymui pirmiausia nepritarė Lietuvos opozicinės politinės jėgos. Jų nuomone, Lietuva, pasirašydama politinį susitarimą su Rusija dėl karinio tranzito, automatiškai patektų i Rusijos karinės-politinės įtakos erdvę, būtų savotiškai politiškai Rusijos atžvilgiu įsipareigojusi, o Lietuvos tarptautinio manevro laisvė būtų daug labiau suvaržyta ir labiau priklausoma nuo Rusijos negu iki tol. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, spaudžiama dešiniųjų partijų, irgi apsisprendė politinės sutarties atsisakyti ir apsiriboti tik vienašališkų techninių tranzito taisyklių priėmimu. Rusija, matydama Lietuvos nepritarimą jos siūlymui, savo ruožtu ėmė reikšti pretenzijas dėl Lietuvos siūlomų techninių taisyklių.

1994 m. pavasarį įvyko keletas derybininkų susitikimų, tačiau nieko konkretaus nebuvo pasiekta. Iš esmės nuo 1993 m. lapkričio 18 d. visas derybų procesas sustingo. Į Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko A. Šleževičiaus laiškus, siūlančius derėtis, Rusijos premjeras V. Černomyrdinas paprasčiausiai nereagavo. Rusija, siekdama savo tikslų, pradėjo vilkinti 1993 m. lapkričio 18 d. pasirašytos ekonominės sutarties ratifikavimą ir grasinti apriboti dujų, naftos tiekimą bei taikyti kitas ekonomines priemones, prie kurių galima priskirti ir nuo liepos 1 d. padvigubintus importo į Rusiją mokesčius. Tokią Rusijos užsienio ekonominę politiką A. Šleževičius apibūdino kaip agresyvią ir užsiminė apie galimą elektros tiekimo apribojimą Kaliningrado sričiai. Dvigubas Lietuvos prekių eksporto į Rusiją apmuitinimas buvo nenaudingas ne tik Lietuvai, bet ir pačiai Rusijai. Rugpjūčio 19 d. į Vilnių buvo atvykęs Maskvos miesto meras Jurijus Lužkovas, kuris pažadėjo, kad skatins Rusijos valdžią atnaujinti santykius su Lietuva. Meras buvo susirūpinęs, kad dėl dvigubo muitinio apmokestinimo palyginti pigių lietuviškų prekių eksportas į Maskvą labai sumažėjo. Tą patį teigė ir

rugsėjo 5 d. Vilniuje su oficialiu dviejų dienų vizitu lankęsis Rusijos Federacijos Federalinio susirinkimo Federacijos tarybos pirmininkas Vladimiras Šumeika. Jis pripažino, kad Rusija uždelsė suteikdama Lietuvai didžiausio palankumo prekyboje statusą. Anot jo, dokumentas turėsiąs pradėti galioti anksčiau, negu būtų pasirašyti susitarimai dėl bevizio važiavimo ir karinio tranzito.

Rugsėjo 29 d. A. Šleževičius pranešė, kad Vyriausybė parengė karinių ir pavojingų krovinių tranzito per Lietuvos teritoriją taisykles. Taisyklės buvo patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. spalio 3 d. nutarimu Nr. 938[28]. Savo ruožtu spalio pabaigoje Rusija atsiuntė savo pasiūlymus dėl karinio tranzito, kurių svarstymą Lietuvoje lydėjo opozicijos priekaištai LDDP dėl galimo suvereniteto praradimo, dėl „neaiškios" pozicijos Maskvos atžvilgiu. Opozicijos požiūriu politinės vadovybės pozicijos šiuo klausimu neaiškumas ir derybų konfidencialumas, kada principiniai Lietuvai sprendimai priimami tik siaurame žmonių rate, yra nepaprastai pavojingi. „Bet lieka klausimas, – kalbėjo opozicijos lyderis V. Landsbergis 1994 m. lapkričio 12 d. Konservatorių partijos surengtoje konferencijoje dėl tranzito, – kaip toli Lietuvos vadovai yra nuėję savo nežinomais pažadais ir įsipareigojimais."[29]

Lapkričio 11 d. Lietuvoje lankėsi Rusijos derybų delegacijos vadovas V. Isakovas. Oficialus vizito tikslas buvo supaprastinti kai kurias su kariniu tranzitu susijusias procedūras, tačiau, atrodo, susitarti nepavyko, nes lapkričio 17 d. Ministras Pirmininkas A. Šleževičius pranešė, kad nuo 1995 m. sausio 1 d. pradeda galioti vienašališkos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytos tranzito taisyklės. Ir vis dėlto jos neįsigaliojo, nes Rusijos pusė atsisakė jas pripažinti ir jų laikytis. Lietuva neturėjo galimybių ir svertų, kurie priverstų Rusiją tokias taisykles pripažinti. Žinoma, galima buvo imtis atviros konfrontacijos ir paskelbti, kad Rusijos karinis tranzitas per Lietuvą apskritai yra draudžiamas, tačiau realių tokio sprendimo įgyvendinimo galimybių nebuvo. Jeigu automobilių ir geležinkelių transportą dar buvo įmanoma kontroliuoti, tai Lietuvos oro erdvė buvo praktiškai neapginama. Taigi, nežiūrint opozicijos protestų, buvo nuspręsta ieškoti kompromisinio sprendimo.

Pagaliau po Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Povilo Gylio derybų Maskvoje 1995 m. sausio 18 d. buvo pranešta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė iki 1995 m. gruodžio 31 d. pratęsė Rusijai karinių krovinių tranzito galiojimo tvarką, kuri buvo nustatyta abiejų šalių vyriausybių 1993 m. lapkričio 18 d. susitarimu dėl Rusijos kariuomenės ir karinių krovinių, išvežamų iš Vokietijos, tranzito per Lietuvą. Anot ministro P. Gylio, tokia tvarka galiosianti iki 1995 m. pabaigos, su galimybe tą galiojimą pratęsti. Lietuvos Respublikos

[28] Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 98 „Dėl užsienio valstybių pavojingų ir karinių krovinių vežimo per Lietuvos Respublikos teritoriją taisyklių patvirtinimo". *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 78-1478.

[29] LANDSBERGIS, V. Derybos vienam atsiklaupus? *Lietuvos aidas,* 1994, gruodžio 1.

užsienio reikalų ministras sakė, kad laimėjo abi pusės. Pasak jo, skirtumai tarp nuo 1995 m. sausio 18 d. įsigaliojančių ir dar 1994 m. rudenį priimtų Vyriausybės taisyklių yra ne daugiau nei techniniai. Naujosios taisyklės būtų buvusios detalesnės ir būtų numatyta tranzito galimybė oru. Tuo tarpu „vokiškosiose" taisyklėse tokia galimybė nenumatyta. Skrydžiams per Lietuvos teritoriją turi būti gaunami specialūs leidimai. Paaiškindamas, kodėl nuo sausio 1 d. neįsigaliojo naujosios tranzito taisyklės, P. Gylys sakė: „Kategoriškos Lietuvos pozicijos nebuvo, tai buvo derybinė pozicija."[30]

Už nuolaidą, kurią padarė Lietuvos Respublikos Vyriausybė, pratęsdama vadinamųjų „vokiškųjų" taisyklių galiojimą, Rusija pagaliau leido įsigalioti didžiausio palankumo režimui prekyboje su Lietuva. 1995 m. sausio 18 d. Lietuvos ambasadoriui Rusijoje Romualdui Kozyrovičiui buvo įteiktos dvi Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos notos. Vienoje jų buvo informuojama, kad nuo jos įteikimo dienos įsigalioja 1993 m. lapkričio 18 d. pasirašytas susitarimas dėl prekybinių ir ekonominių santykių. Kitoje notoje Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija pranešė, kad Rusija sutinka su Lietuvos Respublikos Vyriausybės siūlymu toliau taikyti esamą karinių ir pavojingų krovinių vežimo per Lietuvą tvarką.

Taip buvo išspręstas nuo 1994 m. pavasario Lietuvos politinį gyvenimą nuolat virpinęs klausimas dėl Rusijos kariuomenės tranzito iš Kaliningrado ir į jį. Problema buvo išspręsta, bet tik laikinai, iki metų galo. 1995 m. pabaigoje prie jos turėtų būti sugrįžta. Antra vertus, numatyta minėto susitarimo pratęsimo galimybė parodė, kad ši problema gali tapti aktuali tik tuo atveju, jeigu į valdžią Lietuvoje arba Rusijoje ateis mažiau pragmatiškos politinės jėgos, kurioms toks kompromisas pasirodys nepriimtinas. Šiandien, žvelgiant iš ketvirčio amžiaus perspektyvos, atrodo, kad pasiektas kompromisas su Maskva dėl karinio tranzito, pratęsiant „vokiškųjų" taisyklių galiojimą, Lietuvai buvo pakankamai priimtinas. Nors klausimas nebuvo galutinai sureguliuotas, tačiau per visą laiką nekilo didesnių problemų dėl karinio tranzito. Visi incidentai, kurie įvyko dėl Lietuvos teritorijos pažeidimo, buvo absoliučiai kitokios kilmės. Be to, Lietuva išvengė ją saistančio susitarimo su Rusija pasirašymo ir tuo pat metu jau nuo 1994 m. įsigaliojo ekonominis susitarimas dėl palankiausio režimo statuso tarpusavio prekyboje, kas tuomet Lietuvai buvo pakankamai svarbu.

4. Dvišalių santykių pauzė 1995–1996 m.

Išsprendus (nors ir laikinai) karinio tranzito problemą, 1995 m. pradžioje dvišaliai Lietuvos santykiai su Rusija pastebimai stabilizavosi. Viena vertus, buvo išspręstos ir sureguliuotos dvi svarbiausios grandiozinės problemos – iš Lietuvos išvesta Rusijos kariuomenė ir susitarta dėl karinio tranzito į Kaliningradą

[30] Ministrui – lanksti politika, o opozicijai – vėl apgaulė. *Lietuvos rytas,* 1995, sausio 19.

sąlygų. Antra vertus, 1995 m. vasario 24 d. Ministro Pirmininko A. Šleževičiaus vadovaujama Lietuvos vyriausybinė delegacija, kuri Rusijos premjero V. Černomyrdino kvietimu su vienos dienos darbo vizitu lankėsi Maskvoje, gavo principinį Rusijos premjero sutikimą spręsti ir kitas įsisenėjusias, bet pakankamai svarbias Lietuvai problemas. O tų problemų sąrašas ne toks jau trumpas. Štai tik keletas svarbiausių klausimų: 1) galutinai dar nedelimituota Lietuvos sausumos ir jūros siena su Rusijos Federacijos Kaliningrado sritimi ir neišspręstas ginčytino naftos telkinio ties Nida priklausomybės klausimas; 2) vis dar negrąžinti Lietuvai jos diplomatinių atstovybių pastatai Paryžiuje ir Romoje; 3) vis dar negrąžintos Lietuvos indėlininkų santaupos, anksčiau laikytos banke „Vnešekonombank"; 4) vis dar negrąžinti Lietuvos archyvai ir t. t. Žinoma, minėtos tarpusavio santykių problemos vargu ar galėjo būti interpretuojamos kaip grėsmės vienos ar kitos pusės nacionaliniam saugumui ir sulyginamos su kariuomenės išvedimo ar tranzito problemomis. Todėl nieko nuostabaus, jeigu dėl tokių problemų sprendimo šalys gali derėtis metų metus ir tuo pat metu išsaugoti stabilią tarpusavio santykių būklę.

Tačiau, žvelgiant į Lietuvos ir Rusijos santykius 1995–1996 m., susidaro įspūdis, kad LDDP vyriausybė, atlaikiusi 1993–1994 m. nuolat Lietuvos ir Rusijos santykiuose tvyrojusią įtampą ir pasiekusi svarbiausių problemų sureguliavimo, greito kitų klausimų sprendimo nutarė aktyviai nebesiekti. Sąlygiškai gausias minėtas tarpusavio santykių problemas buvo vengiama akcentuoti ar net kalbėti apie jas viešai. Buvo laikomasi nuostatos, kad reikia vengti santykių aštrinimo ir Rusiją žeidžiančių politinių deklaracijų. Tipišku tuometinės Lietuvos politikos Rusijos atžvilgiu pavyzdžiu gali būti 1995 m. lapkričio 8 d. Ministro Pirmininko A. Šleževičiaus pareiškimas, kurį jis padarė grįžęs iš nužudyto Izraelio premjero Y. Rabino laidotuvių, kur buvo trumpai susitikęs su Rusijos premjeru V. Černomyrdinu. Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas sakė, kad „Lietuva ir Rusija problemų neturi".

Tačiau pagrindinė savotiško štilio galutiniame Lietuvos ir Rusijos santykių sureguliavimo procese priežastis yra ne tiek pačios Lietuvos aktyvumo stoka, kiek apskritai akivaizdus Lietuvos užsienio politikos prioritetų posūkis į Vakarus ir iš to išplaukiančios pasekmės santykiams su Rusija. Laisvosios Europos radijo apžvalgininkas Kęstutis Girnius, vertindamas Lietuvos Prezidento nuveiktus darbus įpusėjus kadencijai 1995 m. rugpjūčio mėnesį, pastebėjo: „net ironiška, kad šalis, kadaise labiausiai pabrėžusi būtinybę neužrūstinti Maskvos, gerokai pralenkė kaimynes Latviją ir Estiją, bendradarbiaujant su NATO. Nepasisekė Prezidentui pagerinti ryšių su Maskva daugiausia dėl Rusijos nedraugiškos laikysenos. Santykiai yra korektiški, bet atsiribojimo procesas tiek įsibėgėjo, kad jo negalima sustabdyti."[31]

[31] GIRNIUS, K. K. Prezidento A. Brazausko kadencijos vidurys: laimėjimai ir netektys. *Atgimimas*, 1995, rugpjūčio 2.

Ryškiausiu Lietuvos užsienio politikos prioritetų posūkio į Vakarus įrodymu gali būti jau 1994 m. sausio 4 d. Lietuvos Prezidento A. M. Brazausko pasirašytas kreipimasis į NATO valstybes nares dėl Lietuvos pageidavimo įstoti į šią politinę-gynybinę organizaciją[32] ir 1995 m. birželio 12 d. Lietuvos Ministro Pirmininko A. Šleževičiaus pasirašyta Europos (Asociacijos) sutartis su Europos Sąjunga. Lietuvos ir Rusijos santykių kontekste eventuali Lietuvos, taip pat ir kitų Vidurio bei Rytų Europos valstybių narystė Europos Sąjungoje iš pradžių nekėlė Rusijos prieštaravimų, o pasipriešinimas galimam NATO išplėtimui per pastaruosius metus tapo nauju Rusijos užsienio politikos leitmotyvu ir neišvengiamai reikšmingai turėjo įtakos ir dvišaliams Lietuvos ir Rusijos santykiams.

Rusijos palankumą ir geranoriškumą greitai ir teigiamai spręsti įsisenėjusias dvišalių santykių problemas neabejotinai silpnino vienareikšmiška Lietuvos orientacija NATO narystės link. Apskritai, atsivėrusi NATO išsiplėtimo į Rytų Europą galimybė buvo sąlygiškai nauja ir gerokai netikėta ne tik Rusijai, bet ir pačiai Lietuvai problema. Dar dešimtmečio pradžioje, įsibėgėjant nacionaliniam išsivadavimo judėjimui, niekas Lietuvoje ir neįsivaizdavo, kad kada nors šis klausimas gali būti rimtai svarstomas. Rusija iš pradžių irgi akivaizdžiai nebuvo apsisprendusi, kokią poziciją ji turėtų užimti šiuo klausimu. Iki 1993 m. pabaigos ji, atrodo, net neprieštaravo NATO išplėtimo galimybei. 1993 m. rugpjūčio 26 d., lankydamasis Lenkijoje, Rusijos prezidentas B. Jelcinas pasakė, kad Rytų Europos šalys gali laisvai jungtis prie sąjungų, kurias laiko būtinomis[33]. Tai buvo savotiška oficiali vadinamosios *Brežnevo doktrinos* galiojimo pabaiga. Tačiau netrukus po B. Jelcino kalbos Varšuvoje oficialioji Rusijos pozicija pradėjo keistis. Imta teigti, kad NATO plėtimas neatitinka Rusijos interesų ir NATO kariuomenės priartėjimas prie Rusijos sienų gali sudaryti tiesioginę grėsmę Rusijai – NATO galės naudotis buvusių Rusijos sąjungininkų karine infrastruktūra, ir taip bus smarkiai pažeistos Rusijos gynybinės galimybės. Toks neigiamas Rusijos nusistatymas dėl NATO plėtimo grindžiamas ne tik kariniais, bet ir kitokiais įvairiausio pobūdžio argumentais. Tačiau už jų visų slypi akivaizdus noras išsaugoti savo įtaką Vidurio ir Rytų Europoje. Šiame regione tradiciškai visada dominavo Rusija, todėl visiškai natūralu, kad Rusija priešinsis bet kokiam bandymui išstumti ją iš Rytų Europos ir Baltijos regiono.

Pažymėtina ir tai, kad Rusija, iš esmės prieštaraudama NATO plėtrai, tuo pat metu atskirų Vidurio ir Rytų Europos valstybių atžvilgiu elgėsi skirtingai. Rusijos pasipriešinimas Vyšegrado šalių priėmimui į NATO buvo ne toks kategoriškas. Buvo tikimasi, kad Slovakija pati pakeis savo nuostatą stoti į NATO, o tuo atveju ir Vengrijos priėmimas pasidarytų problematiškas. Tuo tarpu Čekijos

[32] Letter of President of the Republic of Lithuania to NATO Secretary General, Mr. Manfred Wörner. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2000 / 1 (5), p. 236.

[33] Žr. PUSHKOV, A. K. A View from Russia. Iš SOMIN, J., ed. *NATO Enlargement: Opinions and Options*. Washington D. C., 1995, p. 123–143.

pozicija Rusijai ne tokia svarbi kaip Lenkijos. Taigi, nors Rusijos opozicija Vyšegrado valstybių narystei NATO buvo griežta (pavyzdžiui, teigiama, kad, Vidurio Europos šalis priėmus į NATO, Rusija nukreips į jas savo branduolinį ginklą[34]), tai Baltijos šalių stojimo į NATO galimybei prieštaraujama itin kategoriškai, kadangi buvusios SSRS teritorija (vadinasi, ir Baltijos valstybės), pasak tuometinio Rusijos užsienio reikalų ministro A. Kozyrevo, yra ypatinga „gyvybinių Rusijos interesų zona“[35]. Tai zonai žymėti Rusijoje net vartojamas specialus terminas *artimasis užsienis.*

Savaime suprantama, kad Lietuvai, kaip ir kitoms Baltijos valstybėms, kurios atsisakė jungtis į Nepriklausomų valstybių sandraugą, toks jos traktavimas buvo iš principo nepriimtinas. Ši principinė pozicija buvo patvirtinta ir paties Lietuvos užsienio politikos vadovo – Prezidento A. M. Brazausko interviu rusų užsienio politikos žurnalui „Международная жизнь“: „Mes norėtume matyti stabilią ir prognozuojamą Rusijos politiką, kurioje Baltijos šalių atžvilgiu nebūtų vartojamas terminas „artimasis užsienis“.“[36]

Rusijos deklaruojamos ypatingos teisės į buvusią Sovietų Sąjungos teritoriją (tarp jų ir į Baltijos valstybes) buvo vienas iš rimčiausių motyvų Lietuvai dar atkakliau siekti narystės NATO. Nors Lietuvos Respublikos Prezidento A. M. Brazausko pasirašytas kreipimasis į NATO valstybes nares dėl Lietuvos pageidavimo įstoti į šią organizaciją kurį laiką nesusilaukė teigiamo atsako, NATO šalys 1994 m. pradžioje Lietuvai, kaip ir kitoms Vidurio ir Rytų Europos valstybėms, vietoj visateisės narystės organizacijoje pasiūlė jungtis į bendradarbiavimo programą „Taikos partnerystė“ (angl. *Partnership for Peace – PfP*). Lietuva stengėsi maksimaliai išnaudoti jai suteiktas galimybes ir 1994–1995 m. tapo viena iš pačių aktyviausių šios programos dalyvių. Vis dėlto, visoms Vidurio ir Rytų Europos šalims įsijungus į *PfP* programą ir vėl suaktyvėjus diskusijoms dėl galimos NATO plėtros į Rytus, kovo pabaigoje – balandžio pradžioje įtampa Lietuvos ir Rusijos santykiuose vėl akivaizdžiai atsinaujino, nors 1995 m. pradžioje atrodė, kad, sureguliavus tranzito į Kaliningrado sritį problemą, Lietuvos santykiai su Rusija stabilizuosis ir normalizuosis.

Tikrą politinę audrą Lietuvoje sukėlė 1995 m. kovo 29 d. virš Vilniaus nedideliame aukštyje praskridę trys koviniai rusų sraigtasparniai. Remiantis 1992 m. priimtomis laikinosiomis taisyklėmis dėl naudojimosi Lietuvos oro erdve, kariniai Rusijos sraigtasparniai pagal išankstinį leidimą per Lietuvą galėjo skristi tik 400 metrų aukštyje. Tačiau kovo 29 d. pastebėti sraigtasparniai skrido visai ne pagal iš anksto nustatytą maršrutą, be to – dvigubai žemiau. Po Lietuvos pareigūnų reikalavimo pakilti į reikalaujamą aukštį sraigtasparniai nusileido

[34] SINKEVIČIUS, E. (pareng.) Nuomonės apie NATO išplėtimą. *Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos ir analizės skyriaus leidinys*, Nr. 39 (89), Vilnius, 1995, p. 5–6.

[35] KOZYREV, A. The New Russia and the Atlantic Alliance. *NATO Review,* 1993, Nr. 1, p. 3.

[36] БРАЗАУСКАС, А. Развод по-литовски и после. *Международная жизнь*, 1994, Nr. 4, p. 9.

dar šimtą metrų žemiau. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija į šį incidentą reagavo pasiųsdama Rusijai protesto notą, t. y. pagal standartinę diplomatinę procedūrą.

Įvykis susilaukė plataus politinio rezonanso, ir jam svarstyti opozicijos reikalavimu buvo sušauktas net specialus Seimo posėdis. Posėdyje dar kartą akivaizdžiai buvo pademonstruotos dvi skirtingos Lietuvos politinių jėgų orientacijos Rusijos atžvilgiu. Seimo posėdyje užsienio reikalų ministras P. Gylys, atsakydamas į parlamentarų klausimus, teigė nenorįs suteikti kovo 29 d. incidentui nei politinio, nei karinio atspalvio ir mano jį esant tiesiog aviaciniu chuliganizmu, – todėl ir buvo nuspręsta nusiųsti protesto notą Rusijai[37]. Tuo tarpu dešiniosios opozicijos lyderis V. Landsbergis vertino incidentą visiškai kitaip. Pasak jo, Rusijos lakūnų veiksmai – tai Rusijos karinio buvimo Lietuvoje demonstravimas; Rusijai negana to, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė kapituliavo, sutikusi netaikyti jai užsienio karinių krovinių vežimo taisyklių, tarsi Rusija būtų nebe užsienio valstybė. V. Landsbergio nuomone, silpna ir neori Lietuvos Respublikos Vyriausybė, besiguodžianti ydinga mažos valstybės filosofija, yra toliau žeminama[38].

Apskritai 1995 m. Rusijos pozicija NATO plėtros į Rytus ir eventualios Baltijos šalių narystės atžvilgiu darėsi vis labiau kategoriškesnė ir aštresnė, kartais įgaudavo net atvirų grasinimų pobūdį. Pavyzdžiui, 1995 m. rugsėjo 4 d. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pavaduotojas Sergejus Krylovas BNS korespondentui pareiškė, kad negali būti ir kalbos apie Baltijos šalių narystę NATO, priešingu atveju Rusija turės imtis atitinkamų ekonominių ir karinių priemonių. Vėliau buvo patikslinta, kad karinės priemonės suprantamos kaip Rusijos sienų apsaugos sustiprinimas. Tarp didžiausią politinį rezonansą sukėlusių įvykių šiame kontekste reiktų paminėti ir 1995 m. spalio 2 d. Rusijos laikraštyje „Сегодня“ paskelbtą dokumentą „Концептуальные положения стратегии противодействия внешним угрозам национальной безопасности Российской Федерации“. Jame teigiama, kad Rusija turi jėga priešintis NATO plėtimuisi į Rytus, o Baltijos šalių priėmimo į NATO sudėtį atveju Rusijos ginkluotosios pajėgos turės būti nedelsiant įvestos į Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorijas. Dokumente teigiama, kad Rusija turėtų teisę tai padaryti ir teisės, ir moralės požiūriu, nes Baltijos šalių priėmimas į NATO prilygtų Rusijos branduolinio ginklo dislokavimui Kuboje. Dokumento autoriai taip pat teigia, kad tokia akcija yra visiškai įgyvendinama, nes „analizė rodo, kad nė viena Vakarų valstybė nekariaus su Rusija dėl Baltijos valstybių. Ekonominės

[37] Apie Lietuvos Seimo svarstymus, skirtus Rusijos karinių sraigtasparnių skrydžiui virš Vilniaus. *Laisvosios Europos radijo pranešimas*, 1995, balandžio 5.

[38] *Ibid*.

sankcijos galimos, nors vargu ar galima laukti visuotinio prekybos uždraudimo, ypač turint omenyje tai, kad Rusija eksportuoja energijos šaltinius“[39].

Žinoma, tai nebuvo oficialus dokumentas, o tik Rusijos uždaro gynybinių tyrimų instituto raportas. Šio dokumento paskirtis labai neaiški. Pagal vieną versiją, jis buvo paruoštas Rusijos Federacijos Saugumo tarybos užsakymu, pagal kitą – Rusijos Federacijos gynybos ministerijai ir galėjo būti panaudotas kaip šalies gynybos doktrinos projektas, pagal trečią – dokumentas sukurtas pačių instituto narių iniciatyva. Oficialioji Rusijos politinė vadovybė nuo šio dokumento atsiribojo, tačiau bet kuriuo atveju jis sukėlė atitinkamą diplomatinį rezonansą ir po gana ilgo laiko tarpo akivaizdžiai parodė, kokių potencialių grėsmių Baltijos valstybėms gali kilti iš Rusijos pusės – jame atvirai kalbama apie eventualią Baltijos valstybių okupaciją.

Tuo tarpu oficialus Lietuvos atsakas į vis kategoriškiau prieš NATO plėtrą pasisakančios Rusijos veiksmus ar pareiškimus visada buvo labai santūrus. Tik opozicijos lyderis V. Landsbergis į kiekvieną Rusijos akibrokštą reaguodavo labai operatyviai ir kategoriškai. Pavyzdžiui, komentuodamas 1995 m. rugsėjo 4 d. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pavaduotojo S. Krylovo pareiškimą jis pasakė, kad „Rusijos pareigūnas kalba kaip pasaulio šeimininkas, kuris draudžia Vakarams net svarstyti Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių galimybes tapti NATO narėmis. Tai iššūkis ne tik Baltijos valstybių suverenumui, bet ir Vakarams.“[40] Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Prezidento patarėjo užsienio politikos klausimais Justo Vinco Paleckio nuomone, artėjant rinkimams Rusijoje, tokių ir panašių pareiškimų galima laukti ir daugiau. Pasak J. V. Paleckio, „mes tik galime konstatuoti visišką pozicijų nesutapimą, nes Lietuva ir toliau sieks narystės NATO organizacijoje“[41]. Prezidento patarėjas savo nuostatas Rusijos kategoriškų pareiškimų dėl eventualios Lietuvos narystės NATO atžvilgiu buvo suformulavęs dar balandžio mėnesį interviu laikraščiui „Diena“, kur teigė, kad į Rusijos akibrokštus reikia reaguoti ramiai, nes šios šalies politikus, ko gero, tebeveikia senas stereotipas traktuoti NATO kaip priešininką. Lietuva, jo nuomone, nuosekliai siekdama narystės NATO ir tuo pat metu palaikydama draugiškus santykius su Rusija, netgi galėtų prisidėti prie to, kad padėtų Rusijai tokio stereotipo atsikratyti. Pasak J. V. Paleckio, „Lietuvos politika nesikeičia“[42].

1996 m. spalio mėnesį įvykę Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai vėl į valdžią sugrąžino tas politines jėgas, kurios valdė Lietuvą nuo 1990 iki 1992 m. Parlamentui vėl pradėjo vadovauti V. Landsbergis, o Lietuvos Respublikos užsienio

[39] Сотрудники специнститута предлагают России противостоять НАТО и США. *Литовский курьер*, 1995, spalis, Nr. 35.

[40] Rusija ir Lietuvos narystė Šiaurės Atlanto santarvėje. *Laisvosios Europos radijo pranešimas*, 1995, rugsėjo 4.

[41] *Ibid.*

[42] Žr. Justas Paleckis: Lietuvos politika nesikeičia. *Diena*, 1995, balandžio 5.

reikalų ministru vėl tapo Algirdas Saudargas. Nors užsienio politikos srityje naujoji valdžia pagrindinį dėmesį sutelkė į NATO reikalus, tačiau kiek netikėtai ėmėsi santykių su Rusija suaktyvinimo iniciatyvos. Neabejotinai daug kam Rusijoje Sąjūdžio valdymo laikotarpis ir V. Landsbergio vaidmuo tuometinėje užsienio politikoje asocijuojasi su griežta, nenuolaidžia ir netgi provokuojančia Lietuvos laikysena Rusijos atžvilgiu. Todėl buvo tikimasi, kad konservatorių pergalė rinkimuose ir V. Landsbergio sugrįžimas į užsienio politiką turėtų paaštrinti Lietuvos ir Rusijos santykius. Tačiau konservatoriai, matyt, gerai tai suvokdami, savo veiklą užsienio politikos srityje pradėjo kaip tik nuo vadinamojo „antirusiško" įvaizdžio griovimo. 1996 m. lapkričio mėnesį ką tik laimėjusi rinkimus konservatorių partija suorganizavo konferenciją „Lietuvos ir Rusijos santykių tolesnio plėtojimo perspektyvos", į kurią buvo pakviesti demokratinių pažiūrų Rusijos Valstybės Dūmos deputatai Galina Starovoitova, Konstantinas Borovojus, Vladimiras Šumeika, Rusijos humanitarinio universiteto rektorius Jurijus Afanasjevas, taip pat kiti mokslininkai, Rusijos vykdomosios valdžios, Kaliningrado srities gubernatoriaus atstovai. Žinoma, konferencijoje dalyvavo ne visų Rusijos politinių jėgų atstovai (pavyzdžiui, nebuvo Valstybės Dūmą kontroliuojančių komunistų), tačiau tai tik rodo, kad Seimo rinkimų nugalėtojai linkę žvelgti į Rusiją ne kaip į nekintamą ir apriorišką imperialistinę valstybę, bet kaip į šalį, turinčią politinių jėgų, su kuriomis galima užmegzti dialogą.

Ypatingą konservatorių dėmesį santykių su Rusija perspektyvoms rodo ne tik minėta konferencija, bet ir kiti faktai. Pavyzdžiui, tuoj po rinkimų konservatorių lyderis ir tuomet dar tik galimas kandidatas į Ministro Pirmininko postą Gediminas Vagnorius 1996 m. lapkričio 6 d. Šilutėje neoficialiai susitiko su naujuoju Kaliningrado srities gubernatoriumi Leonidu Gorbenka. Per susitikimą „buvo pareikšti ketinimai plėtoti ekonominius ryšius, steigti bendrus pramonės ir prekybos rūmus, nes abi šalys turi palankių partnerių savybių"[43]. Reikėtų paminėti ir Arkadijaus Volskio vadovaujamos Rusijos verslininkų delegacijos vizitą į Lietuvą 1997 m. sausio mėnesį. Delegacija buvo priimta aukščiausiu valstybiniu lygiu (kažkodėl jos vizitą organizavo naujai įsteigta Europos reikalų ministerija). Į šiuos faktus labai įdomiai reagavo opozicija. LDDP lyderis Česlovas Juršėnas spaudos konferencijoje gyrė konservatorius už jų „normalėjantį požiūrį į Rusiją", sakė, kad kai LDDP buvo valdžioje, taip pat buvo mėginta palaikyti gerus santykius su Rusija, „tačiau tai buvo daroma nepakankamai gerai", nes visuomet trukdžiusi konservatorių kritika. Pasak Č. Juršėno, dabartinis konservatorių valdžios požiūris į Rusiją yra LDDP vykdytos politikos tąsa[44].

Tačiau panašu į tai, kad naujos Lietuvos valdančiųjų iniciatyvos didelio poveikio ir įspūdžio Rusijos vykdomajai valdžiai nepadarė. Kol sprendimas dėl

[43] Kaliningrado srities vadovas lankėsi Šilutėje. ELTA, 1996, lapkričio 7.

[44] Česlovas Juršėnas džiaugiasi konservatorių santykiais su Volskiu. *Lietuvos aidas*, 1997, sausio 28.

NATO plėtros į Baltijos jūros regioną nebuvo priimtas, Rusija ir toliau laikė savo pareiga imtis visų priemonių, kad toks scenarijus niekada netaptų realybe. 1995–1996 m. buvo intensyvios diplomatijos laikotarpis, kai ne tik trys Vidurio Europos šalys – Lenkija, Čekija ir Vengrija, – bet ir Baltijos valstybės bei Rumunija ir Slovėnija tikėjosi gauti pakvietimą deryboms. O Rusija vykdė intensyvią diplomatinę kampaniją prieš NATO plėtimą. Tiesa, Rusija nė nebandė rimtai tiesiogiai paveikti Baltijos šalių politinių vadovybių nuostatų, bet pirmiausia ėmėsi tikslingų žingsnių, kuriais siekė iš principo sukompromituoti pačią Lietuvos ir kitų Baltijos šalių narystės idėją NATO valstybių akyse. Rusija stengėsi Vakarams įteigti nuomonę, kad Baltijos šalys iš principo nėra tinkamos narystei Aljanse. Be jau minėto 1995 m. kovo 29 d. incidento su koviniais rusų sraigtasparniais virš Vilniaus, reikėtų prisiminti ir kitus tarsi netyčinius Baltijos valstybių teritorijos arba oro erdvės pažeidimus, taip pat nusistatymą blokuoti tarpvalstybinių sienų delimitavimo klausimą ir nuolat reikšti nepasitenkinimą Kaliningrado karinio tranzito sąlygomis. Kartu buvo tarsi norima parodyti, kad Lietuva ir kitos Baltijos šalys yra probleminės valstybės ir, tapusios NATO narėmis, į šias problemas neišvengiamai įveltų visą Aljansą.

Iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad šios Rusijos pastangos atnešė norimą rezultatą. 1997 m. liepą Madrido viršūnių susitikime tik Lenkija, Čekija ir Vengrija buvo pakviestos pradėti derybas dėl stojimo į NATO. Tačiau sunku pasakyti, kiek tokiam sprendimui turėjo reikšmės nuolatinis ir nuoseklus Rusijos prieštaravimas Baltijos šalių priėmimui ir kiek čia lėmė pačių NATO valstybių neapsisprendimas. Bet šiaip ar taip, NATO viršūnių susitikimo Madrido deklaracijoje Baltijos šalys nebuvo visiškai pamirštos. Deklaracijoje buvo pažymėta, kad „kartu mes pripažįstame siekiančių narystės Baltijos regiono valstybių pažangą stiprinant stabilumą ir plėtojant bendradarbiavimą.“[45] Tai buvo pakankamai aiškus signalas, kad pirmoji NATO plėtros banga nebūtinai turi būti ir paskutinė. Nors, savaime suprantama, tada dar niekas iki galo nebuvo aišku.

5. Atnaujinta Rusijos politika Baltijos šalių atžvilgiu

Aplinkybė, kad 1997 m. Baltijos šalys liko nepakviestos prisijungti prie NATO, netruko sugeneruoti įvairiausių pasiūlymų, idėjų ir svarstymų, kaip kitaip galėtų būti sureguliuotas Baltijos šalių saugumo klausimas ir kartu viso Baltijos jūros regiono saugumo režimas, laikinai arba galbūt net visam laikui Baltijos šalis paliekant už NATO ribų. Tai taip pat pastebimai paskatino ir pačią Rusiją pradėti keisti savo taktiką Baltijos šalių atžvilgiu. Pirmasis ženklas, kad Rusija nusprendė, jog atėjo laikas jai perimti iniciatyvą, nutraukti Baltijos valstybių ignoravimą ir pradėti vykdyti aktyvesnę politiką jų atžvilgiu, buvo reikšmingas

[45] *Madrid Declaration on Euro–Atlantic Security and Cooperation*. NATO Summit, Madrid, 1997, liepos 8–9. Prieiga per internetą: http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm, 2021-05-08.

faktas, kad pagaliau iš mirties taško pajudėjo jau pusketvirtų metų vykstančios Lietuvos ir Rusijos derybos dėl valstybės sienos.

1997 m. sausį jau buvo suderinta 90 proc. sausumos sienos linijos ir beliko susitarti dėl sienos ruožų, einančių per Vištyčio ežerą, Nemuno žiotis ir Kuršių marias. Tas buvo padaryta iki spalio mėnesį numatyto oficialaus Lietuvos Respublikos Prezidento A. M. Brazausko vizito į Maskvą, kur pagaliau ir buvo pasirašytos dvi sutartys: dėl valstybinės sienos ir dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo Baltijos jūroje atskyrimo. Savaime suprantama, šis Maskvos žingsnis buvo padarytas ne siekiant galiausiai normalizuoti santykius su Lietuva, bet visų pirma norint parodyti Rusijos geranoriškumą ir mainais už tai gauti Lietuvos sutikimą atsisakyti NATO narystės planų ir priimti Rusijos siūlomas saugumo garantijas.

Kad Rusijos politikoje Lietuvos atžvilgiu prasidėjo reikšmingas posūkis, jau visiškai akivaizdžiai rodė 1997 m. rudenį parengtas ir spaudai „nutekintas" Rusijos užsienio ir gynybos politikos tarybos pranešimas „Россия и Прибалтика". Matyt, siekiant atitinkamai nuteikti ir Lietuvos viešąją nuomonę, šio dokumento kopija buvo perduota ir dienraščiui „Lietuvos rytas", kuris paskelbė pagrindines dokumento mintis. Šiame dokumente Rusijos ekspertų taryba pritarė „pozityviai Rusijos ir Baltijos šalių darbotvarkei", nors dar neseniai Baltijos valstybės buvo traktuojamos kaip artimasis užsienis, kuriame rusakalbių interesai gali būti ginami ne tik politinėmis priemonėmis, bet ir karine jėga. Jame buvo suformuluotas pragmatiškas požiūris į Baltijos šalis ir aiškiai įvardyti Rusijos interesai. Dokumente sakoma, kad „NATO plėtros į Rytus ir aktyvių Lietuvos, Latvijos ir Estijos pastangų patekti į antrąjį pakvietimo raundą kontekste Rusijos santykiai su Baltijos valstybėmis įgauna ypatingą reikšmę". Todėl siūloma keisti padėtį, kai nėra pozityvios Rusijos ir Baltijos šalių santykių plėtojimo programos. Iki šiol buvusius stagnacinius ar net priešiškus Rusijos ir Baltijos valstybių santykius turėtų keisti pozityvi politika. Autorių nuomone, Rusija turėtų pasiūlyti Baltijos valstybėms „pagarbų dialogą saugumo klausimais" ir pristatyti savus regiono saugumo užtikrinimo būdus[46].

Netrukus, 1997 m. rugsėjo 22 d., tas pačias idėjas jau iškėlė ir Rusijos užsienio reikalų ministras Jevgenijus Primakovas, 1996 m. šiame poste pakeitęs A. Kozyrevą. J. Primakovas, kalbėdamas Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje, jau oficialiai pareiškė, kad Rusija yra suinteresuota Baltijos šalių stabilumu ir norėtų užtikrinti jų saugumą. Pasak jo, Rusija galėtų įsipareigoti garantuoti Baltijos šalių saugumą, abiem pusėms pasirašius gerų kaimyninių santykių sutartis. Ministro manymu, tokios sutartys galėtų išaugti į regioninio saugumo paktą.

[46] GAIŽAUSKAITĖ, V. Karingas Maskvos tonas keičiasi, interesai – lieka. Į Vakarus nusitaikiusias tris Baltijos valstybes Rusija bandys išlaikyti savo įtakoje. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 22.

Žinoma, būtų neteisinga nuvertinti Rusijos pastangas užmegzti tiesioginį dialogą dėl saugumo klausimų su Lietuva ir kitomis Baltijos šalimis. Tai, be abejo, galėjo būti ir pozityvus žingsnis, jeigu šis pasiūlymas nebūtų buvęs akivaizdžiai pavėluotas ir iš tikrųjų nenuoširdus, nes, šiaip ar taip, jis vis tiek buvo orientuotas ne tiek į santykių su Baltijos šalimis normalizavimą, kiek į siekį ateityje užblokuoti tikėtiną šių šalių narystę NATO. Todėl oficiali Lietuvos reakcija buvo vienareikšmiškai neigiama. Į 1997 m. rugsėjo 23 d. Jungtinėse Tautose Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro J. Primakovo pareikštą Rusijos pageidavimą garantuoti Baltijos regiono saugumą narystei NATO alternatyviomis priemonėmis iš karto reagavo Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras A. Saudargas. Kitą dieną kalbėdamas Generalinės Asamblėjos sesijoje jis pareiškė, kad J. Primakovo Baltijos regionui siūlomas saugumo modelis Lietuvai nėra priimtinas. Jis sakė, kad „mūsų planuose transatlantinei integracijai skirto pakaitalo kūrimas nenumatytas.“[47] Ši mintis buvo pakartota ir 1997 m. spalio 30 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos pareiškime dėl Rusijos pasiūlymo suteikti Baltijos valstybėms vienašales saugumo garantijas, pasirašant su jomis teisiškai įpareigojantį tarptautinį susitarimą arba daugiašalį regioninį saugumo ir stabilumo paktą. „Nei vienašalės saugumo garantijos, įteisintos tarptautiniu susitarimu, nei regioniniai saugumo paktai negali užtikrinti Europos, taip pat ir Lietuvos, saugumo. Lietuvos požiūriu saugumo ir stabilumo erdvę Europoje išplės Baltijos valstybių integracija į Europos Sąjungą bei NATO“[48], – tvirtinama Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos dokumente.

Be abejonės, šis pareiškimas Rusijoje buvo išgirstas, tačiau Rusijos diplomatija rankų nenuleido, tikėdamasis sužaisti su Lietuvoje susiklosčiusia kohabitacijos situacija, kai valstybės vadovo – Lietuvos Respublikos Prezidento – postas priklausė valdančiosios daugumos politiniam oponentui ir buvusiam LDDP lyderiui A. M. Brazauskui. Neilgai trukus Maskvos pasiūlymas buvo pateiktas Lietuvos Respublikos Prezidentui jo oficialaus vizito Maskvoje metu tų pačių metų spalio mėnesį.

Tai buvo labai svarbus vizitas – pirmas Baltijos valstybės vadovo vizitas į Maskvą po SSRS suirimo, kurio metu turėjo būti pasirašyta ilgai derinta ir labai svarbi šalių sutartis dėl valstybinės sienos delimitavimo bei išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo Baltijos jūroje atribojimo. Lietuva pirmoji iš visų buvusių sovietinių respublikų tokią sutartį suderėjo.

Tuo pat metu vizitas buvo sudėtingas ir prieštaringas, nes Rusijos pusės laikysena buvo gana dviprasmiška. Pasak Rusijos laikraščio „Независимая газета“, akibrokštas buvo tai, kad Lietuvos Prezidentą oro uoste pasitiko ne aukšti pareigūnai, o Rusijos prezidento administracijos protokolo valdybos viršininko

[47] ALKSNINIS, G. A. Saudargas atmetė Maskvos pasiūlymus. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 26.
[48] Rusijos garantijos negali užtikrinti Lietuvos saugumo. ELTA, 1997, spalio 30.

pavaduotojas. Kita vertus, priėmimas Kremliuje buvo šiltas ir suplanuotas sutarties pasirašymas vyko sklandžiai. Tačiau kartu Rusijos pusė Lietuvos pusei paruošė pagrindinę staigmeną. Pasak dienraščio „Lietuvos rytas", „B. Jelcino pareiškimas, kad Rusija yra Lietuvos ir kitų Baltijos šalių saugumo garantas ir net pasirengusi jas ginti nuo užpuolikų, trumpam išmušė iš vėžių A. Brazauską."[49] B. Jelcinas sakė, kad Lietuvos nelaukia jokie netikėtumai iš Rusijos. „O jeigu Lietuvai kils bet koks pavojus, ta valstybė turės reikalą su mumis." Maža to, B. Jelcinas neapsiribojo žodiniu pareiškimu ir įteikė A. M. Brazauskui pasirašytą pareiškimą, kuris taip pat turėjo būti persiųstas Latvijos ir Estijos prezidentams. Vėliau surengtoje trumpoje spaudos konferencijoje prezidentas B. Jelcinas neatsakė, kurios šalys, jo nuomone, grasina Lietuvos saugumui: „Aš to nežinau, tą geriau žino Prezidentas Algirdas Brazauskas. Mes saugosime nuo bet ko, nuo ko paprašys Lietuvos vadovybė."[50]

Rusijos prezidento pareiškimo tekste, kuris, beje, Lietuvoje taip ir nebuvo paviešintas, tvirtinama, kad Rusija suinteresuota savo Baltijos kaimynų saugumu ir stabilumu, nes ji, be viso kito, suinteresuota ir tuo, kad Baltijos šalyse gyvenantys rusai turėtų taikų ir ramų gyvenimą; kad Rusija Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes traktuoja kaip kaimynines šalis, su kurioms nori turėti kuo glaudesnius ekonominius, prekybinius, transporto, energetikos ir kitus ryšius. Todėl Rusija yra pasiruošusi suteikti Baltijos šalims arba vienašališkas saugumo garantijas, kurios galbūt dar galėtų būti sutvirtintos kitų šalių prisijungimu arba regioniniu saugumo paktu ir pasitikėjimo stiprinimo priemonėmis[51].

Be abejonės, net ir „neginkluota akimi" šiame iš pirmo žvilgsnio nepriekaištingame pareiškime iš tikrųjų glūdėjo diplomatinė gudrybė tokiu būdu įsitraukti į Baltijos valstybių saugumo politikos reikalus ir vaidinti juose jeigu ne lemiamą, tai bent svarų vaidmenį. A. M. Brazauskui teko iš tiesų keblus uždavinys įvertinti ir atitinkamai reaguoti į šį kontraversišką pareiškimą – gražiai atsisakyti nuo dar mandagiai, bet vis dėlto gana primygtinai siūlomos paslaugos.

Turint galvoje istorinę Lietuvos patirtį su kartą jau gautomis Sovietų Sąjungos garantijomis 1939 m. ir šalies strateginį apsisprendimą siekti saugumo integruojantis į NATO ir Europos Sąjungą, šis Rusijos siūlymas buvo iš principo nepriimtinas. Kita vertus, gerų kaimyninių santykių palaikymas, pagarbos partneriui demonstravimas, šilti santykiai su Rusijos prezidentu B. Jelcinu, tiesioginį, atvirą ir kategorišką siūlymo atmetimą darė labai keblų. Sprendžiant iš spaudos pranešimų, A. M. Brazauskas „išsisuko" pasirinkęs diplomatišką nutylėjimą.

[49] Laiko ženklai. *Lietuvos rytas*, 1997, spalio 28.

[50] BNS, LA. Lietuva ir Rusija pasirašė sienos sutartį. *Lietuvos aidas*, 1997, spalio 25.

[51] Президент Российской Федерации. Заявление Президента Российской Федерации по вопросу о гарантиях безопасности стран Балтии и мерах укрепления доверия в отношениях между ними и Россией. Октябрь 1997 (визит А. Бразаускаса в Россию). *Дипломатический вестник*, 1997, gruodis, Nr. 12, p. 19–20.

Jis spaudos konferencijoje neatsakė, kaip vertina Rusijos pasiūlymą. Pasak jo, saugumas yra „kiekvienos valstybės dienotvarkėje, o Lietuva, kaip ir kitos valstybės, daug šiame amžiuje prisikentėjo“[52]. Vėliau jau Lietuvoje komentuodamas spaudos konferencijoje viso vizito rezultatus Lietuvos vadovas sakė, kad B. Jelcino pareiškimo dėl Rusijos saugumo garantijų Lietuvai forma buvusi netikėta. „Negaliu pasakyti, kaip toliau elgsimės, tačiau toks pasiūlymas negali būti užmirštas.“ A. M. Brazauskas pabrėžė, kad Rusijos vadovo pareiškime minimos formuluotės nereiškia, kad Lietuva atsisako užsienio politikos krypčių – narystės Europos Sąjungoje ir NATO. „Mes ieškome saugumo garantijų ne tik iš Vakarų, bet ir iš Rytų kaimynų. Tai yra natūralu ir logiška.“[53] A. M. Brazauskas pareiškė nemanąs, kad turi būti tuojau pat atmestas B. Jelcino pasiūlymas, „neįsigilinus į jo esmę ir nepanagrinėjus pasekmių“. Ta proga A. M. Brazauskas kartu kritiškai komentavo savo politinius oponentus, kurie priekaištavo jam dėl pernelyg nuosaikios reakcijos į Rusijos siūlymą: „Kai kurie Lietuvos politikai jau sugebėjo vienu rankos mostu atmesti Rusijos vadovo pareiškimą, net dorai nežinodami, apie ką jame rašoma“, ir pridūrė, kad jam „toks požiūris į politiką nepriimtinas“[54]. Galiausiai A. M. Brazauskas atkreipė dėmesį į tai, kad pareiškimas adresuotas visiems Baltijos šalių prezidentams, todėl artimiausiu laiku bus susitikta su Latvijos ir Estijos vadovais ir apsvarstytas Rusijos siūlymas.

Taip A. M. Brazauskas dorojosi su ganėtinai sudėtingu uždaviniu – iš vienos pusės išlaikyti ir demonstruoti pagarbų požiūrį į Rusiją, pripažinti jos svarbą ir įtaką. Ir tuo pat metu iš kitos pusės išvengti siūlomų „dovanų“. Kaip galima matyti, A. M. Brazausko kalbėjime girdimos kompromiso gaidelės, tačiau sprendimas nukeliamas, išmoningai pasinaudota ta aplinkybe, kad tai pasiūlymas ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Baltijos šalims. Taip atsirado galimybė galutinį atsakymą vilkinti ir galiausiai visiškai „nureikšminti“, kad būtų išvengta atviro ir tiesioginio Rusijos siūlomų paslaugų „atmetimo“. Tarsi mainais A. M. Brazauskas akcentavo ekonominio bendradarbiavimo svarbą ir nuolat pabrėždavo, koks svarbus ekonominis partneris Lietuvai yra Rusija.

Mandagi, bet vis dėlto principingai neigiama Lietuvos pozicija dėl Rusijos siūlomų saugumo garantijų savaime suprantama – tai negalėjo neturėti neigiamos įtakos tolesnei dvišalių Lietuvos ir Rusijos santykių raidai. 1996–1997 m. Rusijos iniciatyva pasireiškęs savotiškas Rusijos ir Lietuvos santykių „perkrovimo“ bandymas pasibaigė nesėkme. Todėl šalių santykiai netruko vėl grįžti į įprastesnį šaltų, formalių ir netgi nedraugiškų santykių registrą.

Tai, kad santykiai stipriai atšalo, patvirtino netikėtai paviešinta Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos pozicija. Pasak šios ministerijos, Sovietų

[52] BNS, LA. Lietuva ir Rusija pasirašė sienos sutartį. *Lietuvos aidas*, 1997, spalio 25.

[53] SAKALAUSKAITĖ, R. Kol Vakarai lūkuriuoja, Rytai atsigręžia į Lietuvą. Atverdama rinką Lietuvai Rusija siūlė ir neprašytas saugumo garantijas. *Lietuvos rytas*, 1997, spalio 27.

[54] A. Brazauskas: sutartis lėmė ir gera B. Jelcino valia. *Lietuvos rytas*, 1997, spalio 28.

Sąjunga niekada nebuvo okupavusi ar aneksavusi Baltijos valstybių. Rusijos Valstybės Dūmos vicepirmininkas Sergejus Baburinas šiuo klausimu buvo nusiuntęs Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijai paklausimą. Ir štai 1998 m. sausio 8 d. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija savo atsakyme S. Baburinui patvirtino, kad, užėmus Baltijos šalis 1940 m., tarptautinė teisė nebuvo pažeista, nes iki karo tarptautinėje teisėje nebuvo straipsnio, draudžiančio kitoms valstybėms grasinti jėga. Pasak Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos, grasinimas jėga tapo tarptautinės teisės pažeidimu tik priėmus Jungtinių Tautų Chartiją[55]. Kaip žinoma, tai stipriai kirtosi su 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos ir Rusijos sutartyje užfiksuoto oficialaus Lietuvos aneksijos pripažinimo faktu.

Neilgai trukus atsirado akivaizdžių požymių, kad Rusijos Valstybės Dūma, ko gero, taip ir neratifikuos 1997 m. spalį pasirašytos sutarties dėl valstybinės sienos. Nors 1998 m. vasarį Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas V. Landsbergis su darbo vizitu lankęsis Rusijos parlamente reiškė viltį, kad iki vasaros ši procesas bus baigtas[56], bet, kaip parodė tolesni įvykiai, šios viltys neturėjo jokio pagrindo ir sutartis Rusijos Valstybės Dūma nebuvo ratifikuota dar penkerius metus, tas buvo padaryta vėlgi tik dėl išorinių tarptautinių veiksnių, konkrečiai – Europos Sąjungos spaudimo.

Apskritai, 1997 m. nutrūkus Rusijos ir Lietuvos dialogui dėl saugumo ir kitų principinių didžiosios politikos klausimų, galima sakyti, kad praktiškai jis daugiau niekada nebuvo atnaujintas. Per paskutinius kelerius metus iki Lietuvos pakvietimo stoti 2002 m. į NATO ir Europos Sąjungą Lietuvos ir Rusijos santykiuose nebeįvyko reikšmingų, praktinių padarinių turėjusių įvykių. Atsiribojimo ir vienas kito interesų ignoravimo procesas tik spartėjo, kontaktai ir bendradarbiavimas tevyko (ir tai nelabai reguliariai) „kasdieniškos“ politikos lygmenyje. Viena vertus, tai lėmė, kad šalys tiesiog buvo pernelyg užsiėmusios savo vidaus problemomis. Lietuva, stengdamasi bent iš dalies kompensuoti kol kas nepasiektą narystę NATO, aktyviai ir kuo daugiau dalyvaudama *PfP* programoje siekė parodyti, kad ji nėra vien tiktai saugumo „vartotoja“, bet gali būti naudinga visam Aljansui. Baltijos šalių taikdariai dalyvavo misijoje Bosnijoje, kurią, vadovaujant JAV ir NATO, vykdė drauge su švedais, suomiais, lenkais ir netgi rusais. Visos trys šalys taip pat dalyvavo NATO vykdomame planavimo ir peržiūros procese, kuriuo buvo siekiama plėtoti šalių partnerių ir Aljanso narių karinių pajėgų sąveikumą ir atvirumą.

Savo ruožtu ir Rusija 1998–1999 m. akivaizdžiai pasinėrė į vidaus politikos problemas. 1998 m. šalį ištiko didelė finansinė ekonominė krizė, o politinę areną krėtė prezidento B. Jelcino inicijuojami vyriausybės vadovų pasikeitimai, 1999 m. Rusijos vyriausybė vėl atnaujino karą Čečėnijoje, galiausiai ir pats

[55] Sovietų Sąjunga nebuvo okupavusi Baltijos šalių, tvirtina Rusija. BNS, 1998, sausio 19.

[56] Seimo pirmininkas tikisi, kad iki vasaros bus išspręstas sienų sutarties su Rusija ratifikavimo klausimas. BNS, 1998, vasario 20.

B. Jelcinas 2000 m. išvakarėse netikėtai, kaip jam tapo įprasta, pareiškė atsistatydinąs. Todėl 2000 m. kovą turėjo įvykti ir priešlaikiniai naujo Rusijos Federacijos prezidento rinkimai.

6. Pareiškimų „karai"

Iš savotiško Lietuvos ir Rusijos santykių atmosferoje įsivyravusio „štilio" kiek nelauktai išsiskyrė ir gerokai šalių santykius paaštrino 2000 m. birželį Seimo Pirmininko V. Landsbergio inicijuotas įstatymo projektas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. Nors įstatymo dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo priėmimą lydėjo smarkios diskusijos, už įstatymą balsavo 68 parlamentarai, prieš – nė vieno, susilaikė 13. Įstatymas įpareigojo Vyriausybę siekti, kad Rusija atlygintų okupacijos padarytus nuostolius[57].

Be abejonės, galima sutikti su įstatymo iniciatoriaus argumentu, kad toks įstatymas reikalingas, nes „suvereni valstybė negali nepasakyti tokių dalykų iki galo, būgštaudama, nuolankaudama ar pataikaudama savo buvusiam skriaudėjui"[58]. Bet, tiesą sakant, ši problema jau buvo iškelta seniai. Dar 1992 m. birželio 14 d. referendume Lietuvos piliečiai pritarė nuostatai reikalauti okupacijos žalos atlyginimo. Pagaliau 1993 m. derėdamasi dėl Rusijos kariuomenės išvedimo sutarties Lietuva irgi kėlė šį klausimą. Tačiau, kaip žinoma, Rusijos kariuomenė išėjo taip ir nesudarius politinio susitarimo ar tuo labiau susitarus dėl žalos atlyginimo. Tačiau vėliau LDDP vyriausybės šią problemą „užšaldė" ir santykiuose su Rusija jos praktiškai neakcentavo, matyt, aiškiai suvokdamos, kad tikėtis sėkmingo šios problemos sprendimo neverta. Todėl šio klausimo iškėlimas ir suaktualinimas galėtų būti visiškai suprantamas. Antra vertus, vis dėlto taip ir liko neatsakyta į klausimą, kodėl tuometinė konservatorių ir krikščionių demokratų dauguma Seime, kuri paprastai visada pasižymėjo griežtesne laikysena Rusijos atžvilgiu, šią problemą iškėlė ne 1996 m., savo kadencijos pradžioje, bet tik 2000 m., t. y. pačioje savo kadencijos pabaigoje, kai tų pačių metų rudenį turėjo vykti naujo Seimo rinkimai.

Vertinant praktinius tokio įstatymo priėmimo padarinius Lietuvos ir Rusijos santykiams galima teigti, kad iš esmės šis įstatymas tarsi užbrėžė aiškią ribą, nuo kurios jau labai kategoriškai išsiskyrė oficialios Lietuvos ir Rusijos istorinių 1939–1940 m. įvykių interpretacijos. Nors Rusija ir anksčiau bandė vienu ar kitu pretekstu tvirtinti, kad Sovietų Sąjunga iš tiesų niekuomet neokupavo ir neaneksavo Baltijos šalių, dabar ši pozicija tapo vienareikšmiškai kategoriška. Reaguodama į Seime svarstomą įstatymo projektą, 2000 m. birželio 9 d. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija išplatino pareiškimą. Jame pažymima,

[57] Žr. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. VIII-1727 „Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo". *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 52-1486.

[58] Seimas įpareigojo Vyriausybę siekti okupacijos žalos atlyginimo iš Rusijos. BNS, 2000, birželio 13.

kad „klaidinga Lietuvos įjungimą į SSRS vertinti kaip vienašalį pastarosios aktą“, o tvirtinimai apie Sovietų Sąjungos įvykdytą Lietuvos „okupaciją“ ir „aneksiją“ ignoruoja politinę, istorinę ir teisinę realybę, todėl yra nepagrįsti. „Lietuvos Seimo „iniciatyva“ skatina prisiminti dar vieną faktą: nors, atsisakydama tapti buvusios SSRS teisių perėmėja, Lietuva nenustoja naudotis sovietiniu periodu su federalinių išteklių pagalba sukurtais resursais – žemės ūkio, pramoniniais, moksliniais ir kitais“[59]. Žinoma, tokie tvirtinimai neliko be Lietuvos atsako. Kitą dieną Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija išreiškė nuostabą dėl tokios 1940 m. įvykių interpretacijos.

Pagaliau jau po to, kai įstatymas Seime vis dėlto buvo priimtas, tarp Lietuvos ir Rusijos prasidėjo tikras „pareiškimų karas“. Neįvardyti Rusijos diplomatiniai šaltiniai agentūrai „Interfax“ teigė, jog „visiškai galimas dalykas, kad po nedraugiško Lietuvos žingsnio dvišalės sutarties dėl sienos ratifikavimas Rusijos Valstybės Dūmoje gali būti atidėtas nenustatytam laikui“. Šaltiniai taip pat priminė, kad dėl Seimo priimto SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymo Rusijos Valstybės Dūmos delegacija atšaukė savo vizitą į Vilnių, kuris buvo numatytas 2000 m. birželio 12 d.[60] Lietuvos parlamento sprendimą Rusijos Federacijos Tarybos pirmininkas Jegoras Strojevas įvertino kaip „užkietėjusį nacionalizmą ir ekstremizmą, kuris neleistinas prieš tokią kaimynę, kokia yra Lietuvai Rusija“[61]. Savo ruožtu viena iš Lietuvos konservatorių lyderių, Seimo Pirmininko pavaduotoja Rasa Juknevičienė spaudos konferencijoje tvirtino, kad Rusijos užsienio reikalų ministerijos pareiškimas yra rimtas posūkis užsienio politikoje ir bando neigti dvišalių santykių pagrindų sutartį, kurią 1991 m. liepą pasirašė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos Federacijos prezidentas B. Jelcinas. Minėtos sutarties trečiajame straipsnyje Rusija pripažino, kad SSRS įvykdė Lietuvos aneksiją. Pasak R. Juknevičienės, „sena ir pažįstama ir labai grėsminga yra tai, kad Putino užsienio politika susitapatino su Stalino užsienio politika.“[62]

Galimas daiktas, šis žodžių karas dėl žalos atlyginimo išprovokavo Rusijos ataką prieš Baltijos šalių narystės NATO idėją pačiu aukščiausiu lygiu. 2000 m. birželio 14–16 d. vizito Vokietijoje metu Rusijos prezidentas V. Putinas pareiškė, kad Latvijos, Lietuvos ir Estijos priėmimas į NATO turės „ypač rimtų“ padarinių Europos saugumui. O svarbios NATO valstybės – Vokietijos – lyderis

[59] Maskva išreiškė viltį, jog Lietuva „apramins“ savo pretenzijas Rusijai dėl žalos atlyginimo. *Interfax–BNS*, 2000, birželio 10.

[60] Maskva didina spaudimą dėl Lietuvos Seimo įstatymo. *Interfax–BNS*, 2000, birželio 14.

[61] Įtakingą Rusijos politiką supykdė Lietuvos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. *Interfax–BNS*, 2000, birželio 14.

[62] Dabartinė Rusija susitapatino su Stalino užsienio politika, teigia viena Lietuvos konservatorių lyderių. BNS, 2000, birželio 14.

kancleris Gerhardas Schröderis į tai niekaip nereagavo[63]. Užtat Lietuvos Respublikos Seimas nusprendė reaguoti labai kategoriškai – V. Landsbergio iniciatyva 2000 m. birželio 20 d. Seimas priėmė pareiškimą, aštriai kritikuojantį Rusijos priešiškumą Lietuvos narystei NATO[64].

Galiausiai įtampa Lietuvos ir Rusijos santykiuose dėl „pareiškimų karo" tiek pakilo, kad netgi Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, kuris iki tol buvo tarsi paliktas nuošalyje nuo Seimo Pirmininko viena po kitos organizuojamų akcijų, nusprendė įsikišti ir perimti iniciatyvą. V. Adamkaus įsikišimas buvo pabrėžtinai griežtas ir kategoriškas. Prezidentas, kalbėdamas per Lietuvos televizijas, apkaltino Seimo valdančiąją konservatorių daugumą priešiškumu Rusijai ir nusišalinimu nuo svarbiausių valstybės piliečių rūpesčių. Kreipimesi į gyventojus Prezidentas teigė, kad konservatorių politika „prieštarauja nacionaliniams valstybės interesams". Pasak Prezidento, tai, kad Rusijos grėsmė iškeliama kaip svarbiausias argumentas siekiant narystės NATO ir Europos Sąjungoje, yra sena barikadų politika, ir toks politinis elgesys atitolina Lietuvą nuo euroatlantinio sambūvio principų. V. Adamkus pabrėžė, kad „Lietuva negali nuolatos būti istorijos ir geografijos įkaitė. Lietuvos euroatlantinė orientacija ir geri santykiai su Rusija – suderinami dalykai", ir ragino patiems be pagrindo nekelti Lietuvai grėsmės. „Lietuvos žmonių gyvenimai negali tapti neatsakingo politikavimo įkaitais. Kartais atrodo, kad dabartinė dauguma jau nepajėgi racionaliai tvarkyti šalies vidaus reikalų ir savo negalią mėgina nuslėpti, provokuodama užsienio politikos įtampa", – sakė Prezidentas[65].

Be jokios abejonės, šis griežtas Lietuvos Respublikos Prezidento pasisakymas yra išskirtinis ir gal netgi vienintelis, kuris kaip niekada akivaizdžiai parodė Lietuvos politinio elito sąmonėje egzistuojant du išsiskiriančius požiūrius į dvišalių santykių su Rusija plėtojimo strategiją. Prezidentas V. Adamkus, pradėjęs savo kadenciją 1998 m. ir pagrindinį dėmesį skyręs euroatlantinei integracijai, diplomatiškai vengė aiškesnės pozicijos dėl Lietuvos politikos Rusijos atžvilgiu formulavimo, bet 2000 m. birželio krizė privertė jį parodyti, kad santykiuose su Rusija jam artimesnė nuosaiki ankstesnio Prezidento A. M. Brazausko, o ne radikali Seimo Pirmininko V. Landsbergio pozicija.

Žinoma, negalima pervertinti 2000 m. birželio mėnesio V. Adamkaus demaršo reikšmės Lietuvos ir Rusijos santykiams. Jie iš esmės liko nepakitę. Nors V. Adamkus padarė pareiškimą, kuris iš pirmo žvilgsnio buvo palankus Rusijai, niekas neišdrįso apkaltinti Prezidento nuolaidžiavimu Maskvai,

[63] Plačiau žr. HUANG, M. Echoes of Joachim and Vyacheslav. *Central European Review*, 2000, June 26, vol. 2, Nr. 25. Prieiga per internetą: https://www.pecina.cz/files/www.ce-review.org/00/25/amber25.html, 2021-05-02.

[64] Lietuvos Respublikos Seimas. Pareiškimas dėl Rusijos vadovų požiūrio į Lietuvos narystę NATO, 2000 m. birželio 20 d. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 51-1456.

[65] Prezidentas kaltina konservatorius kenkiant valstybės interesams. BNS, 2000, birželio 24.

kas, be abejonės, būtų nutikę, jeigu panašiai būtų pasielgęs A. M. Brazauskas. V. Adamkus, demonstruodamas savo pozicijos nuoseklumą, atsisakė pasirašyti per nustatytą laiką ir prieštaringai vertinamą SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymą. Bet, antra vertus, jis išvengė ir pernelyg didelio „perlenkimo" į nuosaikumo pusę ir to įstatymo nevetavo, palikdamas garbę ir atsakomybę jį pasirašyti tuometiniam Seimo Pirmininkui V. Landsbergiui. Šiuo atveju pabrėžtina, kad Lietuvos politika Rusijos atžvilgiu vėl susibalansavo ir, kas buvo ypač svarbu, tapo adekvatesnė tarptautinei padėčiai. Nors buvo pakankamai daug ženklų, liudijančių, kad antroji NATO plėtra įvyks, nė kiek ne mažiau buvo akivaizdu, kad JAV pageidautų tai padaryti tokia forma, kad kiek įmanoma būtų išvengta nereikalingo susipriešinimo su Rusija. Todėl NATO narystės siekiančiai šaliai santykių su Rusija aštrinimas, nors ir dėl teisėtų nacionalinių interesų, tuomet buvo ypač rizikingas pasirinkimas, nes galėjo greitai sutirpdyti taip sunkiai kaupiamą tarptautinę paramą Baltijos šalių narystės NATO projektui.

7. Sutarties dėl sienos ratifikavimas

Vargu ar kada sužinosime, ar 2000 m. birželio Lietuvos ir Rusijos santykių krizė iš tikrųjų lėmė tai, kad iki kitų metų pavasarį suplanuoto oficialaus V. Adamkaus vizito į Maskvą Rusija taip ir neratifikavo sutarties dėl valstybės sienos su Lietuva. Iš pirmo žvilgsnio taip iš tikrųjų gali atrodyti – Rusija, girdi, įsižeidė dėl reikalavimo atlyginti okupacijos žalą ir atsisakė ratifikuoti sienos sutartį. Tačiau, ko gero, daugiau argumentų vis dėlto būtų už teiginį, kad Lietuvos laikysena čia lemiamos reikšmės neturėjo. Kol nebuvo oficialaus NATO sprendimo, tol Rusija neketino daryti jokių gestų ir vis dar neprarado vilties, kad neratifikuota sutartis gali komplikuoti Lietuvos narystės NATO perspektyvą. Todėl, nepaisant visų Lietuvos diplomatų pastangų ir nuosaikesnės centristinės naujai išrinkto Seimo daugumos laikysenos Rusijos atžvilgiu, sienos sutarties ratifikavimo klausimas taip ir liko nepajudėjęs iš vietos. Atitinkamai 2001 m. kovo 29–31 d. vykusio V. Adamkaus oficialaus vizito į Maskvą metu nebuvo nei pasirašyta svarbių sutarčių, nei tuo labiau apsikeista sutarties dėl valstybės sienos ratifikavimo raštais. V. Putino ir V. Adamkaus pasirašytas bendras pareiškimas tiktai diplomatiškai užfiksavo egzistuojantį nuomonių skirtumą, kad šalys pripažįsta teisę rinktis savo saugumo užtikrinimo būdus[66]. Toks pareiškimo tekstas, be abejonės, irgi buvo savotiškas pasiekimas, nes jis tarsi netiesiogiai patvirtino tai, kad Rusija neturi pakankamai galių pakeisti Lietuvos politinio elito nuostatą siekti NATO narystės. Bet įdėmiau pažvelgus, tai, žinoma, nebuvo kokia nors Rusijos nuolaida, o tiktai esamos padėties konstatavimas.

[66] Adamkaus ir Putino pareiškime – Lietuvai naudingos nuostatos. BNS, 2001, kovo 31.

Kaip parodė tolesni įvykiai, ši Rusijos sąlygiškai nuosaiki laikysena iš esmės atspindėjo jau besikeičiančią Rusijos poziciją dėl NATO plėtros. Ir nors vėliau daug ką nustebino abejinga Rusijos reakcija į naujojo JAV prezidento George'o Busho 2001 m. vasarą Varšuvoje pareikštą tvirtą ketinimą toliau plėsti NATO ir priimti į ją Baltijos šalis, dabar yra pagrindo teigti, kad tokios Rusijos laikysenos prielaidos formavosi jau 2001 m. pavasarį ir pasireiškė V. Adamkaus vizito į Maskvą metu. Galima sakyti, kad jau tuomet NATO klausimas Lietuvos ir Rusijos santykiuose buvo išspręstas, V. Adamkaus vizitą galima laikyti „atsisveikinimo" su šia problema Lietuvos ir Rusijos santykiuose vizitu. Rusija atsisakė beprasmiškų protestų prieš Baltijos valstybių priėmimą į NATO, nes jai pačiai labiau parūpo numatomi ES plėtros padariniai. Todėl tuo pat metu V. Adamkaus vizitą simboliškai galima laikyti ir ES problemos Lietuvos ir Rusijos santykiuose „atidarymo" vizitu.

Nors ilgą laiką, skirtingai nuo ES, kitaip nei NATO plėtra Rusijai neatrodė rūpesčių ar tuo labiau kokių nors grėsmių keliantis procesas, vis labiau įsibėgėjant 2000 m. kovo 28 d. prasidėjusioms ES ir Lietuvos deryboms dėl stojimo, iškilo susisiekimo su Kaliningrado sritimi (būsimuoju Rusijos eksklavu ES valstybių apsuptyje) problema. Kaliningrado tranzito problema buvo ypač svarbi Lietuvai, nes nuo šios problemos sprendimo būdo turėjo priklausyti narystės Europos Sąjungoje kokybė. Netinkamas jos sureguliavimas galėjo apskritai užkirsti galimybę ateityje prisijungti prie Šengeno erdvės ir tapti antrarūše ES nare. Tačiau, kaip jau žinome iš ankstesnių įvykių, Lietuva viena pati buvo nepajėgi su susiderėti Rusija jai reikalingų palankių tranzito sąlygų, nors Lietuvos narystė ES artėjo, Rusija visai nebuvo linkusi keisti dar 1995 m. suderėtų palankių tranzito sąlygų ir bevizio režimo Kaliningrado gyventojams bei regiono svečiams. Be to, Rusija ėmėsi ypač intensyvios lobistinės veiklos tarp ES valstybių ir netgi užsitikrino kai kurių iš jų paramą. Ypač tai pasakytina apie Pietų Europos valstybių (konkrečiai – Prancūzijos, Ispanijos, Italijos ir Graikijos), kurių valdžia menkai teišmanė Baltijos regiono istoriją ir saugumo problemas ir deramai nesuvokė jų svarbos būsimoms ES valstybėms[67]. Tačiau galiausiai pasirodė, kad Europos Komisija ir ES Tarybai pirmininkavusi Danija, su kuriomis šį kartą derėjosi Rusija, vis dėlto buvo patikimos Lietuvos sąjungininkės. Europos Komisija ir Danija net tik siekė išlaikyti nepažeistą *acquis communautaire*, bet ir aiškiai suvokė Lietuvos problemas. Todėl jos kietai ir pagaliau sėkmingai susiderėjo su Rusija dėl tranzito tvarkos ir netgi pasiekė, kad Rusija, norėdama užsitikrinti pakankamai palankią, bet nepažeidžiančią Lietuvos interesų tranzito tvarką, turėjo prisiimti

[67] Žr. DEMPSEY, J. EU states break ranks over visa plan for Russian enclave. *Financial Times*, 2002, September 27; BEHR, R. Lithuania may drop support for Kaliningrad plans. *Financial Times*, 2002, September 28; V. Landsbergis Rusijos veiksmuose įžvelgia bandymus suskaldyti ES vienybę. BNS, 2002, rugsėjo 30; V. Landsbergis regi naują Molotovo–Ribbentropo paktą. BNS, 2002, spalio 7.

ir įvykdyti įsipareigojimą vis dėlto ratifikuoti 1997 m. pasirašytą Lietuvos ir Rusijos sutartį dėl valstybės sienos, nepaisydama rėksmingos mažumos pasipriešinimo Rusijos Valstybės Dūmoje[68].

Visa tai apibendrinant galima sakyti, kad ES ir Rusijos derybos dėl Kaliningrado tranzito yra dar vienas pavyzdys, kaip turėtų būti sprendžiami sudėtingi Lietuvos ir Rusijos santykių klausimai ir galiausiai normalizuojami šalių santykiai. Nelygiavertes besiderančių šalių galimybes gali kompensuoti ir subalansuoti mažesnio ir silpnesnio partnerio gebėjimas pasitelkti tarptautinę paramą. Šiuo požiūriu ES derybas dėl Kaliningrado tranzito sąlygų per Lietuvą netgi būtų galima sulyginti su Lietuvos derybomis su Rusija dėl kariuomenės išvedimo, kai Lietuvai taip pat pasisekė mobilizuoti pakankamai įtikinamą tarptautinę paramą, kuri spaudė Rusiją laikytis savo pačios prisiimtų įsipareigojimų. Tik pakankamas tarptautinės paramos svoris (nors vargu ar būtų galima jį išmatuoti kiekybiniais parametrais) gali užtikrinti sėkmę sudėtingose Lietuvos ir Rusijos derybose. Atitinkamai tokios paramos nebuvimas arba nepakankamumas nežada nieko gero, kad ir kokios strategijos savo santykiuose su Rusija laikytumės.

Apibendrinimas

Vertinant Lietuvos ir Rusijos santykius nuo Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto paskelbimo iki Lietuvos įstojimo į NATO ir Europos Sąjungą raidos laikotarpį galima pažymėti, kad, nepaisant gana skirtingo problemų turinio, dvišalių santykių sklaida pasižymėjo gana didele dinamika ir permainingumu. Per tą laiką santykiuose būta ir pakilimo, ir nuosmukio fazių, taip pat ir tarpusavio supratimo, ir kone šaltojo karo laikų retorikos. Žinoma, tokį permainingumą iš dalies lėmė pačios Rusijos neapsisprendimas, kokios linijos Lietuvos atžvilgiu laikytis. Kai yrant Sovietų Sąjungai naujasis Rusijos Federacijos politinis elitas apsisprendė siekti didesnio savarankiškumo ir suvereniteto, priešintis totalitarizmui ir diktatūrai, diegti savo šalyje demokratines vertybes, santykiai su Lietuva buvo labai geri. Būtent tada pavyko greitai susiderėti ir pasirašyti tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį. Kai 1991 m. pabaigoje Sovietų Sąjunga nustojo egzistuoti, Rusijos politika Lietuvos atžvilgiu pradėjo griežtėti ir artėti link santykių atšalimo.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ir Lietuvos politikai Rusijos atžvilgiu trūko nuoseklumo. Negalima nepastebėti, kad per aptariamą laikotarpį įvairios Lietuvos politinės jėgos ne tik aštriai diskutuodavo dėl Rusijos politikos taktinių klausimų ir praktiškai „išbandė“ du galimus santykių su Rusija taktikos variantus.

[68] Rusija ratifikavo sienos sutartį su Lietuva. BNS, 2003, gegužės 21; САПОЖНИКОВ, Б.; ЦВЕТКОВА, М. Москва Литве не отдалась. Газета.ру, 2003, gegužės 21. Prieiga per internetą: http://www.gazeta.ru/parliament/articles/33959.shtml, 2021-05-05.

1990–1992 ir 1996–2000 m., kol Lietuvą valdė dešiniosios vyriausybės, o užsienio politikos formavimas buvo realiai sutelktas V. Landsbergio rankose, Lietuva laikėsi griežtesnės ir demonstratyviai nenuolaidžios politikos. V. Landsbergio vadovybės politika buvo orientuota į tai, kad Rusija turi besąlygiškai išvesti iš Lietuvos savo kariuomenę ir atlyginti okupacijos metais padarytą žalą. O 1992–1996 m., valdant kairiesiems ir Prezidentu būnant A. M. Brazauskui, ir 2000–2002 m., Prezidentu būnant V. Adamkui, santykiuose su Rusija buvo stengiamasi taikyti adaptyvesnę, korektiškesnę Rusijos politikos taktiką, vengti griežtos retorikos, nukreipti diskusijas į konkrečių, bet santykinai mažiau reikšmingų, kone techninių, klausimų sprendimą.

Žinoma, kiekviena minėta taktika turėjo savo pranašumų ir trūkumų, savo naudą ir kainą. Griežtesnė, deklaratyvesnė politika labiau atkreipdavo tarptautinės bendrijos dėmesį, padėdavo prireikus lengviau mobilizuoti viešąją nuomonę. Tačiau, be jokios abejonės, tuomet visada kildavo pavojus išprovokuoti Rusiją kenkti normaliems ekonominiams ryšiams ir pragmatiškam bendradarbiavimui. Pagaliau ne visada griežta laikysena Rusijos atžvilgiu turėdavo pakankamą politinį rezervą ir pačioje Lietuvoje. Užtenka prisiminti 2000 m. Prezidento V. Adamkaus pareikštą kritiką dešiniųjų vyriausybei dėl, jo nuomone, nereikalingo santykių su Rusija aštrinimo.

Kita vertus, adaptyvesnė ir pragmatiškesnė Lietuvos taktika, kurią tradiciškai labiau rėmė kairieji ir centristai, turėjo tą pranašumą, kad ne tokioje įtemptoje politinėje atmosferoje būdavo lengviau spręsti gausybę praktinių klausimų, išvengti pernelyg didelio išliekančių principinių politinių skirtumų pabrėžimo. Kaip tik dėl to Lietuvai, kitaip nei kitoms dviem Baltijos šalims, pavyko sudaryti su Rusija daugiausia pragmatinių tarpvalstybinių sutarčių. Ši taktika, ypač „korektiškasis“ V. Adamkaus variantas, pasirodė esanti itin pravarti, turint omenyje kai kurių Vakarų valstybių ypač atsargų ar netgi palankų požiūrį į Rusiją ir nenorą aštrinti santykių su ja, tuo labiau tai daryti dėl mažų Baltijos valstybių. Todėl siekiant Lietuvos strateginių tikslų (tapti NATO ir ES nare) buvo daug naudingiau ne nuolat pabrėžti įsisenėjusias problemas ir atitinkamai aštrinti dvišalius Lietuvos ir Rusijos santykius, bet pakankamai aktyviai rodyti, kad Lietuva ir Rusija rimtų tarpusavio santykių problemų neturi ir kad visa, kas liko nesureguliuota, tėra techninio pobūdžio dalykai.

Vis dėlto adaptyvi ir nuosaiki taktika taip pat turėjo savo kainą. Pirmiausia kairiųjų vyriausybei tekdavo atlaikyti griežtą ir negailestingą oponuojančių politinių jėgų kritiką ir kone nuolatinį įtarinėjimą išdavus valstybės interesus. Nuosaikumas ir Maskvai sukeldavo tam tikrų vilčių, kad apskritai galbūt pavyks pakeisti Lietuvos politikos kryptį. Ryškiausias pavyzdys – 1997 m. prezidento B. Jelcino pasiūlytos Rusijos saugumo garantijos Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims. Kadangi į tokį tiesmuką pasiūlymą teko atsakyti neigiamai, galiausiai Lietuvos ir Rusijos santykiai ne tik netapo geresni, bet ir vėl pablogėjo. Todėl ne

be pagrindo adaptyvios politikos kritikai sakė, kad netgi nėra prasmės laikytis tokios taktikos, nes, stengiantis įtikti Maskvai, kartu neišsižadant savo principų, nieko nebus pasiekta ir, kaip parodė įvykių eiga, santykiai nė kiek nepagerėjo. Gal tuomet iš tiesų geriau laikytis griežtesnės politikos ir neteikti Maskvai iliuzijų, kad ji čia ko nors labai galėtų tikėtis?

Kita vertus, taktiniai nesutarimai, kad ir kokie aštrūs jie bebūtų, dažniausiai tebuvo iliuziniai. Iš tikrųjų Lietuvos pozicija Rusijos atžvilgiu išliko labai kryptinga ir nuosekli. Lietuvai sunkiai būtų pavykę dėl ko nors susitarti su Rusija, jeigu Lietuvos politinis elitas nebūtų tiksliai žinojęs, ko siekia, jeigu nebūtų sugebėjęs įveikti vidinių prieštaravimų ir išlaikyti bendrą santykių su Rusija vektorių. Tos dilemos, kurias tiesioginiuose santykiuose su Rusija yra tekę spręsti Lietuvos diplomatijai, iš tiesų labai retai kada būdavo tikros dilemos, nes dažniausiai galimybės rinktis tiesiog nebūdavo. Anot buvusio Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos sekretoriaus Albino Januškos, „rusai visada su mumis kalbėjo iš jėgos pozicijos“[69]. Todėl pokyčiai ir proveržiai Lietuvos santykiuose su Rusija vykdavo tiktai tuomet, kai tam būdavo palankūs pačios Rusijos politinės raidos ir vidinės politinės kovos padariniai, taip pat platesni tarptautiniai veiksniai ir procesai, besiplėtojantys regioniniu ir tarptautiniu sisteminiu lygmeniu. Vargu ar Lietuvai būtų pavykę susitarti su Rusija dėl spartaus jos kariuomenės išvedimo, jeigu nebūtų pavykę mobilizuoti galingos tarptautinės paramos šiam reikalavimui. Tuo tarpu Lietuvos kelias į NATO užtruko gerokai ilgiau, nes sutelkti tokią pat tarptautinę paramą tokiam Lietuvos siekiui buvo jau gerokai sunkiau. Rusija buvo pradėjusi gana sėkmingai naudotis Londono, Paryžiaus ir Berlyno skepticizmu, ir dar nežinia, kuo būtų pasibaigę debatai dėl Baltijos jūros regiono saugumo režimo, jeigu ne JAV valdžios apsisprendimas vis dėlto priimti Baltijos šalis į NATO ir lygia greta įsteigti NATO ir Rusijos tarybą.

***

JAV parama buvo lemiamas veiksnys, kad 2002 m. Lietuva sulauktų oficialaus kvietimo prisijungti prie NATO. Lygia greta sėkmingai pasibaigė stojimo derybos ir atsivėrė galimybė prisijungti prie Europos Sąjungos. Tačiau iki kol 2004 m. Lietuva galiausiai tapo visateise šių organizacijų nare, jai netikėtai teko susidurti su dar viena sudėtinga ir aštria politine krize su akivaizdžiu „rusišku pėdsaku“. Iš pradžių niekas jokių netikėtumų nelaukė. 2002 m. pabaigoje Lietuvos užsienio politika ir jos pagrindinis vykdytojas prezidentas V. Adamkus triumfavo. 2002 m. lapkričio 23 d. po NATO viršūnių susitikimo Prahoje Vilnių aplankė JAV prezidentas G. Bushas, beje, prieš tai dar trumpai užsukęs į Sankt Peterburgą susitikti su Rusijos prezidentu V. Putinu. G. Bushas pasveikino

[69] Cit. pagal ČEKUTIS, R. Chuliganiškoji diplomatija. *Atgimimas*, 2005, kovo 17.

Lietuvą su naryste NATO ir pasakė savo garsiąją frazę „kas pasirinks Lietuvą priešu, taps JAV priešu“. Ši sėkmė savotiškai apsvaigino V. Adamkų ir jo aplinką. Niekam nekilo abejonių, kad netrukus vyksiantys Lietuvos Prezidento rinkimai bus laimėti. Tačiau rinkimus netikėtai laimėjo Rolandas Paksas, jau visą vasarą vykdęs intensyvią populistinę ir rusų politechnologų konsultuojamą rinkimų kampaniją, kurią neregėtai dosniai finansavo rusų kilmės verslininkas, sraigtasparnių remonto įmonės savininkas Jurijus Borisovas[70].

Nei užsienio politikoje, nei konkrečiai santykiuose su Rusija R. Pakso pergalė iš pradžių didelių pokyčių nesukėlė. R. Paksas tiesiog nespėjo atskleisti savo, kaip užsienio politikos formavimo ir įgyvendinimo proceso dalyvio, savybių, nes netrukus išaiškėjo, kad jis taip ir nesugebėjo išsivaduoti iš neaiškių J. Borisovo pinigų šleifo ir pastarojo asmeninių ambicijų „kontroliuoti“ prezidentą. Galiausiai atsidūręs politinėje izoliacijoje ir galutinai susikompromitavęs, R. Paksas, vedamas vien savo asmeninių ambicijų, vis tiek nusprendė neatsistatydinti iš Prezidento posto ir vylėsi, kad jo oponentams nepavyks įgyvendinti iki galo sudėtingos apkaltos procedūros. Tačiau šios viltys nepasiteisino.

Politinė krizė ir po jos ėjusi ilga ir sudėtinga Prezidento nušalinimo nuo pareigų procedūra, trukusi beveik visą pusmetį – nuo 2003 m. lapkričio iki kitų metų balandžio, – ne tik suparalyžiavo Prezidento institucijos veiklą ir pakenkė užsienio politikos ritmui bei suplanuotiems vizitams, bet ir komplikavo Lietuvos santykius su Rusija ir tolesnės jų normalizacijos perspektyvą. „Paksogeitas“ tapo dar vienu netiesioginiu įrodymu, kad Rusija, neturėdama galimybės veikti karinėmis ar diplomatinėmis priemonėmis, šį kartą ėmėsi „skverbimosi“ į šalies vidaus gyvenimą, pasinaudojant demokratinio proceso prieštaravimais ir politikų ambicijomis, taktikos. Nauji priešlaikiniai Prezidento rinkimai buvo sėkmingi ankstesniam Prezidentui V. Adamkui. Šio politiko sugrįžimas atitinkamai paveikė ir Lietuvos laikyseną Rusijos atžvilgiu. Iš principo ji liko nuosaiki, rami, tačiau principinga. Tai buvo ypač svarbu, turint omenyje vis labiau stiprėjantį principinį pagrindinių vertybių, kuriomis remiasi Lietuvos ir Rusijos valstybingumas bei užsienio politika, išsiskyrimą. Nors dar prieš kurį laiką buvo manoma, kad būtent Lietuvos įstojimas į NATO ir Europos Sąjungą padės galutinai sureguliuoti santykius ir su Rusija[71], bet 2004 m. jau mažai kas tuo tikėjo. Kaip parodė pirmieji NATO ir ES narystės metai, plėtros poveikis Lietuvos santykiams su Rusija buvo daug kontraversiškesnis. Ir bent jau dabartiniame Lietuvos ir Rusijos santykių raidos etape perspektyvos juos normalizuoti atrodo dar labiau priblėsusios ar netgi visai sunykusios. Bet apie tai jau kitame knygos skyriuje, kurį parengė Dovilė Jakniūnaitė.

[70] Plačiau žr. LOPATA, R.; MATONIS, A. *Prezidento suktukas*. Vilnius: Versus aureus, 2004.

[71] Seimo pirmininkas teigia, kad Lietuvos narystė NATO padės visiškai normalizuoti santykius su Rusija. BNS, 2000, birželio 10; Ir įstojusi į NATO Lietuva liks gera Rusijos kaimynė. BNS, 2001, kovo 29.

NUO STABILIAI BLOGŲ PRIE JOKIŲ: LIETUVOS IR RUSIJOS SANTYKIAI 2004–2021 METAIS

Doc. dr. Dovilė Jakniūnaitė
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių
ir politikos mokslų institutas

Šis straipsnis tęsia Lietuvos ir Rusijos santykių apžvalgą ir apmąstymą, pradėtus ankstesniame Gedimino Vitkaus straipsnyje. 2004 m., pasiekus du esminius egzistencinius saugumo politikos tikslus – narystę NATO ir Europos Sąjungoje (ES) – radosi ne tik geresnio, saugesnio gyvenimo viltis, kildinama iš narystės dviejose tarptautinėse organizacijose, bet ir naujas tikėjimas galimybe turėti kitokius, jei ne draugiškesnius, tai bent pragmatiškesnius ir prasmingesnius santykius su Rusija. Ji, kaip buvo viltasi, turėjo susitaikyti su trijų Baltijos valstybių „praradimu“ ir pradėti „normaliai bendradarbiauti“. Užteko kelerių metų įsitikinti santykių normalizacijos galimybių iliuzija.

2021-aisiais, minint dvišalių santykių užmezgimo trisdešimtmetį, turėtų būti gana akivaizdu, kad net ir ilgo laikotarpio perspektyva turėti geresnius, bendradarbiavimu pagrįstus santykius yra miglota. Santykiai su Rusija buvo ir išlieka patys problemiškiausi iš visų Lietuvos dvišalių kaimyninių santykių, dešimtajame dešimtmetyje išryškėjusios problemos, dėl kurių nesutariama, niekur nedingo, valstybių požiūris viena į kitą taip pat galų gale pasikeitė menkai. Rusija ir toliau Lietuvai išlieka nedraugiškiausia kaimynė, daugiausia nerimo kelianti ir nesaugumą kurianti valstybė.

Tad tęsiant dvišalių santykių analizę tikslingiausias klausimas: kokiose srityse ir kaip per dešimtmetį išliko dvišalių santykių įtampa? Tęsiant G. Vitkaus formuojamą perspektyvą galvoti apie santykius per galios ir tapatybės santykio apmąstymą, naudojamasi chronologiniu principu, kartu kiekviename laikotarpyje siekiant parodyti tuo metu labiausiai išryškėjusias problemas. Tiesa, verta turėti mintyje, kad dauguma probleminių santykių aspektų reiškėsi bene visais Lietuvos ir Rusijos santykių periodais.

Analizuojamas laikotarpis straipsnyje skirstomas į tris periodus: 1) 2004–2008 m., kuriais pradinę viltį dėl galbūt pagerėsiančių santykių pakeitė iliuzijų nykimas; 2) 2009–2013 m., kuriuos taip pat pradėjo trumpi deeskalacijos bandymai, o baigė įtampos stiprėjimas ir nesiliaujančios kovos dėl istorijos ir energetinės nepriklausomybės; 3) 2014–2021 m., kai jau be jokių išlygų kalbama apie Rusijos grėsmę, o esminiu dvišalės užsienio politikos tikslu tampa šios grėsmės neutralizavimo priemonės permąstant visų pirma karinį, energetinį ir informacinį saugumą[1].

[1] Straipsnyje remiamasi anksčiau darytais tyrimais ir tekstais: JAKNIŪNAITĖ, D. Santykiai su Rusija: dešimt nestabilaus stabilumo metų. Iš *Ambicingas dešimtmetis: 2004–2014*, ed. Dovilė Jakniūnaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 100–126; JAKNIŪNAITĖ, D.

2004–2008 m.: nepasiteisinusios postintegracinės viltys

2004 m. prasidėjo optimistiškai. Po gana įtempto 2001–2003 m. laikotarpio, kai Rusija atvirai priešinosi Baltijos valstybių narystei NATO (integracija į ES Rusijos politikams kėlė mažiau nerimo), 2004 m. prasidėjo gana ramiai: Lietuvoje ruoštasi narystei, Rusijoje – prezidento rinkimams[2].

Įstojus į dvi tarptautines organizacijas 2004 m. pavasarį Lietuvoje, taip pat ir kitose Baltijos valstybėse paplito nuostata, kad po euroatlantinės integracijos santykiai su Rusija turės keistis, gerėti, bus galima rasti konstruktyvių Rusijos ir ES bendradarbiavimo formų[3]. Tai galima buvo perskaityti 2004 m. gegužės 1 d. Seimo priimtoje rezoliucijoje dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypčių, kur tarp siekinių įrašytas ir šis: „aktyviai dalyvauti formuojant abipusiai naudingą Europos Sąjungos ir Rusijos partnerystę“[4], arba, tuometinio užsienio reikalų ministro Antano Valionio žodžiais, pasakytais Lietuvoje reziduojantiems diplomatams: „Mūsų tikslas – <…> visos Rusijos – atvirumas euroatlantiniam bendradarbiavimui <…> [B]ūtina skatinti Europos Sąjungos ir NATO dialogą su Rusija ir aktyviai jame dalyvauti. Šis dialogas naudingas Lietuvai, tik jis turi būti skaidrus ir remtis bendromis vertybėmis. Šioje srityje turime tęsti pragmatišką ir atsargią kaimynystės politiką.“[5] Panaši mintis apie Rusijos įtraukimą į bendradarbiavimą su ES ir NATO – žinoma, remiantis bendromis vertybėmis, – kartojosi ir politinių partijų susitarime dėl užsienio politikos[6].

Kaip kalbėsime apie 2004–2014 m. Lietuvos užsienio politiką? Iš *Ambicingas dešimtmetis: 2004–2014*, ed. Dovilė Jakniūnaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 7–30; JAKNIŪNAITĖ, D. Changes in Security Policy and Perceptions of the Baltic States 2014–2016. *Journal of Baltic Security* 2, no. 2 (2016), p. 6–34; JAKNIŪNAITĖ, D. Invested in Ukraine: The Struggle of Lithuania against Russia Over the Future of Europe. In *Neighbourhood Perceptions of the Ukraine Crisis: From Soviet Union into Eurasia?* ed. Gerhard Besier and Katarzyna Stoklosa. Routledge, 2017, p. 119–32; JAKNIŪNAITĖ, D. A Small State in the Asymmetrical Bilateral Relations: Lithuania in Lithuanian-Russian Relations since 2004. *Baltic Journal of Political Science,* no. 4 (2015), p. 70–93.

[2] Išsamiau apie priešintegracinį Rusijos spaudimą dėl būsimos narystės NATO: JAKNIŪNAITĖ, D. *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

[3] BERG, E.; EHIN, P., eds. *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration.* Ashgate, 2009.

[4] Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypčių (2004 m. gegužės 1 d.). Prieiga per internetą: http://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/savrbiausi-dokumentai/lr-seimo-rezoliucija-del-lr-uzsienio-politikos-krypciu.

[5] *Užsienio reikalų ministro Antano Valionio kalba LR diplomatinių atstovybių vadovams*. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2004, liepos 7. Prieiga per internetą: http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/uzsienio-reikalu-ministro-antano-valionio-kalba-lr-diplomatiniu-atstovybiu-vadovams_1.

[6] Politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“, 2004 m. spalio 5 d.

Tačiau bendradarbiavimo su Rusija gerėjimo ir pragmatiškėjimo idėjas gana greitai išsklaidė 2004 m. gale vykę Ukrainos prezidento rinkimai, ginčai ir nesutarimai dėl jų skaidrumo, vėliau virtę Oranžine revoliucija. Šiuose įvykiuose dalyvavo ir Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus, vasarą pradėjęs antrąją kadenciją[7]. Sulig jo aktyvumu Lietuvos užsienio politikoje prasidėjo dar vienas atviros konfrontacijos su Rusija laikotarpis.

2004-ieji Lietuvos užsienio politikai svarbūs ir tuo, kad tais metais buvo suformuluota itin ambicinga Lietuvos kaip regioninės lyderės koncepcija, kuri, be kita ko, rėmėsi ir demokratizacijos bei eurointegracijos procesų palaikymu ir skatinimu postsovietinėse valstybėse, puikiai suvokiant Rusijos priešiškumą tam[8]. Nepaisant to, kad ši koncepcija savo pradiniu pavidalu neišgyveno nė keleto metų, Lietuvos užsienio politika tapo neatsiejama nuo aktyvaus iš pradžių ES Rytų kaimynystės politikos, paskui pervadytos į Rytų partnerystės, ir Ukrainos, Sakartvelo, Moldovos narystės ES (o pirmųjų dviejų – ir NATO) palaikymo. Kadangi Rusijos užsienio politika šias valstybes traktuoja kaip legitimią savo įtakos erdvę ir priešinasi bet kokiems integraciniams projektams, kurių iniciatorė nėra ji pati, tai ir Lietuvos užsienio politika šioje erdvėje traktuojama kaip nepriimtina ir kartais netgi priešiška[9].

2005 m. pradžioje viešos diskusijos, ar verta Lietuvos Respublikos Prezidentui važiuoti į Maskvą dalyvauti pergalės prieš nacistinę Vokietiją iškilmėse (nuspręsta nevažiuoti), taip pat parodė, kad beveik neįmanoma kalbėti apie jokį ryžtingesnį santykių su Rusija gerinimą. Ginčai dar kartą atskleidė, kokiu mastu istorijos politika yra tapusi neatsiejama dvišalių santykių dalimi ir kaip smarkiai nesuderinamos yra abiejų šalių istorijos versijos[10].

Be abejo, agresyvi Rusijos užsienio politika, jos vidaus valdymo problemos ir siekiai centralizuoti politinį režimą taip pat neteikė pagrindo viltis geresnių santykių. Didelį įspūdį tiek Lietuvos, tiek Vidurio Rytų Europos regiono

---

[7] *Kartu su Lenkijos Prezidentu Aleksandru Kwaśniewskiu prisidėjo tarpininkaudamas sprendžiant Ukrainos prezidento rinkimų krizę*. ELTA, BNS; *Nuopelnai už derybų sėkmę – Lenkijos vadovui, teigia V. Adamkus.* delfi.lt, 2004, lapkričio 27. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/news/daily/world/nuopelnai-uz-derybu-sekme-lenkijos-vadovui-teigia-vadamkus.d?id=5551685.

[8] Daugiau apie tai: ADAMKUS, V. Lithuania as a Centre of Regional Cooperation. *Lithuanian Foreign Policy Review* 13–14, no. 1–2 (2004), p. 17–20; LOPATA, R. Debatai dėl Lietuvos užsienio politikos. *Politologija,* Nr. 57, 2010, p. 125–136; kritinis požiūris pateikiamas: NEKRAŠAS, E. Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką. *Politologija*, Nr. 54, 2009, p. 123–142.

[9] Daugiau apie Rytų partnerystę ir Lietuvos užsienio politiką: STANYTĖ-TOLOČKIENĖ, I. Lietuva ir ES Rytų politika: tarp permainų ir tęstinumo. Iš *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, sud. Dovilė Jakniūnaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 291–318.

[10] LAURINAVIČIUS, Č. Istorijos vaidmuo Lietuvos–Rusijos santykiuose. Iš *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2006, p. 163–176.

politikams padarė ir 2005 m. balandį Rusijos Federacijos prezidento Vladimiro Putino ištarti žodžiai apie Sovietų Sąjungos žlugimą kaip didžiausią geopolitinę XX a. katastrofą[11]. Taip jis įtvirtino Rusijos ir Sovietų Sąjungos tęstinumo ryšį ir apibrėžė žodyną, skirtą kalbėti apie sovietinę praeitį. Tad pradėdamas antrąją savo kadenciją, V. Putinas vis aiškiau ir tvirčiau formavo Rusijos kaip tvirtos, didžios ir pagarbos vertos šalies vaizdinį. Šias tendencijas, žinoma, užfiksavo dauguma Lietuvos užsienio politikos sprendėjų, be to, jas galima buvo matyti ir tiesiogiai – dvišaliuose santykiuose, ypač ekonominiuose.

Pavyzdžiui, 2006 m. Lietuvos ir Rusijos santykiai vystėsi naftos perdirbimo įmonės AB „Mažeikių nafta“[12] pardavimo kontekste. Rusija spaudė Lietuvos Respublikos Vyriausybę parduoti akcijas Rusijos įmonei „Lukoil“, argumentuodama, kad taip bus užtikrintas naftos tiekimas į Lietuvą. Vykstant deryboms, liepą sustabdytas naftos tiekimas naftotiekiu „Družba“. Nors oficialiai teigta, kad tai įvyko dėl avarijos, Lietuvoje tai interpretuota kaip Rusijos politinis spaudimas siunčiant ženklus, kad įmonė be Rusijos nesugebės išsilaikyti. Galų gale metų pabaigoje AB „Mažeikių nafta“ akcininku tapo Lenkijos koncernas „PKN Orlen“. Tiekimas „Družba“ taip niekada ir nebuvo atnaujintas, o Lietuva be „Lukoil“ išgyveno.

2006 m. įtampa dar kartą, ir ypač ryškiai, atskleidė neatsiejamą dvišalių santykių aspektą – didžiulę Lietuvos priklausomybę nuo iš Rusijos gaunamų energetinių išteklių (naftos ir dujų) – ir dėl jos juntamą nuolatinį netikrumą bei pavojų, kad dėl politinių motyvų Rusija bus linkusi šia priklausomybe manipuliuoti. Netrukus 2006, 2007, 2009 m. dujų tiekimo krizės Ukrainoje (per šią šalį į Europą patenka didžioji dalis Rusijos dujų) baimę dėl galimos manipuliatyvios Rusijos politikos tik dar labiau sustiprino. Ši beveik visiškos priklausomybės situacija (vis stiprėjantis suvokimas apie šios priklausomybės riziką skatino formuoti energetinio saugumo politiką) netrukus tapo apibrėžiama kaip energetinio saugumo klausimas ir virto neatsiejama bendros Lietuvos užsienio ir saugumo politikos dalimi (daugiau apie energetinį saugumą kitame skyriuje).

2006 m. buvo bene pirmą kartą aiškiau suvokta ir parodyta, kad Lietuva yra ES narė, o Lietuvos–Rusijos dvišaliai santykiai tapo Rusijos ir ES santykių dalimi. Viena vertus, tai reiškė, kad teks ir tenka derintis prie bendrų ES pozicijų; kita vertus, netrukus suvokta, kad Lietuva gali dalyvauti šias pozicijas formuojant. Tais metais, derantis dėl naujo ES ir Rusijos Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo mandato, Lenkija nusprendė vetuoti derybas ir Lietuva jos veto palaikė, įtraukdama sąlygą, kad ES ir Rusijos bendradarbiavimas priklausysiąs nuo to, kaip bus laikomasi bendrų demokratinių vertybių. Taip nerimas dėl dvišalių santykių pirmą kartą buvo akivaizdžiai perkeltas į ES lygmenį. Ši

[11] ПУТИН, В. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 2005, balandžio 25. Prieiga per internetą: http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049.shtml.

[12] 2009 m. rugsėjo 1 d. įmonė pakeitė pavadinimą į „ORLEN Lietuva“.

santykių europeizacijos strategija vėliau pradėta taikyti vis dažniau ir ypač pasiteisino energetikos politikos kontekste.

Tęsdama šią strategiją, 2008 m. balandį, dar kartą persvarstant 1997 m. ES ir Rusijos partnerystės susitarimą, derybas dėl naujos sutarties Lietuva susiejo su tokiais reikalavimais Rusijai: ši turinti atnaujinti naftos tiekimą naftotiekiu „Družba“, įsipareigoti prisijungti prie ES Energetikos chartijos, spręsti įšaldytus konfliktus Sakartvele ir Moldovoje, pradėti teisinį bendradarbiavimą Medininkų ir Sausio 13-osios bylose bei padėti į Baltijos valstybes grįžtantiems tremtiniams. Šiuos reikalavimus įtraukus į derybų mandatą, Lietuva savo veto atsiėmė[13]. Tiesa, sutarti dėl naujo partnerystės susitarimo taip ir nepavyko, o įvykiai Ukrainoje, prasidėję 2014 m., privertė ES įšaldyti bet kokias derybas ir bendradarbiavimo procesus. Tačiau 2008 m. Lietuva, rodydama nepasitikėjimą Rusija, neabejotinai atkreipė į save dėmesį ES lygmeniu. Ši pozicija nebuvo didelė naujiena, skeptiškumas Rusijos atžvilgiu jau nelabai ką ir stebino – dar 2007 m. vieno Europos tyrimų centro tyrėjai Lietuvą buvo pavadinę „naujojo šaltojo karo kare“[14]. Tiesa, tuomet tai nebuvo itin didelis komplimentas, veikiau apibūdinimas, rodęs, kad šio tipo valstybės yra požiūrio į Rusiją paraštėse.

2008 m. buvo reikšmingi ir dėl kitos priežasties: rugpjūtį įvyko Sakartvelo ir Rusijos konfliktas, dėl kurio Sakartvelas *de facto* neteko dviejų savo regionų – Abchazijos ir Pietų Osetijos. Daliai Lietuvos užsienio politikos veikėjų tai buvo aiškus ir atviras signalas apie Rusijos agresyvumą ir gebėjimą provokuoti. Tad spalį kitam ketverių metų ciklui priiminėjant naują Lietuvos politinių partijų susitarimą dėl užsienio politikos tikslų įvyko ryškus retorikos pokytis, aiškiai paveiktas įvykių Sakartvele. Susitarime teigta, kad „po įvykusio konflikto Pietų Kaukaze būtina naujai ir išsamiai išanalizuoti susiklosčiusią geopolitinę situaciją regione ir Lietuvos saugumui ir užsienio politikai kylančius iššūkius“; tarp kitų užduočių (pabaigoje) paminėta, kad reikia „siekti efektyvesnės NATO, ES bei kitų tarptautinių organizacijų politikos Rusijos Federacijos atžvilgiu“, „siekti, kad į dabartinės Rusijos Federacijos valdžios vykdomos politikos keliamus iššūkius būtų tinkamai atsižvelgta ES ir NATO“[15]. Taigi vietoje idėjų apie partnerystę, bendradarbiavimo skatinimą ar stiprinimą atsiranda efektyvumo siekis, t. y. nuo geranoriškos, optimistinės pozicijos pereinama apie neutralesnės, nauda ir atsargumu grįstos retorikos, vis dar kiek eufemistiškai kalbant apie Rusiją kaip grėsmę.

---

[13] DAMULYTĖ, J. *P. Vaitiekūnas: pasiekta tai, ką buvo galima pasiekti*. delfi.lt, 2008, gegužės 27. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pvaitiekunas-pasiekta-tai-ka-buvo-galima-pasiekti.d?id=17185709.

[14] LEONARD, M.; POPESCU, N. *A Power Audit of EU-Russia Relations*. London: European Council on Foreign Relations, 2007.

[15] *Dėl 2008–2012 metų Lietuvos užsienio politikos principų, strateginių gairių ir tikslų*. 2008, spalio 28. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1.

2009–2013 m.: eskalacijos link

Nepaisant 2008 m. šoko dėl Sakartvelo ir Rusijos karo, nuo jo greitai buvo atsigauta, ypač Vakaruose – JAV ir ES. 2009 m. naujas JAV prezidentas Barakas Obama pradėjo santykių su Rusija perkrovimo politiką, santykius su Rusija pradėjo permąstyti ir ES šalys, taip pat iki tol griežta kritikė Lenkija. Tad ir Lietuvoje pradėta svarstyti, kad griežta retorika Rusijos atžvilgiu neįmanoma nieko pasiekti ir ji niekaip neprisideda prie Lietuvos saugumo, todėl gal iš tiesų verta pradėti tartis ir ieškoti kitokių bendro sugyvenimo sąlygų, ypač kai aplink lyg ir visi pradėjo panašiai mąstyti[16].

Tad Lietuvoje irgi prasidėjo bandymai peržiūrėti Rusijos politiką. 2009 m. prezidente tapusi Dalia Grybauskaitė rinkimų kampanijos metu (2008 m. pabaigoje ir 2009 m. pradžioje) bei dalį pirmosios kadencijos kritikavo Lietuvos užsienio politikos posūkį į Rytus (V. Adamkaus užsienio politikos esminę ašį), kalbėjo apie pragmatišką ir konstruktyvią poziciją Rusijos atžvilgiu, kurią turėtų grįsti nacionaliniai interesai ir balansavimas, ir ragino daugiau dėmesio skirti ES[17].

D. Grybauskaitė netgi nustebino nemažą dalį užsienio politikos stebėtojų, kai 2009 m. vasaros pabaigoje paskambino tuometiniam Rusijos Federacijos prezidentui Dmitrijui Medvedevui. Tai buvo pirmas oficialus dviejų vadovų pokalbis per aštuonerius metus nuo 2001 m. Tiesa, oficialiai apsiribota bendromis ir gana techninėmis temomis: pakalbėta apie vežėjų ir eksportuotojų problemas, aptartos „platesnės ekonominio bei kultūrinio šalių bendradarbiavimo perspektyvos“[18]. Pretekstu buvo tuomet aktuali Lietuvos vežėjams problema pasienyje su Rusija – šios šalies muitininkai stiprino kontrolę ir vežėjai patyrė kliūčių. Tokio pobūdžio nesklandumai Rusijos praktikoje buvo dažni ir politiškai motyvuoti. Kadangi po pokalbio eilės pasienyje trumpėjo, manyta, kad pasikalbėjimas vis dėlto suveikė, ir 2009 m. antroje pusėje netgi galvota apie „santykių šlifavimą“[19]. Iš tiesų D. Grybauskaitė ir toliau rudenį kalbėjo apie būtinybę atsisakyti „aštrios retorikos“ kaimynų atžvilgiu, kartojo apie Lietuvos interesų gynimo svarbą ir

[16] Tiesa, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija skeptiškai vertino Rusijos ir NATO santykių atnaujinimą 2009 m.

[17] D. Grybauskaitė: „Esu grynakraujė lietuvė, vaikštau į bažnyčią ir turiu teisingų pažiūrų koncentratą“ (vaizdo įrašas). *Lrytas.lt*, 2009, kovo 4. Prieiga per internetą: https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2009/03/04/news/d-grybauskaite-esu-grynakrauje-lietuve-vaikstau-i-baznycia-ir-turiu-teisingu-paziuru-koncentrata-video--5829761/.

[18] Prezidentės spaudos tarnyba. Geros kaimynystės santykių svarbą šalies vadovė telefonu aptarė su Rusijos Prezidentu. *lrp.lt*, 2009, rugpjūčio 18. Prieiga per internetą: https://www.lrp.lt/lt/geros-kaimynystes-santykiu-svarba-salies-vadove-telefonu-aptare-su-rusijos-prezidentu/6717.

[19] D. Grybauskaitės frazė, pasakyta pokalbio metu, paimta iš: JANELIŪNAS, T. *D. Grybauskaitės doktrina: Lietuvos užsienio politikos kaita 2009–2019 m.* Vilnius: Eugrimas, 2019, p. 76.

pragmatizmą, darydama prielaidą, kad su Rusija ir Baltarusija pradėtas „konstruktyviu dialogu grįstas dvišalių santykių etapas“[20].

Konstruktyviai užsienio politikos krypčiai Rusijos atžvilgiu nepavyko pasistūmėti itin toli, nes gana greitai, jau 2010 m. pradžioje, Rusija per du oficialius susitikimus nusiuntė visai kitokius ženklus. 2010 m. vasarį Helsinkyje D. Grybauskaitė susitiko su tuometiniu Rusijos premjeru V. Putinu[21]. Nors oficialiai po susitikimo pranešta apie susitarimą „plėtoti konstruktyvų dialogą“[22], tačiau po kelerių metų dalydamiesi atsiminimais apie susitikimą tiek Prezidentė, tiek patarėjai tvirtino, kad tada ir baigėsi mintys apie kokį nors konstruktyvų bendradarbiavimą, bandymų plėtoti dvišalius santykius aukščiausiu lygiu nebebuvo. Susitikimo metu daugiausia kalbėtasi apie ekonomiką, aptarti regione vystomi atominių elektrinių projektai, o V. Putinas atvirai spaudė Lietuvą atsisakyti Visagino atominės elektrinės projekto. Iš esmės visas susitikimas rėmėsi vienašaliais reikalavimais ir nurodymais.

Kitas Rusijos ir Lietuvos premjerų Vladimiro Putino ir Audriaus Kubiliaus oficialus susitikimas įvyko 2010 m. kovo pabaigoje. Vėlgi kalbėta apie energetiką (patiriant tą patį spaudimą dėl naujos elektrinės ir ignoruojant klausimus dėl aukštų dujų kainų)[23] ir apie istorijos tyrimus[24], lygiai taip pat be jokių konkrečių susitarimų. Tad Rusija dar kartą pademonstravo, kad nesiekia lygiaverčio pokalbio tarp dviejų valstybių, kalbasi reikalavimų tonu ir nedaro jokių veiksmų, rodančių geranoriškumą. Abu susitikimai parodė, kad šalių lyderiai neturi apie ką diskutuoti ir dėl ko tartis: apie problemas arba apskritai nekalbama, arba jos išsakomos pripažįstant, kad pozicijos skiriasi. Tad 2009–2010 m. jokie susitikimai bei pokalbiai ryškesnių santykių turinio pokyčių nesuteikė.

Pirmasis simbolinis veiksmas, rodantis, jog Lietuvos Respublikos Prezidentė nebelinkusi vienašališkai rodyti politinio palankumo Rusijai, buvo atsisakymas dalyvauti Maskvoje rengiamame gegužės 9-osios parade 2010 m. Nuo 2010 m.

---

[20] Prezidentės spaudos tarnyba. Užsienio politika turi būti grindžiama valstybės interesais. 2009, rugsėjo 30. Prieiga per internetą: https://www.lrp.lt/lt/uzsienio-politika-turi-buti-grindziama-valstybes-interesais/6914; Prezidentės spaudos tarnyba. Prezidentės šimtadienis: išjudinti būtiniausi sprendimai. 2009, spalio 20. Prieiga per internetą: https://www.lrp.lt/lt/prezidentes-simtadienis-isjudinti-butiniausi-sprendimai/7215.

[21] Susitikimas išsamiai aprašytas: JANELIŪNAS, 19 išnaša, p. 80–82.

[22] Gerų Lietuvos ir Rusijos santykių pagrindas – lygiavertis ir nediskriminacinis bendradarbiavimas. *president.lt*, Lietuvos Respublikos Prezidentė, 2010, vasario 10. Prieiga per internetą: https://www.lrp.lt/lt/geru-lietuvos-ir-rusijos-santykiu-pagrindas-lygiavertis-ir-nediskriminacinis-bendradarbiavimas/8073.

[23] Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Lietuvos ir Rusijos premjerai susitiko po šešerių metų pertraukos. *www.lrv.lt*, 2010, kovo 26. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/lt/naujienos/lietuvos-ir-rusijos-premjerai-susitiko-po-seseriu-metu-pertraukos.

[24] Lietuvos ir Rusijos premjerų susitikime – ir apie sąžiningų istorijos tyrinėjimų svarbą. *www.lrv.lt*, 2010, kovo 26. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/lt/naujienos/lietuvos-ir-rusijos-premjeru-susitikime-ir-apie-saziningu-istorijos-tyrinejimu-svarba.

antrosios pusės jau tapo aišku, kad dvišaliai santykiai vis dėlto nekis ir Lietuvos pozicija – tiek Prezidentės, tiek Užsienio reikalų ministerijos lygiu – itin nesiskirs nuo V. Adamkaus laikų ir imama artėti prie įprastos būsenos, kai Lietuva nepasitikėdama žvelgė į Rusijos veiksmus. Vis dažniau Lietuvos politikai, taip pat D. Grybauskaitė, pradėjo kritiškai atsiliepti apie Rusiją.

2012 m. spalį Vyriausybės formavimo teisę perėmusi Lietuvos socialdemokratų partija prieš rinkimus deklaravo taikysianti perkrovimo strategiją santykiuose su Rusija teikdama prioritetą konstruktyviam dialogui[25], o jos paskirtas užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius teigė: „mes nebūsime Rusijos advokatai Europoje, bet negalime prisiimti ir prokuroro vaidmens. Perkrovim[ą] <…> suprantu jokiu būdu ne kaip revoliuciją ar norą viską pakeisti, o būtent kaip natūralų sistemos patikrinimą."[26] Tačiau nei tais metais, nei vėliau sistemos perkrovimas ar jos patikrinimas neįvyko, o vieši veiksmai bylojo apie priešingą tendenciją: Lietuvos valdžia vis aktyviau siekė pasipriešinti Rusijos energetiniam dominavimui, nevengdama į kovą įtraukti Europos Komisiją.

Šiuo periodu 2009–2013 m. santykiuose su Rusija aktualiausi Lietuvai klausimai siejosi su energetine priklausomybe nuo Rusijos ir energetinio saugumo užtikrinimo tikslais. Buvo suvokta, kad iš Rusijos nuolaidų ar palankesnės politikos sulaukti nepavyks, tad pastangos buvo nukreiptos į savo strateginius projektus ir poveikio Rusijai darymą per ES priemones.

Lietuvos priklausomybė nuo Rusijos importuojant naftą ir dujas visą pirmąjį pointegracinį dešimtmetį buvo beveik absoliuti: uždarius Ignalinos atominę elektrinę, visos dujos gautos iš Rusijos, apie pusę reikalingos elektros energijos taip pat ateidavo iš Baltarusijos ir Rusijos[27]. Pačioje Rusijoje nuo 2000 m. pradėjo smarkiai ryškėti užsienio politikos ekonomizacija – tiek pabrėžiant šalies išorinių ekonominių interesų gynimą, tiek savo didžiąsias įmones (ypač energetikos) paverčiant užsienio politikos įrankiais[28]. Nerimą dėl tiekimo iš Rusijos stabilumo didino ne tik naftos tiekimo dujotiekiu „Družba" sustabdymas, bet ir besikartojančios Ukrainos dujų tranzito į Europą krizės (2006, 2007, 2009 m.). Be to, 2006–2010 m. patirtas „išorinis energetinis šokas": 2005 m. dujų kaina

[25] Lietuvos socialdemokratų partija. Lietuvos socialdemokratų partijos 2012 metų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą programa 2012. Tezes galima rasti čia: https://www.lsdp.lt/wp-content/uploads/2017/12/2012-m.-geguze.pdf (p. 11–12).

[26] Lietuvos užsienio politika 2013 m.: kryptis ta pati – iššūkiai nauji. *Veidas.lt*, 2013, sausio 3. Prieiga per internetą: http://www.veidas.lt/lietuvos-uzsienio-politika-2013-m-kryptis-ta-pati-%E2%80%93-issukiai-nauji.

[27] Plačiau apie tai žr. Nacionalinėje energetikos strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimu Nr. X-1046, ir Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. XI-2133.

[28] Apie tai išsamiai: BUGAJSKI, J. *Cold Peace: Russia's New Imperialism*. Westport, CT: Praeger, 2004.

nuo 85 JAV dolerių už tcm pakilo iki 345 JAV dolerių 2008 m.[29], – tai taip pat buvo susiję ne tik su ekonomikos tendencijomis, bet ir su politiniais nesutarimais. Stiprėjantis Lietuvos nerimas matyti ir 2007 m. patvirtintoje Nacionalinėje energetikos strategijoje, kurioje jau atvirai pasakyta, kad priklausomybė nuo vieno dujų ir naftos tiekėjo – tai grėsmė šalies saugumui.

Ši priklausomybė maždaug nuo 2008–2009 m. vis tvirčiau ir nuosekliau įvardijama kaip energetinio saugumo, t. y. ypatingos svarbos ir skubos, klausimas, tapęs vienu iš pagrindinių Lietuvos užsienio politikos uždavinių. Tarp priemonių nesaugumui mažinti buvo ir SGD terminalo Klaipėdoje statyba, ir planai statyti elektros tiltus su Švedija ir Lenkija, ir naujos atominės elektrinės statyba Visagine. Ne visi šie projektai tiesiogiai susiję su Rusija, ne visi buvo ar bus įgyvendinti, tačiau pats energetinio saugumo klausimo iškėlimas ir jo sprendimas nuo jos neabejotinai neatsiejamas.

Viena iš svarbių Lietuvos užsienio politikos strategijų dorojantis su Rusijos iššūkiu ir jos politika – perkelti šias problemas į ES lygmenį (vadinamoji problemos internacionalizacija arba europeizacija). Pirmieji bandymai perkelti energetinius rūpesčius į ES lygmenį ir padidinti spaudimą Rusijai buvo susiję su „Mažeikių naftos“ pardavimu ir dujotiekiu „Družba“. Pavyzdžiui, 2007 m. gegužę tuometinis Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuelis Barroso, paveiktas Lietuvos ir Lenkijos lobizmo, klausimą dėl naftos tiekimo „Mažeikių naftai“ saugumo iškėlė ES ir Rusijos susitikime. Lietuvos veto ES ir Rusijos derybų mandatui 2008 m. balandį, apie kurį jau buvo užsiminta, taip pat pirmiausia buvo susijęs su „Družbos“ neveikimu. Nors ES atsižvelgė į nerimą ir įtraukė šį klausimą į derybinių klausimų sąrašą, jokių sprendimų ar susitarimų nebuvo pasiekta, o ir pačios ES ir Rusijos derybos nebuvo sėkmingos. Tačiau 2008 m. Lietuvos bandymas vetuoti ES ir Rusijos derybas tapo lūžio momentu – darėsi vis akivaizdžiau, kad Lietuva iš esmės nebeturi jokių kitų svertų bandyti išlyginti dvišalius santykius, kaip tik naudotis ES, o vėliau ir NATO, kai nerimas dėl karinės grėsmės po 2014 m. suintensyvėjo.

Energetinių santykių su Rusija internacionalizacija (europeizacija) buvo sėkminga ginčijantis ir konfliktuojant su įmone „Gazprom“, tiekusia Lietuvai dujas (kaip minėta, nuo 2010 m. Lietuva tapo visiškai priklausoma nuo dujų importo iš Rusijos). Kartu 2009 m. viduryje Lietuvoje priimtas sprendimas siekti ES III energetinio paketo įgyvendinimo – visiškai atsieti tiekimą, tranzitą ir paskirstymą Lietuvos dujų sektoriuje, taigi – restruktūrizuoti Lietuvos dujų rinką, sumažinti „Gazprom“ įtaką (įmonei tai reiškė atsisakyti dujotiekio sistemos kontrolės Lietuvoje). Šio paketo įgyvendinimo detalės yra visiškai techninės, biurokratinės, o ginčai susiję su vienos įmonės ir vienos valstybės komercinių interesų derinimu ir komercinių problemų sprendimu, – tačiau dėl itin artimo

[29] BALMACEDA, M. M. *The Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarus, and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure.* Toronto: University of Toronto Press, 2013, p. 242.

„Gazprom“ ryšio su valdančiuoju Rusijos elitu, jo interesais, šis ginčas užėmė didelę dvišalių santykių dalį.

2011 m. sausį Lietuva pateikė formalų skundą Europos Komisijai dėl „Gazprom“ piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. Tai paskatino 2012 m. rugsėjį Europos Komisiją pradėti platesnį tyrimą dėl to, ar „Gazprom“ nepažeidė antimonopolinių ES taisyklių[30]. Tyrimas tesėsi iki 2018 m. Nors „Gazprom“ išvengė didelių baudų, Europos Komisija įpareigojo Rusijos dujų įmonę nediskriminuoti dujų pirkėjų, peržiūrėti kainų formavimo politiką, panaikinti suvaržymus perparduoti dujas, suteikti galimybę pasirinkti skirtingus tiekimo taškus ir nustatė kitas sąlygas[31]. 2011 m. kovą karas su „Gazprom“ prasidėjo ir Lietuvos teismuose, tai paskatino „Gazprom“ apskųsti Lietuvos veiksmus Stokholmo arbitražo teismui, prašant uždrausti bylą nagrinėti Lietuvos teismams[32]. 2012 m. spalį Lietuva pati inicijavo ieškinį prieš „Gazprom“ Stokholmo arbitraže. „Gazprom“ atsakas buvo gana griežtas: Lietuva negavo jokių nuolaidų už dujas ir 2013 m. už jas mokėjo daugiausiai iš ES šalių[33]. 2014 m. įvyko Lietuvos dujų padalijimas ir kompanija „Gazprom“ buvo iš esmės priversta pasitraukti iš Lietuvos dujų paskirstymo sistemos. Galima sakyti, kad energetikos klausimų europeizacija santykiuose su Rusija buvo tinkama ir efektyvi strategija, o pagrindinis sėkmės veiksnys čia – tinkamas pasinaudojimas ES teisės aktais, reguliavimo taisyklėmis ir instituciniu žaidimu.

Kitas nuolat dvišalių santykių dienotvarkėje esantis klausimas – neišsprendžiami ginčai ir kovos dėl istorijos. Nesutarimai su Rusija dėl istorijos apima du pagrindinius klausimus: 1) sovietinės okupacijos pripažinimas ir jos žalos atlyginimas; 2) stalinizmo nusikaltimų ir sovietinės simbolikos pasmerkimas. Istorijos politikos srityje naudota ir suveikė kiek kitokia strategija – šįkart partnerių ieškota ne ES institucijose, o tarp valstybių narių su panašiomis nuostatomis.

Nesutarimo dėl okupacijos ir jos žalos įvertinimo Lietuvos pozicija tokia: 1940 m. įvyko Lietuvos okupacija, kurią vykdė Sovietų Sąjunga; už šį faktą turi būti atsiprašyta ir finansiškai kompensuota. Okupacijos ir žalos atlyginimo klausimas politinėje darbotvarkėje atsirado beveik iš karto paskelbus nepriklausomybę ir buvo įtvirtintas 1992 m. birželio 14 d. įvykusiu referendumu „Dėl

[30] Europos Komisija pradėjo tyrimą dėl galimo „Gazprom“ piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. *delfi.lt*, 2012, rugsėjo 4. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/verslas/energetika/europos-komisija-pradejo-tyrima-del-galimo-gazprom-piktnaudziavimo-dominuojancia-padetimi.d?id=59447545.

[31] CHEE, F. Y.; DE CARBONNEL, A. EU Ends Antitrust Case against Gazprom without Fines. *Reuters*, 24 May 2018. Prieiga per internetą: https://www.reuters.com/article/us-eu-gazprom-antitrust-idUSKCN1IP1IV.

[32] „Gazprom“ dėl Lietuvos veiksmų kreipėsi į Stokholmo arbitražą. *delfi.lt*, 2011, liepos 14. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/verslas/energetika/gazprom-del-lietuvos-veiksmu-kreipesi-i-stokholmo-arbitraza.d?id=46595377.

[33] BALMACEDA, 29 išnaša, p. 253.

buvusios SSSR kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 m. ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo“ – šiai nuostatai pritarė beveik 69 proc. balsavusiųjų. Problemą bandyta kelti derantis su Rusija dėl kariuomenės išvedimo, tačiau nesėkmingai. Vėliau šis klausimas retai kada aktyviai tapdavo politinės darbotvarkės dalimi. Tačiau 2000 m. birželio 13 d. Vytauto Landsbergio iniciatyva Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo, kuriame Lietuvos Respublikos Vyriausybė įpareigota apskaičiuoti žalą ir pradėti derybas dėl jos su Rusija[34].

Nors biurokratiniu lygmeniu procesas tęsėsi (pateikti žalos skaičiavimai, klausimas keltas dvišaliuose susitikimuose), tačiau politikai jį ne itin akcentavo: Lietuvos socialdemokratų partija šios problemos apskritai vengė; ginčai dėl okupacijos klausimo suintensyvėjo diskutuojant dėl V. Adamkaus (ne)vykimo į Maskvą; klausimą taip pat, būdama opozicijoje, keldavo Tėvynės sąjunga. Kita vertus, tapusi valdančiosios koalicijos dalimi 2008 m., ši partija tik kadencijos pabaigoje prisiminė okupacijos žalos atlyginimo problemą[35].

Rusijos požiūriu, kalbos apie kompensacijas ir okupaciją – tai tik bandymas kurti keblius santykius, nes, pasak jos, Lietuva buvo ne SSRS okupuota, o inkorporuota į jos sudėtį, be to, tai esą nebuvęs vienašalis sprendimas. Atmetami bet kokie bandymai diskutuoti, nes Rusijai tai klausimas, kurį reikia pašalinti tiek iš viešos, tiek iš ekspertinės darbotvarkės. Rusijos poziciją puikiai iliustruoja V. Putino dar 2005 m. ištarti žodžiai: „Prisiminkime 1989 m. Liaudies deputatų kongreso rezoliuciją, kur juodu ant balto parašyta, kad Liaudies deputatų kongresas smerkia Molotovo–Ribbentropo paktą ir pripažįsta jį esant neteisėtą. Šis paktas neperteikė Sovietų sąjungos žmonių nuomonės ir buvo asmeninis Stalino ir Hitlerio reikalas <…>. Šį klausimą laikome esant išspręstą.“[36]

Okupacijos ir jos žalos įvertinimo klausimu šalių pozicijos yra priešingos, ir Lietuvai sunku sulaukti tarptautinio palaikymo: realių teisinių precedentų,

[34] Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo, priimtas 2000 m. birželio 13 d., Nr. VIII-1727. Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.03410B6A865C. Šio įstatymo 2 straipsnio 3 ir 4 punktuose nustatyta, kad Vyriausybė: „iki 2000 m. lapkričio 1 d. kreipiasi į Rusijos Federaciją dėl SSRS okupacijos metu padarytos žalos atlyginimo, kartu pateikdama šios žalos skaičiavimus, taip pat apie tai informuoja Jungtinių Tautų Organizaciją, Europos Tarybą ir Europos Sąjungą bei nuolatos siekia šių tarptautinių organizacijų ir jų valstybių narių paramos sprendžiant SSRS okupacijos žalos atlyginimo Lietuvai klausimus“ ir „inicijuoja derybas ir nuolatos siekia, kad Rusijos Federacija atlygintų Lietuvos žmonėms ir Lietuvos valstybei SSRS okupacijos padarytą žalą“.

[35] Vyriausybei pristatyti Komisijos pasiūlymai dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. *Mano vyriausybė*, 2012, liepos 17. Prieiga per internetą: http://lrv.lt/lt/naujienos/vyriausybei-pristatyti-komisijos-pasiulymai-del-ssrs-okupacijos-zalos-atlyginimo.

[36] President of the Russian Federation. Press Statement and Responses to Questions Following the Russia-European Union Summit. 10 May 2005. Prieiga per internetą: http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22967.

kaip apie tai prasmingai kalbėti, nėra, be to, nei kitos buvusios sovietinės respublikos, nei Rytų bloko valstybės okupacijos žalos atlyginimo nereikalauja[37]. Iš Rusijos šiuo klausimu taip pat neįmanoma tikėtis jokių nuolaidų, tad aptariamu laikotarpiu klausimas buvo tapęs labiau vidinių diskusijų, netgi „politikavimo" objektu, negu konstruktyviai sprendžiama problema.

Gerokai sėkmingesni buvo Vidurio Rytų Europos valstybių (ypač Lenkijos, Čekijos, prie kurių prisidėjo ir Lietuvos atstovai) raginimai diskutuoti apie stalinizmo nusikaltimus siekiant, kad Josifo Stalino valdymo laikotarpis būtų kriminalizuotas ir kad šio periodo nusikaltimų neigimas būtų prilyginamas nacistinių nusikaltimų neigimui. Kitaip tariant, siekta, kad nacizmo ir stalinizmo nusikaltimai būtų vertinami vienodai, kad jie būtų oficialiai pasmerkti ES teisėje ir valstybių narių švietimo sistemose. Lietuva, žinoma, negali prisiimti išskirtinių nuopelnų už pasiekimus šioje srityje, tačiau šalies atstovai prisidėjo prie įvairių iniciatyvų. Pavyzdžiui, Vytautas Landsbergis ir Emanuelis Zingeris prisijungė prie 2008 m. Prahos deklaracijos, pasiūliusios rugpjūčio 23 d. Europoje minėti stalinizmo ir nacizmo aukų atminimą, – pasiūlymas labai greitai sulaukė palaikymo Europos Parlamente[38]. Tiesa, Europos Komisija 2010 m. ataskaitoje „Totalitarinių režimų nusikaltimų Europoje atminimas" konstatavo, kad valstybių narių požiūriai per daug skirtingi, kad būtų galima imtis teisėkūros ES lygiu[39]. 2011 m. į ES Teisingumo ir vidaus reikalų tarybos išvadas buvo įtraukti su totalitarinių režimų įvykdytų nusikaltimų minėjimu susiję įsipareigojimai: pasitelkus švietimo programas ir mokslinius tyrimus, įtvirtinti totalitarinių režimų aukų atminimą ES valstybėse narėse, paskelbti Europos totalitarinių režimų aukų atminimo dieną.

Minimi pasiekimai ir deklaracijos kol kas yra simbolinio, deklaratyvaus pobūdžio; diskusijos dėl istorijos ES lygmeniu vyksta atsargiai ir apdairiai. Tačiau net ir tokie sprendimai pykdo Rusiją, kuri savo ruožtu jai pasiekiamuose tarptautiniuose forumuose (ESBO, Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje) stengiasi juos diskredituoti, akcentuodama, pavyzdžiui, tariamą Baltijos valstybių „nacizmo šlovinimą". Rusijai SSRS (taigi ir pačių rusų) pergalė prieš nacizmą

[37] Išsamiau čia: JURGELEVIČIŪTĖ, D. The Issue of Occupation In Lithuanian-Russian Relations: Information Security Aspects. *Lithuanian Foreign Policy Review,* Nr. 18, 2006, p. 56–82; JURGELEVIČIŪTĖ, D. Diskusijos dėl sovietinio paveldo – reikalavimas atlyginti okupacijos žalą Lietuvos vidaus ir užsienio politikoje. Iš *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 381–426.

[38] Declaration of the European Parliament on the Proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism, P6_TA(2008)0439. 23 September 2008. Prieiga per internetą: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0439+0+DOC+XML+V0//EN.

[39] Europos Komisija. Totalitarinių režimų nusikaltimų Europoje atminimas. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. COM(2010)783, 2010, gruodžio 22. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2010)783&lang=lt.

Antrajame pasauliniame kare yra sakralus, reikšmingas jos dabartinės tapatybės elementas ir bet koks jo griovimas, ypač lyginant su nacizmu, visiškai nepriimtinas, todėl visada susilauksiantis griežtos reakcijos ir pasmerkimo.

2013 m. Lietuvoje buvo skirti intensyviam ruošimuisi pirmininkauti ES Vadovų Tarybai, o antroji jų pusė – pačiam pirmininkavimui. Svarbiausiu įvykiu turėjo tapti Vilniaus Rytų partnerystės vadovų susitikimas, kuriame sėkmės atveju turėjo būti pasirašytas Asociacijos susitarimas su Ukraina. Visus 2013 m. Rusija buvo svarbi žaidėja Ukrainos ir ES derybose: ji Ukrainą ir spaudė, ir viliojo nepasirašyti susitarimo ir prisijungti prie jos kuriamos Eurazijos sąjungos. Šis spaudimas galų gale buvo sėkmingas: paskutinėmis dienomis prieš numatytą susitikimą 2013 m. lapkričio pabaigoje tuometinis Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovyčius dokumento pasirašymą atšaukė. Po šio sprendimo Ukrainoje prasidėjo protestai, virtę tuo, kas vėliau pavadinta Euromaidanu – protestais ne tiek prieš prezidento sprendimą, kiek prieš pačią valdžią ir už Ukrainos provakarietišką kryptį.

Po 2014 m.: santykių anemija

2014 m. – tai metai, kai santykiai su Rusija pasidarė visiškai aiškūs ir skaidrūs: Rusijos agresyvumas tapo akivaizdus ir atviras, netgi kurį laiką neprognozuojamas, tad Lietuvos užsienio politikos sprendėjai ir vykdytojai turėjo mažai minčių, kaip bent palaikyti santykius, parodyti norą komunikuoti. Šis anemiškumas ir nesuinteresuotumas santykių plėtra, žinoma, buvo susiję su įvykiais Ukrainoje ir Rusijos reakcija į juos: 2013 m. Ukrainoje prasidėjęs Euromaidanas, kitais metais ten įvykęs valdžios pasikeitimas, V. Janukovyčiaus pabėgimas iš šalies į Rusiją, pastarosios akimis, suteikė teisę kištis į Ukrainos reikalus – iš pradžių okupuojant Krymą, o paskui ir palaikant sukilėlius pietryčių Ukrainos regione, kuriame karo veiksmai tęsiasi iki šiol[40].

Lietuvoje ir Lietuvos politikų kritika Rusijai dėl 2014 m. įvykių reikšta atvirai, kategoriškai ir nesiekiant jokio pragmatizmo ar korektiškumo. Lietuvos pozicija po Krymo aneksijos ir prasidėjusio karo Ukrainos rytuose buvo nuosekli ir kartojama iki šiol: karas Ukrainoje yra ne tik šios šalies karas su Rusija, tokie Rusijos veiksmai kelia grėsmę visam Europos saugumui, todėl ją būtina stabdyti visomis įmanomomis priemonėmis.

2014 m. kovą priimtame politinių partijų susitarime dėl užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių išreikštas susirūpinimas „dėl Rusijos agresyvios politikos keliamų iššūkių pasaulio, Europos ir ypač mūsų regiono saugumui“, pripažinta, kad „pagrindinis ir ilgametis užsienio politikos iššūkis – Rusijos

[40] Išsamiau apie Ukrainos įvykius: WILSON, A. *Ukraine Crisis: What It Means for the West.* New Haven: Yale University Press, 2014; MENON, R.; RUMER, E. B. *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post--Cold War Order.* Cambridge, MA: The MIT Press, 2015.

revizionistinė politika Rytų ir Vidurio Europoje, kad iš šios Rusijos politikos kyla pagrindinės grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui“[41]. Metų pabaigoje D. Grybauskaitė buvo dar kategoriškesnė, pavadindama Rusiją „teroristine valstybe“[42]. 2014 m. Lietuvos saugumo politikoje taip pat intensyviai imta kalbėti apie karinę gynybą, diskutuota apie Rusijos užpuolimo tikimybę ir NATO įžadų tvirtumą agresijos atveju ginti Baltijos valstybes. Tad nuo 2014 m. galime kalbėti apie itin anemišką dvišalių santykių būseną, kurią retkarčiais išsklaidydavo vienokie ar kitokie apsižodžiavimai ar vienašaliai veiksmai viena kitos atžvilgiu.

Ties šiuo istoriniu momentu galima būtų ir užbaigti Lietuvos ir Rusijos santykių apžvalgą, nes ne kartą „stabiliai blogais“ įvardyti santykiai ne tik kad nepajudėjo jokia pozityvesne kryptimi, bet ir pačios dvišalės sąveikos tapo minimalios, netiesioginės. Visa Lietuvos saugumo, gynybos ir užsienio politika buvo nukreipta į Rusijos atgrasymą ir Lietuvos saugumo stiprinimo paieškas, bendradarbiaujant ir remiantis NATO partneriais, bei Rusijos neutralizavimo sankcijomis strategiją, vykdomą per ES. Tad Rusijai Lietuvos užsienio politikoje skirta daug dėmesio nuolat kritikuojant, rūpinantis, kad nebūtų kaip nors palankiau keičiamas sankcijų režimas, rodant paramą Rusijos opozicijai, ir panašiai.

Tiesioginių dvišalių kontaktų, veiksmų, apsikeitimų žinutėmis beveik nebūta, o tai, kas įvykdavo, tiksliau vadintina transakcijomis arba priešiškų, kritiškų pozicijų demonstravimu.

Iš priešiškesnių transakcijų galima paminėti bent porą viešų abipusių diplomatų išsiuntimų – 2018 m. pavasarį, solidarizuojantis su Didžiąja Britanija dėl buvusio rusų šnipo apnuodijimo[43], ar 2021 m. pavasarį, solidarizuojantis su Čekija jos diplomatiniame ginče su Rusija[44]. Abiem atvejais Lietuva sulaukė analogiško atsako. Kiek draugiškesnė ir pragmatiškesnė sąveika įvyko 2019-aisiais, kai buvo įvykdytas apsikeitimas už šnipinėjimą nuteistais asmenimis. Lietuva perdavė Rusijai du nuteistus Rusijos žvalgybos tarnybų pareigūnus, o Rusija

[41] Lietuvos Respublikos Seime atstovaujamų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių, 2014, kovo 29. Prieiga per internetą: http://www.kam.lt/download/40874/partiju%20susitarimas%20del%20gynybos%202014-2020%20m.pdf.

[42] WEYMOUTH, L. Lithuania's President: "Russia Is Terrorizing Its Neighbors and Using Terrorist Methods". *The Washington Post*, 24 September 2014. Prieiga per internetą: https://www.washingtonpost.com/opinions/lithuanias-president-russia-is-terrorizing-its-neighbors-and-using-terrorist-methods/2014/09/24/eb32b9fc-4410-11e4-b47c-f5889e061e5f_story.html.

[43] BENIUŠIS, V. Nepageidaujamais paskelbti Rusijos ambasados darbuotojai išvyko iš Lietuvos. *15min.lt*, 2018, balandžio 2. Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nepageidaujamais-paskelbti-rusijos-ambasados-darbuotojai-isvyko-is-lietuvos-56-949936.

[44] LRT.lt; BNS; SKĖRYTĖ, J.; ELTA. Solidarizuodamasi su Čekijos valstybe Lietuva išsiunčia du Rusijos diplomatus. *lrt.lt*, 2021, balandžio 23. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1394128/solidarizuodamasi-su-cekijos-valstybe-lietuva-issiuncia-du-rusijos-diplomatus.

Lietuvai perdavė du Lietuvos ir vieną Norvegijos Karalystės pilietybę turinčius asmenis[45]. Taip parodyta, kad minimalūs kontaktai, panašėjantys į šaltojo karo laikų kontekstą, yra išlaikyti. Iš vienašalių, į Rusiją nukreiptų, veiksmų pavyzdžių yra Rusijos televizijos kanalų rodymo pristabdymas („RTS Planeta“ 2015 m.) ar retransliacijų visiškas sustabdymas („RussiaToday“ 2000 m.)[46].

Tad pastaruosius penkerius šešerius metus kalbant apie Lietuvos politiką Rusijos atžvilgiu iš tiesų telieka analizuoti pačios Lietuvos saugumo politikos dienotvarkę, besikoncentruojančią į Rusijos grėsmę, ir saugumo ir gynybos politikos priemones, skirtas Rusijai atgrasyti[47]. Kadangi šiuo straipsniu nesiekiama apžvelgti Lietuvos nacionalinio saugumo politikos, santykių su Rusija kontekste kaip pavyzdžius galima išskirti keturis epizodus, kurie taikliai iliustruoja paskatas apie Rusiją galvoti kaip nesaugumą valstybei ir piliečiams kuriančią tarptautinę veikėją.

Karinio saugumo požiūriu, labai neraminantis epizodas buvo 2017 m. rugsėjį Rusijos vykdyti strateginiai mokymai „Zapad 2017“, kurie vyko Baltarusijoje, Kaliningrade ir vakariniuose Rusijos regionuose ir kurių oficialus tikslas (kova su teroristinėmis grupuotėmis) itin skyrėsi nuo to, kuris realiai buvo įgyvendinamas (simuliuojant kovą prieš pažangų ir gerai ginkluotą konvencinį priešininką, kaip galima suprasti – NATO) [48]. Tad nuo deklaruotų gynybinių mokymų praktikuoti puolamieji veiksmai. Tiesioginių ilgalaikių pasekmių, be pasėto nerimo, pratybos neturėjo, bet jomis neabejotinai buvo demonstruojama karinė galia, Rusijos nuostatos dėl vakarinių savo sienų ir pastangos didinti įtampą ir augimą regione.

Istorinių kovų kontekste pastaraisiais metais svarbi tapo Sausio 13-osios byla, Rusijos pusėje įvardijama kaip „dirbtinai sufabrikuota ir politinė“. Dėmesys bylai suaktyvėjo, kai Vilniaus apygardos teismas Sausio 13-osios įvykių byloje

[45] VAŽGAUSKAITĖ, J. Pirmieji šnipų mainai Lietuvoje: kaip viskas vyko. *tv3.lt* 2019, lapkričio 23. Prieiga per internetą: https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/pirmieji-snipu-mainai-lietuvoje-kaip-viskas-vyko-n1019649.

[46] BNS. Pirmą kartą ES: Lietuva stabdo rusiško kanalo transliacijas. *delfi.lt*, 2015, balandžio 8. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pirma-karta-es-lietuva-stabdo-rusisko-kanalo-transliacijas.d?id=67650810; JAČAUSKAS, I.; BENIUŠIS, V.; BNS. Radijo ir televizijos komisija uždraudė Lietuvoje retransliuoti RT programas. *lrt.lt*, 2020, liepos 8. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1195699/radijo-ir-televizijos-komisija-uzdraude-lietuvoje-retransliuoti-rt-programas.

[47] Pvz., keletas pirmųjų įvertinimų: MAJOR, C.; von Voss, A. *Nordic-Baltic Security, Germany and NATO. SWP Comments*. Berlin: Stiftun Wissenschaft Politik, 2016. Prieiga per internetą: https://www.swp-berlin.org/en/publication/nordic-baltic-security-germany-and-nato/; LUCAS, E. *The Coming Storm: Baltic Sea Security Report*. Washington, D.C.: Center for European Policy Analysis, 2015. Prieiga per internetą: http://cepa.org/index/?id=f3af38a9500cfc72614a7cb788e5a56b.

[48] Paimta iš: Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos. *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas 2018*. Vilnius, 2018, p. 15.

paskelbė nuosprendį[49]. Su byla dirbantys tyrėjai ir teisėjai sulaukė bauginimų iš Rusijos. 2018 m. Rusijos tyrimų komitetas iškėlė baudžiamąją bylą Lietuvos pareigūnams ir teisėjams, tyrusiems ir nagrinėjusiems bylą. Jie kaltinami neteisėtai persekiojantys Rusijos piliečius. Rusija paviešino baudžiamosios bylos iškėlimo faktą 2019 m. pradžioje, prieš priimant nuosprendį. 2020 m. gruodį Rusijos Federacijos tyrimų komitetas už akių pateikė kaltinimus trims Vilniaus apygardos teisėjams, priėmusiems nuosprendį Sausio 13-osios byloje. Ši byla dar kartą parodė, kaip budriai ir baudžiamai Rusijos valdžia prižiūri net ir naujausios istorijos interpretacijos nukrypimus nuo jos įsivaizduojamos versijos.

Energetinio saugumo kontekste šiuo laikotarpiu dominavo (ir rašymo metu tebedominuoja) naujos Baltarusijos atominės elektrinės Astrave (AAE) statybos, pradėtos 2011 m. ir oficialiai pabaigtos 2020 m., klausimas. Elektrinė yra 20 km nuo Lietuvos sienos, iš esmės finansuota Rusijos paskolomis, o ją statė Rusijos įmonė „Rosatom". AAE projektas įgyvendintas nesilaikant tarptautinėse konvencijose nustatytų saugumo reikalavimų dėl galimo neigiamo poveikio aplinkai, nebendradarbiauta su poveikį pajusiančiomis kaimyninėmis šalimis[50]. Jau AAE statymo metu buvo įvykę keletas nerimą keliančių incidentų, kuriuos Baltarusija pripažino tik informacijai tapus vieša. Lietuva aktyviai, nors ir nesėkmingai, naudodamasi ES priemonėmis ir platforma, siekė sustabdyti AAE statybas, o jai pradėjus veikti ėmėsi priemonių blokuoti AAE, siekdama, kad Baltarusijos elektrinėje pagaminta elektra nepatektų į Lietuvos rinką[51]. Susirūpinimas dėl AAE saugumo kartu rodo ir naują etapą galvojant apie Lietuvos energetinį, kartu ir bendrą saugumą, kai iš esmės daugmaž sugebėjus išspręsti ar spręsti energetinės priklausomybės būseną pereita prie platesnio mąstymo apie energetinį saugumą.

Žinoma, Lietuvos bandymai sustabdyti statybas buvo nesėkmingi, gauti palaikymą ES kontekste ilgą laiką atrodė donkichotiškas užsiėmimas, kaip ir pastangos susitarti su Latvija ir Estija bent jau iki 2021-ųjų vasaros[52]. Tačiau šis pavyzdys vėlgi itin tinka iliustruoti Lietuvos užsienio politiką Rusijos atžvilgiu: bekompromisė, idealistinė pozicija, siekianti pademonstruoti gebėjimą atsispirti

[49] Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį 1991-ųjų metų sausio mėnesio įvykių byloje – teisė profesionaliai. *Teisė.Pro*, 2019, kovo 27. Prieiga per internetą: https://www.teise.pro/index.php/2019/03/27/vilniaus-apygardos-teismas-paskelbe-nuosprendi-1991-uju-metu-sausio-menesio-ivykiu-byloje/.

[50] NAVAKAS, N. Baltarusija statydama Astravo AE pažeidė Espo konvenciją. *vz.lt*, 2019, vasario 7. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/energetika/2019/02/07/espo-konvencijos-salys-pripazinoastravo-ae-nesaugia.

[51] BNS. D. Kreivys: Lietuva tikisi iki liepos sutarti su kaimynais dėl Astravo elektros blokados. *vz.lt*, 2021, kovo 2. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/pramone/energetika/2021/03/02/d-kreivys-lietuva-tikisi-iki-liepos-sutarti-su-kaimynais-del-astravo-elektros-blokados.

[52] BNS. D. Kreivys: dėl prekybos elektra jau parengtas planas B. *vz.lt*, 2021, kovo 12. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/pramone/energetika/2021/05/12/d-kreivys-del-prekybos-elektra-jau-parengtas-planas-b.

ekonominiams išskaičiavimams prieš principus. Visa Lietuvos ir Rusijos santykių istorija rodo, kad šią nuostatą ne visada sekdavosi įgyvendinti, tačiau paskutiniu analizuojamu santykių laikotarpiu tai pavykdavo.

Išvados

Lietuvos užsienio politikoje nuo 2004 m. rasdavosi vilčių, kad santykiai su Rusija gali tapti mažiau priešiški, pragmatiškesni, dalykiškesni. Tiesa, apie draugystę niekas tarp šalies užsienio politikos formuotojų net nebandė galvoti: tam neleidžia ilga skausmingai prisimenama praeitis ir naujesnės nepriklausomybės metų patirtys – tiek skaudžios artimų ir tolimų kaimynų kaip Ukrainos ar Sakartvelo, tiek savi susidūrimai. Mąstant apie Lietuvos santykius su Rusija ir teoriškai, ir praktikoje, neįmanoma ignoruoti struktūrinių sąlygų, visų pirma geografinės padėties, dėl kurios ir buvimas, ir mąstymas apie Rusiją tampa neišvengiamas.

Rusija, būdama didelė valstybė, niekaip negalinti išspręsti savo vietos pasaulio politikoje iššūkių, norinti būti valstybe, kurią gerbia, tačiau ir kurios klauso (ir paklauso), o nesutinkančius su ja tarptautinius veikėjus linkusi bausti ar priversti elgtis pagal save, ir santykiuose su Lietuva siekia rodyti nuolatinį asimetriškumą. Ši asimetrija reiškia, kad tik viena šalis nurodinėja, sprendžia ir reikalauja, – kol kas kitokio bendravimo dvišaliuose kaimyniniuose santykiuose ji neįsivaizduoja. Nepanašu, kad pati Rusija norėtų tartis ir susitarti – išskyrus keletą infrastruktūrinių projektų Kaliningrado srityje, ji pati rodė abejingumą, susierzinimą arba nepasitenkinimą Lietuvos veiksmais. O be Rusijos pastangų ir noro ką nors keisti neįmanomas joks dvišalių santykių pokytis.

Tad Lietuva santykiuose su Rusija siekdama neutralizuoti savo silpnumą, mažumą pasirinko dvišalių problemų internacionalizavimo, o vėliau ir europeizavimo strategiją. Santykių perkėlimas į ES lygmenį kartais būna daugiau, kartais mažiau sėkmingas, bet šiuo metu tai bene vienintelis būdas Lietuvai turėti ir formuoti savo santykius su Rusija. Bent jau trumpuoju ir, matyt, vidutiniu laikotarpiu Lietuvai tenka ir teks priimti šią galių disbalanso situaciją ir ieškoti ne pragmatiškų, taikių santykių, o kitų, daugiašalių, būdų, kuriais būtų galima didinti savo galią ir saugumą santykiuose su Rusija.

THE TREATY ON THE FOUNDATIONS OF INTERSTATE RELATIONS BETWEEN LITHUANIA AND RUSSIA

Summary

The process of negotiations between the Republic of Lithuania and the Russian Federation, then the Russian Soviet Federative Socialist Republic (RSFSR), on the treaty on the Foundations of Interstate Relations lasted for almost 11 months. In 1990, the Republic of Lithuania, which *de iure* became a fully independent state under the Act of 11 March, sought to restore the former state relations between the two independent states that existed before the occupation and annexation of Lithuania by the USSR in 1940. But the USSR leader Mikhail Gorbachev wanted to preserve the USSR empire and annexed Lithuania as a part of it. In the initial stage of "negotiations on negotiations" the USSR made a precondition that the negotiations should be conducted only on the status of Lithuania's statehood within the Soviet Union. The adoption of the Declaration on the State Sovereignty of the RSFSR on 12 June 1990 which opened up a real opportunity for Lithuania to regulate state relations directly with the Russian Federation could be considered the breakthrough of the process.

On 27 July 1990 the leaders of the Russian Federation and the Republic of Lithuania, Boris Yeltsin and Vytautas Landsbergis, agreed to start bilateral negotiations on the conclusion of a treaty on political-legal relations between the two countries in accordance with the principles and norms of international law without imposing any preconditions on each other. At the same time, the Russian Federation agreed on bilateral negotiations with the Republic of Latvia and the Republic of Estonia. The strong efforts of the authorised Lithuanian negotiating commission at the beginning of the negotiations were needed in order to reach an agreement with the commission authorised by the Russian Federation on reflecting political and legal principles relevant to Lithuania in the treaty on relations between Lithuania and Russia.

With the aim of establishing a democratic Russian state, which would be independent from the USSR, the Russian Federation strictly separated its identity from the RSFSR founded as a result of the Bolshevik *coup d'état* in 1917, which became a part of the Soviet Union in 1922. Thereby the Russian Federation wanted to distance itself from the responsibility for the criminal actions committed by the communist Soviet Union. Mr Yeltsin officially expressed political support to the independence of Lithuania and the other two Baltic States and to the nations defending this independence during the military aggression by the USSR against Lithuania on 13 January 1991. On 12–13 January

Mr Yeltsin had already signed the treaties on interstate relations with the leaders of Estonia and Latvia.

While negotiating with Lithuania, the Russian Federation sought such wording for the treaty with Lithuania that would be identical to that reached in the treaties signed with Latvia and Estonia. Such a position of Russian Federation complicated the negotiations between the independent Republic of Lithuania and the Russian Federation, as the treaties signed by Estonia and Latvia with Russia reflected their status during the period of transition to full state independence. Meanwhile, Lithuania sought that in the first article of the treaty Lithuania and Russia should recognise each other as subjects of international law according to their state status, as it is enshrined in the fundamental acts adopted by them. After a long discussion of the negotiators, the Lithuanian-Russian treaty clearly regulated the issues of the free choice of citizenship and favourable conditions for acquiring citizenship in their country of permanent residence for persons who moved from Russian territory to Lithuania and *vice versa*.

Manifestly strong negotiating efforts of Lithuania and Russian Federation were needed until they agreed on the common approach in the treaty. Only after the USSR accepted to eliminate the consequences of the annexation of Lithuania in 1940, the conditions for mutual trust were created between the parties. As for the latter, the leaders of both countries, Mr Landsbergis and Mr Yeltsin, reached a final agreement only on 10 July 1991, after Mr Yeltsin had been elected as the President of the Russian Federation. The Treaty between the Republic of Lithuania and the Russian SFSR on the Foundations of Interstate Relations was signed by Mr Yeltsin and Mr Landsbergis on 29 July 1991, when only three weeks were left before the communist putsch in Moscow.

Thus, there were unique circumstances in 1991 that allowed to conclude this Treaty, when both parties had the coinciding interests to support each other against the Soviet leadership. These circumstances predetermined the particular content of the Treaty on the Foundations of Interstate Relations: neither Latvia or Estonia, nor any former Soviet republic has achieved the treaty with Russia, in which the latter recognised the illegality of the 1940 Soviet aggression (including the annexation of Lithuania) as well as the continuity of the Republic of Lithuania and its identity with the State of Lithuania established by the Act of Independence of 16 February 1918. Therefore, the provision of the preamble of the Treaty, which mentions the illegality of the 1940 Soviet annexation, and Article 1 of the Treaty, according to which the Republic of Lithuania has been recognised under its legal status as defined by the acts on restoration of independence of 11 March 1990, are identified as the fundamental provisions of the Treaty. They also mean that, under the Treaty, Russia has acknowledged that Lithuania is not a state successor to the Soviet Union as well as the fact that Lithuania had been illegally occupied (had never been a legitimate part of

the USSR) and liberated itself from the Soviet occupation (rather than seceded from the Soviet Union) in 1990. This precludes Russia from questioning the legality of the Lithuanian statehood and denying the 1940 Soviet aggression against Lithuania. That is why the current Russian leadership is tending to ignore the Treaty on the Foundations of Interstate Relations with Lithuania, although the Treaty remains in force and its fundamental Article 1 is of irrevocable nature.

One more important provision of the Treaty deserves to be mentioned: under the Article 2 Russia has recognised Lithuania's freedom to choose security guarantees, including collective defence systems. This provision has proved to be effective in responding to Russia's attempts to preclude Lithuania's membership in NATO. To sum it up, the 1991 Lithuanian-Russian Treaty on the Foundations of Interstate Relations can be assessed as a significant contribution to strengthening the rule of law in international relations. It still preserves huge potential for the development of friendly relations between Lithuania and Russia on the basis of international law, historical truth and justice, the sincere acknowledgment of sovereign equality and the mutual respect of the parties. It also contrasts with the present political reality – the failed democracy and the authoritarian rule in Russia as well as an official ideology of the latter, which is based on the glorification of the Soviet past.

Analysis of Lithuanian-Russian relations since the proclamation of the Act of Restoration of Lithuania's Independence until Lithuania's accession to NATO and the European Union indicates that, although relations between Lithuania and Russia have not been too good, they have not always been bad either. Assessing this period, it can be noted that despite the rather different content of problems, the evolution of bilateral relations was quite dynamic and volatile. During that time, there were both ups and downs in the relationship, as well as mutual understanding and of almost Cold War type rhetoric.

Such variability was partly due to Russia's own indecision which line to take on Lithuania. The oncoming collapse of the Soviet Union motivated the new political elite of the Russian Federation strive for greater independence and sovereignty, to oppose totalitarianism and dictatorship, to establish democratic values in their country, and to have good relations with Lithuania as well. That is when the Treaty on the Foundations of Interstate Relations was relatively smoothly negotiated, signed and ratified. However, when the Soviet Union ceased to exist, Lithuanian-Russian relations began to develop on a different basis. Russia became the successor of all the obligations and rights of the Soviet Union. The Soviet army deployed in the Baltic States also transferred to its jurisdiction. Therefore, soon the further agenda of Lithuanian-Russian bilateral relations became much more diverse, but at the same time more complicated due to different or even conflicting interests.

On other hand, at first sight it may seem that Lithuanian policy towards Russia also lacked consistency. It cannot be overlooked that during the period of 1992–2004, various Lithuanian political forces not only sharply discussed the tactical issues of Russian policy and practically "tested" two possible tactical approaches (confrontational and moderate) towards Russia. As could have been expected, each of these tactics had its own advantages and shortcomings, its benefits and cost. However, these tactical disagreements, no matter how sharp, were often illusory. In fact, Lithuania's position towards Russia remained very focused and consistent. It would have been difficult for Lithuania to agree on anything with Russia if the Lithuanian political elite had not known exactly what it was aiming for, if it had not been able to overcome internal contradictions and maintain a common vector of relations with Russia.

In 2004 two significant foreign and security policy goals were achieved when Lithuania became a full member of NATO and EU, and the hopes were raised about the possibility to have improved and more pragmatic relations with Russia. The further analysis of the years till now in the book is divided into three periods: 1) 2004–2008 when the hope about improved relations quickly disappeared and many bilateral issues and quarrels from previous years reappeared; 2) 2009–2013, which again started with short efforts to deescalate the relations, but again moved to the increased tensions and fights over history and Lithuanian efforts to seek energy independence; 3) 2014–2021, when Lithuania openly talks about the increased threat from Russia and concentrates all its efforts towards neutralizing this threat by rethinking military, energy and information security.

Reflecting on the Lithuanian-Russian relations in 2021, there is no doubt that relations with Russia were and are the most problematic bilateral relations in Lithuanian foreign policy and any possibility to improve in the medium-term, or even in long-term perspective seem dubious. The structural asymmetry in the relations matters a lot: after the end of the cold war Russia is still looking for its place in global politics demanding to be respected by pushing and punishing its neighbours, demonstrating its perceived superiority in relations with Lithuania as well. While Lithuania is also prepared to constantly take a stance on the issues that irritate Russia and express opinion on the political processes in Russia. At the moment the differences and policies between two states are irreconcilable. The power imbalances, thus, force Lithuania not to concentrate on the improvement of the relations but on the other ways to increase its security and power.

DERYBŲ DELEGACIJOS NARIŲ TRUMPI ATSIMINIMAI

Vytautas Landsbergis

Du itin svarbūs dalykai susiję su šios sutarties preambule. Č. V. Stankevičius, kuris labai gerai vadovavo derybų delegacijai (aš dar formaliai buvau delegacijos deryboms su SSRS vadovas), vis dėlto atsirėmė į rusų pusės užsispyrimą. Jis tuomet man referavo, kad sutartis visai parengta, išskyrus du punktus, dėl kurių šalys negali susitarti. Rusijos pusė nenori (nesutinka?), kad būtų prisiminta 1920 m. Rusijos ir Lietuvos taikos sutartis ir 1940 m. SSRS agresija-okupacija-aneksija. Delegacijos galų gale sutarusios palikti tuos paskutinius klausimus vadovams – B. Jelcinui ir V. Landsbergiui.

Mudviejų pokalbiai dėl sutarties ir kitais klausimais visada būdavo draugiški, gaubiami geros valios, tad ir čia turėjau uždavinį gauti pozityvų rezultatą nesusipykstant. Nenusileidus, bet ir išvengus įtampos. Net okupaciją aptariant ne kaip nusikaltimą, o kaip blogį, kuris bus ištaisytas. Tai reiškė (netiesiogiai), kad Rusija iš anksto pritaria Lietuvos nepriklausomybei nuo SSRS.

Kadangi pačiam B. Jelcinui tuometė SSRS buvo blogis, jis neužsispyrė. Galėjau pasiūlyti savo sumanytą formulę, švelnesnį variantą, kuriame akcentuotas ne praeities blogis (jį paminint), bet ateities gėris, gėrio viltis.

Svarbiausia – pavyko draugiškai pasiūlyti nuolaidą (!) ir sulygti, kad iš dviejų nesutariamų klausimų darome kompromisą 1:1. Kad jau taip, pasiūliau atsiimsiąs visą pirmąjį probleminį dalyką – 1920 m. Taikos sutartį, bet paliksiąs 1940 m. įvykius.

1920 m. Taikos sutartis jau buvo priminta SSRS priimtame oficialiame Stalino–Hitlerio pakto įvertinime (dirbau SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo komisijoje šiuo klausimu), ir būtent kaip teigiamas praeities valstybių santykių dalykas – gera tarptautinė sutartis, kurią apgaulingai „prieš liaudies valią“ sulaužė J. Stalino grupuotė 1939 m. Tad nuostolio čia nepatyrėme, juolab (ką po pasirašymo paaiškinau spaudai), kad 1920 m. ir 1940 m. Rusijos Federacija, pirmuoju atveju jau apimanti būsimas sovietų „respublikas“, buvo ir geografiškai, ir politiškai skirtingi dalykai. Lietuvai buvo net geriau išvengti to supainioto klausimo.

Užtat 1940-ieji mums buvo principinis dalykas – pasmerkim SSRS vieningai su demokratine Rusija! – ir gerai, kad B. Jelcinui pakako, jog mano tekste nebebuvo „okupacijos“, tik „aneksija“.

Viskas dar galėjo sugriūti per pasirašymo ceremoniją, kai B. Jelcino komandos žmonės – R. Chasbulatovas, J. Gaidaras – staiga ėmė siūlyti, kad išbrauktume ir antrąjį klausimą! Iškilmingas, viešas delegacijų posėdis, ir pasijutau

bemaž spąstuose. Susiginčyti, atsisakyti parengtos sutarties? Šventoji Dvasia gal apšvietė, kad tiesiog per stalą kreipiausi į Jelciną:

– Borisai Nikolajevičiau, mes juk susitarėm, o jūs – padorus žmogus, tai nejau pradėsim derybas iš naujo? *Poriadočnyj čeloviek...*

– Taip, mes susitarėm, – patvirtino B. Jelcinas ir užčiaupė savo patarėjus. Norėjo būti padorus žmogus.

Gerbiu jį už tai ir visada gerbsiu.

O sutartys įsigalioja jas ratifikavus parlamentuose ir pasikeitus ratifikaciniais raštais. Rusijos ir Lietuvos pamatinės sutarties atveju tai 1992 m. gegužės 4-oji, kai SSRS jau senokai neegzistavo. Pravartu kai kada priminti šį faktą posovietiniams gandonešiams, mėginantiems sumenkinti, bent nutylėti, mūsų istorinę jiems neparankią 1991–1992 m. sutartį. Rusijos tada apskritai nebuvę, tik RSFSR – Sovietų Sąjungos dalis...

Todėl net privalu žymėti abi datas – ir 1991-uosius, ir 1992-uosius metus, su akto įsigaliojimu sovietijai nebeegzistuojant.

Panašiai ir dėl Abiejų Tautų Konstitucijos. Jos pirmoji dalis – Valdymo įstatymas – buvo priimta Didžiajame Abiejų Tautų Respublikos Seime 1791 m. gegužės 3 d., o užbaigiančioji dalis – Abiejų Tautų Tarpusavio įžadas – 1791 m. spalio 20 d.

Finis coronat opus.

Česlovas Vytautas Stankevičius

Grupei Sąjūdžio bendražygių, kurių dauguma buvome tapę Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarais, prieš tris dešimtmečius teko prisiimti papildomą atsakomybę atstovauti Lietuvos Respublikai derybose su Rusijos Federacija dėl teisingos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties sudarymo. Delegacijoje buvome bendraminčiai valstybininkai. Politikai ir teisininkai jautėmės lygūs Lietuvos valstybės atstovų komandos nariai. Valstybės vadovas V. Landsbergis mūsų derybiniu darbu pasitikėjo. Galėjome savarankiškai rengti Lietuvos pasiūlymus sutarčiai, derėtis ir priimti abiem šalims nelengvus sprendimus. Prie derybų stalo visa komanda gynėme Lietuvos principines nuostatas, įskaitant ir tas, dėl kurių aukščiausiu lygiu galėjo susitarti tik abiejų valstybių vadovai. Sutarties pasirašymo trisdešimtmečio proga gera žinoti, kad tuo metu nepadarėme lemtingų klaidų. Tada abiejų valstybių vadovai V. Landsbergis ir B. Jelcinas pasirašė garbingą tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį. Deja, dabartinė Rusijos Federacijos valdžia santykius su demokratinėmis valstybėmis grindžia kitokiais principais, nei patvirtinti mūsų sutartyje.

Gediminas Vagnorius

Nors tuomet valstybinės valdžios galios dar priklausė Sovietų Sąjungos institucijoms ir ši pamatinė Sutartis su Rusija neturėjo įtakos faktiniams ekonominiams ir finansiniams santykiams, ji ypač veiksmingai prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės pripažinimo – neabejotinai padrąsino didžiąsias pasaulio galybes prieš branduolinę sovietų supervalstybę. Netrukus po šios Sutarties pasirašymo man, kaip Vyriausybės vadovui, vėl teko skubiai vykti į Maskvą, tik šį kartą derybų su Sovietų valdžios atstovais. Stebėjau jų tulžingą pyktį dėl pasirašytos Rusijos ir Lietuvos sutarties, B. Jelcino palankumo Lietuvos valstybingumui, todėl manau, kad ši Sutartis labai padėjo ir rugpjūčio pučo metu, nukreipdama nuo Lietuvos (kuri buvo permainų smaigalyje) ginkluotos jėgos panaudojimą, kai įsiutusiems pučistams pavaldūs kariuomenės daliniai, priešingai nei sausio agresijos metu, puolimą pradėjo nuo Maskvos. Suprantama, pavykus pučui Maskvoje, neišvengiamas buvo ir ginkluotas Lietuvos puolimas.

Jausdamas bręstančią karinę agresiją ir siekdamas kaip nors nukreipti nuo Lietuvos sovietų kariuomenės panaudojimą, prieš rugpjūčio pučą per darbinį vizitą Maskvoje susitikau, kaip vėliau pamatėme, ir su būsimais pučo organizatoriais: B. Pugo, G. Janajevu ir kt. Jų išskirtinai agresyvus elgesys ir neįprastos protokolui politinės replikos siuntė signalą apie pasiryžimą fiziškai susidoroti su Lietuva, taip pat kylančia B. Jelcino jėga. Grįžęs parašiau laišką tuomečiam Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentui G. Bushui vyresniajam. Raginau atkreipti dėmesį į Maskvoje brandinamą plataus masto karinės jėgos panaudojimą ir imtis skubių tarptautinių prevencinių priemonių, kaip atgrasyti Maskvą nuo agresijos. Atsakymą gavau jau po pučo...

Nepavykus nuversti Lietuvos valdžios per sausio įvykius, Kremlius nutraukė Lietuvai žaliavų ir prekių tiekimą, taip siekdamas Nepriklausomybę ekonomiškai pasmaugti. Tačiau po sovietinio Kremliaus griuvimo 1991-ųjų rudens ir žiemos ekonominė, energetinė ir finansinė blokada buvo daug sunkesnė, nors politiniai santykiai su naująja B. Jelcino Rusijos administracija buvo draugiški. Ši visa apimanti blokada tęsėsi iki pat 1992 m. vasario pabaigos, kai po tiesioginių derybų su tuomečiu liberalių pažiūrų Rusijos Vyriausybės vadovu J. Gaidaru (su kuriuo, kaip Rusijos reformų pradininku, buvau pažįstamas nuo 1989 m. ir kuris vėliau Vyriausybėje buvo stipriai spaudžiamas galingų reakcinių jėgų) pavyko susitarti dėl ekonominių santykių normalizavimo mainais į Lietuvos Vyriausybės pažadą nenutraukti elektros energijos tiekimo į Kaliningrado sritį.

Po 1991 m. rugpjūčio pučo iki 1992 m. pavasario Maskvoje dar buvo dvivaldystė. Šalia jau rinkimus laimėjusio Rusijos prezidento B. Jelcino sudaryto ministrų kabineto veikė dar ir Sovietų Sąjungos ministrų taryba. Kalbant apie Rusijos valdžią, iki pat 1992 m. vasario vertėtų ją vadinti Rusijos-SSRS vyriausybe. Dėl prekybinių santykių, skolų (neperėmimo), indėlių kompensavimo,

sovietinio pavaldumo įmonių turto perėmimo derybas teko vykdyti lygiagrečiai ir su Rusijos, ir SSSR ministrų tarybomis. Būtent sovietinė ministrų taryba, kurios realias funkcijas vėliau perėmė Rusijos ministrų kabinetas, 1991 m. rugsėjį Rusija-SSSR pradėjo totalinę ekonominę ir tarpbankinių atsiskaitymų blokadą, ją tęsė Rusijos vyriausybė siekdama žūtbūt įtraukti Lietuvą į Nepriklausomų valstybių sandraugą (NVS). Lietuvos pavyzdžiu ypač buvo siekiama įbauginti naujai besiformuojančių valstybių lyderius ir gyventojus, neva be „sovietinio tiekimo" savarankiškai išgyventi neįmanoma.

Algirdas Saudargas

Prieš tris dešimtmečius pasirašyta Lietuvos ir Rusijos sutartis šiandien yra šalių tarpusavio santykių pagrindas. Tuomet, kai ji buvo pasirašoma, dar egzistavo Sovietų Sąjunga ir abiejų susitariančių šalių likimas dar nebuvo nuspręstas. Viskas tapo aišku, kai po mėnesio žlugo pučas ir netrukus buvo panaikinta bolševikų partija. Prisiminkime, kad 1920-ųjų metų Lietuvos sutartis su Rusija buvo pasirašyta, kai niekas negalėjo nuspėti, ar išsilaikys bolševikų režimas. Tuometiniai Lietuvos vadovai, pasiryžę derėtis su bolševikine Rusija, šovė į judantį taikinį. Istorija parodė, kad šūvis buvo taiklus. Sprendimas derėtis su B. Jelcino vadovaujama Rusija taip pat buvo šūvis į judantį taikinį, tik dar didesnėje migloje. Dabar matome, kad sprendimas buvo teisingas. Sutartis buvo pasirašyta su jau nebe bolševikine Rusija, nors bolševikų partijos vadovaujama SSRS vis dar egzistavo ir niekas pasaulyje nesiryžo nuspėti jos ateities! Tai pavyko padaryti tik dėl derybininkų susiklausymo ir atkaklumo.

Egidijus Jarašiūnas

Tai, kas vyko prie derybų stalo, galima patikrinti protokolais, užrašais, projektų variantais. Yra ir nematoma derybų pusė – rengimasis joms. Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas iš Sąjūdžio paveldėjo improvizacijų pomėgį, kai planuojamas veikimas iš anksto buvo aptariamas itin bendrais bruožais. Todėl parlamentinių debatų metu nereti buvo kolegoms netikėti pasiūlymai ar sutartos pozicijos modifikacijos. Tokių improvizacijų reikšmė nevienoda, kartais jos buvo daugiau emocijomis ir akimirkos situacija grįsti viražai, kartais – padedančios rasti sprendimą, kurio paieškos užsitęsė.

Tai sietina su darbu atkurtos valstybės parlamente, su darbu šalies viduje. Derybose su kitos valstybės delegacija pasakytų žodžių padariniai reikšmingesni ir padarytos klaidos sunkiai ištaisomos. Lietuvos derybų delegacijos parengiamojo darbo patirtyje – vidinės diskusijos dėl siūlomų projekto nuostatų (dažnai buvo aptariami keli priimtini variantai), iš anksto aptartų, detaliausiai išnagrinėtų galimų situacijų analizė. Derybų delegacijos vadovo Č. V. Stankevičiaus

kabinete derybininkai ėjo „diplomatijos meno“ pamokas, ir taip – rengiantis kiekvienam derybų raundui. Dabartinėmis akimis žiūrint tai buvo mokymasis veikti kaip vienai komandai, kai aptariami ne tik sutarties teksto pasiūlymai, bet ir derybiniai „vaidmenys“, pozicijos dėstymas, kalbų eiliškumas, galimos reakcijos, mūsų atsakomosios reakcijos ar nuolaidų ribos. Šitų „namų darbų“ svarba išryškėja delegacijoms susitikus.

Ypač įstrigo rengimasis derybų raundui, kuris turėjo vykti 1991 m. sausio pabaigoje Maskvoje. Mes nusivežėme į Maskvą ne tik tai, ką mūsų delegacijos vadovas Č. V. Stankevičius kukliai pavadino „kai kuriais ruošiniais“ (lietuviško projekto nuostatų redakcijos), bet ir labai kruopščiai aptarėme kas, kaip ir kada tais ruošiniais sieks postūmio derybose. Atmintyje įstrigęs teorinio pobūdžio apsisprendimas – siūloma nuostatą aiškinti ne ją atskirai paėmus, o sutarties projekte numatomo reguliavimo kontekste, matant jos ryšius su kitais sutartyje reguliuojamais santykiais. Per derybas Lietuvos pusė taktiškai primindavo mūsų siūlomo teksto nuostatų aiškumą ir nedviprasmiškumą. Gal neatsitiktinai per tą derybų raundą buvo gerokai pasistūmėta, ypač ieškant sutarimo pilietybės klausimais.

O improvizacijos? Derybose jos neišvengiamos – prie stalo sėdi dvi pusės. Tačiau komandinio veikimo „improvizacijos“ turėjo vieną savybę – jos rėmėsi rimtu ikiderybiniu pasirengimu.

Vladimir Jarmolenko

Dirbdamas prie šios knygos sudarymo gavau nuotrauką, kurioje matyti V. Landsbergis ir derybininkai. Pavyko išsiaiškinti, kad nuotraukos autorius – Norvegijos žurnalistas G. Bolstadas. Kodėl nuotraukoje nėra manęs? Paaiškėjo, kad buvau pas B. Jelciną... Vasario 1 d. ryte buvau skubiai iškviestas į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko kabinetą. Pirmininkas padavė popieriaus lapą ir tarė: „Baigiau laišką Jelcinui. Šiandieną jo jubiliejus, jam 60 metų“. Laiške buvo pasiūlymas susitikti. „Gal mums pavyks suderinti ir pasirašyti sutartį. Pasiūlymus galima aptarti su mano „paštininku“.“ Saugodamiesi galimų „blakių“ neminėjome pavardžių ir vizito tikslo. Istoriniame LDK žemėlapyje V. Landsbergis parodė pirštu į Nemuną ties Tilže: „Supratai? Rezultatus – tik telefonu. Pirmyn!“ Manęs laukė itin delikati užduotis. B. Jelcinas vasario 7–8 d. planavo vizitą į Karaliaučių.

B. Jelcino ir „paštininko“ pokalbis *tête-à-tête* truko 25 min. Aptarti pasiūlymai, bet pokalbio pabaigoje išgirdau žodžius: „skažyte Vitáutasu Vitáutovičiu, čto ja podumaju ob etom“ (liet. *pasakykite Vytáutui Vytáutovičiui, kad aš pagalvosiu apie tai*). Supratau, kad vadovai nesusitiks. Prasidėjo, kaip tiksliai rašo Č. V. Stankevičius, „štilis derybų delegacijų pasėdžiuose“. Manau, gerai, kad susitikimas neįvyko. Nebuvo baigtos diskusijos dėl preambulės, nerasti

pilietybės ir žmogaus teisių klausimų sprendimai, daug sąvokų būdavo suprantama skirtingai. Rusijos pusė siūlė mums „tarprespublikinio turinio sutartį“. Rusijos Aukščiausiojoje Taryboje nebuvo konsensuso dėl sutarties pasirašymo, vyko aršios kovos tarp demokratinių ir prosovietinių jėgų. B. Jelcinas vėliau rašė: „praktiškai pradedant nuo gorbačiovinio liaudies deputatų suvažiavimo <...> mačiau šalia savęs daugybę komunistų <...> ir aiškią, nieko neslepiamą (net dėl padorumo) neapykantą būsimoms reformoms ir pokyčiams.“

Susitikimas neįvyko. Derybos sėkmingai baigtos prieš pučą Maskvoje. Mes tapom *de facto* ir *de jure* pripažinta nepriklausoma valstybe. Lietuvos derybininkų Komanda darbą atliko.

Valdemaras Katkus

1991 m. pavasarį Latvijoje trijų Baltijos valstybių vadovai ir užsienio reikalų ministrai atvyko į susitikimą su Rusijos vadovu B. Jelcinu. Bendros vakarienės metu įėjo B. Jelcino Apsaugos tarnybos vadovas, KGB generolas A. Korža-kovas ir pasakė Rusijos vadovui, kad skambina SSRS prezidentas M. Gorbačiovas. Jelcinas atsakė, kad Gorbačiovas palauks, kol baigsis vakarienė, – taip buvo išreikšta didelė pagarba Baltijos valstybių vadovams ir panieka SSRS prezidentui. Vakarienė baigėsi po 30 minučių.

Šis įvykis parodė *tikrąjį* politinių galių išsidėstymą Sovietų Sąjungoje ir tai, kad Lietuvai reikia skubiai sudaryti sutartį su Rusijos Federacija kaip su vienintele galios turėtoja. Derybos dėl Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties tapo nepalyginamai *egzistenciškai svarbesnės* negu paralelinės menkavertės „derybos dėl derybų“ su SSRS. M. Gorbačiovas jau tada buvo neįgalus SSRS prezidentas, nors kai kurie įtakingi Vakarų Europos politikai skendėjo iliuzijoje dėl M. Gorbačiovo galių ir priešinosi kitokiems Rusijos ir Lietuvos santykiams. Mums buvo sakoma, kad nežinome *tikrosios padėties* SSRS, todėl mūsų veikla kenksminga Vakarų Europos ir SSRS „progresui“. Istorija patvirtino mūsų *realios politinės situacijos* suvokimą.

Narcizas Rasimas

1991 m. liepos 29 d. Rusijos ir Lietuvos sutartis politiniame ir moksliniame Lietuvos diskurse dar menkai egzistuoja. Tiesa, labai atsargiai apie ją užsimena kai kurie žurnalistai. Konstitucinės teisės specialistams tylint, savo nuomonę apie ją pradeda reikšti politikuojantys istorikai, bet, turėdami menką supratimą apie konstitucinę teisę, pateikia išvadas priklausomai nuo to, kas jų pageidauja.

Būtina suprasti, kad Lietuvos konstitucinės valstybės istorijoje yra tokių svarbių datų, kaip 1918 m. vasario 16 d., 1990 m. kovo 11 d., kai buvo priimti egzistenciniai valstybės aktai. Valstybės teisės istorija yra procesas, kurio metu

žengiami lemiami žingsniai. Lietuvių tauta egzistuoja vien todėl, kad sukūrė nepriklausomą nuo kitų tautų valstybę žengdama tokius žingsnius, kuriuos vienaip ar kitaip pripažino kitos valstybės. Tokių žingsnių svarbą patvirtina konstitucinės svarbos teisės aktai. Prie jų priskirtina ir šioje knygoje profesionaliai nagrinėjama 1991 m. liepos 19 d. sutartis.

Vytautas Sinkevičius

Skaitydamas sutartį ir mintimis nusikeldamas į tą laikotarpį, kai ji buvo rengiama, dažnai klausiu savęs: kodėl tada mums pavyko? Vieno atsakymo neturiu, galbūt jo ir nėra, kiekvienas delegacijos narys į šį klausimą, ko gero, atsakytų kitaip ir būtų teisus.

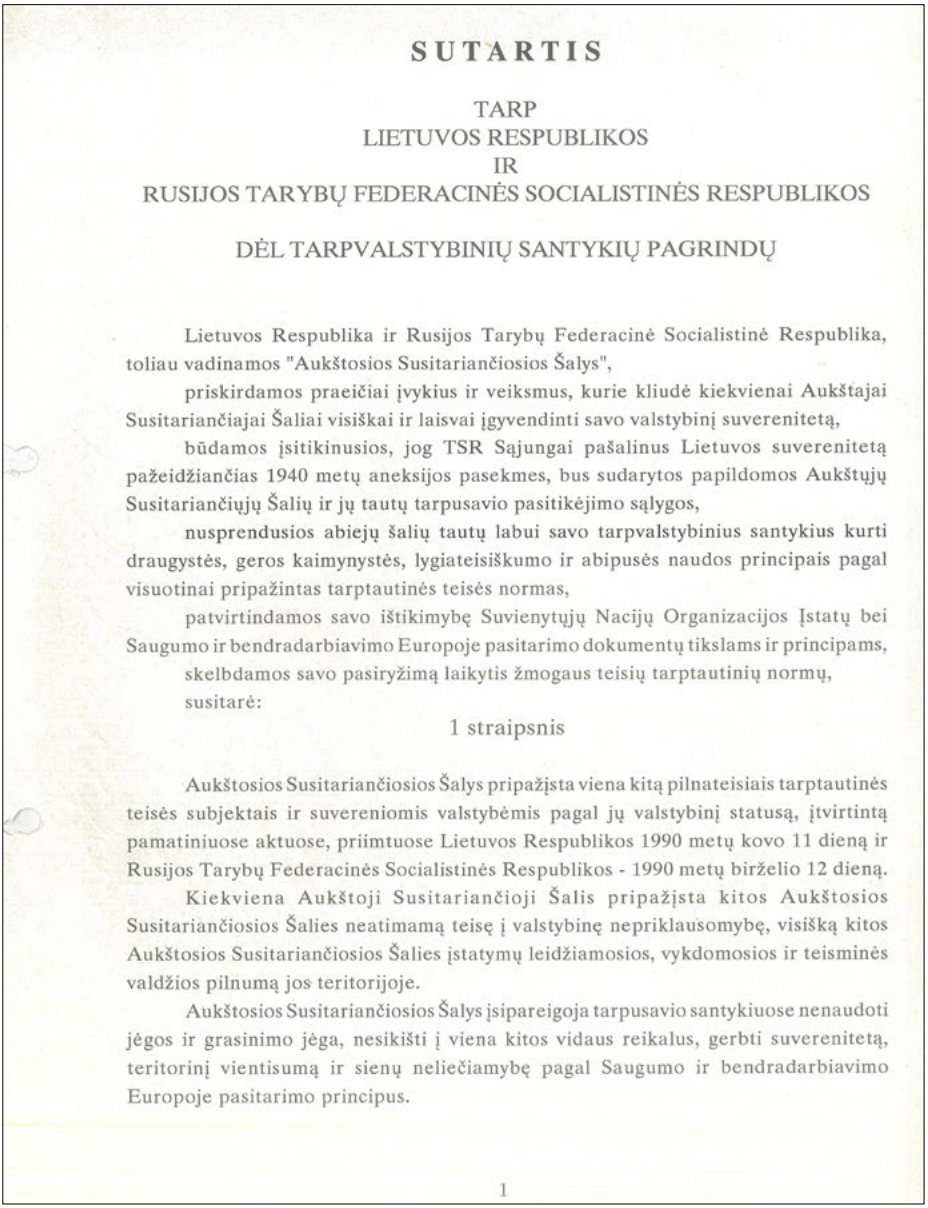
Vis dėlto vieną atsakymą sau turiu. Tada Rusija buvo demokratinė, ji jau buvo paskelbusi apie savo suverenitetą, siekė realios nepriklausomybės, nors to garsiai dar nedeklaravo. Kovoje su stipriu „centru“ ir su M. Gorbačiovu Rusijai ir jos prezidentui B. Jelcinui reikėjo tvirtų ir patikimų sąjungininkų, o vienu iš jų Rusija laikė nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą. Tada Lietuvai reikėjo Rusijos, o Rusijai reikėjo Lietuvos. Sutartis – tai ne tik Lietuvos, bet ir tuometės demokratinės Rusijos laimėjimas.

Manau, kad tokios sutarties, kokią Lietuva ir Rusija sudarė 1991 m., su dabartine Rusija sudaryti nepavyktų, nes su daugeliu sutartyje užfiksuotų dalykų Rusija tiesiog nesutiktų, o akivaizdžius istorinius faktus, atspindėtus sutartyje, pavyzdžiui, tai, kad Sovietų Sąjunga 1940 m. okupavo ir aneksavo nepriklausomą Lietuvos valstybę, – neigtų.

Gerai, kad tada mums pavyko. Turime tvirtą tarpvalstybinių santykių su Rusija pagrindą.

PRIEDAI

SUTARTIS TARP LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

SUTARTIS

TARP
LIETUVOS RESPUBLIKOS
IR
RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS

DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

Lietuvos Respublika ir Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika, toliau vadinamos "Aukštosios Susitariančiosios Šalys",

priskirdamos praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė kiekvienai Aukštajai Susitariančiajai Šaliai visiškai ir laisvai įgyvendinti savo valstybinį suverenitetą,

būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos,

nusprendusios abiejų šalių tautų labui savo tarpvalstybinius santykius kurti draugystės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas,

patvirtindamos savo ištikimybę Suvienytųjų Nacijų Organizacijos Įstatų bei Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo dokumentų tikslams ir principams,

skelbdamos savo pasiryžimą laikytis žmogaus teisių tarptautinių normų,

susitarė:

1 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Lietuvos Respublikos 1990 metų kovo 11 dieną ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos - 1990 metų birželio 12 dieną.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pripažįsta kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę, visišką kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą jos teritorijoje.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys įsipareigoja tarpusavio santykiuose nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga, nesikišti į viena kitos vidaus reikalus, gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus.

1

Sutartis, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys įsipareigoja savo tarpusavio santykiuose sąžiningai laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų bei normų ir neprisidėti, kad trečiosios šalys jas pažeistų vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių atžvilgiu.

2 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta viena kitos teisę savarankiškai įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje joms priimtinomis formomis, prisidėdamos prie nusiginklavimo ir įtampos mažinimo Europoje proceso, taip pat ir per kolektyvinio saugumo sistemas, o sąveikos šioje srityje formos bus nustatytos atskiramc susitarime.

3 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys draudžia įstatymais ir užkerta kelią savo teritorijose kurtis ir veikti organizacijoms bei grupėms, taip pat veikti asmenims, siekiantiems prievarta sunaikinti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies nepriklausomybę, suverenų valstybingumą ir sugriauti teritorijos vientisumą, prievarta užgrobti valdžią.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys bendradarbiaus, kovodamos su organizuotu ir tarptautiniu nusikalstamumu.

4 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys garantuoja savo piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės ar kitokių skirtumų lygias teises ir laisves.

Lietuvos Respublika garantuoja asmenims, kurie turi teisę į RTFSR pilietybę ir iki 1989m. lapkričio 3 d. nuolat gyveno bei tebegyvena Lietuvos teritorijoje, ir turi Lietuvos Respublikoje nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, teisę laisva valia ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, netaikydama jiems sėslumo cenzo, lietuvių kalbos mokėjimo ar kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.

Lietuvos Respublika garantuoja teisę įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę asmenims, kurie turi teisę į RTFSR pilietybę ir į Lietuvą atvyko nuo 1989 m. lapkričio 3 d. iki šios Sutarties pasirašymo dienos ir nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje, ir turi nuolatinę darbo vietą Lietuvos Respublikos įmonėse, įstaigose ir organizacijose arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį. Šie asmenys turi teisę įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę laisva valia ir Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Nurodytiems asmenims netaikomi sėslumo cenzo ir lietuvių kalbos mokėjimo reikalavimai.

Sutartis, 2 p.

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika asmenims, kurie turi Lietuvos Respublikos pilietybę arba teisę į šią pilietybę ir šios Sutarties pasirašymo metu nuolat gyvena RTFSR teritorijoje bei turi RTFSR nuolatinę darbo vietą arba kitą teisėtą pragyvenimo šaltinį, garantuoja teisę laisva valia ir RTFSR įstatymų nustatyta tvarka įgyti Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos pilietybę, netaikydama jiems kokių nors kitokių pilietybės įgijimo sąlygų negu tos, kurios nustatytos visiems kitiems asmenims.

Šio straipsnio 3 ir 4 dalyse nurodyti asmenys savo valią dėl kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies pilietybės įgijimo gali laisvai pareikšti iki dienos, nustatytos atskirame Šalių susitarime.

Tuo atveju, jeigu šio straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse nurodyti asmenys laisva valia ir remiantis šalies, kurioje jie gyvena, įstatymais bei šio straipsnio nuostatomis neįgyja šalies, kurioje jie gyvena, pilietybės, tai jie turi teisę išsaugoti arba įgyti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies pilietybę pagal kitos Aukštosiosios Susitariančiosios Šalies įstatymus.

5 straipsnis

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas savo įstatymuose nustatys teises ir pareigas, kurių atsiradimas siejamas su tos Šalies pilietybės įgijimu.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis visiems šios Sutarties 4 straipsnyje nurodytiems asmenims, gyvenantiems jos teritorijoje, nepriklausomai nuo jų tautybės garantuoja pilietines ir politines, socialines, ekonomines ir kultūrines teises bei pagrindines žmogaus laisves pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas ir šalies, kurioje gyvena, įstatymus, taip pat etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę kartu su kitais tos pačios grupės nariais arba oficialiai užregistruotos bendruomenės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją ir atlikti jos apeigas, taip pat vartoti gimtąją kalbą.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis garantuoja kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies piliečiams ir teisę į šią pilietybę turintiems asmenims, laikinai esantiems jos teritorijoje, visas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kurios tokiems asmenims pripažįstamos pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus bei normas ir valstybės, kurioje tie asmenys yra, įstatymus.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys vienos Aukštosios Susitariančiosios Šalies piliečiams, esantiems kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teritorijoje, pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas garantuoja teisę kreiptis teisinės, humanitarinės ir kitokios pagalbos į valstybės, kurios piliečiais jie yra, įgaliotąsias atstovybes.

Sutartis, 3 p.

6 straipsnis

Pripažindamos kiekvienos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teisę priimti savus imigracijos įstatymus ir vykdyti savarankišką imigracijos politiką, Aukštosios Susitariančiosios Šalys šioje srityje kylančius klausimus reguliuos, pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas ir sudarydamos atskirus susitarimus.

Atskiruose tarpvyriausybiniuose susitarimuose taip pat bus reguliuojami imigracijos klausimai, susiję su įdarbinimu.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys specialiuose susitarimuose nustatys piliečių, laisvu pasirinkimu persikeliančių iš vienos Šalies teritorijos į kitos Šalies teritoriją, persikėlimo tvarką ir sąlygas, taip pat abipusius įsipareigojimus teikti jiems materialinę ir kitokią pagalbą.

7 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta bendradarbiavimo bei mainų būtinumą kultūros, meno, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, informacijos, technikos ir kitose srityse.

8 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys mano, jog tikslinga lygiateisiais pagrindais visapusiškai bendradarbiauti tarptautinių santykių srityje.

9 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys pripažįsta būtinumą koordinuoti pastangas, siekiant dalyvauti vieningoje tarptautinėje ekologinio saugumo sistemoje.

10 straipsnis

Ekonominį Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių bendradarbiavimą reglamentuos sutartys ir susitarimai, numatantys didžiausio palankumo režimą.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys palaikys ekonominių tarpusavio santykių plėtotę visuose ūkio valdymo lygiuose, bendrų Rusijos-Lietuvos ir Lietuvos-Rusijos įmonių bei organizacijų steigimą ir veiklą, taip pat privačių verslininkų tarpusavio ryšių vystymąsi.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys iš anksto informuos viena kitą apie ekonominius sprendimus, kurie gali atsiliepti kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teisėms ir teisėtiems interesams, abipusiai suderintiems dvišalių santykių srityje.

4

Sutartis, 4 p.

11 straipsnis

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika reiškia savo ypatingą suinteresuotumą, o Lietuvos Respublika prisiima įsipareigojimą prisidėti prie palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimo. Šios sąlygos bus sureguliuotos specialiame Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarime.

12 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys sudarys specialius tarpvyriausybinius susitarimus dėl finansinių valiutinių santykių, bankų, prekybinių mainų, vertybinių popierių judėjimo, mokėjimų, kainų, muitų ir transporto tarifų. Šis sąrašas nėra išsamus. Susitarimuose bus nustatyti perėjimo prie atsiskaitymo pasaulinėmis kainomis mechanizmai ir terminai.

13 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys savarankiškai reguliuoja nuosavybės santykius savo teritorijoje.

Vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių valstybinės nuosavybės, juridinių asmenų ir piliečių nuosavybės, esančios kitos Aukštosios Susitariančiosios Šalies teritorijoje, teisinį režimą reguliuoja įstatymai tos Aukštosios Susitariančiosios Šalies, kurioje yra ta nuosavybė, jeigu kitko nenumatyta atskiruose Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių susitarimuose.

Nesureguliuotus Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių teritorijose esančios nuosavybės santykių klausimus spręs Aukštosios Susitariančiosios Šalys pagal teisės procedūras dalyvaujant, jei to būtinai reikia, trečiosioms šalims.

Visi kiti nuosavybės santykių klausimai, susiję su Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių interesais, turi būti sureguliuoti atskiruose susitarimuose.

14 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys, užtikrindamos tranzitinius krovinių ir keleivių pervežimus per savo jūrų, upių uostus ir aerouostus, geležinkeliais bei automobilių keliais ir vamzdynais, sudarys specialų susitarimą dėl krovinių ir keleivių tranzito per savo teritorijas sureguliavimo be jokios diskriminacijos.

Sutartis, 5 p.

15 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuri padėtų formuotis įvairiems Šalių ryšiams ir integruotis į tarptautinę ekonominę erdvę.

16 straipsnis

Ši Sutartis yra dvišalė ir neliečia Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių santykių su trečiosiomis šalimis.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys, sudarydamos papildomus susitarimus, remsis šioje Sutartyje suformuluotais principais.

17 straipsnis

Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių dvišalės konsultacijos šios Sutarties vykdymo klausimais bus rengiamos, kai to prireiks , bet ne rečiau kaip kartą per metus.

Visi ginčijami klausimai, kurie gali kilti aiškinant ir vykdant šią Sutartį, turi būti sprendžiami atitinkamo lygio dvišalėse konsultacijose.

Kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis pasilieka teisę konsultacijų keliu pareikšti iniciatyvą pradėti derybas dėl tikslingumo tęsti šios Sutarties ar atskirų jos straipsnių galiojimą.

Abiejų Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių sutikimu šios Sutarties nuostatos gali būti papildomos arba keičiamos Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių nustatyta tvarka.

18 straipsnis

Siekdamos įgyvendinti šios Sutarties nuostatas, tarp jų 4 ir 5 straipsnių, Aukštosios Susitariančiosios Šalys ketina, esant būtinybei ir abipusiam sutarimui, kartu sudarinėti atitinkamas komisijas.

Komisijų, sudaromų remiantis šiuo straipsniu, formavimo ir funkcionavimo tvarką, taip pat jų kompetenciją Aukštosios Susitariančiosios Šalys nustatys specialiuose susitarimuose.

19 straipsnis

Aukštosios Susitariančiosios Šalys mano, jog tikslinga apsikeisti įgaliotosiomis atstovybėmis.

Sutartis, 6 p.

20 straipsnis

Ši Sutartis turi būti ratifikuota. Pasikeitimas ratifikaciniais raštais įvyks Vilniuje.

Ši Sutartis įsigalioja pasikeitimo ratifikaciniais raštais dieną.

Ši Sutartis sudaroma dešimčiai metų, išskyrus Sutarties 1 straipsnį, kurio galiojimo laikas neribotas.

Sutarties galiojimas po to bus savaime pratęstas tokiam pačiam laikotarpiui, jeigu likus ne mažiau kaip šešiems mėnesiams iki jos galiojimo laiko pabaigos nė viena iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių raštu nepraneš, jog ji nori nepratęsti Sutarties arba padaryti joje pakeitimus.

Sudaryta Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis, ir abu tekstai turi vienodą galią.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

VYTAUTAS LANDSBERGIS

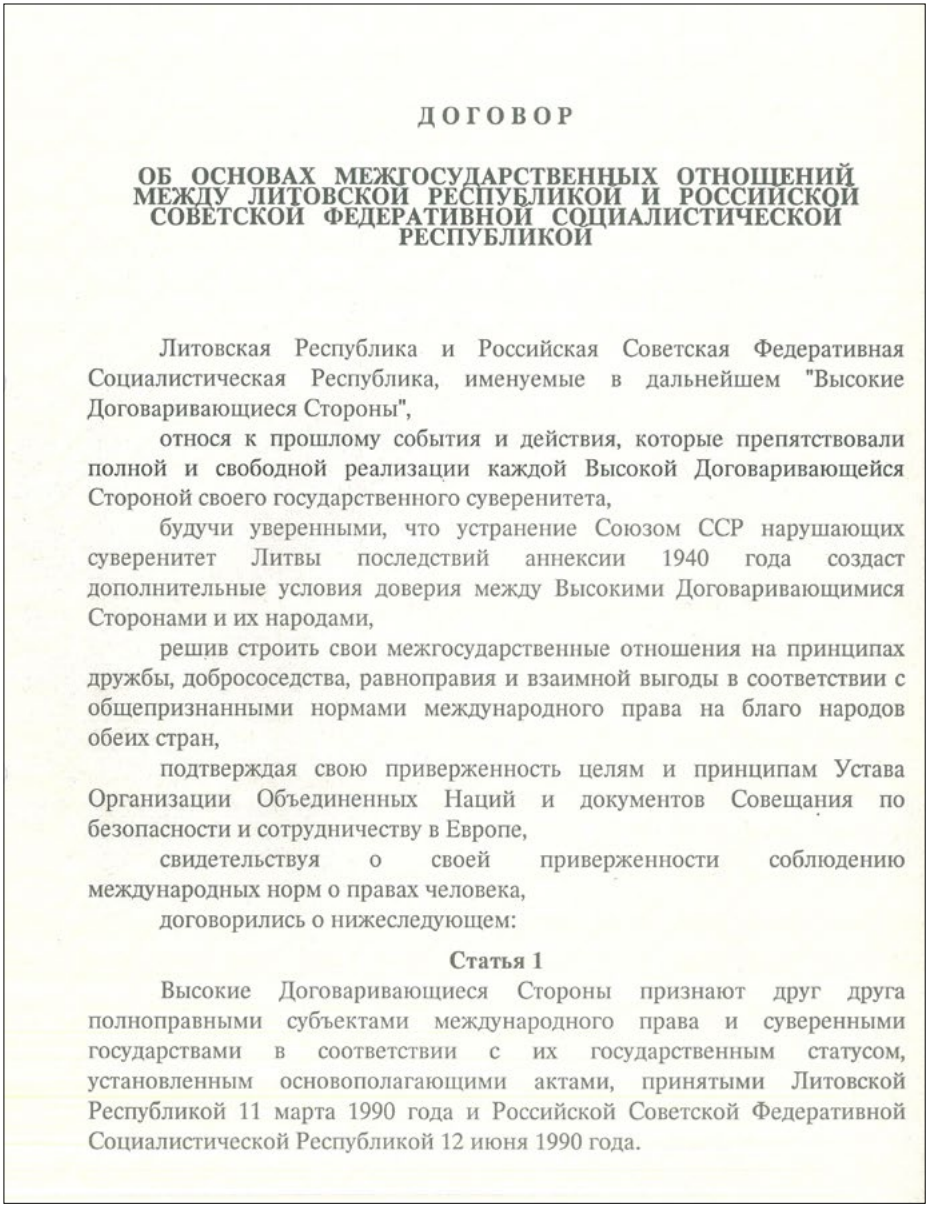
RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS VARDU

BORIS JELCIN

7

Sutartis, 7 p.

SUTARTIS TARP LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

ДОГОВОР

ОБ ОСНОВАХ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ЛИТОВСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И РОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

Литовская Республика и Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика, именуемые в дальнейшем "Высокие Договаривающиеся Стороны",

относя к прошлому события и действия, которые препятствовали полной и свободной реализации каждой Высокой Договаривающейся Стороной своего государственного суверенитета,

будучи уверенными, что устранение Союзом ССР нарушающих суверенитет Литвы последствий аннексии 1940 года создаст дополнительные условия доверия между Высокими Договаривающимися Сторонами и их народами,

решив строить свои межгосударственные отношения на принципах дружбы, добрососедства, равноправия и взаимной выгоды в соответствии с общепризнанными нормами международного права на благо народов обеих стран,

подтверждая свою приверженность целям и принципам Устава Организации Объединенных Наций и документов Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе,

свидетельствуя о своей приверженности соблюдению международных норм о правах человека,

договорились о нижеследующем:

Статья 1

Высокие Договаривающиеся Стороны признают друг друга полноправными субъектами международного права и суверенными государствами в соответствии с их государственным статусом, установленным основополагающими актами, принятыми Литовской Республикой 11 марта 1990 года и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой 12 июня 1990 года.

Sutartis rusų kalba, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Каждая Высокая Договаривающаяся Сторона признает неотъемлемое право на государственную независимость другой Высокой Договаривающейся Стороны, всю полноту законодательной, исполнительной и судебной власти другой Высокой Договаривающейся Стороны на ее территории.

Высокие Договаривающиеся Стороны обязуются в отношениях между собой не применять силу или угрозу силой, не вмешиваться во внутренние дела друг друга, уважать суверенитет, территориальную целостность и нерушимость границ в соответствии с принципами Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе.

Высокие Договаривающиеся Стороны обязуются в своих взаимоотношениях добросовестно соблюдать общепризнанные принципы и нормы международного права и не способствовать их нарушению третьими сторонами в отношении одной из Высоких Договаривающихся Сторон.

Статья 2

Высокие Договаривающиеся Стороны признают право друг друга самостоятельно реализовать свой суверенитет в области обороны и безопасности в приемлемых для них формах, содействуя процессу разоружения и снижению напряженности в Европе, в том числе через системы коллективной безопасности, а формы взаимодействия в этой области определят отдельным соглашением.

Статья 3

Высокие Договаривающиеся Стороны законодательно запрещают и пресекают образование и деятельность на своих территориях организаций и групп, а также деятельность лиц, имеющих целью насильственную ликвидацию независимости, суверенной государственности и территориальной целостности другой Высокой Договаривающейся Стороны или насильственный захват власти.

Высокие Договаривающиеся Стороны будут сотрудничать в области борьбы с организованной и международной преступностью.

Статья 4

Высокие Договаривающиеся Стороны гарантируют своим гражданам, независимо от их национальности или иных различий, равные права и свободы.

Sutartis rusų kalba, 2 p.

3.

Литовская Республика гарантирует лицам, имеющим право на гражданство РСФСР, которые до 3 ноября 1989 года постоянно проживали и проживают на территории Литвы и имеют в Литовской Республике постоянное место работы или другой законный источник существования, право приобрести гражданство Литовской Республики в соответствии с их свободным волеизъявлением и в порядке, предусмотренном законодательством Литовской Республики, не устанавливая при этом в отношении их ценза оседлости, знания литовского языка или каких-либо иных условий приобретения гражданства, чем те, которые установлены в отношении всех других лиц.

Литовская Республика гарантирует право приобретения гражданства Литовской Республики лицам, имеющим право на гражданство РСФСР и прибывшим в Литву в период с 3 ноября 1989 года до дня подписания настоящего Договора, которые постоянно проживают в Литовской Республике и имеют постоянное место работы на предприятиях, в организациях и учреждениях Литовской Республики или другой законный источник существования. Данные лица имеют право приобретения гражданства Литовской Республики на основе их свободного волеизъявления и в порядке, предусмотренном законодательством Литовской Республики. К указанным лицам не применяются требования ценза оседлости и знания литовского языка.

Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика гарантирует лицам, имеющим гражданство Литовской Республики или право на данное гражданство, которые на момент подписания настоящего Договора постоянно проживают на территории РСФСР и имеют в РСФСР постоянное место работы или другой законный источник существования, право приобрести гражданство Российской Советской Федеративной Социалистической Республики в соответствии с их свободным волеизъявлением и в порядке, предусмотренном законодательством РСФСР, не устанавливая при этом в отношении их каких-либо иных условий приобретения гражданства, чем те, которые установлены в отношении всех других лиц.

Лица, указанные в частях 3 и 4 настоящей статьи, могут свободно изъявить свою волю о приобретении гражданства другой Высокой Договаривающейся Стороны до дня, установленного отдельным соглашением Сторон.

Sutartis rusų kalba,3 p.

В том случае, если лица, указанные в частях 2, 3 и 4 настоящей статьи, на основе их свободного волеизъявления, законодательства страны проживания и положений данной статьи не приобретают гражданства государства проживания, то они имеют право сохранить или приобрести гражданство другой Высокой Договаривающейся Стороны согласно законодательству этой другой Высокой Договаривающейся Стороны.

Статья 5

Каждая из Высоких Договаривающихся Сторон в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права определит своим законодательством права и обязанности, вытекающие из состояния в гражданстве данной Стороны.

Каждая из Высоких Договаривающихся Сторон гарантирует всем лицам, указанным в статье 4 настоящего Договора, проживающим на ее территории, независимо от их национальности, гражданские и политические, социальные, экономические и культурные права и основные свободы человека в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права и законодательством страны проживания, включая права лиц, принадлежащих к этническим, религиозным и языковым меньшинствам, совместно с другими членами той же группы или официально зарегистрированной общиной, пользоваться своей культурой, исповедовать свою религию и исполнять ее обряды, а также пользоваться родным языком.

Каждая из Высоких Договаривающихся Сторон гарантирует гражданам другой Высокой Договаривающейся Стороны и лицам, имеющим право на данное гражданство, временно находящимся на ее территории, все права и основные свободы человека, которые общепризнанные принципы и нормы международного права и законодательство государства пребывания признают за такими лицами.

Высокие Договаривающиеся Стороны в соответствии с общепризнанными нормами международного права гарантируют гражданам одной Высокой Договаривающейся Стороны, находящимся на территории другой Высокой Договаривающейся Стороны, право обращения за правовой, гуманитарной и иной помощью в полномочные представительства государства, гражданами которого они являются.

Sutartis rusų kalba, 4 p.

Статья 6

Признавая право каждой из Высоких Договаривающихся Сторон на принятие своего иммиграционного законодательства и проведение самостоятельной иммиграционной политики, Высокие Договаривающиеся Стороны будут регулировать возникающие в данной области вопросы в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права путем заключения отдельных соглашений.

Отдельными межправительственными соглашениями также будут регулироваться вопросы миграции, связанной с трудоустройством.

Высокие Договаривающиеся Стороны специальными соглашениями определят порядок и условия переселения граждан, переселяющихся в соответствии с их свободным выбором с территории одной из Сторон на территорию другой Стороны, а также взаимные обязательства по оказанию им материальной и иной помощи.

Статья 7

Высокие Договаривающиеся Стороны признают необходимость сотрудничества и обмена в области культуры, искусства, здравоохранения, образования, науки, информации, техники и в других сферах.

Статья 8

Высокие Договаривающиеся Стороны считают целесообразным разностороннее сотрудничество в сфере международных отношений на равноправной основе.

Статья 9

Высокие Договаривающиеся Стороны признают необходимость координировать усилия в целях участия в единой международной системе экологической безопасности.

Статья 10

Экономическое сотрудничество Высоких Договаривающихся Сторон регламентируется договорами и соглашениями, предусматривающими режим наибольшего благоприятствования.

Высокие Договаривающиеся Стороны способствуют развитию экономических взаимоотношений на всех уровнях управления хозяйством, созданию и функционированию совместных литовско-российских и российско-литовских предприятий и организаций, а также развитию взаимосвязей между индивидуальными предпринимателями.

Sutartis rusų kalba, 5 p.

Высокие Договаривающиеся Стороны заблаговременно информируют друг друга об экономических решениях, которые могут затрагивать права и законные интересы другой Высокой Договаривающейся Стороны, взаимосогласованные в сфере двусторонних отношений.

Статья 11

Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика выражает свою особую заинтересованность, а Литовская Республика берет на себя обязательство содействовать в сохранении благоприятных условий хозяйственного и национально-культурного развития Калининградской области. Эти условия будут урегулированы специальным соглашением Высоких Договаривающихся Сторон.

Статья 12

Высокие Договаривающиеся Стороны заключат специальные межправительственные соглашения в области финансово-валютных отношений, банков, торгового обмена, движения ценных бумаг, платежей, цен, таможенных и транспортных тарифов. Данный перечень не является исчерпывающим. Соглашениями будут определены механизм и сроки перехода на расчеты по мировым ценам.

Статья 13

Высокие Договаривающиеся Стороны самостоятельно регулируют отношения собственности на своей территории.

Правовой режим государственной собственности, собственности юридических лиц и граждан одной Высокой Договаривающейся Стороны, находящейся на территории другой Высокой Договаривающейся Стороны, регулируется законодательством Высокой Договаривающейся Стороны местонахождения собственности, если иное не предусмотрено отдельными соглашениями между Высокими Договаривающимися Сторонами.

Неурегулированные вопросы отношений собственности, находящейся на территориях Высоких Договаривающихся Сторон, будут разрешаться Высокими Договаривающимися Сторонами с помощью правовых процедур при участии, в необходимых случаях, третьих сторон.

Все иные вопросы отношений собственности, затрагивающие интересы Высоких Договаривающихся Сторон, подлежат регулированию отдельными соглашениями.

Sutartis rusų kalba, 6 p.

Статья 14

Высокие Договаривающиеся Стороны, обеспечивая транзитные грузовые и пассажирские перевозки через собственные морские, речные и воздушные порты, железнодорожную и автодорожную сеть и трубопроводы, заключат спéциальное соглашение об урегулировании, без какой-либо дискриминации, вопросов транзита грузов и пассажиров через свои территории.

Статья 15

Высокие Договаривающиеся Стороны будут проводить такую экономическую политику, которая способствовала бы становлению разнообразных связей Сторон и их интеграции в международное экономическое пространство.

Статья 16

Настоящий Договор является двусторонним и не затрагивает отношений Высоких Договаривающихся Сторон с третьими сторонами.

Высокие Договаривающиеся Стороны будут заключать дополнительные соглашения на основе принципов, сформулированных в настоящем Договоре.

Статья 17

Двусторонние консультации между Высокими Договаривающимися Сторонами по вопросам выполнения настоящего Договора будут проводиться по мере необходимости, но не реже одного раза в год.

Все спорные вопросы, которые могут возникнуть в связи с толкованием и выполнением настоящего Договора, подлежат разрешению путем двусторонних консультаций на соответствующем уровне.

Каждая из Высоких Договаривающихся Сторон оставляет за собой право в рамках консультаций инициировать переговоры о целесообразности продолжения действия настоящего Договора или отдельных его статей.

По взаимному согласию Высоких Договаривающихся Сторон положения настоящего Договора могут быть дополнены или изменены в порядке, установленном Высокими Договаривающимися Сторонами.

Статья 18

В целях содействия реализации положений настоящего Договора, в том числе статей 4 и 5, Высокие Договаривающиеся Стороны намерены по мере необходимости и при взаимном согласии совместно создавать соответствующие комиссии.

Sutartis rusų kalba, 7 p.

Порядок формирования и функционирования, а также компетенция комиссий, создаваемых в соответствии с настоящей статьей, будут определены специальными соглашениями Высоких Договаривающихся Сторон.

Статья 19

Высокие Договаривающиеся Стороны считают целесообразным осуществить обмен полномочными представительствами.

Статья 20

Настоящий Договор подлежит ратификации. Обмен ратификационными грамотами состоится в Вильнюсе.

Настоящий Договор вступает в силу в день обмена ратификационными грамотами.

Настоящий Договор заключается сроком на десять лет, за исключением статьи 1 Договора, срок действия которой неограничен. Действие настоящего Договора будет затем автоматически продлено на тот же срок, если ни одна из Высоких Договаривающихся Сторон не менее чем за шесть месяцев до истечения его срока не заявит путем письменного уведомления о своем желании не продлевать его или внести в него изменения.

Совершено в Москве 29 июля 1991 года в двух экземплярах, каждый на литовском и русском и русском языках, причем оба текста имеют одинаковую силу.

За Литовскую Республику

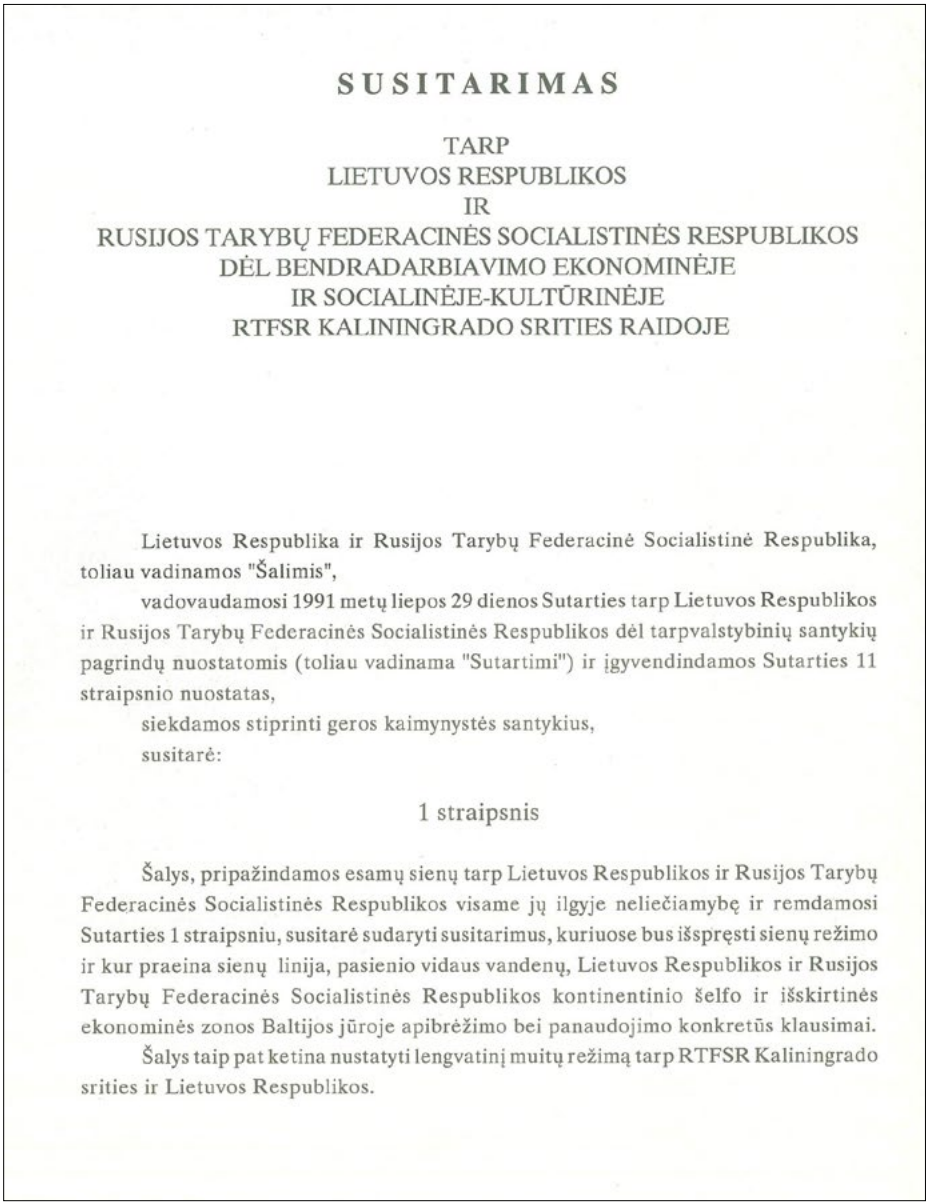
Витаутас Ландсбергис

За Российскую Советскую Федеративную Социалистическую Республику

Борис Ельцин

Sutartis rusų kalba, 8 p.

SUSITARIMAS DĖL BENDRADARBIAVIMO EKONOMINĖJE IR SOCIALINĖJE-KULTŪRINĖJE KALININGRADO SRITIES RAIDOJE

SUSITARIMAS

TARP
LIETUVOS RESPUBLIKOS
IR
RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS
DĖL BENDRADARBIAVIMO EKONOMINĖJE
IR SOCIALINĖJE-KULTŪRINĖJE
RTFSR KALININGRADO SRITIES RAIDOJE

Lietuvos Respublika ir Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika, toliau vadinamos "Šalimis",

vadovaudamosi 1991 metų liepos 29 dienos Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų nuostatomis (toliau vadinama "Sutartimi") ir įgyvendindamos Sutarties 11 straipsnio nuostatas,

siekdamos stiprinti geros kaimynystės santykius,

susitarė:

1 straipsnis

Šalys, pripažindamos esamų sienų tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos visame jų ilgyje neliečiamybę ir remdamosi Sutarties 1 straipsniu, susitarė sudaryti susitarimus, kuriuose bus išspręsti sienų režimo ir kur praeina sienų linija, pasienio vidaus vandenų, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos kontinentinio šelfo ir išskirtinės ekonominės zonos Baltijos jūroje apibrėžimo bei panaudojimo konkretūs klausimai.

Šalys taip pat ketina nustatyti lengvatinį muitų režimą tarp RTFSR Kaliningrado srities ir Lietuvos Respublikos.

Susitarimas, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

2 straipsnis

Vykdydamos Sutarties 5 straipsnio antrąją dalį ir siekdamos įgyvendinti teises asmenų, priskiriančių save lietuvių tautinei mažumai RTFSR Kaliningrado srities teritorijoje ir asmenų, Lietuvos Respublikos teritorijoje priskiriančių save vienai iš tautinių mažumų, etniškai susijusių su RTFSR tautomis, Šalys sudarys atskirą susitarimą, kuriame pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas, taip pat pagal Šalių įstatymus, įskaitant ir norminius aktus, galiojančius RTFSR Kaliningrado srityje, pirmiausia nustatys, kokia tvarka bus užtikrinta: ikimokyklinio ugdymo bei pradinio ir vidurinio mokslo gimtąja kalba sąlygos; informacijos gavimas ir skleidimas gimtąja kalba įvairiomis formomis; nacionalinių-kultūrinių ir religinių organizacijų veikla, įskaitant lietuvių kultūros centro RTFSR Kaliningrado srityje ir rusų kultūros centro Lietuvos Respublikoje veiklą, taip pat šių organizacijų ryšiai su kultūros organizacijomis Lietuvos Respublikoje ir RTFSR Kaliningrado srityje; naudojimasis bažnyčiomis; bendradarbiavimas tyrinėjant ir išsaugojant kultūros paveldą, įskaitant kultūros paminklus RTFSR Kaliningrado srityje ir Lietuvos Respublikoje.

3 straipsnis

Lietuvos Respublika įsipareigoja užtikrinti, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje nutiestu dujotiekiu būtų netrukdomai tiekiamos Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos gamtinės dujos RTFSR Kaliningrado srities reikmėms.

Dujų tiekimas Lietuvos Respublikos reikmėms iš Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos, taip pat ir nurodytu dujotiekiu, reguliuojamas Sutartyje, taip pat atskiruose Šalių susitarimuose.

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika įsipareigoja padėti Lietuvos Respublikai užtikrinti patikimą Lietuvos Respublikos teritorijoje nutiesto dujotiekio eksploatavimą.

4 straipsnis

Šalys kartu apskaičiuos energetinius balansus ir išnagrinės klausimą dėl naujos dujotiekio magistralės tiesimo Lietuvos Respublikos teritorijoje RTFSR Kaliningrado srities ir Lietuvos Respublikos reikmėms.

Lietuvos Respublika įsipareigoja užtikrinti netrukdomą elektros energijos ir galingumo perdavimą į RTFSR Kaliningrado sritį Lietuvos Respublikos elektros tinklais pagal galiojančius Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje tarifus ir kiekiais, pakankamais stabiliam RTFSR Kaliningrado srities liaudies ūkio komplekso funkcionavimui.

Susitarimas, 2 p.

Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika įsipareigoja aprūpinti Lietuvos Respubliką tokio dydžio kuro resursais , kurie reikalingi elektros energijos, būtinos RTFSR Kaliningrado srities reikmėms, gamybai elektrinėse, esančiose Lietuvos Respublikos teritorijoje, pagal kainas, galiojančias Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos teritorijoje.

5 straipsnis

Šalys įsipareigoja sudaryti susitarimus ir parengti programas, numatančius priemones dėl Nemuno upės, Kuršių marių ir Vištyčio ežero bei jų gamtinių išteklių apsaugos ir naudojimo, Kuršių nerijos suderinto gamtinio komplekso statuso ir gamtos apsaugos režimo nustatymo, patraukimo atsakomybėn už aplinkos teršimą iš už sienos ir jo pasekmių likvidavimo bei apribojimo.

6 straipsnis

Šalys sudarys susitarimus dėl bendradarbiavimo žvejybos, naujų technologijų diegimo žuvies pramonėje, transporto paslaugų teikimo žvejybos laivynui, laivų remonto, žuvies atsargų paieškos, žuvivaisos srityje.

7 straipsnis

Šalys įsipareigoja sureguliuoti atskirame susitarime keleivių - asmenų, nuolat gyvenančių Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje, tranzito per Lietuvos Respublikos teritoriją sąlygas ir asmenų, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, tranzito per RTFSR Kaliningrado srities teritoriją sąlygas.

Toks susitarimas turi būti grindžiamas geros kaimynystės principais bei visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis ir atsižvelgiant į Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo dokumentus.

8 straipsnis

Šalys sudarys susitarimus dėl Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos transporto priemonių ir krovinių geležinkeliais ir plentais, oro trasomis, vandens keliais, vamzdynais, taip pat elektros energijos elektros linijomis tranzito sąlygų per Lietuvos Respublikos teritoriją, ir atitinkamai Lietuvos Respublikos - per RTFSR Kaliningrado srities teritoriją tranzito sąlygų.

Susitarimas, 3 p.

Lietuvos Respublika garantuoja Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos liaudies ūkio krovinių tranzitinius pervežimus per Lietuvos Respublikos teritoriją, o Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika garantuoja Lietuvos Respublikos liaudies ūkio krovinių tranzitinius pervežimus per RTFSR Kaliningrado srities teritoriją, taip pat ir per kitus Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos rajonus be muito mokesčių.

Šio straipsnio nuostatos neapima karinės paskirties krovinių ir objektų tranzito, taip pat kitų karinių pervežimų klausimų.

Pavojingų krovinių pervežimo sąlygos bus nustatytos specialiame susitarime.

9 straipsnis

Šalys patvirtina savo siekimą išlaikyti ir plėtoti susiklosčiusius tarp RTFSR Kaliningrado srities ir Lietuvos Respublikos įmonių ir verslininkų ūkinius ryšius. Tuo pačiu susitarta, kad 1991-1992 metams būtina užtikrinti statybinių medžiagų, lengvosios ir maisto pramonės žaliavų, vartojimo prekių abipusius tiekimus 1989 metų natūriniais dydžiais.

10 straipsnis

Pagal Sutarties 10 straipsnio trečiosios dalies nuostatas Šalys iš anksto informuos viena kitą apie ekonominius sprendimus, kurie gali atsiliepti kitos Šalies teisėms ir teisėtiems interesams tam, kad kiekviena iš Šalių galėtų parengti ir priimti prekių vidaus rinkos apsaugos programas savo teritorijoje.

11 straipsnis

Šalys sudarys susitarimą dėl bendradarbiavimo kovos su nusikalstamumu srityje, kuriame bus atskirai numatyta RTFSR Kaliningrado srities ir Lietuvos Respublikos teisėsaugos organų bendradarbiavimo mechanizmo sukūrimas.

12 straipsnis

Šalys sutarė, kad, siekiant plėtoti prekybinius-ekonominius RTFSR Kaliningrado srities ir Lietuvos Respublikos santykius, tikslinga įsteigti ekonomines misijas, atitinkamai Vilniuje ir Kaliningrade.

Susitarimas, 4 p.

13 straipsnis

Šalys iki 1991 metų rugsėjo 15 dienos pariteto pagrindais paskirs įgaliotuosius atstovus (po 5 atstovus sudaryti kiekvienam susitarimui, jeigu Šalys nesusitars kitaip) konsultacijoms ir deryboms sudaryti susitarimus, numatytus šio Susitarimo 1,2,5,6,7,8,11 ir 12 straipsniuose. Šalys ketina sudaryti šiuos susitarimus iki 1992 metų pradžios, išskyrus tuos, kurių pasirašymo terminas, Šalims susitarus, bus pratęstas, bet ne vėliau, kaip iki 1992 metų rugpjūčio 1 dienos.

Šalys atsižvelgia į tai, kad rengiant visus dokumentus, kurie priimami remiantis šiuo Susitarimu ir jį plėtojant, tarp RTFSR įgaliotųjų atstovų bus ir RTFSR Kaliningrado srities atstovai.

14 straipsnis

Šis Susitarimas įsigalioja nuo to momento, kai Šalys raštu praneša viena kitai apie tai, kad jos įvykdė procedūras, kurios būtinos pagal kiekvienos Šalies įstatymus, kad jis įsigaliotų, tačiau ne anksčiau negu įsigalios Sutartis.

Šis Susitarimas sudaromas penkeriems metams. Jo galiojimas bus savaime pratęstas tam pačiam laikotarpiui, jeigu likus ne mažiau kaip šešiems mėnesiams iki jo galiojimo pabaigos, nė viena Šalis raštu nepraneš, jog ji nori nepratęsti Susitarimo arba padaryti jame pakeitimus.

Sudaryta Maskvoje 1991 metų liepos 29 dieną dviem egzemplioriais, kiekvienas lietuvių ir rusų kalbomis, ir abu tekstai turi vienodą galią.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

GEDIMINAS VAGNORIUS

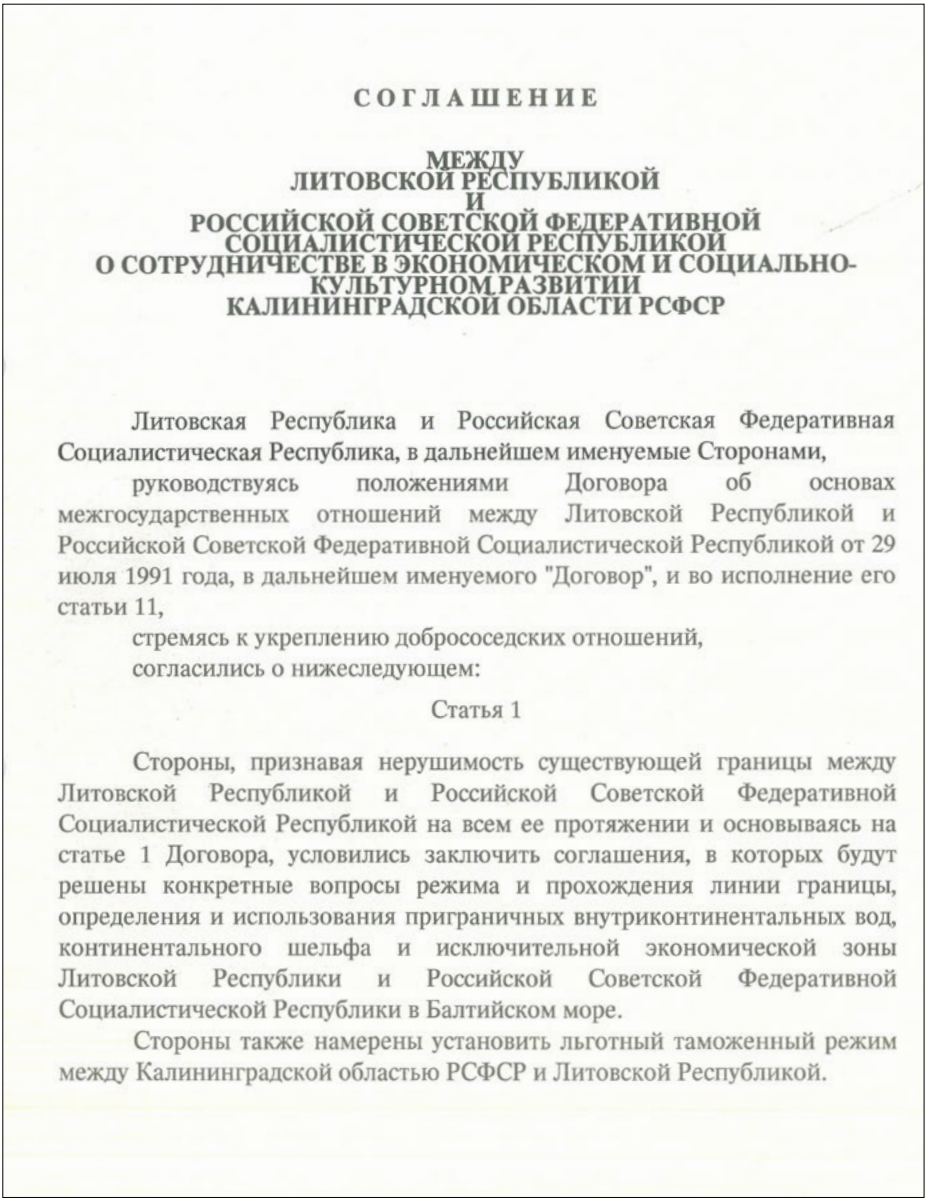
RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS REPUBLIKOS VARDU

IVAN SILAJEV

5

Susitarimas, 5 p.

SUSITARIMAS DĖL BENDRADARBIAVIMO EKONOMINĖJE IR SOCIALINĖJE-KULTŪRINĖJE KALININGRADO SRITIES RAIDOJE

СОГЛАШЕНИЕ

МЕЖДУ
ЛИТОВСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ
И
РОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ
О СОТРУДНИЧЕСТВЕ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ И СОЦИАЛЬНО-
КУЛЬТУРНОМ РАЗВИТИИ
КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РСФСР

Литовская Республика и Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика, в дальнейшем именуемые Сторонами,

руководствуясь положениями Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой от 29 июля 1991 года, в дальнейшем именуемого "Договор", и во исполнение его статьи 11,

стремясь к укреплению добрососедских отношений,

согласились о нижеследующем:

Статья 1

Стороны, признавая нерушимость существующей границы между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой на всем ее протяжении и основываясь на статье 1 Договора, условились заключить соглашения, в которых будут решены конкретные вопросы режима и прохождения линии границы, определения и использования приграничных внутриконтинентальных вод, континентального шельфа и исключительной экономической зоны Литовской Республики и Российской Советской Федеративной Социалистической Республики в Балтийском море.

Стороны также намерены установить льготный таможенный режим между Калининградской областью РСФСР и Литовской Республикой.

Susitarimas rusų kalba, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Статья 2

Во исполнение части 2 статьи 5 Договора и в целях содействия реализации прав лиц, относящих себя к литовскому национальному меньшинству на территории Калининградской области РСФСР и относящих себя к тому или иному национальному меньшинству, этнически связанному с каким-либо народом, проживающим на территории РСФСР, на территории Литовской Республики Стороны заключат отдельное соглашение, в котором, в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права, а также законодательством Сторон, в том числе нормативными актами, действующими в Калининградской области РСФСР, прежде всего определят порядок обеспечения: условий для дошкольного воспитания, начального и среднего образования на родном языке; получения и распространения информации во всех формах на родном языке; деятельности национально-культурных и религиозных организаций, в том числе центра литовской культуры в Калининградской области РСФСР и центра русской культуры в Литовской Республике, включая связи этих организаций с организациями культуры Литовской Республики и Калининградской области РСФСР; пользования культовыми зданиями; сотрудничества в области изучения и сохранения культурного наследия, в том числе памятников культуры на территории Калининградской области РСФСР и Литовской Республики.

Статья 3

Литовская Республика обязуется беспрепятственно обеспечивать передачу природного газа, поставляемого Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой для нужд Калининградской области РСФСР, по газопроводу, проходящему по территории Литовской Республики.

Поставки газа из Российской Советской Федеративной Социалистической Республики для нужд Литовской Республики, в том числе по данному газопроводу, регулируются Договором, а также отдельными соглашениями Сторон.

Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика обязуется содействовать Литовской Республике в обеспечении надежной эксплуатации газопровода, проходящего по территории Литовской Республики.

Susitarimas rusų kalba, 2 p.

Статья 4

Стороны совместно произведут расчеты энергетических балансов и изучат вопрос о строительстве на территории Литовской Республики новой магистрали газопровода для нужд Калининградской области РСФСР и Литовской Республики.

Литовская Республика обязуется беспрепятственно обеспечивать передачу в Калининградскую область РСФСР электрической энергии и мощности по электрическим сетям Литовской Республики по тарифам, действующим на территории Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, и в объемах, достаточных для стабильного функционирования народнохозяйственного комплекса Калининградской области РСФСР.

Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика обязуется обеспечивать Литовскую Республику топливными ресурсами для выработки электрической энергии на электростанциях, расположенных на территории Литовской Республики, в объемах, необходимых для нужд Калининградской области РСФСР, по ценам, действующим на территории Российской Советской Федеративной Социалистической Республики.

Статья 5

Стороны обязуются заключить соглашения и разработать программы, предусматривающие меры по охране и использованию реки Неман, Куршского залива и Виштинецкого озера и их природных ресурсов, установлению согласованного статуса природного комплекса и режима охраны природы Куршской косы, привлечению к ответственности за трансграничное загрязнение окружающей среды, а также в ликвидации и органичении его последствий.

Статья 6

Стороны заключат соглашения о сотрудничестве в области рыболовства, освоения новых технологий в рыбной промышленности, оказания транспортных услуг рыболовному флоту, ремонта судов, поиска рыбных запасов, рыбоводства.

Susitarimas rusų kalba, 3 p.

Статья 7

Стороны обязуются урегулировать отдельным соглашением условия транзита пасажиров - лиц, постоянно проживающих в Российской Советской Федеративной Социалистической Республике, через территорию Литовской Республики, а также транзита лиц, постоянно проживающих в Литовской Республике, через территорию Калининградской области РСФСР.

Такое соглашение должно основываться на принципах добрососедства, общепризнанных нормах международного права и учитывать документы Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе.

Статья 8

Стороны заключат соглашения об условиях транзита транспортных средств и грузов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики по железнодорожным и шоссейным дорогам, воздушным трассам, водным путям, трубопроводам, а также электроэнергии по линиям электропередач через территорию Литовской Республики, а также Литовской Республики - через территорию Калининградской области РСФСР.

Литовская Республика гарантирует транзитные перевозки народнохозяйственных грузов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики через территорию Литовской Республики, а Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика гарантирует транзитные перевозки народнохозяйственных грузов Литовской Республики через территорию Калининградской области РСФСР, так же, как и других районов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, без обложения таможенными пошлинами.

Положения настоящей статьи не затрагивают вопросов транзита грузов и объектов военного назначения, а также других военных перевозок.

Условия перевозок опасных грузов будут определены специальным соглашением.

Susitarimas rusų kalba, 4 p.

Статья 9

Стороны подтверждают свое стремление сохранять и развивать сложившиеся хозяйственные связи между предприятиями и предпринимателями Калининградской области РСФСР и Литовской Республики. При этом достигнута договоренность о необходимости обеспечения в 1991-1992 годах физических объемов взаимных поставок строительных материалов, сырья для легкой и пищевой промышленности, товаров народного потребления на уровне 1989 года.

Статья 10

В соответствии с положениями части 3 статьи 10 Договора Стороны будут заблаговременно информировать друг друга об экономических решениях, которые могут затрагивать права и законные интересы другой Стороны, с тем, чтобы каждая из Сторон на своей территории могла бы разработать и принять программы по защите внутренних товарных рынков.

Статья 11

Стороны заключат соглашение о сотрудничестве в области борьбы с преступностью, в котором будет особо предусмотрено создание механизма взаимодействия правоохранительных органов Калининградской области РСФСР и Литовской Республики.

Статья 12

Стороны согласились в том, что в целях развития торгово-экономических связей между Калининградской областью РСФСР и Литовской Республикой целесообразно создать экономические миссии соответственно в городе Вильнюсе и в городе Калининграде.

Статья 13

Стороны до 15 сентября 1991 года назначат на паритетных началах полномочных представителей (по пять представителей для заключения каждого соглашения, если Стороны не договорятся об ином) для консультаций и переговоров о заключении соглашений, предусмотренных в статьях 1, 2, 5, 6, 7, 8, 11 и 12 настоящего Соглашения. Стороны намерены заключить их к началу 1992 года, за исключением тех, для которых срок подписания будет продлен по соглашению Сторон, но не позднее 1 августа 1992 года.

Susitarimas rusų kalba, 5 p.

Стороны исходят из понимания того, что при подготовке всех документов, принимаемых в соответствии и в развитие настоящего Соглашения, в состав полномочных представителей РСФСР будут включены представители Калининградской области РСФСР.

Статья 14

Настоящее Соглашение вступает в силу с момента письменного уведомления Сторонами друг друга о выполнении ими процедур, которые необходимы для его вступления в силу в соответствии с законодательством каждой из Сторон, но не ранее вступления в силу Договора.

Настоящее Соглашение заключается сроком на 5 лет. Его действие будет затем автоматически продлено на тот же срок, если ни одна из Сторон не менее чем за шесть месяцев до истечения этого срока не заявит путем письменного уведомления о своем желании не продлевать его или внести в него изменения.

Совершено в городе Москве 29 июля 1991 года в двух экземплярах, каждый на литовском и русском языках, причем оба текста имеют одинаковую силу.

За Литовскую Республику

Гедиминас Вагнорюс

За Российскую Советскую Федеративную Социалистическую Республику

Иван Силаев

Susitarimas rusų kalba, 6 p.

PROTOKOLAS DĖL ĮGALIOTŲJŲ ATSTOVYBIŲ ĮSTEIGIMO

PROTOKOLAS

dėl
Lietuvos Respublikos Įgaliotosios Atstovybės Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje ir
Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos Įgaliotosios Atstovybės Lietuvos Respublikoje įsteigimo

Remdamosi abipusiu siekimu įgyvendinti Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų principus ir nuostatas, plėtoti politinį, ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą,

atsižvelgdamos į minėtosios Sutarties 19 straipsnį dėl pasikeitimo įgaliotosiomis atstovybėmis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos,

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos užsienio reikalų ministerija susitarė:

- įsteigti Lietuvos Respublikos Įgaliotąją Atstovybę Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje (Maskvoje);
- įsteigti Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos Įgaliotąją Atstovybę Lietuvos Respublikoje (Vilniuje);
- atidaryti minėtųjų atstovybių biurus arba skyrius kituose Lietuvos Respublikos ir RTFSR miestuose, jeigu dėl to iškils būtinybė;
- organizuoti minėtųjų atstovybių veiklą, atsižvelgiant į tarptautinės teisės normas ir principus, taip pat į Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų nuostatas.

Šis Protokolas įsigalioja nuo jo pasirašymo momento.

Sudarytas Maskvoje 1991 m. liepos 29 d. dviem egzemplioriais, lietuvių ir rusų kalbomis, ir abu tekstai turi vienodą galią.

Lietuvos Respublikos
užsienio reikalų ministras

Algirdas Saudargas

Rusijos Tarybų Federacinės
Socialistinės Respublikos
užsienio reikalų ministras

Andrej Kozyrev

Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

PROTOKOLAS DĖL ĮGALIOTŲJŲ ATSTOVYBIŲ ĮSTEIGIMO

ПРОТОКОЛ

об учреждении Полномочного представительства Литовской Республики в Российской Советской Федеративной Социалистической Республике и Полномочного представительства Литовской Республики в Российской Советской Федеративной Социалиистической Республике

Основываясь на обоюдном стремлении реализовать принципы и положения Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой, развивать политическое, экономическое и культурное сотрудничество;

исходя из положений статьи 19 вышеупомянутого Договора об обмене полномочными представительствами между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой;

Министерство иностранных дел Литовской Республики и Министерство иностранных дел Российской Советской Федеративной Социалистической Республики пришли к соглашению:

- учредить Полномочное представительство Литовской Республики в Российской Советской Федеративной Социалистической Республике /г.Москва/;
- учредить Полномочное представительство Росссийской Советской Федеративной Социалистической Республики в Литовской Республике /г.Вильнюс/;

содействовать открытию бюро или отделов указанных представительств в иных городах Литовской Республики и РСФСР при возникновении необходимости в этом;

осуществлять деятельность указанных представительств с учетом норм и принципов международного права, положений Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой.

Настоящий Протокол вступает в силу с момента его подписания.

Совершено в Москве 29 июля 1991 года в двух экземплярах, каждый на литовском и русском языках, причем оба текста имеют одинаковую силу.

Министр иностранных дел
Литовской Республики

Альгирдас Саударгас

Министр иностранных дел
Российской Советской
Федеративной Социалистической
Республики

Андрей Козырев

Protokolas rusų kalba.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINĖS DERYBŲ DELEGACIJOS NARIŲ SĄRAŠAS

Česlovas Vytautas Stankevičius – delegacijos vadovas**,** Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas;

Liudvikas Narcizas Rasimavičius – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Teisinės sistemos komiteto ir Konstitucinės saugos pakomitečio narys;

Juozas Karvelis (1934–2018) – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Mandatų, Ekonomikos, Valstybės atkūrimo komisijų narys;

Egidijus Jarašiūnas – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Valstybės ir teisės komiteto narys;

Valdemaras Katkus – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas;

Kęstutis Glaveckas (1949–2021) – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Ekonomikos komisijos narys;

Vladimir Jarmolenko – Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos narys;

Vytautas Sinkevičius – Aukščiausiosios Tarybos Juridinio skyriaus vedėjo pavaduotojas;

Vilenas Vadapalas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės patarėjas tarptautinių santykių klausimais, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir lyginamosios teisės katedros vedėjas, docentas.

SUTARTIES DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ IR KITŲ DOKUMENTŲ PASIRAŠYMO CEREMONIJOS MASKVOJE 1991 M. LIEPOS 29 D. DALYVIAI

Lietuvos Respublikos delegacija ir pasirašymo dalyviai:

1. Vytautas Landsbergis (Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas).
2. Česlovas Vytautas Stankevičius (delegacijos vadovas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas).
3. Gediminas Vagnorius (Ministras Pirmininkas).
4. Bronislavas Juozas Kuzmickas (Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas).
5. Algirdas Saudargas (užsienio reikalų ministras).
6. Egidijus Jarašiūnas.
7. Liudvikas Narcizas Rasimavičius.
8. Juozas Karvelis.
9. Eduardas Vilkas.
10. Vladimir Jarmolenko.
11. Valdemaras Katkus (užsienio reikalų ministro pavaduotojas).
12. Vytautas Sinkevičius.
13. Vilenas Vadapalas.
14. Emanuelis Zingeris.
15. Virgilijus Čepaitis.
16. Egidijus Bičkauskas (Vyriausybės atstovas Maskvoje).
17. Jonas Paslauskas (Užsienio reikalų ministerijos Protokolo skyriaus vedėjas).
18. Vladimiras Gražulis (Socialinės apsaugos ministerijos Migracijos skyriaus vedėjas).
19. Artūras Račas (Č. V. Stankevičiaus padėjėjas).
20. Eugenijus Bukinas (Užsienio reikalų ministerijos pirmasis sekretorius).

Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos delegacija ir pasirašymo dalyviai:

1. Borisas Jelcinas (prezidentas).
2. Aleksandras Ruckojus (viceprezidentas).
3. Ruslanas Chasbulatovas (Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas).
4. Ivanas Silajevas (ministras pirmininkas).
5. Genadijus Burbulis (valstybės sekretorius).
6. Andrejus Kozyrevas (užsienio reikalų ministras).
7. Vladimiras Lukinas.
8. Fiodoras Šelov-Kovediajevas (užsienio reikalų ministro pavaduotojas).
9. Sergejus Krasavčenko.
10. Sergejus Šachrajus.
11. Olegas Lobovas (ministro pirmininko pirmasis pavaduotojas).
12. Jurijus Semionovas (Kaliningrado srities Deputatų tarybos pirmininkas).
13. Aleksandras Granbergas.
14. Jurijus Jarovas (Leningrado srities Deputatų tarybos pirmininkas).
15. Pavelas Voščanovas (prezidento spaudos atstovas).

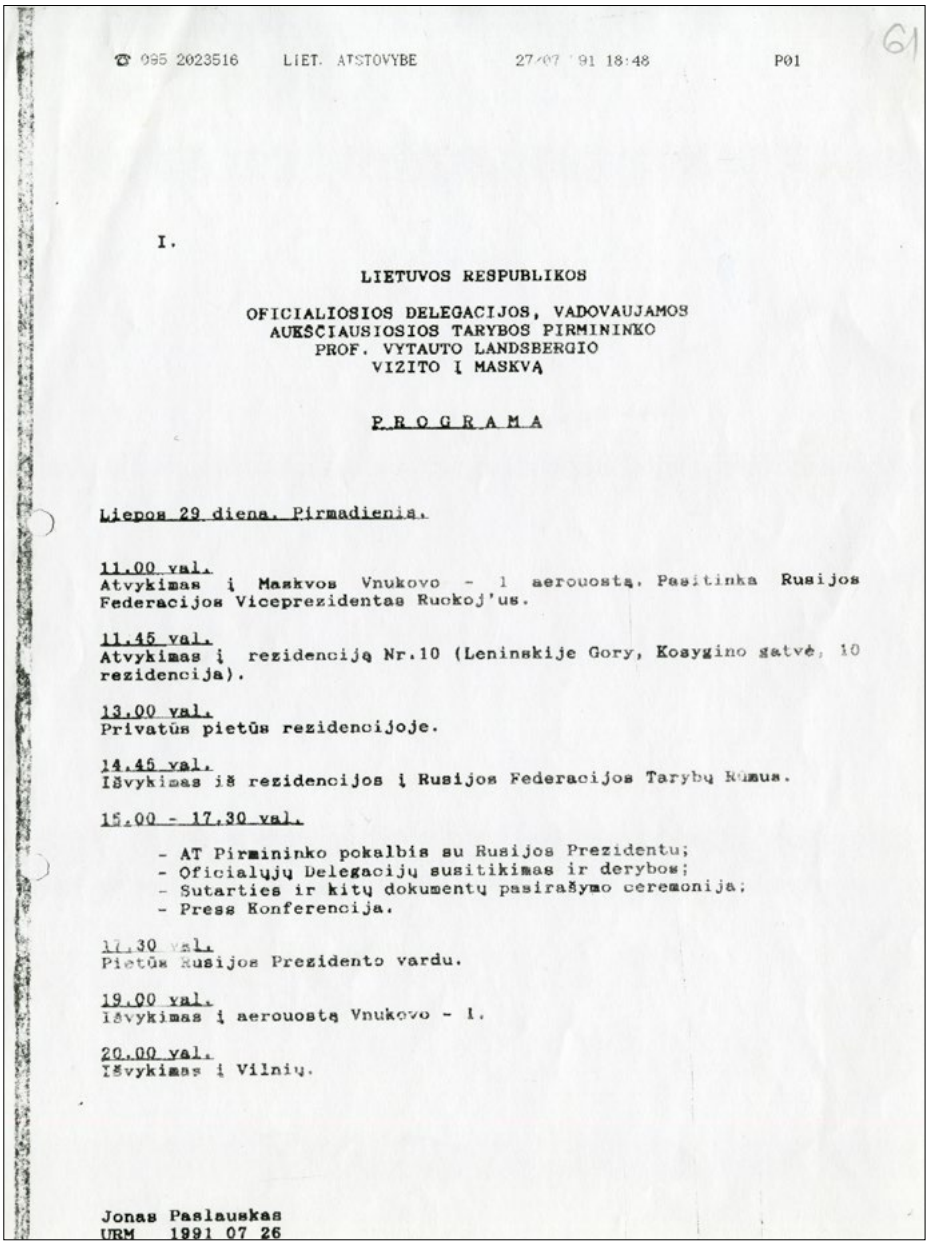
LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBINEI DERYBŲ DELEGACIJAI TALKINUSIŲ ASMENŲ SĄRAŠAS

Artūras Račas – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojo Č. V. Stankevičiaus padėjėjas;
Ona Volungevičiūtė – Aukščiausiosios Tarybos Informatikos skyriaus darbuotoja;
Jonas Sabaliauskas – Aukščiausiosios Tarybos Informatikos skyriaus darbuotojas;
Jonas Paslauskas – Užsienio reikalų ministerijos Protokolo skyriaus vedėjas;
Eugenijus Bukinas – Užsienio reikalų ministerijos pirmasis sekretorius;
Laima Pilukaitė – Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nario E. Bičkausko padėjėja;
Audronius Ažubalis – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko spaudos atstovas;
Šarūnas Adomavičius – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko padėjėjas juridiniais klausimais;
Egidijus Meilūnas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės Spaudos biuro vadovo pavaduotojas;
Rita Dapkutė – Aukščiausiosios Tarybos Informacijos platinimo grupės darbuotoja;
Gražina Belickienė – redaktorė;
Loreta Musanija – anglų kalbos vertėja (sinchroninis vertimas);
Danutė Lomonosovienė – rusų kalbos vertėja (sinchroninis vertimas);
Linas Kulbokas, Stasys Sabalius, Jonas Užusienis, Vygintas Uginčius – Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus pareigūnai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuolatinės atstovybės darbuotojai:

Egidijus Bičkauskas – atstovybės vadovas, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo narys, deputatas;
Osvaldas Markevičius – politikos patarėjas, atsakingas už ryšius su diplomatiniu korpusu;
Raimundas Jurevičius – politikos patarėjas, atsakingas už ryšius su diplomatiniu korpusu;
Lionginas Vasiliauskas – darbuotojas, atsakingas už informaciją, ryšius su žiniasklaida;
Dalia Bankauskaitė – darbuotoja, atsakinga už informaciją, komunikaciją;
Linas Pučinskas – asistentas;
Natalija Bogdanova – sekretorė;
Sergej Očkin – atstovybės vairuotojas.

UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS PROTOKOLO SKYRIAUS VEDĖJO J. PASLAUSKO FAKSAS

☎ 995 2023516 LIET. ATSTOVYBE 27/07 '91 18:48 P01

61

I.

LIETUVOS RESPUBLIKOS

OFICIALIOSIOS DELEGACIJOS, VADOVAUJAMOS
AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKO
PROF. VYTAUTO LANDSBERGIO
VIZITO Į MASKVĄ

PROGRAMA

Liepos 29 diena. Pirmadienis.

11.00 val.
Atvykimas į Maskvos Vnukovo - 1 aerouostą. Pasitinka Rusijos Federacijos Viceprezidentas Ruckoj'us.

11.45 val.
Atvykimas į rezidenciją Nr.10 (Leninskije Gory, Kosygino gatvė, 10 rezidencija).

13.00 val.
Privatūs pietūs rezidencijoje.

14.45 val.
Išvykimas iš rezidencijos į Rusijos Federacijos Tarybų Rūmus.

15.00 - 17.30 val.

- AT Pirmininko pokalbis su Rusijos Prezidentu;
- Oficialųjų Delegacijų susitikimas ir derybos;
- Sutarties ir kitų dokumentų pasirašymo ceremonija;
- Press Konferencija.

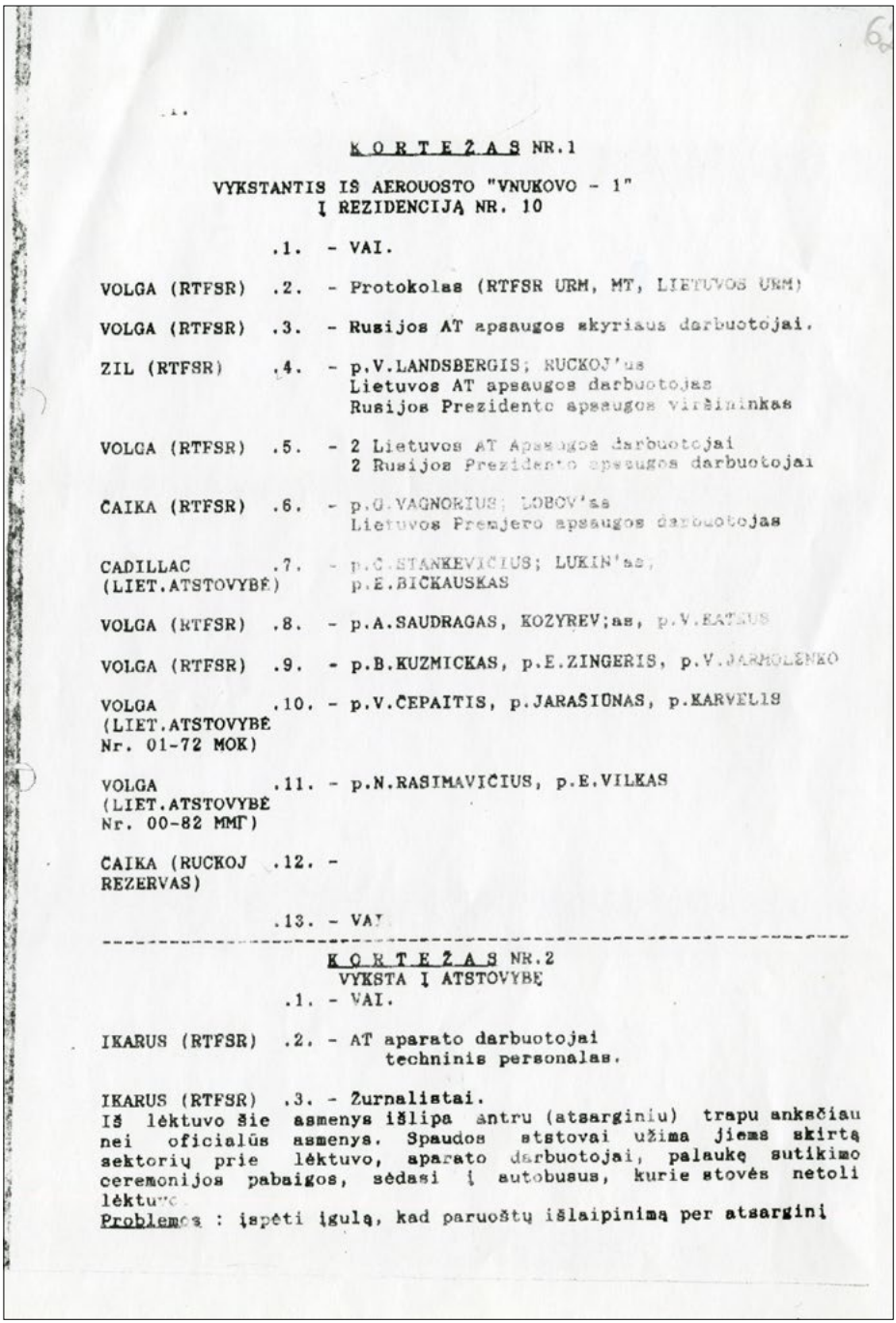
17.30 val.
Pietūs Rusijos Prezidento vardu.

19.00 val.
Išvykimas į aerouostą Vnukovo - 1.

20.00 val.
Išvykimas į Vilnių.

Jonas Paslauskas
URM 1991 07 26

Faksas, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 27 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

KORTEŽAS NR.1

VYKSTANTIS IŠ AEROUOSTO "VNUKOVO - 1"
Į REZIDENCIJĄ NR. 10

.1. - VAI.

VOLGA (RTFSR) .2. - Protokolas (RTFSR URM, MT, LIETUVOS URM)

VOLGA (RTFSR) .3. - Rusijos AT apsaugos skyriaus darbuotojai.

ZIL (RTFSR) .4. - p.V.LANDSBERGIS; RUCKOJ'us
Lietuvos AT apsaugos darbuotojas
Rusijos Prezidento apsaugos viršininkas

VOLGA (RTFSR) .5. - 2 Lietuvos AT Apsaugos darbuotojai
2 Rusijos Prezidento apsaugos darbuotojai

CAIKA (RTFSR) .6. - p.G.VAGNORIUS; LOBOV'as
Lietuvos Premjero apsaugos darbuotojas

CADILLAC .7. - p.C.STANKEVIČIUS; LUKIN'as,
(LIET.ATSTOVYBĖ) p.E.BIČKAUSKAS

VOLGA (RTFSR) .8. - p.A.SAUDRAGAS, KOZYREV;as, p.V.KATEUS

VOLGA (RTFSR) .9. - p.B.KUZMICKAS, p.E.ZINGERIS, p.V.JARMOLENKO

VOLGA .10. - p.V.ČEPAITIS, p.JARAŠIŪNAS, p.KARVELIS
(LIET.ATSTOVYBĖ
Nr. 01-72 MOK)

VOLGA .11. - p.N.RASIMAVIČIUS, p.E.VILKAS
(LIET.ATSTOVYBĖ
Nr. 00-82 MMT)

CAIKA (RUCKOJ .12. -
REZERVAS)

.13. - VAI

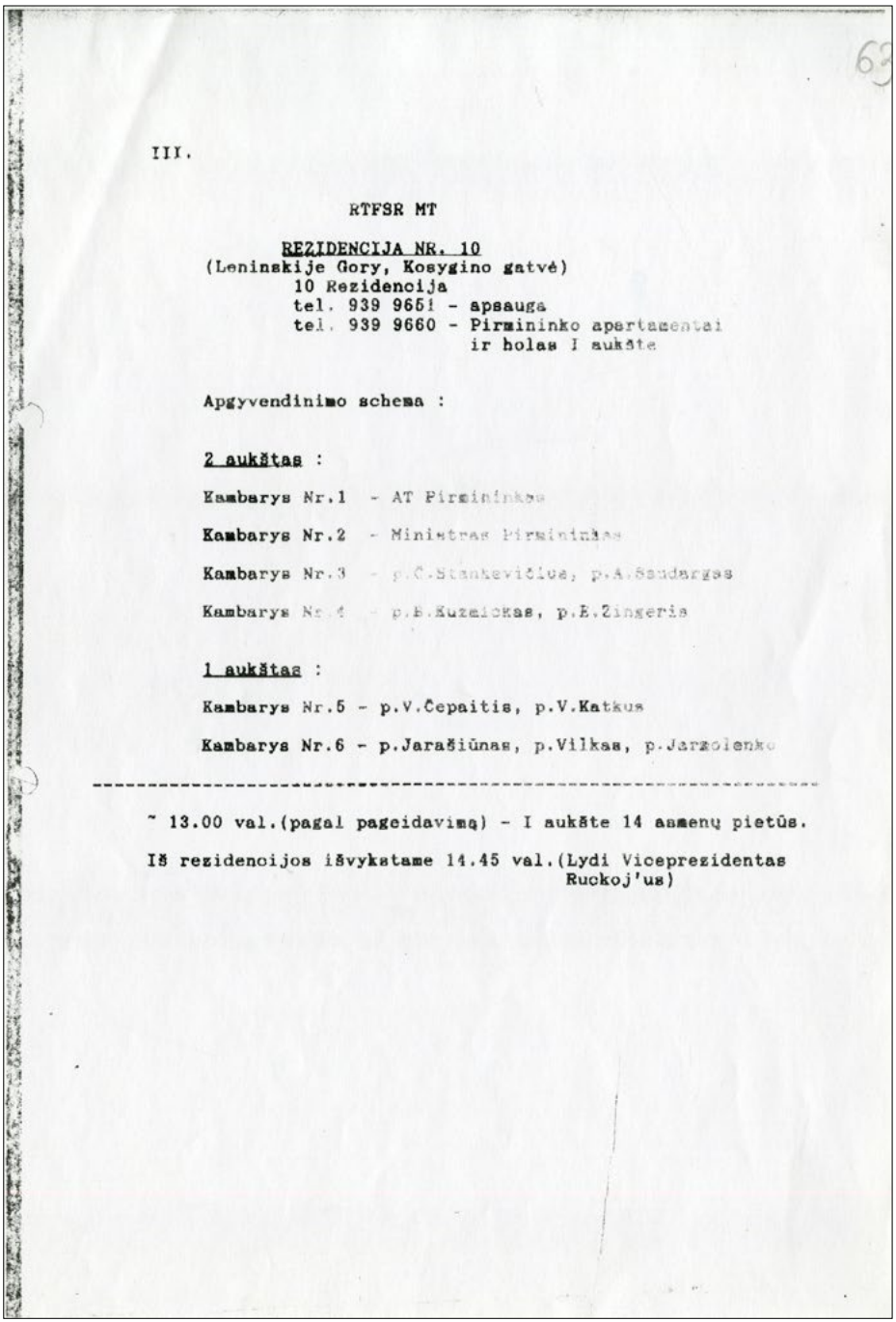
KORTEŽAS NR.2
VYKSTA Į ATSTOVYBĘ

.1. - VAI.

IKARUS (RTFSR) .2. - AT aparato darbuotojai
techninis personalas.

IKARUS (RTFSR) .3. - Žurnalistai.
Iš lėktuvo šie asmenys išlipa antru (atsarginiu) trapu anksčiau nei oficialūs asmenys. Spaudos atstovai užima jiems skirtą sektorių prie lėktuvo, aparato darbuotojai, palaukę sutikimo ceremonijos pabaigos, sėdasi į autobusus, kurie stovės netoli lėktuvo.
Problemos : įspėti įgulą, kad paruoštų išlaipinimą per atsarginį

Faksas, 2 p.

III.

RTFSR MT

REZIDENCIJA NR. 10
(Leninskije Gory, Kosygino gatvė)
10 Rezidencija
tel. 939 9651 - apsauga
tel. 939 9660 - Pirmininko apartamentai
ir holas I aukšte

Apgyvendinimo schema :

2 aukštas :

Kambarys Nr.1 - AT Pirmininkas

Kambarys Nr.2 - Ministras Pirmininkas

Kambarys Nr.3 - p.Č.Stankevičius, p.A.Šaudargas

Kambarys Nr.4 - p.E.Kuzmickas, p.E.Zingeris

1 aukštas :

Kambarys Nr.5 - p.V.Čepaitis, p.V.Katkus

Kambarys Nr.6 - p.Jarašiūnas, p.Vilkas, p.Jarmolenko

~ 13.00 val.(pagal pageidavimą) - I aukšte 14 asmenų pietūs.

Iš rezidencijos išvykstame 14.45 val.(Lydi Viceprezidentas Ruckoj'us)

Faksas, 3 p.

64

IV.

RENGINIŲ
VYKSIANČIŲ RUSIJOS TARYBŲ RŪMUOSE
E I G A

I. prof.Vytauto Landsbergio ir p.Boris'o Jelcin'o susitikimas.
Trukmė 15 - 30 min.

REM : Reikia parinkti du fotožurnalistus, kurie šio susitikimo pradžioje (30 sekundžių) nufotografuotų valstybių vado - vus.

II. Oficialių Delegacijų susitikimas.
Trukmė 30 min.

Iš Lietuvos Respublikos pusės dalyvauja :
prof.V.Landsbergis, p.G.Vagnorius, p.Č.Stankevičius, p.A.Saudargas, p.B.Kuzmickas, p.E.Zingeris, p.V.Jarmolenko, p.E.Bičkauskas, p.V.Čepaitis, p.E.Jarašiūnas, p.V.Katkus, p.J.Karvelis, p.N.Rasimavičius, p.E.Vilkas.

Iš Rusijos pusės sąrašas dar tikslinamas liepos 26 dienos žiniomis (Jelcin'o padėjėjo Suchanov'o nuomone), turėtų dalyvauti :
B.Jelcin'as, Silajev'as, Chazbulatov'as, Granberg'as, Lukin'as, Ruckoj'us, Krasavčenko, Šachraj'us, Šilov-Kobedjajev'as, Kozyrev'as, Burbulis, Suchanov'as, Lobov'as + 1 žmogus.

PROBLEMOS :

1) Reikia 1 žmogaus iš Lietuvos pusės, kuris užrašytų pokalbį. Manau, kad tai galėtų padaryti p.Č.Stankevičiaus padėjėjas p.A.Račas.
2) Kadangi prie stalo iš vienos pusės gali susėsti tik 11 žmonių, todėl 3 asmenys iš oficialiosios delegacijos turės sėdėti antrame plane, toje pat patalpoje.

III. Sutarties ir kitų dokumentų pasirašymas.
Trukmė : 10 - 15 minučių.

2 segtuvai :

1. B.Jelcin'o : Jame -		2. p.V.Landsbergio : Jame -		Pasirašymo seka:
Российско-Литовский Договор	Rusijos-Lietuvos Sutarties alternatas i.e. pažodinis vertimas	Lietuvos-Rusijos Sutartis	Альтернат Литовско-Российского Договора	a) Vadovai pasirašo savo segtuvus b) pasikeičia segtuvais c) Pasirašo d) Apsikeičia segtuvais ir pasilieka sau. P.S. Pasirašomos tiek sutartys, tiek alternatai, esantys segtuvuose.

Jeigu bus pasirašomi kiti dokumentai, tai tokia pat tvarka
(T Ę S I N Y S) toliau

Faksas, 4 p.

(T Ę S I [illegible] S) atkelta iš IV[illegible]

V.

PASIRAŠYMO CEREMONIJA

Po pasirašymo bus pateiktas šampanas.

Ceremonijos metu kiti oficialūs asmenys stovi pasirašantiems asmenims už nugarų.

Kadangi toje patalpoje ceremonijos metu bus žurnalistai, reikėtų pamąstyti apie trumpą mūsų Vadovo pareiškimą spaudai.

PROBLEMOS : vakar kalbėjausi su p.Samajauku, kuris pažadėjo parūpinti mus reikiamu segtuvu sutarčiai, tačiau jokio atsakymo nesulaukiau. Prašau pasidomėkite šiuo klausimu (! Ačiū.

IV. Spaudos konferencija.

(Rusijos pusė neplanavo šio renginio, tačiau po mūsų tvirto pareiškimo šiuo klausimu, pažadėjo viską organizuoti).

V. Rusijos Prezidento priėmimas.

17.30-19.00 val.

Rusijos pusė sutiko, jog šiame renginyje turėtų dalyvauti visi Lietuvos pusės oficialūs asmenys. Iš Lietuvos pusės dalyvauja tik pats asmenys, kurie dalyvavo oficialiųjų delegacijų susitikime. (Žr.IV punkt. II str.)

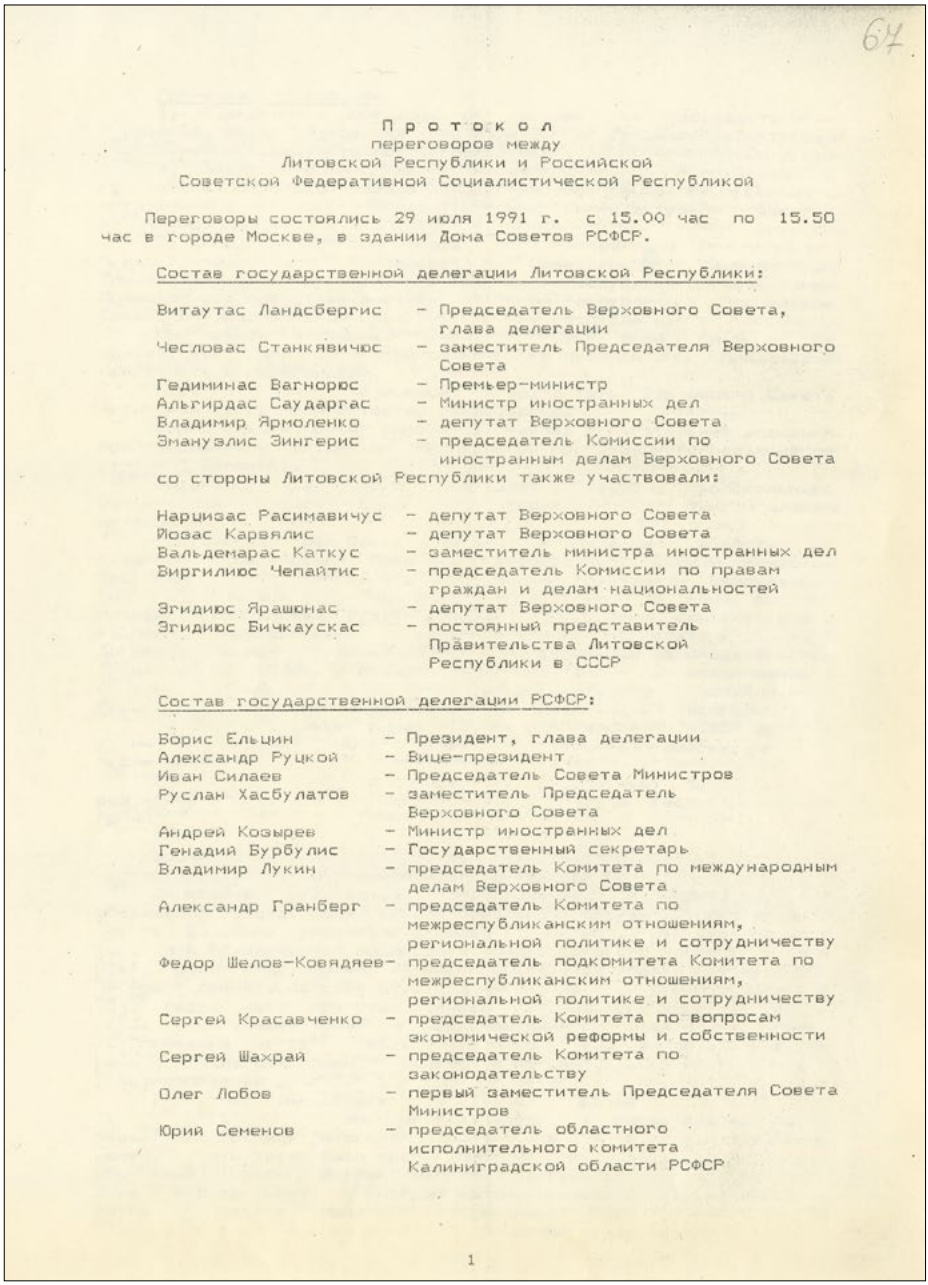
PROBLEMOS :
Patalpoje, kur numatomi pietūs yra mums nepriimtina (nepageidautina) atributika (Proletariato vado bareljefas). Į mūsų pastabas šiuo klausimu Rusijos atstovai (AT Protokolo viršininkas, Jelcin'o padėjėjas Suchanov'as ir kiti asmenys) atsakė, kad pagal Rusijos AT Protokolą tik ši patalpa [illegible] tokiems renginiams, joje vyksta visų valstybių vadovų priėmimai (pietūs ir pan.), todėl nemato galimybės kitur rengti šiuos pietus.
Su Pirmininko tarnybų pagalba prašau išsiaiškinti jo nuomonę.
Laukiu žinių iš Jūsų arba klausimų neaiškiais aspektais.

Jonas PASLAUSKAS

Maskva. 1991 07 27

Faksas, 5 p.

PASKUTINIO DERYBŲ DELEGACIJŲ POSĖDŽIO PROTOKOLAS

67

П р о т о к о л
переговоров между
Литовской Республики и Российской
Советской Федеративной Социалистической Республикой

Переговоры состоялись 29 июля 1991 г. с 15.00 час по 15.50 час в городе Москве, в здании Дома Советов РСФСР.

Состав государственной делегации Литовской Республики:

Витаутас Ландсбергис – Председатель Верховного Совета, глава делегации
Чесловас Станкявичюс – заместитель Председателя Верховного Совета
Гедиминас Вагнорюс – Премьер-министр
Альгирдас Саударгас – Министр иностранных дел
Владимир Ярмоленко – депутат Верховного Совета
Эмануэлис Зингерис – председатель Комиссии по иностранным делам Верховного Совета

со стороны Литовской Республики также участвовали:

Нарцизас Расимавичус – депутат Верховного Совета
Йозас Карвялис – депутат Верховного Совета
Вальдемарас Каткус – заместитель министра иностранных дел
Виргилиюс Чепайтис – председатель Комиссии по правам граждан и делам национальностей
Згидиюс Ярашюнас – депутат Верховного Совета
Згидиюс Бичкаускас – постоянный представитель Правительства Литовской Республики в СССР

Состав государственной делегации РСФСР:

Борис Ельцин – Президент, глава делегации
Александр Руцкой – Вице-президент
Иван Силаев – Председатель Совета Министров
Руслан Хасбулатов – заместитель Председатель Верховного Совета
Андрей Козырев – Министр иностранных дел
Генадий Бурбулис – Государственный секретарь
Владимир Лукин – председатель Комитета по международным делам Верховного Совета
Александр Гранберг – председатель Комитета по межреспубликанским отношениям, региональной политике и сотрудничеству
Федор Шелов-Ковядяев – председатель подкомитета Комитета по межреспубликанским отношениям, региональной политике и сотрудничеству
Сергей Красавченко – председатель Комитета по вопросам экономической реформы и собственности
Сергей Шахрай – председатель Комитета по законодательству
Олег Лобов – первый заместитель Председателя Совета Министров
Юрий Семенов – председатель областного исполнительного комитета Калининградской области РСФСР

1

Protokolas rusų kalba, 1 p.
Maskva, 1991 m. liepos 29 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

68

Повестка переговоров:

1. Заключение Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой.

2. Заключение Соглашения между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой о сотрудничестве в экономическом и социально-культурном развитии Калининградской области РСФСР.

3. Подписание Протокола об учереждении Полномочного представительства Российской Советской Федеративной Социалистической Республики в Литовской Республике и учереждении Полномочного представительства Литовской Республики в Российской Советской Федеративной Социалистической Республике.

Переговоры открывает Президент РСФСР Борис Ельцин. Он приветствует делегацию Литовской Республики и предлагает приступить к переговорам.

Ответное слово произносит Председатель Верховного Совета Литовской Республики Витаутас Ландсбергис.

Борис Ельцин просит сообщить, какова окончательная редакция представленного Литовской Республикой протокольного разъяснения статьи 4 Договора.

Витаутас Ландсбергис передает текст протокольного разъяснения Борису Ельцину, который читает текст членам делегации:

"Литовская Республика считает необходимым довести до сведения Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, что, в связи с агрессивными действиями Вооруженных Сил СССР с января 1991 года вплоть до настоящего времени, вопросы оптации гражданства будут решаться в строгом соответствии с нормами, определенными и зафиксированными в статьях 3 и 4 Договора, включая положения о применении норм законодательства Литовской Республики о гражданстве и с тем - о невозможности состоять одновременно в гражданстве Литовской Республики и Российской Советской Федеративной Социалистической Республики."

Затем Борис Ельцин спрашивает членов делегации РСФСР есть ли у них возражения по оглашенному тексту. Возражений не последовало.

Делегация РСФСР подтверждает, что текст протокольного разъяснения статьи 4, представленный Литовской Республикой, ею принимается.

Борис Ельцин предлагает обсудить текст Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и РСФСР.

Делегации соглашаются с предложением и приступают к обсуждению текста. Борис Ельцин предлагает обсудить, следует ли в тексте Договора употреблять слово "аннексия". Это мотивируется тем, что приближается подписание нового Союзного Договора и что новый Союз будет правопреемником Союза 1922 года и потому РСФСР не может принять на себя ответственности за то, что произошло в 1940 году, хотя при этом понимает суть данного вопроса. Кроме того, в настоящее время употребление данного слова и его широкое истолкование могут вызвать некоторую "шероховатость". Борис Ельцин предлагает заменить слово "аннексия", например, словами "противоправные действия".

Витаутас Ландсбергис возражает против замены слова "аннексия" другим словом. Он указывает, что когда Красная Армия переходила границу Литовской Республики в 1940 году, она убивала людей, и это также были противоправные действия , но аннексия обозначает совсем другой масштаб. Договор в уже согласованном виде - это документ, в котором честно сказано о том, что было. Литовская сторона принимая во внимание аргументы Российской стороны, согласилась не упоминать Договора между Литвой и Россией

2

Protokolas rusų kalba, 2 p.

1920 года. А в данном абзаце преамбулы Россия отмежевается от международных преступлений, от незаконных действий, которые были совершены по отношению к Литве, и это усиливает обоюдное доверие. Принципиальная позиция России в данном вопросе может стать хорошим примером и способствовать толчком для изменения позиции СССР. Витаутас Ландсбергис считает, что вряд ли можно найти более точное и подходящее слово, чем "аннексия".

Борис Ельцин просит членов делегации РСФСР, которые ставили вопрос о замене данного слова, согласиться, чтобы в тексте Договора все осталось так, как есть, т.е. со словом "аннексия". Россия стремится руководствоваться правдой и правом.

Член делегации РСФСР Владимир Лукин просит уточнить, что употребление в Договоре данного слова не вызывает для России юридических последствий.

Витаутас Ландсбергис отвечает, что ответственность за аннексию ложится на СССР, а что касается Договора между Россией и Литвой, так это фактически уже был Советский Союз 1920 года.

Руслан Хасбулатов спрашивает, надо ли употреблять данное слово, если оно не вызывает для России юридических последствий; это выглядет как давление на третью сторону.

Витаутас Ландсбергис отвечает, что включение в текст данного слова может принести большую пользу. Позиция России может сдвинуть переговоры Литвы с СССР с мертвой точки.

Борис Ельцин обращается к Руслану Хасбулатову и, коментируя контекст, в котором употреблено слово "аннексия", поясняет, что из данного контекста не вытекает, что мы делаем давление на третью сторону, а просто напоминаем, что такая проблема существует и что решение этой проблемы может способствовать улучшению отношений между всеми заинтересованнами сторонами. Может быть и по этой причине СССР затягивает переговоры с Литвой. Борис Ельцин сообщает, что он сегодня встретится в Михаилом Горбачевым и выразит свое неудволетворение в связи с затягиванием начала переговоров между СССР и Литвой, что создает много проблем для всех, что работа над Договорой между СССР и Литвой еще не началась и что это всем осложняет жизнь, мешает созданию экономического пространства и решению других проблем. Борис Ельцин считает, что Михаил Горбачев должен вести переговоры с Литвой более динамично и энергично. Борис Ельцин просит чтобы члены делегации РСФСР, которые поднимали вопрос о целесообразности включения в текст Договора слова "аннексия", не настаивали на этом. Он обращает внимание на то, что делегация Литовской Республики также сделала уступку, соглашаясь не настаивать на включении в текст настоящего Договора положения о договоре между Литвой и Россией 1920 года.

Возражений со стороны членов делегации РСФСР по поводу того, чтобы слово "аннексия" осталось в тексте Договора не последовало.

Делегации согласились, чтобы слово "аннексия" осталось в тексте Договора.

Борис Ельцин предлагает приступить к обсуждению Соглашения между РСФСР и Литовской Республикой о сотрудничестве в экономическом и социально-культурном развитии Калининградской области РСФСР.

Борис Ельцин считает, что рабочая группа проделала большую работу и документ получился хорошим. Представители Калининградской области тоже согласны с этим. Соглашение может быть подписано.

Гедиминас Вагнорюс спрашивает, есть ли необходимость указать в Соглашении на то, что в 1991 году будут обеспечены взаимные поставки продукции на уровне 1989 года. Он отмечает, что недавно подписан Протокол о взаимных поставках, в котором приведены конкретные цифры на 1991 год.

Protokolas rusų kalba, 3 p.

Юрий Семенов, отвечая на данный вопрос, просит оставить формулировку, которая представлена в Соглашении и не менять ее, ибо уровень поставок 1989 г. отвечает интересам Калининградской области.

Юрий Семенов поднимает вопрос о целесообразности употребления в тексте Соглашения слов "государственной границы", мотивируя это тем, что такая формулировка затрагивает интересы и компетенцию третьей стороны.

Борис Ельцин предлагает вместо слов "государственной границы" писать слово "границы", ибо слова "существующей границы" обе делегации понимают как "существующую государственную границу".

Витаутас Ландсбергис отвечая на данное предложение, поясняет, что в целях взаимного согласия можно пойти на такой компромисс. Он еще раз просит, чтобы делегация РСФСР подтвердила, что хотя в тексте будет отсутствовать слово "государственной", однако обе Стороны согласны, что слова "существующей границы" понимаются как "существующей государственной границы".

Борис Ельцин подтверждает, что делегация РСФСР именно так понимает смысл слов "существующей границы".

Делегации согласны, что слова "существующей границы" по смыслу понимаются как "существующей государственной границы".

Борис Ельцин предлагает обсудить соглашение о содействии гражданам, приглашенным ранее на работу в г.Мажейкяй Литовской Республики, в переселении во Всеволжский район Ленинградской области РСФСР.

Витаутас Ландсбергис предлагает не включать в процедуру подписания Договора подписание данного соглашения, ибо этот документ по своему значению не может быть приравнен значению Договора. Соглашение может быть подписано министрами в любое время.

Борис Ельцин соглашается с данным предложением.

Делегации согласны, что подписание Соглашения о содействии гражданам, приглашенным на работу в г. Мажейкяй Литовской Республики, в переселении во Всеволжский район Ленинградской области РСФСР не будет включено в процедуру подписания Договора. Делегации считают, что Соглашение может быть подписано министрами вне рамок процедуры подписания Договора.

Витаутас Ландсбергис обращает внимание на нецелесообразность употребления в тексте выше упомянутого Соглашения слов "комплексное строительство", вместо "строительство".

Гедиминас Вагнорюс подтверждает, что Литовская Республика при строительстве жилых домов в Всеволжском районе поможет в развитии инфраструктуры и также просит не употреблять в тексте слова "комплексное", ибо его можно трактовать неоднозначно.

Делегация РСФСР соглашается с предложениями Витаутаса Ландсбергиса и Гедиминаса Вагнорюса.

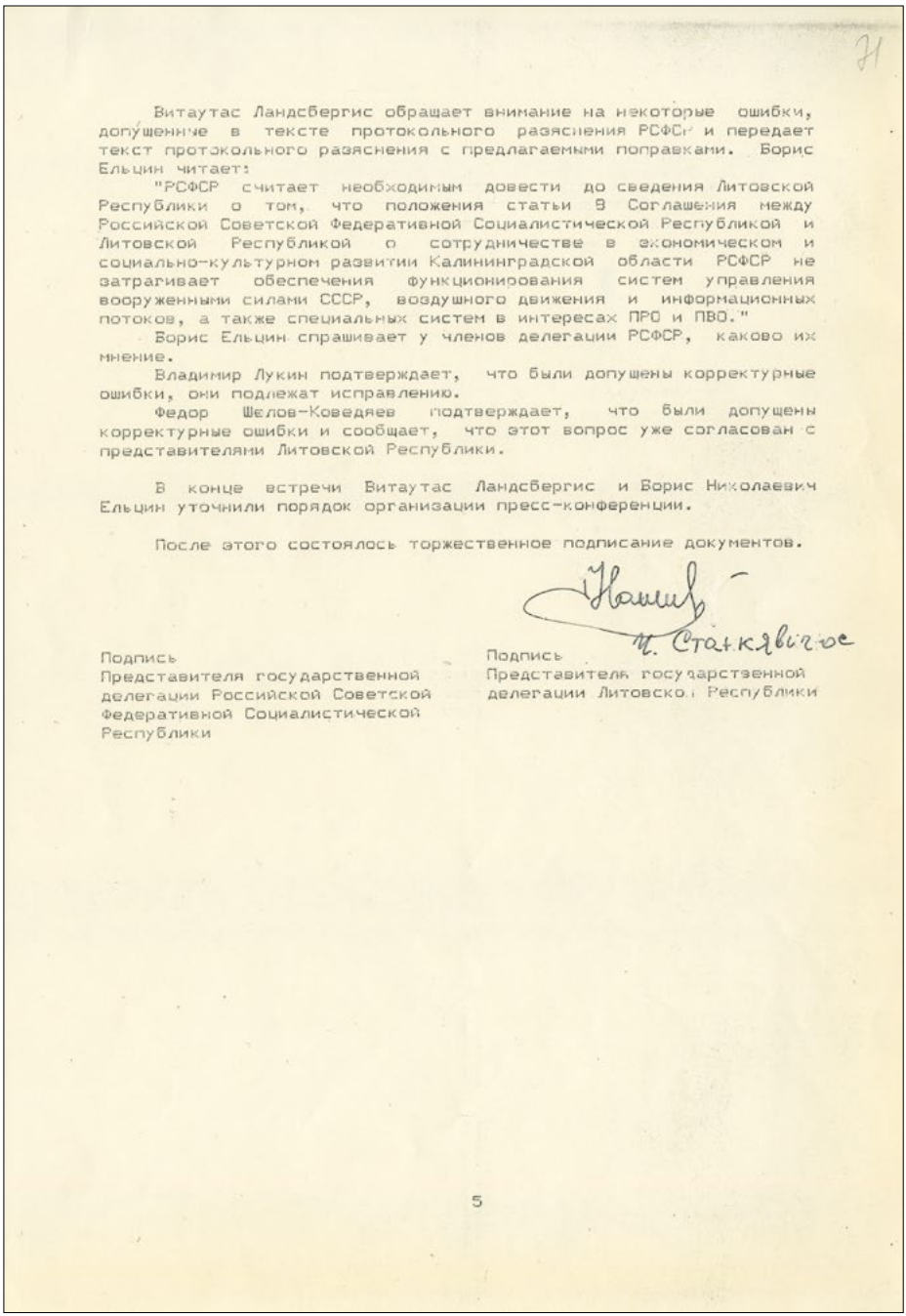
Витаутас Ландсбергис предлагает перейти к обсуждению текста Протокола об учреждении Полномочного правительства Российской Советской Федеративной Социалистической Республики в Литовской Республике и Полномочного Представительства Литовской Республики в Российской Советской Федеративной Социалистической Республике.

Борис Ельцин спрашивает, есть ли у министров иностранных дел замечания по представленному тексту.

Замечаний от министров и членов делегаций не поступило.

Делегации считают, что текст Протокола об учереждении представительств является согласованным.

Protokolas rusų kalba, 4 p.

Витаутас Ландсбергис обращает внимание на некоторые ошибки, допущенные в тексте протокольного разяснения РСФСР и передает текст протокольного разяснения с предлагаемыми поправками. Борис Ельцин читает:

"РСФСР считает необходимым довести до сведения Литовской Республики о том, что положения статьи 9 Соглашения между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Литовской Республикой о сотрудничестве в экономическом и социально-культурном развитии Калининградской области РСФСР не затрагивает обеспечения функционирования систем управления вооруженными силами СССР, воздушного движения и информационных потоков, а также специальных систем в интересах ПРО и ПВО."

Борис Ельцин спрашивает у членов делегации РСФСР, каково их мнение.

Владимир Лукин подтверждает, что были допущены корректурные ошибки, они подлежат исправлению.

Федор Шелов-Коведяев подтверждает, что были допущены корректурные ошибки и сообщает, что этот вопрос уже согласован с представителями Литовской Республики.

В конце встречи Витаутас Ландсбергис и Борис Николаевич Ельцин уточнили порядок организации пресс-конференции.

После этого состоялось торжественное подписание документов.

Подпись
Представителя государственной
делегации Российской Советской
Федеративной Социалистической
Республики

Подпись
Представителя государственной
делегации Литовской Республики

5

Protokolas rusų kalba, 5 p.
Č. V. Stankevičiaus archyve, kuris saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve, yra prierašas Č. V. Stankevičiaus ranka – „Rusija nepasirašė“.

Neoficialus vertimas iš rusų kalbos

LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS DERYBŲ

PROTOKOLAS

Derybos vyko 1991 m. liepos 29 d. nuo 15.00 val. iki 15.50 val. Maskvoje, RTFSR Tarybų rūmuose.

Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos sudėtis:
Vytautas Landsbergis – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, delegacijos vadovas
Česlovas Stankevičius – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas
Gediminas Vagnorius – Ministras Pirmininkas
Algirdas Saudargas – užsienio reikalų ministras
Vladimir Jarmolenko – Aukščiausiosios Tarybos deputatas
Emanuelis Zingeris – Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininkas

Lietuvos Respublikai taip pat atstovavo:
Narcizas Rasimavičius – Aukščiausiosios Tarybos deputatas
Juozas Karvelis – Aukščiausiosios Tarybos deputatas
Valdemaras Katkus – užsienio reikalų ministro pavaduotojas
Virgilijus Čepaitis – Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos pirmininkas
Egidijus Jarašiūnas – Aukščiausiosios Tarybos deputatas
Egidijus Bičkauskas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuolatinis atstovas TSRS

RTFSR valstybinės delegacijos sudėtis:
Borisas Jelcinas – Prezidentas, delegacijos vadovas
Aleksandras Ruckojus – viceprezidentas
Ivanas Silajevas – Ministrų Tarybos Pirmininkas
Ruslanas Chasbulatovas – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas
Andrejus Kozyrevas – užsienio reikalų ministras
Genadijus Burbulis – Valstybės sekretorius
Vladimiras Lukinas – Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komiteto pirmininkas
Aleksandras Granbergas – Tarprespublikinių santykių, regioninės politikos ir bendradarbiavimo komiteto pirmininkas

Fiodoras Šelov-Kovediajevas – Tarprespublikinių santykių, regioninės politikos ir bendradarbiavimo komiteto pakomitečio pirmininkas

Sergejus Krasavčenko – Ekonomikos reformos ir turto komiteto pirmininkas

Sergejus Šachrajus – Įstatymų leidybos komiteto pirmininkas

Olegas Lobovas – Ministrų Tarybos Pirmininko pirmasis pavaduotojas

Jurijus Semionovas – RTFSR Kaliningrado srities vykdomojo komiteto pirmininkas

Derybų darbotvarkė:

1. Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų sudarymas.

2. Susitarimo tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje sudarymas.

3. Protokolo dėl Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos įgaliotosios atstovybės Lietuvos Respublikoje ir Lietuvos Respublikos įgaliotosios atstovybės Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje įsteigimo pasirašymas.

Derybų pradžią paskelbia RTFSR Prezidentas Borisas Jelcinas. Jis pasveikina Lietuvos Respublikos delegaciją ir pasiūlo pradėti derybas.

Atsakomąjį žodį taria Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas Vytautas Landsbergis.

Borisas Jelcinas prašo informuoti, kokia yra galutinė Lietuvos Respublikos pateikto Sutarties 4 straipsnio protokolinio išaiškinimo redakcija.

Vytautas Landsbergis perduoda protokolinio išaiškinimo tekstą Borisui Jelcinui, kuris perskaito tekstą delegacijos nariams:

„Lietuvos Respublika mano, jog būtina informuoti Rusijos Tarybų Federacinę Socialistinę Respubliką, kad dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų agresyvių veiksmų nuo 1991 m. sausio iki dabar pilietybės pasirinkimo klausimai bus sprendžiami griežtai vadovaujantis normomis, apibrėžtomis ir įtvirtintomis Sutarties 3 ir 4 straipsniuose, taip pat ir nuostatomis dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymų ir kitų teisės aktų normų taikymo bei negalėjimo tuo pačiu metu turėti Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos pilietybę."

Tada Borisas Jelcinas klausia RTFSR delegacijos narių, ar yra prieštaraujančių paskelbtam tekstui. Prieštaraujančių neatsirado.

RTFSR delegacija patvirtina, kad ji priima Lietuvos Respublikos pateiktą 4 straipsnio protokolinio išaiškinimo tekstą.

Borisas Jelcinas siūlo apsvarstyti Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir RTFSR dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų tekstą.

Delegacijos sutinka su pasiūlymu ir pradeda teksto svarstymą. Borisas Jelcinas siūlo apsvarstyti, ar reikia Sutarties tekste vartoti žodį „aneksija". Tai

motyvuojama tuo, kad artėja naujos sąjunginės sutarties pasirašymas ir kad naujoji Sąjunga taps 1922 m. Sąjungos teisių perėmėja ir todėl RTFSR negali prisiimti atsakomybės už tai, kas įvyko 1940 metais, nors ir supranta šio klausimo esmę. Be to, šiuo metu šio žodžio vartojimas ir skirtingas jo suvokimas gali sukelti tam tikrų „nepatogumų". Borisas Jelcinas siūlo pakeisti žodį „aneksija", pavyzdžiui, žodžiais „neteisėti veiksmai".

Vytautas Landsbergis prieštarauja žodžio „aneksija" pakeitimui kitu žodžiu. Jis nurodo, kad kai Raudonoji Armija 1940 metais kirto Lietuvos Respublikos sieną, ji žudė žmones, ir tai taip pat buvo neteisėti veiksmai, tačiau aneksijos mastas buvo visiškai kitoks. Suderinta Sutartis – tai dokumentas, kuriame sąžiningai įvardyta tai, kas buvo. Lietuva, atsižvelgdama į Rusijos argumentus, sutiko neminėti 1920 metų Lietuvos ir Rusijos sutarties. O šioje preambulės pastraipoje Rusija atsiriboja nuo tarptautinių nusikaltimų, nuo neteisėtų veiksmų, įvykdytų Lietuvos atžvilgiu, ir tai sustiprina abipusį pasitikėjimą. Principinė Rusijos pozicija šiuo klausimu gali tapti geru pavyzdžiu ir postūmiu pakeisti TSRS poziciją. Vytautas Landsbergis mano, kad vargu ar galima rasti tikslesnį ir tinkamesnį žodį negu „aneksija".

Borisas Jelcinas prašo RTFSR delegacijos narių, kurie kėlė klausimą dėl šio žodžio pakeitimo, sutikti, kad Sutarties tekste viskas liktų taip, kaip yra, t. y. su žodžiu „aneksija". Rusija siekia vadovautis tiesa ir teise.

RTFSR delegacijos narys Vladimiras Lukinas prašo patikslinti, ar šio žodžio vartojimas Sutartyje nesukelia Rusijai teisinių pasekmių.

Vytautas Landsbergis atsako, kad atsakomybė už aneksiją tenka TSRS, o jei kalbėtume apie Rusijos ir Lietuvos sutartį, faktiškai tai jau buvo 1920 metų Tarybų Sąjunga.

Ruslanas Chasbulatovas klausia, ar reikia vartoti šį žodį, jeigu jis nesukelia Rusijai teisinių pasekmių; tai panašu į spaudimą trečiajai šaliai.

Vytautas Landsbergis atsako, kad šio žodžio įtraukimas į tekstą gali atnešti didelės naudos. Rusijos pozicija gali pajudinti Lietuvos ir TSRS derybas iš mirties taško.

Borisas Jelcinas kreipiasi į Ruslaną Chasbulatovą ir, komentuodamas kontekstą, kuriame pavartotas žodis „aneksija", paaiškina, jog iš šio konteksto neišplaukia, kad mes darome spaudimą trečiajai šaliai, mes tiesiog primename, kad tokia problema egzistuoja ir kad šios problemos sprendimas gali padėti pagerinti santykius tarp visų suinteresuotų šalių. Gali būti, kad ir dėl šios priežasties TSRS vilkina derybas su Lietuva. Borisas Jelcinas informuoja, kad šiandien jis susitiks su Michailu Gorbačiovu ir išreikš savo nepasitenkinimą dėl vilkinimo pradėti derybas tarp TSRS ir Lietuvos, nes tai visiems sukelia daug problemų. Darbas dėl Sutarties tarp TSRS ir Lietuvos sudarymo dar neprasidėjo ir tai visiems apsunkina gyvenimą, trukdo kurti ekonominę erdvę ir spręsti kitas problemas. Borisas Jelcinas mano, kad Michailas Gorbačiovas turi vesti derybas su Lietuva

dinamiškiau ir energingiau. Borisas Jelcinas prašo, kad RTFSR delegacijos nariai, kurie kėlė klausimą, ar tikslinga įtraukti žodį „aneksija“ į Sutarties tekstą, šio klausimo nebekeltų. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos delegacija taip pat nusileido, sutikdama nereikalauti įtraukti į šios Sutarties tekstą nuostatos dėl 1920 metų Lietuvos ir Rusijos sutarties.

RTFSR delegacijos nariai neprieštaravo, kad žodis „aneksija“ liktų Sutarties tekste.

Delegacija sutiko, kad žodis „aneksija“ liktų Sutarties tekste.

Borisas Jelcinas siūlo pradėti svarstyti Susitarimą tarp RTFSR ir Lietuvos Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje.

Borisas Jelcinas mano, kad darbo grupė atliko didžiulį darbą ir kad dokumentas parengtas gerai. Kaliningrado srities atstovai su tuo sutinka. Susitarimas gali būti pasirašytas.

Gediminas Vagnorius klausia, ar būtina Susitarime nurodyti, kad 1991 m. bus užtikrintas abipusis produktų tiekimas, buvęs 1989 m. Jis pažymi, kad neseniai buvo pasirašytas Protokolas dėl abipusio tiekimo, kuriame pateikti konkretūs 1991 metų skaičiai.

Jurijus Semionovas, atsakydamas į šį klausimą, prašo palikti Susitarime pateiktą formuluotę ir jos nekeisti, nes 1989 m. tiekimo lygis atitinka Kaliningrado srities interesus.

Jurijus Semionovas kelia klausimą, ar tikslinga Susitarimo tekste vartoti žodžius „valstybės sienos“, motyvuodamas tai tuo, kad tokia formuluotė liečia trečiosios šalies interesus ir kompetenciją.

Borisas Jelcinas siūlo vietoj žodžių „valstybės sienos“ rašyti žodį „sienos“, nes žodžius „esamos sienos“ abi delegacijos supranta kaip „esamą valstybės sieną“.

Vytautas Landsbergis, atsakydamas į šį pasiūlymą, paaiškina, kad siekiant abipusio sutarimo galima priimti šį kompromisą. Jis dar kartą prašo, kad RTFSR delegacija patvirtintų, kad nors tekste nebus žodžio „valstybės“, tačiau abi šalys sutinka, kad žodžiai „esamos sienos“ bus suprantami kaip „esamos valstybės sienos“.

Borisas Jelcinas patvirtina, kad RTFSR delegacija būtent taip supranta žodžių „esamos sienos“ prasmę.

Delegacijos sutinka, kad žodžiai „esamos sienos“ pagal prasmę suprantami kaip žodžiai „esamos valstybės sienos“.

Borisas Jelcinas siūlo apsvarstyti Susitarimą dėl paramos teikimo piliečiams, pakviestiems dirbti į Lietuvos Respublikos Mažeikių miestą, persikeliant gyventi į RTFSR Leningrado srities Vsevoložsko rajoną.

Vytautas Landsbergis siūlo neįtraukti į Sutarties pasirašymo procedūrą šio Susitarimo pasirašymo, nes šis dokumentas pagal savo svarbą negali būti prilygintas Sutarties svarbai. Susitarimą gali pasirašyti ministrai bet kuriuo metu.

Borisas Jelcinas sutinka su šiuo pasiūlymu.

Delegacijos sutinka, kad Susitarimo dėl paramos teikimo piliečiams, pakviestiems dirbti į Lietuvos Respublikos Mažeikių miestą, persikeliant gyventi į RTFSR Leningrado srities Vsevoložsko rajoną, pasirašymas nebus įtrauktas į Sutarties pasirašymo procedūrą. Delegacijos mano, kad Susitarimą gali pasirašyti ministrai ne Sutarties pasirašymo procedūros metu.

Vytautas Landsbergis atkreipia dėmesį į tai, kad pirmiau minėto Susitarimo tekste netikslinga vartoti žodžius „kompleksinė statyba“ vietoj žodžio „statyba“.

Gediminas Vagnorius patvirtina, kad Lietuvos Respublika, statydama gyvenamuosius namus Vsevoložsko rajone, padės plėtoti infrastruktūrą, ir taip pat prašo nevartoti tekste žodžio „kompleksinė“, ne jį galima suprasti skirtingai.

RTFSR delegacija sutinka su Vytauto Landsbergio ir Gedimino Vagnoriaus siūlymais.

Vytautas Landsbergis siūlo pereiti prie Protokolo dėl Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos įgaliotosios atstovybės Lietuvos Respublikoje ir Lietuvos Respublikos įgaliotosios atstovybės Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje įsteigimo teksto svarstymo.

Borisas Jelcinas klausia, ar užsienio reikalų ministrai turi pastabų dėl pateikto teksto.

Ministrų ir delegacijų narių pastabų negauta.

Delegacijos mano, kad Protokolo dėl atstovybių įsteigimo tekstas yra suderintas.

Vytautas Landsbergis atkreipia dėmesį į tam tikras klaidas RTFSR protokolinio išaiškinimo tekste ir perduoda protokolinio išaiškinimo tekstą su siūlomomis pataisomis. Borisas Jelcinas skaito tekstą:

„RTFSR mano, jog būtina informuoti Lietuvos Respubliką, kad Susitarimo tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje-kultūrinėje RTFSR Kaliningrado srities raidoje 8 straipsnio nuostatos neapima TSRS ginkluotųjų pajėgų valdymo sistemų, oro susisiekimo ir informacijos srautų bei specialiųjų sistemų veikimo užtikrinimo priešraketinės ir priešlėktuvinės gynybos interesais.“

Borisas Jelcinas klausia RTFSR delegacijos narių, kokia jų nuomonė.

Vladimiras Lukinas patvirtina, kad buvo padaryta korektūros klaidų, jas reikia ištaisyti.

Fiodoras Šelov-Kovediajevas patvirtina, kad buvo padaryta korektūros klaidų, ir informuoja, kad šis klausimas jau suderintas su Lietuvos Respublikos atstovais.

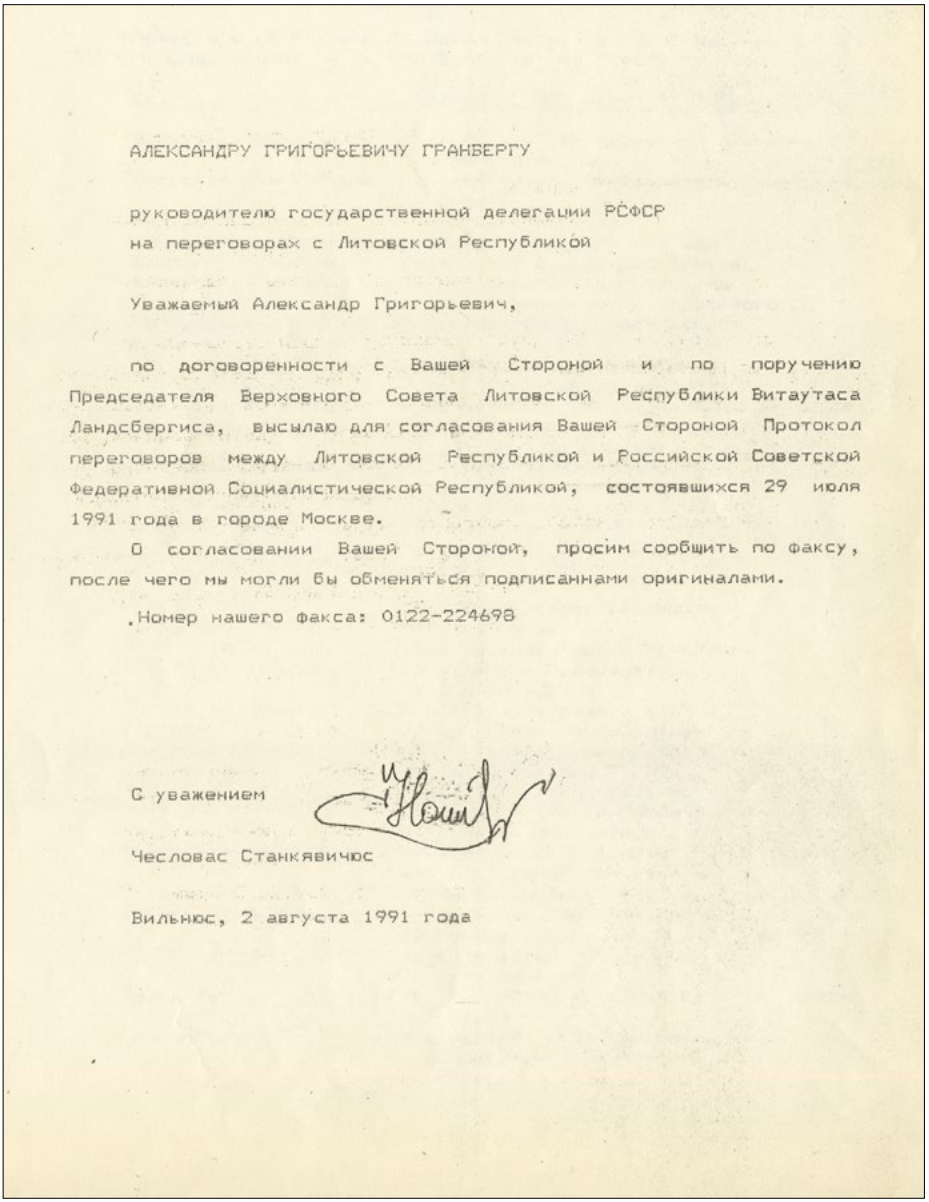
Susitikimo pabaigoje Vytautas Landsbergis ir Borisas Jelcinas patikslino spaudos konferencijos organizavimo tvarką.

Paskui įvyko iškilmingas dokumentų pasirašymas.

Parašas
Č. Stankevičius

Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos valstybinės delegacijos atstovo parašas	Lietuvos Respublikos valstybinės delegacijos atstovo parašas

Č. V. STANKEVIČIAUS LAIŠKAS RUSIJOS VALSTYBINĖS DELEGACIJOS DERYBOSE SU LIETUVOS RESPUBLIKA VADOVUI A. GRANBERGUI

АЛЕКСАНДРУ ГРИГОРЬЕВИЧУ ГРАНБЕРГУ

руководителю государственной делегации РСФСР
на переговорах с Литовской Республикой

Уважаемый Александр Григорьевич,

по договоренности с Вашей Стороной и по поручению Председателя Верховного Совета Литовской Республики Витаутаса Ландсбергиса, высылаю для согласования Вашей Стороной Протокол переговоров между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой, состоявшихся 29 июля 1991 года в городе Москве.

О согласовании Вашей Стороной, просим сообщить по факсу, после чего мы могли бы обменяться подписанными оригиналами.

Номер нашего факса: 0122-224698

С уважением

Чесловас Станкявичюс

Вильнюс, 2 августа 1991 года

Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 2 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.
Į šį laišką nebuvo atsakyta.

Neoficialus vertimas iš rusų kalbos

ALEKSANDRUI GRIGORJEVIČIUI GRANBERGUI

RTFSR valstybinės delegacijos derybose su Lietuvos Respublika vadovui

Gerbiamasis Aleksandrai Grigorjevičiau,

Vadovaudamasis susitarimu su Jūsų Šalimi ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko Vytauto Landsbergio pavedimu siunčiu Jūsų Šaliai derinti Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos derybų, vykusių 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje, protokolą.

Apie tai, kad Jūsų Šalis suderino protokolą, prašom informuoti mus faksu, kad galėtume apsikeisti pasirašytais originalais.

Mūsų fakso numeris: 0122-224698.

Pagarbiai
Parašas
Česlovas Stankevičius

Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 2 d.

IŠTRAUKOS IŠ LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS POSĖDŽIŲ, KURIUOSE BUVO SVARSTOMAS LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIES RATIFIKAVIMO KLAUSIMAS, STENOGRAMŲ

DEVYNIASDEŠIMT KETVIRTASIS POSĖDIS[1]

1991 m. liepos 30 d.

Pirmininkauja Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos seniūnas A. TAURANTAS ir seniūno pavaduotojas E. GENTVILAS

PIRMININKAS (A. TAURANTAS). <...> O dabar kviečiu gerbiamąjį Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką Vytautą Landsbergį į tribūną. Kaip mes buvome numatę, jis pateiks vakar pasirašytas sutartis.

<...>

V. LANDSBERGIS. <...> baigtas didelis darbo etapas. Šitas užbaigimas pats savaime yra svarbus politinis įvykis, tarptautinės reikšmės politinis įvykis, na, o mums, mūsų politinio gyvenimo raidai, Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimui tarptautinėje plotmėje yra ypatingos reikšmės dokumentas ir įvykis. Aš sakau, dokumentas, nes pirmiausia kalbu apie pagrindinę sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. <...> Šiandien yra to dokumento pateikimas Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje, ir aš dabar jau galiu pradėti jus su juo supažindinti ir kai ką komentuoti.

<...> Tas politinis pavidalas, sutarties turinys atitinka, be kita ko, ir Lietuvos Respublikos valstybinį statusą, aiškiai apibrėžtą mūsų pagrindiniuose praėjusių metų kovo mėnesio 11 dienos dokumentuose ir patvirtintą š. m. vasario 9 d. plebiscite ir vasario 11 d. konstituciniame akte. Taigi mes matysime iš karto, jog jau pirmasis sutarties straipsnis yra Lietuvos valstybingumo ir Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, pripažinimo aktas. Tame straipsnyje sakoma, jog aukštosios susitariančios šalys pripažįsta vieną kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą (atitinkamai sakau, kas mums yra labai svarbu) Lietuvos Respublikos 1990 metų

[1] Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251836?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=7108aeac-3160-4f0b-baae-599903f1e818.

kovo 11 dienos pamatiniuose aktuose. Kai po pasirašymo ceremonijos toje pačioje salėje žurnalistai paklausė Boriso Jelcino, ar tai reiškia, kad Rusija visiškai pripažįsta Lietuvą kaip nepriklausomą valstybę, Borisas Jelcinas labai tiksliai ir atsakė, kad pirmajame straipsnyje yra viskas pasakyta. Tai yra pripažinimas to valstybinio statuso, kurį apibrėžia Lietuvos Respublikos kovo 11-osios dokumentai. Tame pačiame straipsnyje, išplėtojant pagrindinį pripažinimo teiginį, yra kalbama apie visišką mūsų, kaip aukštosios susitariančios šalies, įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios pilnumą Lietuvos teritorijoje. Taip pat čia formuluojamas ir tarpusavio santykių įsipareigojimas gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą ir sienų neliečiamybę. Taigi turime Rusijos garantiją mūsų suverenitetui ir mūsų sienoms. Labai svarbi (galbūt kam atrodytų, detalė, o iš tikrųjų pozicija) politinė ir teisinė pozicija yra preambulėje, kur abi šalys, taigi ir Rusija, yra įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940-ųjų metų aneksijos pasekmes, bus sudarytos papildomos aukštųjų susitariančių šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos. Šiuo teiginiu, po kurio, kaip po visa sutartimi, taip pat pasirašė Rusijos prezidentas, Rusijos Federacinė Respublika stoja į pasaulio demokratinių šalių, nepripažįstančių Lietuvos buvimo kurį laiką Sovietų Sąjungoje kaip teisėto buvimo fakto. Tai yra fiksuojama kaip aneksijos rezultatas. Mes, manau, galime neabejoti, jog tokia Rusijos pozicija – labai garbinga, nuosekli pozicija, kurios Borisas Jelcinas laikėsi nuo pat praėjusių metų ir nuo susitikimo. Ir laikėsi labai grėsmingomis sausio dienomis, kurios buvo pavojingos ne tiktai demokratijai ir laisvei Lietuvoje, kur taip pat buvo pralietas kraujas, bet tai buvo laikas, kai kaupėsi, buvo telkiamos politinės jėgos ir prieš Rusijos demokratiją, ir prieš patį Borisą Jelciną, ir jis tada nesusvyravo užimti labai kategorišką poziciją, paremdamas Baltijos šalis bei jų teisę pasirinkti savo kelią ir pasirinkti nepriklausomybę. Ir vakar pasirašytas dokumentas taip pat išauga iš tam tikros sąžiningos ir, pasakyčiau, dorovinės pozicijos tarptautinėje politikoje.

Antrajame sutarties straipsnyje aukštosios susitariančios šalys pripažįsta viena kitos teisę savarankiškai įgyvendinti savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityse. Iš to matome, kad Rusija atsiriboja ir savo poziciją mato visai kitokią ir priešingą toms užmačioms, kurių Lietuvos įstatymams ir Lietuvos veiksmams tvarkyti savo krašto apsaugos ir saugumo srityse reiškė ir tebereiškia Tarybų Sąjunga.

Trečiajame straipsnyje aukštosios susitariančios šalys draudžia įstatymais ir užkerta kelią (aš šiek tiek trumpiau visą tekstą) veikti organizacijoms ir asmenims, kurie siekia prievarta sunaikinti kitos aukštosios susitariančios šalies nepriklausomybę. Ir kurie siekia taip pat prievarta užgrobti valdžią. Taigi tas pasmerkimas, kurį galėjome pastebėti taip pat ir Sovietų Sąjungos prezidento žodžiuose dėl perversmininkų veiksmų nekonstituciškumo ir neteisėtumo Lietuvoje sausio mėnesį, bet teiginys, kuris neturėjo jokios tolesnės raidos Tarybų Sąjungos veiksmuose, o priešingai, tartum buvo ignoruojamas... toliau tęsti

prievartos veiksmus prieš Lietuvą, kad ir ne tokio masto, kaip sausio mėnesį, Rusijos yra priimtas ir išplėtojamas į principinę poziciją – drausti ir užkirsti kelią tokiems veiksmams.

4, 5 ir 6 straipsniai platūs ir dideli. Jie apibrėžia piliečių teises ir galimybes asmenims, kurie turi teisę į Rusijos pilietybę, bet norėtų laisva valia ir pagal Lietuvos įstatymus įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę.

Taip pat tas straipsnis praplečia šitą teisę laiko požiūriu, praplečia nuo buvusios ribinės datos – 1989 metų lapkričio 3 dienos, kai buvo priimtas mūsų Pilietybės įstatymas, – iki sutarties pasirašymo dienos. Taigi iki šių metų liepos 29. Toks buvo Rusijos pageidavimas. Mes padarėme tokią, galima vadinti, ar nuolaidą, ar geros valios žingsnį, ir aš tikiuosi, kad jūs tam pritarsite, kai mes kalbėsime apie sutarties ratifikavimą. Atitinkamai Rusijos Federacinė Respublika garantuoja teisę įgyti Rusijos pilietybę tiems žmonėms, kurie turi teisę į Lietuvos pilietybę, bet gyvena Rusijoje. Jeigu jie norės toliau gyventi ir likti Rusijoje, jie galės įgyti Rusijos pilietybę. Taip pat čia numatyta, kad jeigu tie asmenys neima savo gyvenamosios šalies pilietybės, tai nereiškia, kad jie praranda teisę į savo, tarkime, gimtosios šalies ar savo tėvų gimtosios šalies pilietybę. Jie tą gali, jie tą teisę išsaugoja ir gali ją realizuoti vėliau. 7 straipsnyje yra garantuojamos pilietybės ir kitos teisės ir laisvės visiems asmenims, gyvenantiems kiekvienos susitariančios šalies teritorijoje, nepriklausomai nuo jų tautybės. Asmenims, kurie priklauso etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, garantuojamos teisės kartu su kitais tos pačios grupės nariais arba oficialiai užregistruotos bendruomenės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją ir atlikti jos apeigas, vartoti gimtąją kalbą. Čia taip pat yra apibrėžtos garantijos kitos susitariančios šalies piliečiams, gyvenantiems tos susitariančios šalies teritorijoje, kuri garantuoja kitos šalies piliečių teises ir laisves. Ir piliečiams, ir teisę į tą pilietybę turintiems asmenims. Nes gali būti taip... mes nežinome, kada Rusija priims savo Pilietybės įstatymą. Taigi kad nebūtų formalaus tikrinimo, ar asmuo jau yra Rusijos pilietis. Gal tas įstatymas vėluos, vadinasi, bus kategorija žmonių, kurie turi teisę į Rusijos pilietybę ir kurių teisės ir laisvės Lietuvoje yra garantuojamos. Taip pat šitas susitarimas garantuoja vienos ir kitos šalies piliečiams, gyvenantiems ne savo šalies teritorijoje (ne tos šalies, kurios piliečiai jie yra, teritorijoje), kreiptis teisinės, humanitarinės ir kitokios pagalbos į valstybės, kurios piliečiai jie yra, įgaliotąsias atstovybes. Mes matysime, kad šioje sutartyje taip pat yra straipsnis apie įgaliotųjų atstovybių įsteigimą vienoje ar kitoje šalyje. Galiu iš karto pasakyti, kad jau vakar mūsų užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas ir Rusijos užsienio reikalų ministras ponas Kozyrevas pasirašė bendrą protokolą dėl atstovybių įsteigimo. Taigi asmenys, kurie turės vienokių ar kitokių problemų, turės ir adresą, kur jie gali kreiptis ir tikėtis patarimo, juridinės ar kitokios pagalbos. 6 straipsnis taip pat aptaria kiekvienos šalies teises imigracijos įstatymų ir imigracijos politikos srityse bei jose kylančių klausimų reguliavimą pagal

visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas ir pagal atskirus susitarimus, kurie bus sudaryti. Tokiuose atskiruose susitarimuose taip pat bus reguliuojami migracijos klausimai, susiję su įdarbinimu ir kai kuriais atvejais su piliečių, kurie laisvu pasirinkimu persikėlė iš vienos šalies teritorijos į kitos šalies teritoriją, persikėlimo tvarka ir sąlygomis, ir net tam tikra materialine pagalba. <...>

Kai kurie straipsniai numato bendradarbiavimo būtinumą pasirašant atitinkamus susitarimus kultūros, meno, sveikatos apsaugos, informacijos ir kitose srityse, tarptautinių santykių srityje, ekologinio saugumo sistemoje ir panašiai. Kai kurie iš tokių susitarimų, kurių bazė yra šita pagrindinė sutartis, jau taip pat yra rengiami arba beveik parengti.

10 straipsnis turi labai svarbią poziciją apie tai, kad aukštųjų susitariančių šalių ekonominį bendradarbiavimą reglamentuos sutartys ir susitarimai, numatantys didžiausio palankumo režimą. Tai mums leidžia tikėtis, kad nepaisant kai kurių Sovietų Sąjungos vadovų gąsdinimų, jog Lietuvos laukia specialūs, nepalankūs režimai tiekiant resursus iš Sąjungos į Lietuvą, nebūtinai taip bus. O veikiau, kad kaip tiktai taip neturės būti. Todėl, kad Rusija jau anksčiau ir šiomis dienomis taip pat numato imtis žygių perimdama visiškon savo atsakomybėn ir visus savo gelmių resursus, ir disponavimą jais. Taigi tas disponavimas, kuris bus susijęs ir su Lietuva, mūsų pramone, mūsų ekonominiu gyvenimu, bus reglamentuojamas mūsų atžvilgiu, kaip apibrėžia šita sutartis, didžiausio palankumo režimu. Ir tai neturėtų leisti traktuoti tų resursų tiekimo kaip kokių nors pabaudos ar politinio spaudimo būdų pačiai Sovietų Sąjungai mūsų atžvilgiu.

11 straipsnis numato palankių Kaliningrado srities ūkinio ir nacionalinio kultūrinio vystymosi sąlygų išsaugojimą. Prie to prisidės ir Lietuvos Respublika, ir tai bus sureguliuota specialiame susitarime. Toks susitarimas buvo rengiamas lygia greta. Borisas Jelcinas pageidavo, kad tai būtų ne vėlesnis koks nors aktas, bet kad būtų suspėta jį parengti ir pasirašyti kartu. Kad būtų, matyt, nuraminti kai kurie kaliningradiečių būgštavimai, kokia ateitis jų laukia, kai Lietuva, atgaunanti visišką nepriklausomybę ir savarankiškai besitvarkanti, gali sudaryti tam tikrą kliūtį jų kontaktams su Sovietų Sąjunga ir su Rusija. Tiek asmeniniams kontaktams, tiek ekonomistams. Gerokai padirbėjus, abiejų pusių gera valia toks susitarimas taip pat buvo suspėtas parengti ir vakar pasirašytas. Jį pasirašė abiejų šalių ministrai pirmininkai.

13 straipsnis numato valstybinės nuosavybės, juridinių asmenų ir piliečių nuosavybės klausimų reguliavimą, kai vienos šalies teritorijoje yra kitos šalies kokia nors nuosavybė pripažįstant, jog visas teisinis režimas yra reguliuojamas tos šalies įstatymais, kurioje faktiškai yra ta nuosavybė. Ir kaip turės būt sprendžiami iškylantis, esantys kokie nors nesureguliuoti šio pobūdžio klausimai.

14 straipsnis numato specialų susitarimą dėl krovinių ir keleivių tranzito per abiejų šalių teritorijas. Galėsim matyti, jog didele dalimi tai jau realizuojama

susitarimu dėl Kaliningrado srities. Jame jau yra ir platesnės reikšmės teiginių, apimančių ne vien Lietuvą ir Kaliningrado sritį, bet taip pat ir visą Rusiją.

16 straipsnis savo aiškiu formulavimu turėtų nuraminti kai kurių mūsų politinių jėgų ar politikų būgštavimus, kad sutartis yra dvišalė ir nėra aukštųjų susitariančių šalių santykių su trečiosiomis šalimis. Taip sakant, tai, kad Rusijos Federacija įeina ar įeis į kokią kitą sąjungą, nesudaro jokių implikacijų šios sutarties partneriui – Lietuvai.

Apie įgaliotąsias atstovybes aš jau minėjau. Tai yra 19 straipsnis. Ir paskutinis – 20 straipsnis numato, kad sutartis turi būti ratifikuota. Pasikeitimas ratifikaciniais raštais įvyks Vilniuje. <...> Labai svarbus 20 straipsnio teiginys yra, kad sutartis sudaroma dešimčiai metų, išskyrus sutarties 1-ąjį straipsnį, kurio ribojimo laikas neribotas, t. y. taip, kaip 1920 metų sutartyje Lietuvos nepriklausomybė buvo pripažinta visiems laikams.

<...>

PIRMININKAS. Matau, kad yra daug norinčių paklausti. <...> Deputatas A. Sakalas.

A. SAKALAS. Gerbiamasis Pirmininke, įvertindamas šias sutartis kaip labai svarbius dokumentus, norėčiau paprašyti išsklaidyti galimas dvi abejones, kadangi mes sutarties teksto dar kaip reikiant nesame išstudijavę. Pirmoji abejonė. Kadangi Rusija nėra tarptautinės teisės subjektas, o jinai yra oficialiai pareiškusi, kad įstos arba bus Tarybų Sąjungoje, ar šita mūsų sutartis su Rusija negali būti kieno nors vertinama kaip įstojimas į Tarybų Sąjungą? Ir antra abejonė. Mūsų dokumentai su Kaliningradu. Ar negali būti interpretuojami taip, kad mes oficialiai pripažįstame Kaliningrado sritį Tarybų Sąjungai, ko nėra padariusi, kiek man žinoma, nė viena pasaulio valstybė?

V. LANDSBERGIS. Į pirmąjį klausimą, man atrodo, atsakiau, komentuodamas atitinkamą pagrindinės sutarties straipsnį, kuriame sakoma, kad tai yra dvišalė sutartis, nieko bendro neturinti su susitariančių šalių kokiais nors kitais susitarimais su dar kokiomis nors šalimis. Neapima santykių su trečiosiomis šalimis. Jeigu Rusija įeis į kokią nors naują sąjungą, tai ir bus jos susitarimai su kitomis trečiosiomis šalimis. Arba bendras susitarimas, arba atskiri susitarimai. Bet čia kaip tiktai pasakyta, kad tai su mumis nesusijęs dalykas.

Be to, jūs galite suvokti pagrindinę reikšmę 1 straipsnio, taip pat preambulės, kuri fiksuoja Lietuvos buvimą kurį laiką Sovietų Sąjungoj kaip aneksijos pasekmę. Aš galiu pasakyti, kad atsakinėdamas į žurnalistų klausimus, Borisas Jelcinas savu, tokiu atviru būdu dar labiau pabrėžė savo poziciją, kai jis įvertino sausio mėnesio agresiją prieš Lietuvą kaip antros aneksijos bandymą, kaip bandymą antrą kartą aneksuoti Lietuvą. Manau, šitame kontekste ir 1 straipsnis, kuris pripažįsta Lietuvą tokią, kokia ji save apibrėžė praėjusių metų kovo 11-tą dieną, neturi palikti kokių nors abejonių ar būgštavimų.

Dabar dėl Kaliningrado srities pripažinimo ar nepripažinimo. Kaip jūs žinote, to pripažinimo srityje yra tam tikrų diferenciacijų ir kategorijų *de facto* ir *de jure*. Tai, kad šiuo metu Kaliningrado sritis yra Rusijos Federacinės Respublikos konstitucinėje ir kitoje jurisdikcijoje, turbūt nekelia abejonių, kad ten veikia Rusijos įstatymai. Ir mes savo ruožtu esame labai tiksliai apibrėžę Lietuvą, kaip suverenią valstybę, dabartinėje jos teritorijoje, su dabartinėmis sienomis, ir aš nematau, kad čia mes būtume padarę kokį nors kuo nors negerą žingsnį. Man atrodo, Vokietija yra labai aiškiai apibrėžusi savo poziciją. O jinai yra ta šalis, kuri pirmiausia apibrėžė savo poziciją Kaliningrado srities priklausomybės kam nors požiūriu. Jinai yra atsisakiusi savo pretenzijų į buvusias Vokietijos teritorijas. Todėl mums rūpintis, sakysim, kokiomis nors galimomis Vokietijos teisėmis gal būtų ir tam tikras persistengimas, jeigu jūs tą turėjote galvoje.

PIRMININKAS. Deputatas P. Varanauskas.

P. VARANAUSKAS. Savo laiku Tautininkų frakcija ir Tautininkų sąjungos valdyba atkreipė darbo grupės dėmesį į tai, kad šios sutarties projektas neatitinka mūsų Pilietybės įstatymo. Jūs tai pateikėt kaip įstatymo išplėtimą, nors iš tikrųjų tai yra įstatymo pažeidimas. Kodėl nebuvo nueita kitu keliu – pirma tą įstatymą išplėsti, o po to pasirašyti sutartį? Nes toks pasirašymas duoda nepageidautiną pavyzdį ateičiai. <...>

V. LANDSBERGIS. <...> Dabar dėl Pilietybės įstatymo praplėtimo. Tai yra chronologinės ribos praplėtimas – iki kokios datos Lietuvoje pastoviai apsigyvenę asmenys gali pretenduoti į Lietuvos pilietybę. Pakeisti įstatymą, nustatant naują datą, galima dabar, kai ta data yra žinoma, kad sutartis pasirašyta, nes joje buvo numatyta – iki sutarties pasirašymo dienos. Todėl išankstinis įstatymo datos perkėlimas pirmyn galėjo vėl neatitikti, reikėtų dar kartą tą datą perkelti. O įstatymo mes nepažeidėme. Todėl, kad sutartis įgis įstatymo galią po ratifikavimo. Ir tada jokio pažeidimo nebus. Bus kitas įstatymas, kuris papildo ankstesnį įstatymą, praplečia ten numatytą chronologinę ribą. Jeigu jūs manysite, gerbiamieji deputatai, kad po to reikės grįžti prie Pilietybės įstatymo ir ten taip pat pažymėti naują chronologinę ribą, aš manau, mes tai padarysime per penkias minutes, nes jau būsime dėl to sutikę ratifikuodami šitą sutartį.

PIRMININKAS. <...> O dar nori paklausti deputatas P. Vaitiekūnas.

P. VAITIEKŪNAS. Gerbiamasis Pirmininke, aš nesu skaitęs sutarties įstatymo, todėl mano klausimas būtų gana bendras. Jisai būtų susijęs su 1920 metų sutartimi. Kadangi šita (1920 metų) sutartis, kiek man žinoma, neminima šitoje sutartyje, ar tai reiškia, kad 1920 metų Lietuvos–Rusijos sutartis tampa tik istorijos objektu? Ir iš to sektų konkretesnis klausimas. Ar naujoje sutartyje yra pakartoti svarbiausi 1920 metų sutarties punktai, kaip labai svarbūs Lietuvos ateičiai?

V. LANDSBERGIS. Pateikdamas sutartį ir jos 1 straipsnį, aš jau minėjau, kad tame straipsnyje yra pasakyta tas pat, kas buvo pasakyta ir 1920 metų sutartyje. Tai yra Lietuvos, kaip suverenios ir nepriklausomos valstybės, pripažinimas

visiems laikams. Nors ir paskutinis sutarties straipsnis numato, jog 1 straipsnis yra neterminuotas. Jo galiojimo laikas neribotas. Pati svarbiausia 1920 metų pozicija yra išreikšta ir šitoje sutartyje. O dabar kodėl ta sutartis čia yra neminima? Ne todėl, kad ji būtų nereikšminga ar būtų tiktai istorijos faktas, bet dėl to išaiškinimo, kurį mes pasiekėme pokalbiuose, jog 1920-aisiais metais Rusijos arba Sovietų Rusijos, Tarybų Rusijos, sąvoka buvo jau kelių naujų sovietinių respublikų junginio pavadinimas, kuris po dvejų metų gavo naują pavadinimą. Tie pavadinimai keitėsi, ir tuometinė sutartis nebuvo tiktai su Rusija, su dabartine Rusija. Juolab kad dabartinė Rusija nebūtinai yra linkusi prisiimti 1917 metų perversmo visas pasekmes ir įsipareigojimus. Galiu pasakyti, kad mes, ir darbo grupė, ir Česlovas Stankevičius, galų gale baigiamajame etape jau teko ir man įsijungti į tiesiogines dviejų asmenų derybas svarstant klausimus ir preambulėje buvusius du jautriausius klausimus: ar minėtina ir kaip minėtina ir 1920 metų sutartis, ir 1940 metų aneksija? Galiu pasakyti, kad dirbant delegacijoms buvo labai daug noro ir pastangų, ir net iki paskutinio momento, kad abiejų šių dalykų preambulėje nebūtų. Mes galų gale radom tokį sprendimą, koks yra dabar. Nebūtų kenkę, be abejo, paminėti 1920 metų sutartį, bet tokio susitarimo mes negalėjome pasiekti, ir aš nemanau, kad jis buvo toks būtinas, kad dėl jo būtų reikėję sustabdyti sutarties priėmimą ar atsisakyti jos.

<...>

TREČIASIS POSĖDIS[1]

1991 m. rugpjūčio 19 d.

Pirmininkauja Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. LANDSBERGIS, Pirmininko pavaduotojas Č. V. STANKEVIČIUS ir Aukščiausiosios Tarybos seniūnas A. TAURANTAS

PIRMININKAS (V. LANDSBERGIS). <...>

Aš galvoju apie du dalykus. Ar nereikėtų kreipimosi į Sovietų Sąjungos respublikų vadovus ir parlamentus, kad jie pareikštų savo poziciją pagal galimybes nedelsdami? Ir aš taip pat galvoju, ar teisingai mes kalbame apie tai, kas šiandien vyksta, kaip apie perversmą Lietuvoje. Tai nėra perversmas. Tai yra agresijos ir okupacijos tęsinys. Jeigu karinė jėga sunaikins teisėtą valdžią Lietuvoje ir paskelbs save ar kokias nors marionetes nauja valdžia, tai nėra perversmas. Tai yra užkariavimo tąsa. Galbūt šitą momentą tekste būtų galima pakoreguoti. Maskvoje tai perversmas, be abejo, bet Lietuvos atžvilgiu tai ne perversmas.

<...>

A. BUTKEVIČIUS. Gerbiamieji deputatai, nenoriu kartotis ir papildomai teikti tos informacijos, kurią jau turite. Galiu tik pasakyti, kad šiuo metu į Vilnių yra telkiama papildoma TSRS ginkluotųjų pajėgų kariuomenė. Šiuo metu juda tankų kolona Vilniaus link iš Nemenčinės, taip pat Vilniaus link juda Alytaus pulkas. Visose kitose karinėse dalyse yra kovinė parengtis, yra pasiruošę perimti teritorijos kontrolę karinėmis priemonėmis. Prieš 10 minučių buvo apsupta telefonų stotis, į vidų patekę kariškiai blokavo tarptautinį ryšį. (Balsas iš salės, negirdėti) Kol kas dar veikia. Ir kariškiai, ir OMON'as. Vienų – BTR'ai, kitų – žmonės.

<...>

PIRMININKAS. Deputatas R. Ozolas.

R. OZOLAS. Aš labai prašyčiau gerbiamųjų deputatų nesumaišyti eilinių pareiškimų su tarpvalstybinių santykių sutartimis. Tai yra pats nepatogiausias metas, kada mes galim aptarinėti savo ilgalaikių santykių problemas šioje situacijoje ir šioje salėje. Mes turime pakankamai daug klausimų, pakankami daug aspektų, kuriuos aptardami galime puikiausiai išreikšti savo draugišką ir tvirtai mūsų tarpvalstybinių santykių tęstinumą remiančią poziciją. O šiandien šios sutarties ratifikavimo klausimo nereikėtų pradėti.

PIRMININKAS. Deputatas V. Čepaitis.

V. J. ČEPAITIS. Aš manyčiau, kad kaip tik šiandien reikia ratifikuoti šią sutartį, kol mūsų Aukščiausioji Taryba dar veikia ir kol dar veikia Rusijos

[1] Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251840?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=7108aeac-3160-4f0b-baae-599903f1e818.

Aukščiausioji Taryba. Būtent dabar yra tas pats metas, geriausias pabrėžti dar kartą savo valstybingumą ir taip pat savo, kaip valstybės, galimybes susitarti su kitomis valstybėmis. (Salėje šurmulys)

PIRMININKAS. Prašau. Deputatas R. Ozolas prašo replikos.

R. OZOLAS. Gerbiamieji, aš daugiau nekalbėsiu, bet manau, kad deputato V. Čepaičio pozicija yra kapituliantiška. Mes nesiruošiam pralaimėti ir dėl to šitaip argumentuoti sutarties svarstymo negalima.

<...>

PIRMININKAS. Deputatas J. Liaučius.

J. LIAUČIUS. Aš manyčiau, gerbiamieji kolegos, kad sutarties projekto svarstymas tai nereiškia ratifikavimo. Tai labai rimtas klausimas svarstant, įtraukti į darbotvarkę ar ne, tačiau pats sutarties įsigaliojimas nepriklauso nuo vienos pusės svarstymo ar net jos ratifikavimo. Tai yra dvišalis ilgalaikis procesas. Pati sutartis yra sudėtinga. Nebent būtų galima ją pradėti svarstyti, t. y. aptarti. Tai daugių daugiausia, ką būtų galima pradėti šiandien.

V. P. ANDRIUKAITIS. Palaikydamas deputatą R. Ozolą ir deputatą J. Liaučių norėčiau taipogi pasisakyti už tai, kad mes šiandien svarstytume klausimus, susijusius su pasikeitusiom politinėm aplinkybėm Maskvoje, su mūsų taktika šių įvykių akivaizdoje, o sutarties svarstymą atidėtume kaip tik normaliam darbui, pasirengę iš tikrųjų argumentuotam tos sutarties svarstymui.

<...>

V. LANDSBERGIS. Aš norėčiau pasakyti savo nuomonę. Sutartį svarstyti yra tikslinga. Pradėti svarstyti kaip ratifikavimo procesą. Jeigu mums po valandos bus neleista to toliau daryti, tai bus nutrauktas sutarties su Rusija ratifikavimas. Jeigu mes turėsime pakankamai deputatų šiandien arba rytoj, tada galėsime spręsti iš principo, ar pasisakome, formuluojame poziciją ir balsuojame, ar svarstome ir projektuojame balsavimą kada nors vėliau. Šiandien, šiuo metu, man atrodo, dar truputį trūksta deputatų balsuoti už iš anksto neskelbtą klausimą. Galbūt jų dar susirinks, bet svarstyti mes galime pradėti. <...>

M. STAKVILEVIČIUS. Galima klausimą? Ar mes šitai galime daryti, kai nesvarstyta nei frakcijose, nei komisijose? (Salėje šurmulys) Komisijoms ir frakcijoms atostogos trukdė. Komisijose ir frakcijose kaip tik mes daug produktyviau dirbtume negu čia bendrai.

V. LANDSBERGIS. Gerbiamasis deputate, tai puikiausiai galima suderinti. Mes nebūtinai čia dabar ištisai plenariniame posėdyje turime ir dirbti. Mes galime pasikeisti nuomonėmis, mes galime išsiskirstyti į jūsų siūlomas komisijas ir frakcijas ir vėl susirinkti po valandos ar dviejų. Be to, aš manau, kad daug kas jau apsvarstė ir kai kuriuos apibendrinimus gal ir nebus taip sunku daryti. Sutartis ir buvo pateikta svarstyti.

<...>

PIRMININKAS. <...>

Antrasis darbotvarkės pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpvalstybinės sutarties, taip pat dėl šių dviejų valstybių susitarimo dėl Kaliningrado srities plėtros. Kas už tai, kad šio klausimo svarstymą įtrauktume į šios dienos posėdžio darbotvarkę, prašau balsuoti.

BALSŲ SKAIČIUOTOJA. Už – 59.

PIRMININKAS. Kas prieš?

BALSŲ SKAIČIUOTOJA. Prieš – 1.

PIRMININKAS. Kas susilaikė?

BALSŲ SKAIČIUOTOJA. Susilaikė 11.

PIRMININKAS. Balsų dauguma – 59 prieš vieną, susilaikius 11 – šis klausimas įtraukiamas į šios dienos posėdžio darbotvarkę.

<...>

PIRMININKAS. Tęsiame neeilinės sesijos posėdį. Prieš pertrauką mes buvome priėmę pareiškimą, adresuotą Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos Aukščiausiajai Tarybai ir jos prezidentui B. Jelcinui. Jūs buvote pavedę autoriams jį suredaguoti. Redaguojant tekstas pasikeitė ir dabar jau galbūt jums yra išdalytas. Gal dar ne visi spėjo perskaityti. Aš perskaitysiu tekstą, kaip jis yra dabar suredaguotas. Jeigu kas turėsite pastabų, į jas dar bus galima atsižvelgti.

„Antikonstitucinė grupuotė bando grubia karine jėga užgrobti valdžią Maskvoje. Tuo pat metu TSRS represinės struktūros suaktyvino ir agresiją prieš Lietuvą. Nekyla jokių abejonių, kad veikia tos pačios jėgos, kurios 1991 m. sausio 13 d. mėgino nuversti demokratiškai išrinktą Lietuvos valdžią, okupavo radijo, televizijos ir kitus objektus Lietuvoje. Tada Rusijos vadovybė, deputatai ir Rusijos piliečiai ryžtingai stojo Lietuvos žmonių pusėn. Jūsų solidarumas padėjo mums lemtingą Lietuvai dieną.

Šiandieną mes griežtai smerkiame nusikalstamą kėsinimąsi nuversti teisėtą, demokratiškai išrinktą Rusijos valdžią, įvesti karinės diktatūros režimą, kraujuje paskandinti demokratiją Rusijoje ir kitose Tarybų Sąjungos respublikose. Jei šiandien jie tankais sutraiškys demokratiją Maskvoje, rytoj jie tai padarys Vilniuje, Varšuvoje ar bet kur kitur pasaulyje.

Bet jiems nepavyks. Mes solidarizuojamės su visomis Rusijos pažangiomis jėgomis ir tvirtai remiame jūsų pastangas apginti pagrindines žmonių teises ir laisves. Naujoji demokratinė Rusija – visų mūsų viltis.“

<...>

PIRMININKAS. Kadangi mes jau balsavome už šitą tekstą, pakartotinio balsavimo nereikia. Pataisas aptarėme, jos priimtos, ir tuo būdu sis pareiškimas galutinai yra priimtas. Taip? Prieštaravimų nėra. Pareiškimas priimtas.

<...>

V. LANDSBERGIS. Gerbiamieji kolegos deputatai, mes pasirašėme du dokumentus su Rusijos Federacija, t. y. pagrindinę sutartį dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ir dalinės reikšmės susitarimą dėl tam tikrų garantijų

Kaliningrado sričiai. Ko pageidavo tos srities žmonės iš Rusijos prezidento. Ir mes vieną iš tarpvalstybinės sutarties punktų jau iš karto realizavome papildomu susitarimu. Kitą tos sutarties punktų – dėl atstovybių atidarymo Maskvoje ir Vilniuje taip pat realizavome užsienio reikalų ministrų protokolu. Taigi sutartis pasirašyta ir tą pačią dieną jau buvo papildomai realizuojama dviem iš jos kylančiais dokumentais. Pirmiausia noriu aiškiai išskirti, kad tie du dokumentai yra visiškai nelygiavertės teisinės ir politinės reikšmės. Būtų netikslinga juos svarstyti kartu ir kaip nors painioti į vieną svarstymą. Aš siūlau svarstyti juos atskirai. Ir pirmiausia pagrindinę sutartį dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Joje yra labai svarbių postulatų, kuriuos jūs gerai žinote, kuriuos B. Jelcinas dar paryškino ir žodžiu savo pasisakymuose tą pačią dieną. Tai yra Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas, o tai mums yra ypač svarbu. Taip pat preambulėje, galima sakyti, iškovotas Tarybų Sąjungos 1940 metų aneksijos pasmerkimas. Aneksija padaryta abiejų valstybių. Jūs žinote, kad sutartis yra plati, joje yra tokių straipsnių, kurie mums gali padėti ir sudėtingoje situacijoje, tokioje kaip šiandien, arba artimiausiomis dienomis, kur Rusija yra įsipareigojusi, daugiau dar įsipareigojusi negu sausio mėnesio bendroje deklaracijoje nepadėti tiems, kurie puola mus, ir padėti mums. B. Jelcinas eina šiandien nepaprastai ryžtingų veiksmų keliu. Jis išleido dar vieną įsaką įpareigojantį, įsakantį visoms Sovietų Sąjungos gynybinėms struktūroms paklusti jo įsakymams Rusijos teritorijoje. Ir perspėjantį už baudžiamąją atsakomybę tuos valdininkus, kurie išdrįs vykdyti neteisėto perversmininkų komiteto įsakus. Rusija, kuri apgins save tokiu būdu, o aš manau, kad ji save apgins taip pat kaip ir darbininkų, ir visų gyventojų solidarumu, galbūt iš dalies kariuomenės solidarumu su Rusijos vadovybe, Rusija bus ir mums parama. Jūs tai galite matyti ir 2, ir ypač 3 straipsnyje, kuriuos realizuojant mes galime kreiptis dėl atitinkamų Rusijos žingsnių. Jūs žinote ir apie 10 straipsnį, kuris šiek tiek mums garantuoja ekonominius santykius su Rusija, ne pačius blogiausius. Jūs žinote taip pat ir apie straipsnius dėl kitokio bendradarbiavimo. Sutartis neaptaria mūsų santykių su trečiosiomis šalimis. Ir, suprantama, ji negali pasidaryti daugiašale. Šitoje sutartyje yra straipsnių dėl pilietybės, kur mes, galima sakyti, ėjome didžiausio palankumo keliu. Ir aš nemanau, kad tai yra klaidinga. Tie straipsniai buvo paskelbti, jie buvo komentuoti. Jie veikia taip, kad kliudo įtraukti ir suklaidinti tam tikrą, o galbūt ir didelę dalį rusų tautybės gyventojų Lietuvoje, kuriuos norėtų nukreipti prieš Lietuvos Respubliką. Tie straipsniai garantuoja jų teises ir kartu numato, kad ir Rusija yra bendras tų teisių garantas. Kai kurie asmenys kritikavo šią sutartį dėl tokios akivaizdžios aplinkybės, kad jos tekstas praplečia arba, jeigu kas nori griežtai pasakyti, neatitinka Pilietybės įstatymo vienos normos. Bet kai tiktai sutartis po to, kai ji bus ratifikuota Aukščiausiojoje Taryboje, įgaus įstatymo normą. Ji savaime praplės tą terminą, kuris buvo numatytas Lietuvoje iki tam tikros datos apsigyvenusiems žmonėms, kurie turi teisę pageidauti ir gauti Lietuvos

pilietybę. Jeigu jūs manysite, kad tai reikalinga, mes galime lygiagrečiai parengti ir Pilietybės įstatymo papildymą arba patikslinimą. Tai yra mūsų galia. Taip seniai priimtas įstatymas neturi būti fetišizuojamas.

Štai mano pastabos dėl šitos sutarties, kurią aš siūlau svarstyti pirmąją kaip patį svarbiausią dokumentą. Po to, be abejo, svarstysime ir susitarimą. Toks yra mano pasiūlymas. Kad darbas būtų konstruktyvesnis, nuoseklesnis.

<...>

P. VAITIEKŪNAS. Gerbiamasis Pirmininke, aš norėčiau paklausti. Ar jūs manote, kad šios sutarties ratifikavimas turės įtakos artimiausiomis valandomis Lietuvos likimui? Ir antrojo klausimo dalis, logiškai plaukianti iš pirmosios, yra tokia: ar Aukščiausiosios Tarybos vadovybė ketina siūlyti ratifikuoti šitą sutartį? Nes jeigu ruošiamasi siūlyti ratifikuoti šitą sutartį, aš nematau jokios galimybės neratifikuoti tokios sutarties. O jūs suprantate, kad tokiomis aplinkybėmis analizuoti sutartį irgi nėra prasmės, nes analizė galėjo būti tiktai kaip tam tikra politinė pamoka deputatams ir ne daugiau. Juk iš tikrųjų taisyti nėra ką. Man atrodo, jeigu ruošiatės ratifikuoti, nereikia atidėlioti. Neratifikuoti yra neįmanoma pasiūlius šitai. Ar buvo kokios nors konsultacijos gal su B. Jelcinu ar kaip nors dėl to? Mat pirmoji normaliomis sąlygomis turėtų ratifikuoti ta šalis, kuri turi problemų dėl ratifikavimo. Mes neturime problemų dėl ratifikavimo. Iš esmės. Jų turėtų rusai.

V. LANDSBERGIS. Aš nemanau, kad reikėtų spėlioti, kuri šalis turėtų šiandien didesnių problemų. Mes turime labai didelę problemą, net ir laiko problemą. Iš tikrųjų aš siūlau tą sutartį ratifikuoti. Jūs teisingai klausėte. Tai yra tam tikros galbūt procedūros klausimas ir, žinoma, nuomonių išryškinimas. Jeigu pasirodytų, kad daug kas yra prieš ratifikavimą, galbūt nevertėtų balsuoti. Tai štai šita diskusija dėl to ir turėtų būti. Žinoma, pastabos, samprotavimai taip pat, kaip jūs pastebėjote, irgi yra netuščias dalykas, yra reikalingas dalykas. Bet jeigu mes ją galime ratifikuoti, aš manau, kad ją reikia ratifikuoti. Jeigu mes ją galime ratifikuoti šiandien, aš manau, kad ją reikia ratifikuoti šiandien. Net ir dėl tokios paprastos priežasties, kad aš negaliu jums garantuoti, kad mes rytoj čia susirinksime. Ir abejoju, ar kas nors gali tai garantuoti. O tai, ką mes padarėme savo pastangomis tvirtindami Lietuvos teisinį statusą, gavę tam pritarimą iš tokios didelės valstybės kaip Rusija, kuriai, aš neabejoju, priklauso didelė ateitis, ir daug ką lemianti mūsų ateičiai, tai mes turėtumėm savo darbą padaryti iki galo. Tie patys žmonės, kurie padarė Kovo 11-osios nutarimus ir kurie privedė mūsų politinę kovą iki šitos sutarties. Mes būtume padarę iki galo.

PIRMININKAS. Deputatas B. Genzelis.

B. GENZELIS. Gerbiamieji deputatai ir gerbiamasis Pirmininke! Aš esu pakankamai gerai išstudijavęs šitą sutartį ir man kelia daug abejonių. Kadangi aš esu išstudijavęs 1922 m. TSRS sudarymo sutartį. Aš nežinojau, kad šiandien bus svarstoma, tai aš tos sutarties neturiu su savimi. Ten yra nemažai punktų, kurie

primena visgi tam tikra prasme naująją Novo Ogoriove sudarytą. Tai primena dar labiau 1920 m., 1922 m. taip pat Rusija buvo iniciatorė. Analizuojant man labai daug kyla klaustukų. Mano įsitikinimu, paskui aš galėčiau ir parodyti, kad šita sutartis yra kur kas naudingesnė Rusijai negu mums. Aš, pavyzdžiui, manyčiau, kad šiandien, kai yra tokia kritinė situacija, neratifikuoti tos sutarties, kaip sako gerbiamasis P. Vaitiekūnas, būtų labai blogai. Bet neatsižvelgti į visus klaustukus, kurie, mano įsitikinimu, gali mus tempti į naujos Tarybų Sąjungos sudarymą, nepasidalyti šitais... aš nenorėčiau taip lengvabūdiškai balsuoti. Dėl to aš siūlyčiau, kad šiandien rimtai šitos problemos nesvarstytume. Kai bus ramesnis laikas, kai mes visi būsime ramesni, tada apsvarstyti šitą sutartį išsamiai. O dėl to, ar rytoj mes susirinksim. Jeigu mūsų nebus, tai ta sutartis taip pat jokios prasmės neturės.

V. LANDSBERGIS. Aš manau, kad jūsų paskutinis sakinys, jeigu jūs tikrai taip galvojate, yra neteisingas.

<...>

PIRMININKAS. Deputatas P. Varanauskas.

P. VARANAUSKAS. Gerbiamasis Pirmininke, man patikėta buvo Tautininkų frakcijoje ją gerai išanalizuoti, bet mes neturėjome galimybės tarpusavyje jos apsvarstyti neišgirdę kai kurių atsakymų. O jų pakankamai daug. Na, kad ir pavyzdį. Aš kelis pavyzdžius pasakysiu. Jūs galbūt nebūtinai šiandien atsakykit, o pirmadienį ar vėliau, kai bus ramesni laikai. Bet štai 20 straipsnis, pavyzdžiui, čia, sako, yra tam tikras stabdys pavojingas, dėl kurio deputatas B. Genzelis, kiti deputatai nerimauja. Bet pasakyta, kad įvado mes negalime keisti ir jis jau yra beveik amžinas. Na, ta preambulė, kaip net tautininkai sako.

V. LANDSBERGIS. Ne, ne preambulė, atleiskite, o 1 straipsnis.

P. VARANAUSKAS. A, 1 straipsnis.

V. LANDSBERGIS. 1 straipsnis.

P. VARANAUSKAS. A, tada jau truputį situacija iš karto pagerėja.

V. LANDSBERGIS. Yra pripažinimas.

P. VARANAUSKAS. Štai neaiški tada tame įvade antroji pastraipa. Kam ji reikalinga? Ji mums visiškai nenaudinga. Visa sutartis yra žymiai naudingesnė Rusijos Federacijai. Čia nėra lygiavertė sutartis. Ir yra tam tikrų įrodymų.

V. LANDSBERGIS. Ar jūs manote, gerbiamasis deputate Varanauskai, kad Rusijai yra daug svarbiau gauti mūsų pripažinimą, negu mums gauti Rusijos pripažinimą?

P. VARANAUSKAS. Ne. Aš šitaip nemanau, bet manau, kad mes neturime būti Rusijos ekspansijos objektas. O čia visa sutartis maždaug taip suredaguota. Aš sakau, įvado antroji pastraipa – vėlgi tokia. Kam ji reikalinga? Mums jinai beprasmė. Ir daugiau yra. Pavyzdžiui, nelygiavertis yra iš lietuvių į rusų kalbą 3 straipsnio vertimas. Lietuviškai skamba taip, kad negali būti nė vieno piliečio, kuris kėsintųsi

į kitos valstybės arba propaguotų kitos valstybės sienų neliečiamumą. O rusiškame tekste tiktai jėga negalima kėsintis. Kodėl tokie neatitikimai?

V. LANDSBERGIS. Na, prievarta. Čia irgi tas žodis.

P. VARANAUSKAS. Prievarta, bet lietuvių tekste net ir ne prievarta. Štai asmenims... Matyti iš viso teksto redakcijos. Tai aš galiu įrodyti, jeigu kada susėsime ramiai. Čia aš neturiu tikslo ginčytis. Žodžiu, dar ją reikia pasvarstyti.

PIRMININKAS. Dėkui. Deputatas J. Tamulis.

J. TAMULIS. Aš vis dėlto norėčiau grįžti prie to, ką šnekėjo deputatas P. Vaitiekūnas, ir pažvelgti į šitą problemą iš kito galo. Kas bus, jeigu mes neratifikuosime tos sutarties? Ir atsakymas, matyt, vienas, kad ta sutartis privalo būti ratifikuota. Kito kelio paprasčiausiai dabar nėra. Ir todėl reikėtų, matyt, negaišti laiko, o eiti dviem keliais: arba mes manome, kad pradėjome ratifikavimo procesą ir jo nepabaigėme, atidedam šitą klausimą tikrai iki ramesnių laikų, kai bus galima surengti tokią smegenų treniruotę peržiūrint tą sutartį, nors ją vis tiek teks ratifikuoti tokią, kokia ji yra, arba manyti, kad esamoj situacijoj ratifikavimas yra verkiant reikalingas ir tada ją ratifikuoti dabar.

V. LANDSBERGIS. Ratifikacijos procesą mes jau pradėjome. Taigi dėl to nutarti jau nėra reikalo. Dabar klausimas yra tiktai toks, ar einam į tą ratifikaciją greit, galbūt net šiandien, ar atidėliojam iki ramesnių, kaip sako, laikų, kurių atėjimas nėra, švelniai kalbant, aiškus. Mes galime atidėti tada labai ilgam.

PIRMININKAS. Deputatas J. Pangonis <...>

J. PANGONIS. Preambulė. Gal jūs galėtumėte paaiškinti, ką reiškia „būdamos įsitikinusios, jog TSR Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą (...) 1940 m. aneksijos pasekmes, buvo sudarytos papildomos aukštųjų susitariančių šalių ir jų tautų tarpusavio pasitikėjimo sąlygos“? Kaip jūs derybų metu šitai aiškinotės? Ką tai reiškia? Ką reiškia „TSR Sąjungai pašalinus 1940 m. aneksiją“? Ar ten Rusija neturėjo jokios įtakos?

V. LANDSBERGIS. Taip. Dėl aneksijos yra kalta TSR Sąjunga. Tai gal ir Uzbekija tada, taip? Kalbėkime rimtai. Mus okupavo ir aneksavo TSR Sąjunga. Tai yra ir čia labai aiškiai pasakyta. Ir kaip tiktai taip. Mes to ir siekiame, siekiame derybų, kad būtų pašalintos aneksijos pasekmės dvišalėse derybose tarp Lietuvos ir Tarybų Sąjungos, o ne kokiose nors trišalėse Lietuvos, Tarybų Sąjungos ir Rusijos, pavyzdžiui. Tai yra dvišalė problema – Lietuvos ir Tarybų Sąjungos. Čia tai visai aiškiai pasakyta.

PIRMININKAS. Aš noriu pridėti, kaip derybų dalyvis, kad Tarybų Sąjunga šiose derybose visuomet buvo traktuojama kaip trečioji šalis. Yra šios sutarties subjektai: Rusijos Respublika ir Lietuvos Respublika nepriklausomai nuo to, kad Rusijos Respublika įeina ir žada įeiti į Tarybų Sąjungą. <...>

<...>

V. LANDSBERGIS. <...> Galiu pakartoti savo siūlymą svarstyti pirmiausia šitą sutartį kaip fundamentalią ir pagrindinę ir ją ratifikuoti. O po to pereiti prie kito dokumento.

PIRMININKAS. Antroji sutartis kyla iš pirmosios sutarties. Ją ratifikavus tik po to galima ratifikuoti antrą. Deputatas N. Medvedevas.

N. MEDVEDEVAS. Ar teisingai aš supratau, kad kada vyko derybos, tai Rusija nenorėjo, kad būtų minėta Lietuvos–Rusijos sutartis dėl to, kad ji nenori, kad ją laikytų bolševikinės Rusijos teisių perėmėja? Man tokie niuansai yra žinomi iš Rusijos. Ir kitas klausimas. Jeigu tai sumažins Rusijos parlamentui ir asmeniškai prezidentui B. Jelcinui galimybes kištis į tuos procesus, jeigu būtų imtasi drastiškų veiksmų? Bus mažesnis, kaip čia pasakius, įstatymiškumas, tai padidintų jo galimybes? Ir ar neratifikavimas galėtų paveikti didesnį kiekį Lietuvoje gyvenančių kitataučių neigiamai mūsų atžvilgiu? Ar taip aš manau?

V. LANDSBERGIS. Aš manau, kad neratifikavimas turėtų labai neigiamą poveikį visur.

<...>

PIRMININKAS. Deputatas G. Šerkšnys.

G. ŠERKŠNYS. Aš norėčiau pasiūlyti dėl posėdžio vedimo. Pirmiausia tam, kad būtų neratifikuota, turėtų būti aiškiai pasakyta, kuriuose straipsniuose, kur yra pažeidžiamas Lietuvos valstybinis suverenitetas, ir tie pažeidimai turėtų būti labai esminiai, kad ji būtų neratifikuota. Kadangi jau ir spaudoje yra pasirodę žinių, kad ši sutartis yra pirmasis žingsnis į Sąjunginę sutartį, tai tegul autoriai pateikia tas savo išvadas. Turbūt Aukščiausioji Taryba galės spręsti, ar iš tikrųjų tos ar nuolaidos, ar kompromiso žingsniai yra žingsniai j Sąjunginę sutartį pažeidžiant ir vasario 9 d. plebiscito rezultatus. Jeigu Aukščiausioji Taryba nuspręs, kad taip nėra, galbūt bus ir kitokių priežasčių, visa tai galima greičiau apsvarstyti aiškiai konkrečiai formuluojant. Čia buvo minėta ir 1920 m. sutartis, buvo minėta ir dėl Kaliningrado srities priklausomybės formos Rusijos Federacijai ir kiti klausimai. Konkrečiai tai aptarkime. Tuomet, kai nebus jau klausimų, kurie galėtų kelti abejonių deputatams, tuomet siūlyčiau balsuoti. Aš siūlyčiau prie konkrečių klausimų pereiti.

V. LANDSBERGIS. Aš taip pat palaikau šitą pasisakymą. Tiktai norėčiau, kad mes svarstytume šitą sutartį. Jeigu kas turi būtent tokių konstitucinio ar suvereniteto pažeidimo problemų savo mintyse, tai iš tiesų tai yra tai, dėl ko gali būti keliama abejonių, kas diskutuotina. O kaip yra suredaguotas vienas ar kitas sakinys arba koks kam susidaro įspūdis, kiek čia naudos Lietuvai, kiek čia naudos Rusijai, tai mes dėl to derybų iš naujo tikrai neturėtume pradėti. Mes turime pakankamai didelę naudą pačiu svarbiausiu klausimu, taip pat ir kitais. Nesam savęs nusiskriaudę taip, kaip atrodo deputatams, kurie apie tai kalba nepateikdami jokių argumentų.

PIRMININKAS. <...> Deputatas S. Pečeliūnas.

S. PEČELIŪNAS. Aš, jeigu leisite, labai trumpai prie šito mikrofono, kad negaišinčiau laiko. Jūs turbūt visi girdėjote Rusijos Federacijos prezidento B. Jelcino „ukazą“, ar kaip jį vadinti, kur jis pareiškė, kad visi kariniai daliniai, KGB ir visa kita, kas yra Rusijos Federacijos teritorijoje, turėtų tapti pavaldūs jam. Jeigu mes neratifikuojam tokios sutarties, o šitie daliniai, kurie yra Lietuvoje, yra pavaldūs žinom kam ir tuo būdu galbūt būtų tam tikra prasme pavaldūs Rusijos prezidentui (aš tiems, kurie kalbėjo apie Lietuvos suverenitetą), tai neratifikavus šitos sutarties, kiltų pakankamai didelis pavojus Lietuvos suverenumui todėl, kad tie daliniai galėtų dengtis kokiu nori vardu ir veikti galbūt net visiškai savarankiškai. <...>

<...>

B. GENZELIS. Man šiandien pakankamai bus sudėtinga šnekėti, kadangi aš neturiu kitos sutarties ir kadangi taip staigiai reikia šnekėti. Aš nepasiruošęs, kadangi šita sutartis visgi yra esminis dokumentas, apie kurį reikia rimtai pagalvoti. Aš nemanyčiau, kad nereikia ratifikuoti, bet neaptarus kai kurių detalių, na, man truputį nejauku darosi. Kodėl? Jeigu mes prisiminsime 1922 m. sutartį, kurios Rusija buvo iniciatorė su kitomis keturiomis respublikomis, ta sutartis, aš šiandien, sakau, čia neturiu po ranka... bet ten buvo labai daug panašių punktų. Ir suverenitetas, ir viskas buvo pripažįstama. Bet mes žinome, kokios pasekmės buvo. Juo labiau čia jau gerbiamasis P. Varanauskas yra atkreipęs dėmesį į tokią preambulės trečiąją pastraipą. Juk Tarybų Sąjungai pašalinus Lietuvos suverenitetą, pažeidžiančias 1940 m. aneksijos pasekmes... bus sudarytos papildomos. Ką reiškia papildomos? Vadinasi, jeigu Tarybų Sąjunga nepašalina, tai tų papildomų nebus sudaryta.

Antra vertus, čia labai daug kas kalba apie 2 punktą, atsiprašau, apie 1 straipsnį. 1 straipsnis, įsigilinkime, mes žinome, kaip jis skamba. Aš leisiu sau priminti, kad galbūt kiekvienas pasižiūrėtumėt ir dar kartą atkreiptumėte dėmesį – „aukštosios susitariančios šalys pripažįsta viena kitą pilnateisiais tarptautinės teisės subjektais ir suvereniomis valstybėmis pagal jų valstybinį statusą, įtvirtintą pamatiniuose aktuose, priimtuose Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. ir Rusijos TFSR – birželio 12 d.“ Čia be jokių išlygų šitie du aktai aptariami kaip visiškai vienareikšmiai dokumentai. Mes žinome, ką reiškia Rusijos Federacijos birželio 12 d. suverenitetas. Tai yra Tarybų Sąjungos sudėtyje ir t. t., ir t. t. Vadinasi, mes norime ar nenorime, save pastatome į vieną gretą, na, mes galime, kadangi pasirašo vienas žmogus – pirmininkas, tai mes *a priori* galime visiškai nesigilinti, pasitikėti tuo ar kitu asmeniu ir be jokių išlygų pritarti šitai sutarčiai. Man šitie dalykai kelia abejonių. Analizuodami šitą tekstą, mes matysime, kad daugiau tokių yra.

Dabar jau čia buvo atkreiptas dėmesys į 4 straipsnį. Iš tikrųjų šitas 4 straipsnis... Aš manyčiau, normaliose civilizuotose valstybėse vyriausybės vadovai neturi teisės pasirašinėti sutarties, kuri prieštarauja galiojantiems įstatymams.

Na, tiesa, galima kartu. Visą laiką, kaip mes esame įpratę, kaitalioti įstatymus. Priimam kokią sutartį, neatitinka – įstatymus keičiam. Aš nekalbu apie tai, ar Pilietybės įstatymas ir Valstybinės kalbos vartojimo įstatymas geras ar blogas, bet yra principinis dalykas. Jeigu yra įstatymas, tai kaip elgtis dabar? Sutartis pasirašoma, vadinasi, mes jau duodame teisę ir ateičiai. Tie, kurie sudarinėja sutartis, pasirašo sutartis, visiškai nekreipia dėmesio į galiojančius įstatymus.

Dabar, jeigu imsime 12 straipsnį, lyg ir normalu atrodo, kad šiame susitarime bus nustatytas perėjimas prie atsiskaitymo pasaulinėmis kainomis. Gerai, mes žinome, ką tai reiškia. Bet dabar mes norime atskirai analizuoti susitarimą dėl Kaliningrado srities. Mes matysime, kad ten daromos didžiulės išimtys. Išeina taip, kad Lietuva Kaliningradui pagal Rusijos galiojančius įstatymus teikia. Mes matysime, kai analizuosime. O Kaliningradas jau neaptartas. Išeina, kad mums parduoda valiutinėmis kainomis. Čia yra šitie dalykai. Bet mes skirtingai juos aptariame.

Dabar tas straipsnis dėl Kaliningrado. Mes dažnai remiamės Helsinkio susitarimu, kad iš tikrųjų visos sienos yra neliečiamos, jos negali būti keičiamos, išskyrus, jeigu naudojama jėga. Bet mes žinome pagal Helsinkio susitarimą, kad ir Lietuva įeina į Tarybų Sąjungos sudėtį, Vokietija, kaip mes žinom, demokratinė irgi buvo neliečiama, bet sienos dabar Vokietijos, kaip žinome... demokratinės respublikos nebėra. Ką aš noriu tuo pasakyti? Jeigu mes susidūrėme su Vokietija, tai mes žinome, kad vokiečių oficialiai pripažinta taip, bet mūsų pripažinimas be išlygų... Mes būsime pirmoji valstybė, kuri pripažins teisėta aneksuotą teritoriją, t. y. Kaliningrado sritis yra teisėtai įeinanti į Rusijos Federacijos sudėtį. Mes apie tuos dalykus nekalbam. Negalvojam apie pasekmes, kad mes iš tikrųjų... Aš giliai įsitikinęs, kad viešoji Vokietijos nuomonė tikrai mums taps nepalanki, kad mes skubame.

Ir dėl kainų ir kitokių dalykų. Čia galima daug analizuoti ir visgi man kelia abejonių. Aš, pavyzdžiui, sakau sudėtinga šiandieninė situacija, kaip gerbiamasis P. Vaitiekūnas sakė, siūlyti neratifikuoti, bet ratifikuoti šiandien taip staigiai. Na, čia daug problemų kyla. Aš manau, kad kiekviena pasirašyta sutartis veikia šiandien, bet apie rytdienos pasekmes mes turime galvoti. Ir todėl aš turiu pasiūlymą galvoti apie rytdieną, kokios bus tos sutarties pasekmės. Ar ji yra mums naudinga, ar nenaudinga. Dėl to aš su Pirmininku visiškai nesutinku, kad čia mums yra naudinga. Mes garantuojame be muitų, be mokesčių ir tranzitą per savo... ir dujotiekis, ir viską, ir viską mes čia garantuojame. Yra tokie dalykai. Reikėtų rimčiau.

<...>

PIRMININKAS. <...> Norėčiau pasakyti, kad derybose kiekviena šalis išryškina savo svarbiausius tikslus. Lietuvos Respublikos delegacijos atstovų tikslas derybose buvo pasiekti Lietuvos Respublikos pripažinimą taip, kaip Lietuvos Respublika yra savo valstybingumą atkūrusi, t. y. visiška nepriklausomybė, apie tai kalba Kovo 11-osios Aktas. Tai buvo svarbiausias mūsų tikslas šiose

derybose, kad tai padarytų Rusija, kurios ypatingą vaidmenį Tarybų Sąjungos sudėtyje istorine, politine ir kitokia prasme mes suvokiame. Todėl preambulėj, kai kalbama, kad Rusija pripažįsta, jog Lietuvos aneksija buvo įvykdyta ir jog jos pasekmes reikia pašalinti, tai yra, mūsų nuomone, svarbus žingsnis, nes tokiu būdu Rusija prisijungia prie kitų šalių, kurios nepripažįsta Lietuvos aneksijos teisėtumo, t. y. užima nepripažinimo politiką ir pasisako, kad tas aneksijos pasekmes reikia pašalinti.

Kartu dėl 1 straipsnio, kurio formulė čia buvo komentuota, aš taip pat norėčiau pasakyti štai ką, kad šalys sutarė kaip tik tokią formulę. Buvo nagrinėjami visokie įvairūs variantai, mano nuomone, blogesni Lietuvos Respublikai. Aš čia tik galiu pastebėti, kad derybose pavyksta priimti tokias formules, kokias abi šalys pajėgia suderinti, t. y. abiem šalims priimtinas. Lietuvos Respublika gal galėjo norėti ir kitokios formuluotės. Man atrodo, kad Lietuvos Respublikos atžvilgiu šita formulė yra pakankamai gera todėl, kad per Kovo 11-osios Aktą Lietuvos Respublika pripažįstama ne tik kaip tuo Aktu paskelbta nepriklausoma valstybė, bet kaip ir atkurta Lietuvos valstybė. Tuo būdu per šį Aktą pripažįstamas jos Vasario 16-osios Aktas ir iki aneksijos laikotarpio valstybingumo laikotarpis – iki 1940 m. aneksijos.

1 straipsnio formulė yra taip pat labai plati. Jame specialiai pabrėžiama, kad šalių tarpusavio santykiuose bus laikomasi visų tarptautinės teisės svarbiausių principų, kurie čia išvardyti. Netgi šiame straipsnyje yra toks principas, kad šalys sąžiningai laikysis šitų principų. Tai yra išsami formulė.

Dėl šios sutarties ir santykio su galimybe per ją Lietuvą kaip nors įtraukti į Tarybų Sąjungą. Galiu pasakyti, kad pradinės sutarties formulės, kurios buvo siūlomos, mažiausiai dėl 3 straipsnių tikrai galėjo būti siūlomos pavojingos mums redakcijos. Aš manau, kad dabartinės redakcijos tokio pavojaus nekelia. Turėjom omenyje straipsnį dėl gynybinės sąjungos, turėjom omeny tris sąjungos formas: politinę, karinę ir ekonominę. Štai tie straipsniai. Jūs galite įsitikinti atidžiai išnagrinėję, kad vis dėlto tokia interpretacija nėra galima ir tuo labiau nėra suponuojama. Jeigu išnagrinėsime straipsnį, kuris kalba apie gynybą, tai jame sakoma, kad šalys pripažįsta viena kitos teises savarankiškai įgyvendinti visišką savo suverenitetą gynybos ir saugumo srityje joms priimtinomis formomis. Buvo didelė diskusija tarp delegacijų dėl kolektyvinio saugumo sistemų. Prašau atkreipti dėmesį, kad yra žodžiai (tai Lietuvos delegacijos pastangomis padaryta), kurie kalba apie kolektyvinio saugumo sistemas, bet po žodžių, kurie kalba apie Europos nusiginklavimo ir saugumo sistemas. Šita žodžių vieta turi prasmę. Derybų metu apie tai buvo daug kalbėta, ir antroji derybų pusė kaip tik siūlė, kad šie žodžiai būtų prieš Europos nusiginklavimo proceso žodžius. Tai tokie niuansai derybose buvo. Aš manau, kad tai turėjo reikšmę abiem šalims. Šita formulė, kuri yra priimta, yra ta prasme nepavojinga ir nesuponuoja kokių nors išvadų apie karines sąjungas, kurios būtų privalomos su Rusija sudaryti.

Jeigu būtų svarstoma dar papildomai frakcijose ar deputatų grupėse, būtų galima plačiau tokius dalykus paaiškinti. Jeigu tai bus reikalinga. Aš manau, kad esmę pasakiau.

Lygiai taip pat norėčiau pastebėti ir dėl straipsnio, kuris kalba apie ekonominės integracijos klausimus. Buvo siūloma formulė, kuri tikrai galėjo būti aiškinama kaip ekonominės sąjungos sutartis. O dabar yra pasakyta tik tai, kad šalys vykdys tokią ekonominę politiką, kuri padėtų formuotis įvairių šalių ryšiams ir integruotis į tarptautinę ekonominę erdvę. Į tarptautinę ekonominę erdvę. Ne į Azijos rinką, ne į Eurazijos rinką, ne į ekonominę Tarybų Sąjungos, bet į tarptautinę ekonominę erdvę. Ir t. t.

Dėl 4 straipsnio. Čia jau deputatai pasakė, kad Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl tarptautinių sutarčių", kaip ir bendra tarptautinės teisės norma, kalba, kad jeigu tarptautinė sutartis nustato kitaip nei nacionalinis įstatymas, galioja tarptautinė sutartis. Dėl 4 straipsnio norėčiau pastebėti tiek, kad, palyginti su Pilietybės įstatymo ta dalimi, kuri iš tikrųjų yra ne pilietybės reguliavimo norma, bet optacijos klausimą sprendžiantis įstatymo straipsnis, Rusijos Respublikos primygtiniu reikalavimu, jos pastangomis mes sutikome su tokiu straipsniu, koks jis yra. Noriu pabrėžti, kad šiuo požiūriu derybose dėl šitų straipsnių išaiškėjo, jog tai buvo vienas iš svarbiausių Rusijos Respublikos interesų, t. y. optacijos klausimą išspręsti Rusijos potencialių piliečių atžvilgiu, rusų kilmės žmonių, kurie gyvena Lietuvoje, atžvilgiu. Taigi jeigu optacijos terminas baigiasi pagal įstatymą iki lapkričio 3 d., šia sutartimi jis pratęsiamas iki sutarties pasirašymo dienos. Tačiau, jeigu jūs įsigilinote į tekstą, ten kalbama, kad šita norma taikoma tiems asmenims, kurie turi legalų užsiėmimą, t. y. dirba Lietuvos Respublikos įmonėse ar organizacijose ir turi pastovią gyvenamąją vietą, t. y. jokioje okupacinėse TSRS struktūrose dirbantiems žmonėms šita norma pritaikyta negali būti.

<...>

Dabar žodį suteikiu deputatui R. Ozolui. Prašau.

R. OZOLAS. Aš džiaugiuosi, kad pokalbis, svarstymas pasuko tokia ramia ir labai protinga linkme, kad galime sakyti savo nuomones ir pakankamai drąsiai jaustis.

Čia buvo pasakytos labai geros kai kurios formuluotės apie sutarties esmę. Gerbiamasis Č. Stankevičius labai tiksliai apibūdino, jog sutartis daryta siekiant iš Rusijos Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo. Man atrodo, kad būtų galima iš karto oponuoti ta prasme, kad ne bet kokio pripažinimo turbūt mes siektume, o visiškai nepriklausomo mūsų pripažinimo. Čia, matyt, ir lieka pati svarbiausia kolizija. Sutartis padaryta, tekstas labai diplomatiškas. Tikrai prie jo matyti dirbta labai daug. Formuluotės kai kur superpreciziškos. Ir vis dėlto aš visiškai sutikčiau su gerbiamojo P. Varanausko nuomone, kad yra tokių nutylėjimų, kurie nėra Lietuvos naudai arba gali tapti Lietuvos nenaudai. Kad

mano pozicijos sutarties su Tarybų Rusija nebūtų galima interpretuoti kaip kam patinka, imtinai iki teigimo, kaip jau man teko girdėti, kad aš apskritai esu prieš bet kokią sutartį ar susitarimą su Rusija, tai aš pareiškiu labai aiškiai, kad aš už susitarimus, už tokius susitarimus, tarp jų ir iš principo už šitą sutartį dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Tačiau aš vis dėlto laikau esant būtina atkreipti kolegų dėmesį į tris abejones, kurias kelia sutarties tekstas.

Pirma. Sutarties tekste visiškai nesiremiama pamatiniu visuose mūsų ligšioliniuose santykiuose su Rytų kaimyne dokumentu – 1920 metų sutartimi su Tarybų Rusija. Būtent tą 1920 metų sutartimi Rusijos įteisintą valstybę 1939–1940 m. aneksavo ir okupavo Tarybų Sąjunga. Mes galime suprasti ir toleruoti šiandieninės Rusijos nenorą imtis atsakomybės už veiksmus, padarytus po anos sutarties pasirašymo. Tačiau, pirma, Rusija buvo TSRS iniciatorė ir vadovė. Ir nesiimti atsakomybės už tai, kas buvo padaryta Tarybų Sąjungos Baltijos šalyse, kaip minimum, ji neturi moralinės teisės. Neturi tokios teisės. Kita vertus, amoralus mūsų atžvilgiu Rusijos moralinis atsiribojimas nuo TSRS (taip, ji ten elgiasi pakankamai moraliai, bet mūsų atžvilgiu tai yra amoralu) iš tiesų yra politinis atsiribojimas, Rusijai šiandien labai patogus, bet mūsų atžvilgiu išvirstantis į Rusijos atsisakymą jai, kaip valstybei, dalyvauti mūsų laisvės byloje remiantis Antrojo pasaulinio karo padarinių likvidavimu.

Atsisakydama į 1991 m., t. y. į šią mūsų dabar svarstomą sutartį, sutarties tekstą įrašyti 1920 m. sutarties faktą (nesvarbu kaip, svarbu, kad faktas būtų), Rusija atsisako remti mus mūsų kovoje dėl Molotovo–Ribentropo pakto pasekmių panaikinimo, mūsų nepriklausomybės internacionalizavimo veiksmų. Mes savo 1940 m. nutrauktų tarptautinių teisių atkūrimo siekių, kaip Antrojo pasaulinio karo rezultatų galutinio panaikinimo reikalavimo, atsisakyti negalėsime, net jeigu ir norėtume šitai padaryti. Ir į tai reikia labai rimtai atkreipti dėmesį. Todėl būsimieji mūsų tarptautinių interesų ir iš jų kylančių santykių su trečiosiomis šalimis Rusijos atžvilgiu sunkumai šiandien yra jau visiškai akivaizdūs. Akivaizdūs ir galimi tiesioginių tarpvalstybinių santykių su Rusija sunkumai. Nepriklausomybę pagal 1 straipsnį interpretuojant tik kaip suverenitetą, kaip suverenių valstybių santykius, apibrėžiamus atitinkamai kovo 11 d. (iš Lietuvos pusės) ir birželio 12 d. (iš Rusijos pusės) dokumentais, nepriklausomybės turinys nebetenka istorinio konteksto ir gali būti interpretuojamas voliuntaristiškai netgi sutartį pasirašančių aukštųjų susitariančių šalių atstovų. Aš sakau gali būti.

Atsižvelgiant į tai, kad naujoji, dar M. Gorbačiovo projektuotoji Tarybų Sąjunga, kaip sąjunga, traktuota labai laisvai, plačiai, kaip įvairaus suverenumo laipsnio valstybių sankaupa, iš esmės kaip sąjunga (kaip sakė pats M. Gorbačiovas), kurios sienas apibrėš susiformuosianti bendra Eurazijos rinka, atsižvelgiant į tai sutartis darosi ypač problemiška ir pavojinga. Aš sakau tai, ką suvokiu. Tai ne nuo manęs pareina, aš neišsigalvoju, aš perteikiu, kaip sakydavo Konfucijus.

Aš labai abejoju, ar nuo būsimojo Rusijos vaidmens būsimojoje Tarybų Sąjungoje atsiribojama pakankamai tik 16 straipsnio teiginiu apie 1991 m. sutarties dvišališkumą. Yra ten toks atsiribojimas, bet, mano supratimu, jis tikrai yra nepakankamas.

Antra abejonė. Ji yra kur kas menkesnė, Ar galima sutikti su tuo, kad 1 straipsnio trečiojoje pastraipoje nebūtų pažymėta ir valstybinių sienų neliečiamybė? Dabar interpretacija labai primena teritorijos nepriklausomybę. Tai yra taip, kaip ir M. Gorbačiovas planavo, naujoji Tarybų Sąjunga.

Trečia. Ar pasirašant susitarimą dėl Kaliningrado srities pakankamai aiškiai suvokta, kad įvykdoma ištisa serija pripažinimų (Kaliningrado srities – Rusijai, Rusijos – Tarybų Sąjungai, pagaliau pačios Tarybų Sąjungos) šiuo metu, kai mes tai darome arba norime padaryti ratifikuodami sutartį, jau perversminės Tarybų Sąjungos. Tai taip pat ne nuo mūsų valios priklauso, o nuo objektyviai besiklostančių aplinkybių. Aš čia visiškai neaptariu klausimo dėl mūsų interesų, kurie yra anaiptol nepakankamai išreikšti pačiame jau konkrečiame sutarties punkte dėl Kaliningrado. Sutarties ratifikavimas gali būti svarstomas, o susitarimas, manau, išvis yra kol kas atidėtinas.

Aš apgailestauju, kad esu priverstas čia sakyti šitas abejones, bet nepasakyti, vadinasi, imtis atsakomybės už tai, kas ne tik čia gali nutikti prieš mūsų valią kad ir gražiausius dokumentus pasirašant. Tiesą sakant, už tai mes liekam atsakingi, norim mes šito ar nenorim, nors ir Vyriausybė dažnai mėgsta atsiriboti, kad ji nėra atsakinga už tai, kas kažkada yra buvę. Jeigu imiesi tvarkyti dalykus, tai imiesi su visa buvusia tvarka juos tvarkyti. Bet ir už tai, ko dar tikrai galėtume išvengti.

Man atrodo, pats esminis trūkumas (aš atsakau čia į gerbiamojo G. Šerkšnio klausimą) yra tas, kad nėra sutartyje punkto, nurodančio, kad mūsų santykiai su Rusija neveda į kaip nors atkurtos TSRS santykius ar jų sistemą.

Atkreipdamas deputatų dėmesį į aplinkybes, kurios, man atrodo, labai rimtos, aš neagituoju šiai sutarčiai nepritarti (kiekvienas deputatas turi savo laisvą valią ir protą), aš tenoriu paaiškinti, kodėl balsavimo atveju aš susilaikysiu. Kad ir koks ryžtingas B. Jelcino elgesys šiandien, kad ir koks jis parankus mums, Lietuva ir Rusija bus ir po B. Jelcino, o visokia sutartis gera gali būti laikoma tik tada, jeigu ji valstybei saugumą garantuoja ir ateityje.

Viliuosi, kad balsavimas dėl ratifikavimo šiandien ar ryt nebus keliamas, kad mes ratifikavimo klausimą atidėsime apsvarstę. Man rodos, svarstymo šiandien visai pakaktų, kad tokiu būdu išreikštume savo palankumą, pritarimą Rusijai ir jos palaikymą.

O dėl paskutinės Pirmininko pastabos, kad reikia rašyti sutartį dėl to, kad ryt mes galime nesusirinkti, tai aš noriu pasakyti, kad tokia situacija buvo jau daug kartų. Ir mes tikrai susirinksime ne tik rytoj. Man atrodo, kad būtent tam mes apskritai čia esam susirinkę.

PIRMININKAS. Dėkoju. Deputatas G. Šerkšnys.

<...>

G. ŠERKŠNYS. Aš labai įdėmiai išklausiau jūsų pranešimą ir jūsų abejones, stengiausi jas suprasti, nors, kaip visuomet, jūs kalbate gan sudėtinga kalba ir tai buvo gan sunku. Tačiau, kita vertus, tie užsiminimai, apeliacija į M. Gorbačiovo pareiškimus ir kokia turės būti nauja sąjunginės sutarties struktūra, man sukėlė abejonių, ar jūs skaitėte tą naują sąjunginę sutartį, nors ir ne paskutinį variantą, o tą, kuris buvo pateiktas mums? Nes kaip tik toje sąjunginėje sutartyje, kurioje buvo tų abejonių, kurias jūs kėlėte, jau nėra, jos čia neatsispindi. Jeigu galite pasakyti atitikimą? Ten buvo pačių įvairiausių literatūrinių, spaudos konferencijose ir t. t. pareiškimų, bet pačiame sutarties tekste to atitikimo, apie ką jūs kalbėjote, jau nebuvo.

<...>

PIRMININKAS. <...> deputatas E. Gentvilas nori pasakyti repliką.

E. GENTVILAS. Šita replika būtų gal iš tokių 2 dalių. Aš visiškai sutinku su deputato R. Ozolo pastaba, kad būtų gera, jeigu čia būtų buvusi paminėta 1920 m. sutartis, tačiau iš to nepaminėjimo deputatui R. Ozolui ir kitiems deputatams kyla abejonė, ar Rusija prisiima atsakomybę už 1940 m. aneksiją, įvykdytą Lietuvoje. Gal ir blogai, kad neprisiima tos atsakomybės, tačiau aš manau, kad šitos sutarties reikalas, tiksliau preambulės trečiosios pastraipos reikalas, yra toks: čia turi kilti klausimas, ar Rusija pajėgi panaikinti štai šitą 1940 m. aneksiją. Nesvarbu, ar ji prisiima atsakomybę už tą aneksijos įvykdymą, ar ne. Tačiau supraskime, kad Rusija nepajėgi panaikinti aneksijos pasekmių. Deja, tik TSRS, kaip tarptautinės teisės subjektas ir kaip iš esmės aneksavusioji valstybė, pajėgi panaikinti aneksiją. Todėl apeliuoti ir kelti kažkokias kitas didesnes pretenzijas Rusijai dėl 1920 m. sutarties nepaminėjimo ir dėl atsakomybės neprisiėmimo nereiktų.

Ir antroji replikos dalis dėl 1 straipsnio pirmosios pastraipos. Ką gi, mes Rusiją turime pripažinti tokią, kokia ji yra save paskelbusi, nesvarbu, ar ji save skelbia Tarybų Sąjungos sudėtyje, ar ne. Mums svarbiausia, kad Rusija mus pripažįsta tokius, kokie mes esame save paskelbę. O dėl to, kad Tarybų Sąjungos sudėtyje ar ne, tai galų gale mes ir Tarybų Sąjungą, deja, pripažįstame. Turime ir savo pasiuntinybę ir netgi su, jūsų žodžiais tariant, perversmine Tarybų Sąjunga nenutraukėme diplomatinių kontaktų, diplomatinių santykių, nors ir kokia ji mums yra nepalanki. Nes vėlgi, primenu, matyti, mes būtume apkaltinti diplomatijos stoka, jeigu nutrauktume diplomatinius santykius šiandien, kai Tarybų Sąjunga yra vienintelė, kuri sugeba panaikinti mūsų aneksijos pasekmes. Šitos dvi mano pastabos glaudžiai susijusios tarpusavy, ir negalima reikšti fundamentalių pretenzijų sutarties teksto atžvilgiu dėl tų abiejų dalykų. Ačiū.

<...>

V. LANDSBERGIS. Na, šiuo metu susisiekti telefonais nepavyksta, pavyzdžiui, su Ryga, su generolu Kuzminu, nes tie numeriai, kurie yra vyriausybiniai, visi atjungti. Vadinasi, ta dispečerinė negali sujungti su niekuo – nei Lietuvoje,

nei už Lietuvos ribų. *(Nuolatiniai radijo mazgo garsai)* Aš dar anksčiau bandžiau su Maskva susiskambinti vyriausybine linija, dabar su Ryga – nesiseka. Vadinasi, jie negali sujungti. Na, aplinkui yra šarvuotos technikos. Mes žinome, kad pasirengimas mus pulti labai realus. Ar yra jau paskirta valanda, to negalime pasakyti. Tai tiesiog parodys patys įvykiai.

Jūs žinote, gerbiamieji deputatai, kad iš čia išeiti galima galbūt dar dabar. Kas nori tą padaryti, tai galėtų galbūt tą padaryti. Bet aš noriu jus paprašyti pabaigti šitą klausimą, kurį mes svarstome. Noriu jus paprašyti pritarti Lietuvos ir Rusijos sutarties ratifikavimui balsavimu nepriklausomai nuo to, kokių kas turi išlygų, abejonių ar norėtų pasiūlyti pataisų. Tai mes dar galime padaryti. O po to nutarsime, ar čia liekame, ar skirstomės, ar... Sprendžia kiekvienas pagal savo įsitikinimą ir padėties supratimą. Ar pritariate tam, kad dabar balsuotume už sutarties ratifikavimą? <...>

R. OZOLAS. Tai, ką pasakė gerbiamasis Č. Stankevičius, būtent, kad derybų metu Tarybų Sąjunga buvo traktuojama kaip trečioji šalis, manau, yra labai esminis dalykas. Ir aš manyčiau, kad formalizavus kokiu nors būdu šitą informaciją, pavyzdžiui, Aukščiausiosios Tarybos deklaracijos arba išaiškinimo, kaip mes suprantame šitą sutartį, pavidalu, aš taip pat sutikčiau balsuoti už šitą sutartį. Bet tai tikrai turi būti formalizuota atskiru nedideliu dokumentėliu.

V. LANDSBERGIS, Tai gali būti padaryta kad ir dabar, jeigu jūs suformuluotumėte tokį deklaruojamą pareiškimą. Bet tai, ką pasakė gerbiamasis Č. Stankevičius, buvo išdėstyta paskutiniame posėdyje, jau delegacijų susitikime, kuris buvo protokoluojamas, taip pat ir kiti niuansai užfiksavo požiūrį, šalių požiūrį į klausimą. Jeigu jūs manote, kad to reikia, žinoma, Aukščiausioji Taryba gali padaryti ar deklaruojantį, ar protokolinį nutarimą, kaip ji tai supranta. Kas už tai, kad Lietuvos ir Rusijos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų būtų ratifikuota?

PIRMININKAS. Aš noriu paaiškinti, kad reikia 67 balsų, kad būtų ratifikuota.

BALSŲ SKAIČIUOTOJAS. Už balsavo 84.

V. LANDSBERGIS. Kas nepritaria ratifikavimui?

BALSŲ SKAIČIUOTOJAS. Prieš nėra.

V. LANDSBERGIS. Kas susilaiko?

BALSŲ SKAIČIUOTOJAS. Susilaikiusių nėra.

V. LANDSBERGIS. Susilaikiusių nėra. Lietuvos Respublika ratifikavo sutartį su Rusijos Federacijos Respublika dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų.

<...>

Č. *V. STANKEVIČIUS.* Gerbiamieji deputatai, deputatas R. Ozolas parengė Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pareiškimą, kaip mūsų buvo susitarta, dėl mūsų požiūrio į santykį su TSRS pagal tarpvalstybinę Lietuvos–Rusijos sutartį. Čia tik reikia sutarties pavadinimą įrašyti tokį, koks jis yra. Mes tai pataisysime.

Siūlomas toks pareiškimo projektas:

„Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, ratifikuodama sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, pareiškia, kad šia sutartimi (ar šios sutarties) projektuojami Lietuvos ir Rusijos valstybių (arba tarpvalstybiniai) santykiai jokiu atveju nesuponuoja šių valstybių ryšių Tarybų Sąjungos dabartiniu ar bet kokiu modifikuotu (arba tiesiog dabartiniu arba modifikuotu) pavidalu. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba Tarybų Sąjungą laiko trečiąja šalimi.

Šia nuostata buvo vadovaujamasi ir rengiant bei pasirašant Lietuvos–Rusijos tarpvalstybinių santykių sutartį."

Išdalyti reikia? Gerai, tada šitą pareiškimo projektą tuoj išspausdinsime ir jis bus jums išdalytas.

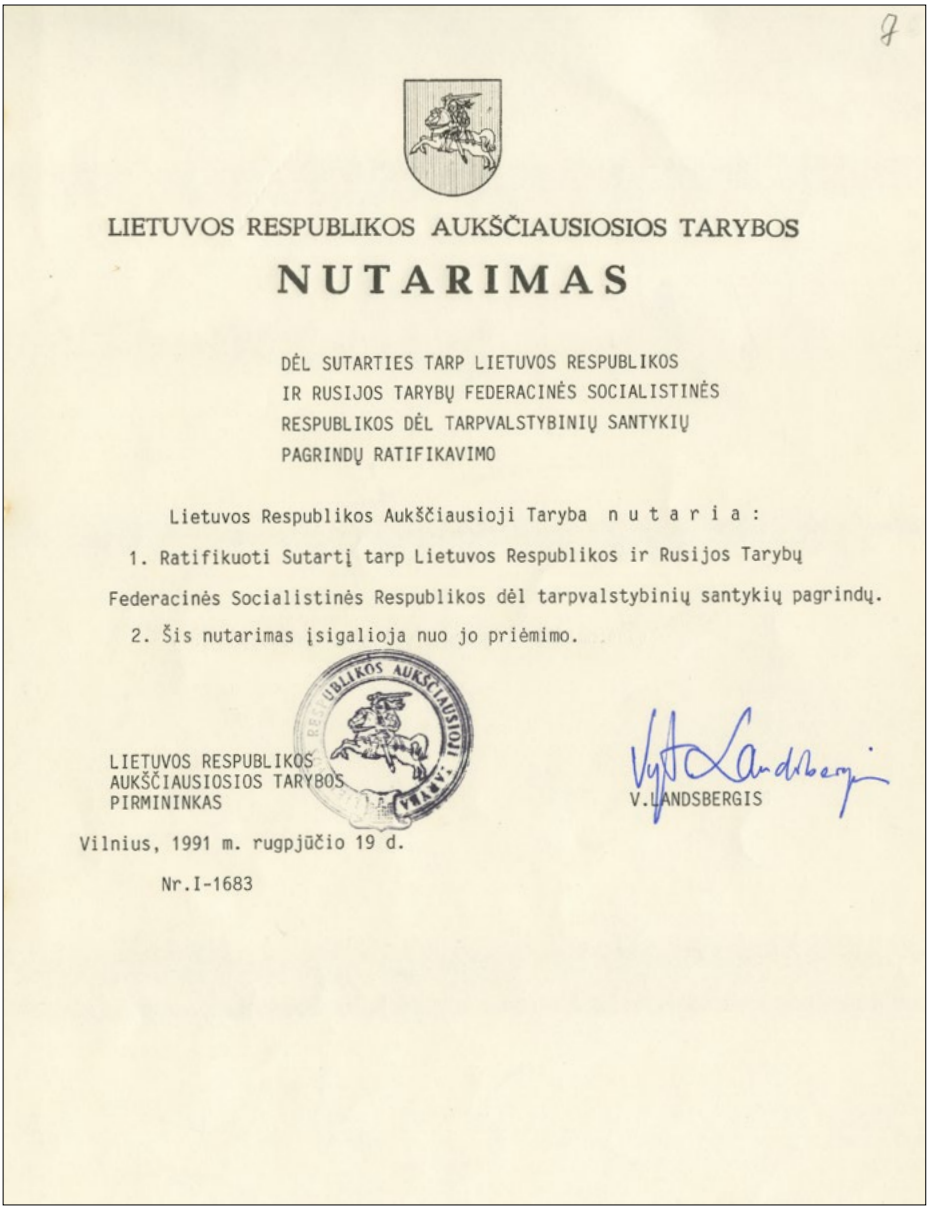
<...>

(Neišlikęs įrašas)

V. LANDSBERGIS. Dar yra pridėti du papildomi išaiškinimai, kaip šalys mato tam tikrus sutarties momentus. Būtent mūsų numatytas atvejis, kad nusikaltusiems agresijos veiksmais Lietuvos Respublikai, jeigu jie norėtų pilietybės, bus taikomi apribojimai, kurie nenumatyti pačioje sutartyje. Rusijos Federacija priėmė tai domėn, ir tai yra protokole kaip tam tikras neskelbiamas susitarimas. Ir iš jų pusės taip pat viena detalė buvo paaiškinta, kaip jie į ją žiūri. Ir šią rezoliuciją aš laikau veikiau tokiu, kaip gerbiamasis R. Ozolas sakė, dokumentu mums patiems. Jis gali likti neskelbiamas. Jis yra mūsų pozicijos paaiškinimas, jeigu iškiltų kokių klausimų ar kokių priekaištų bei neaiškumų. Jo skelbimas, man atrodo, sudarytų tam tikrą tokį pedantizmo įspūdį, galbūt šiek tiek erzinantį, koks jis nebūtų reikalingas šiuo metu siekiant, kad ir kita pusė ratifikuotų. Kad rezoliucija būtų protokolinio pobūdžio, dokumentas, kurį mes patvirtinome, kuris fiksuojamas mūsų, sakysime, leidiniuose, bet nebūtinai jisai rytoj spausdinamas laikraštyje. Ne, jis nėra uždaras daiktas, bet nėra teikiamas į ELTA ir visoms informacijos priemonėms tuoj pat. Ar susitarėm dėl to? Gerai, ačiū.

<...>

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS NUTARIMAS DĖL LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIES RATIFIKAVIMO

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS

NUTARIMAS

DĖL SUTARTIES TARP LIETUVOS RESPUBLIKOS IR RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ RATIFIKAVIMO

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba n u t a r i a :

1. Ratifikuoti Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų.

2. Šis nutarimas įsigalioja nuo jo priėmimo.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKAS V. LANDSBERGIS

Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 19 d.

Nr.I-1683

Vilnius, 1991 m. rugpjūčio 19 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.
Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1CB10B278F37.

Neoficialus vertimas iš rusų kalbos

RUSIJOS FEDERACIJOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS

NUTARIMAS

DĖL SUTARTIES TARP RUSIJOS TARYBŲ FEDERACINĖS SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ RATIFIKAVIMO[1]

Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba nutaria:

1. Ratifikuoti Sutartį tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, pasirašytą Maskvoje 1991 m. liepos 29 d.

2. Siekiant sudaryti sąlygas, užtikrinančias abipusiškai naudingus ir lygiateisius santykius tarp Rusijos ir Lietuvos, kaip dviejų suverenių valstybių, pavesti Rusijos Federacijos Vyriausybei nedelsiant pradėti tiesiogines dvišales derybas su Lietuvos Respublikos Vyriausybe dėl susitarimų, numatytų 1991 m. liepos 29 d. Sutartyje, parengimo ir pasirašymo.

3. Pavesti Rusijos Vyriausybei skirti pirmaeilį dėmesį tokiems klausimams, kaip:

– žmogaus teisių ir laisvių, nacionalinių mažumų, gyvenančių Rusijos ir Lietuvos teritorijoje, apsauga;

– ginkluotųjų pajėgų dalinių ir padalinių, dislokuotų Lietuvos Respublikos teritorijoje, statuso nustatymas;

– karių, atliekančių tikrąją karo tarnybą ir išleistų į atsargą, bei jų šeimų narių, esančių Lietuvos teritorijoje, teisių ir gyvybiškai svarbių interesų apsauga;

– konkretūs valstybių sienų delimitavimo ir demarkavimo bei jų režimo klausimai;

– bendradarbiavimas kelių, geležinkelių ir oro susisiekimo srityje, naudojimasis jūrų uostais bei vamzdynais Šalių teritorijoje;

– Rusijos ir Lietuvos nuosavybės, esančios kitos valstybės teritorijoje, buvusios TSRS nuosavybės objektų bei piliečių nuosavybės teisinio režimo sureguliavimas;

– bendradarbiavimas visuomenės informavimo priemonių srityje.

4. Atsižvelgti į tai, kad Rusijos Federacija yra pasiryžusi globoti savo piliečius, gyvenančius Lietuvos Respublikos teritorijoje. Taip pat Rusijos Federacija

[1] Prieiga per internetą: О ратификации Договора об основах межгосударственных отношений между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Литовской Республикой - docs.cntd.ru.

skatins Lietuvos Respubliką globoti savo piliečius, gyvenančius Rusijos Federacijos teritorijoje.

5. Siūlyti Rusijos Federacijos Prezidentui skubos tvarka surengti derybas su Lietuvos puse dėl abipusės globos mechanizmo sukūrimo, taip pat nedelsiant atidaryti nuolatinę atstovybę Lietuvoje, ir po mėnesio informuoti Rusijos Federacijos Aukščiausiąją Tarybą apie šių derybų rezultatus.

6. Pakviesti Rusijos liaudies deputatų grupę dalyvauti derybose su Lietuva Rusijos delegacijos sudėtyje.

Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos
pirmininkas R. I. Chasbulatovas

Maskva, Rusijos Tarybų rūmai
1992 m. sausio 17 d.
N 2201-1

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

О РАТИФИКАЦИИ ДОГОВОРА ОБ ОСНОВАХ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И ЛИТОВСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ[1]

Верховный Совет Российской Федерации постановляет:

1. Ратифицировать Договор об основах межгосударственных отношений между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Литовской Республикой, подписанный 29 июля 1991 года в городе Москве.

2. В целях создания условий, обеспечивающих взаимовыгодные и равноправные отношения между Россией и Литвой как двумя суверенными государствами, поручить Правительству Российской Федерации безотлагательно приступить к прямым двусторонним переговорам с Правительством Литовской Республики для подготовки и подписания соглашений, предусмотренных Договором от 29 июля 1991 года.

3. Поручить Правительству России уделить первоочередное внимание вопросам:

- защиты прав и свобод человека, национальных меньшинств, проживающих на территории России и Литвы;

- определения статуса частей и подразделений Вооруженных Сил, дислоцированных на территории Литовской Республики;

- защиты прав и жизненно важных интересов военнослужащих, состоящих на действительной военной службе и уволенных в запас, а также членов их семей, находящихся на территории Литвы;

[1] Prieiga per internetą: ССЫЛКА: О ратификации Договора об основах межгосударственных отношений между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Литовской Республикой - docs.cntd.ru.

- конкретным вопросам делимитации и демаркации межгосударственных границ и их режима;

- сотрудничества в области автомобильного, железнодорожного и воздушного сообщения, использования морских портов и трубопроводов на территории Сторон;

- урегулирования правового режима собственности России и Литвы, находящейся на территории другого государства, объектов собственности бывшего СССР, а также собственности граждан;

- сотрудничества в области средств массовой информации.

4. Исходить из того, что Российская Федерация намерена оказывать покровительство своим гражданам, проживающим на территории Литовской Республики. Равным образом, Российская Федерация будет поощрять покровительство со стороны Литовской Республики ее гражданам, проживающим на территории Российской Федерации.

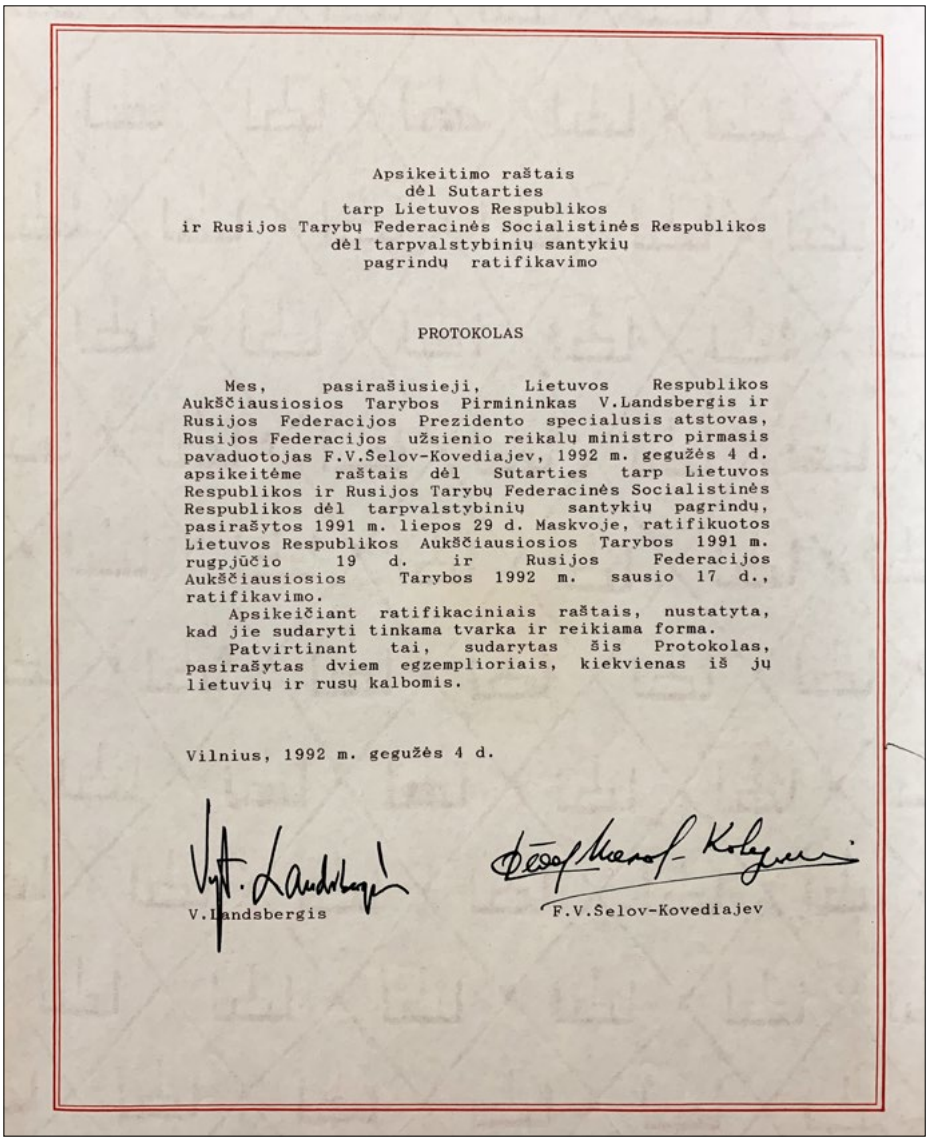
5. Предложить Президенту Российской Федерации в оперативном порядке провести переговоры с литовской стороной о создании механизма взаимного покровительства, включая немедленное открытие постоянного представительства в Литве, и в месячный срок сообщить о результатах этих переговоров Верховному Совету Российской Федерации.

6. Привлечь группу народных депутатов России к участию в переговорах с Литвой в составе российской делегации.

Председатель
Верховного Совета
Российской Федерации
Р.И. Хасбулатов

Москва, Дом Советов России
17 января 1992 года
N 2201-1

APSIKEITIMO SUTARTIES RATIFIKAVIMO RAŠTAIS PROTOKOLAS

Apsikeitimo raštais
dėl Sutarties
tarp Lietuvos Respublikos
ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos
dėl tarpvalstybinių santykių
pagrindų ratifikavimo

PROTOKOLAS

Mes, pasirašiusieji, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V.Landsbergis ir Rusijos Federacijos Prezidento specialusis atstovas, Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas F.V.Šelov-Kovediajev, 1992 m. gegužės 4 d. apsikeitėme raštais dėl Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, pasirašytos 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje, ratifikuotos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 19 d. ir Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. sausio 17 d., ratifikavimo.

Apsikeičiant ratifikaciniais raštais, nustatyta, kad jie sudaryti tinkama tvarka ir reikiama forma.

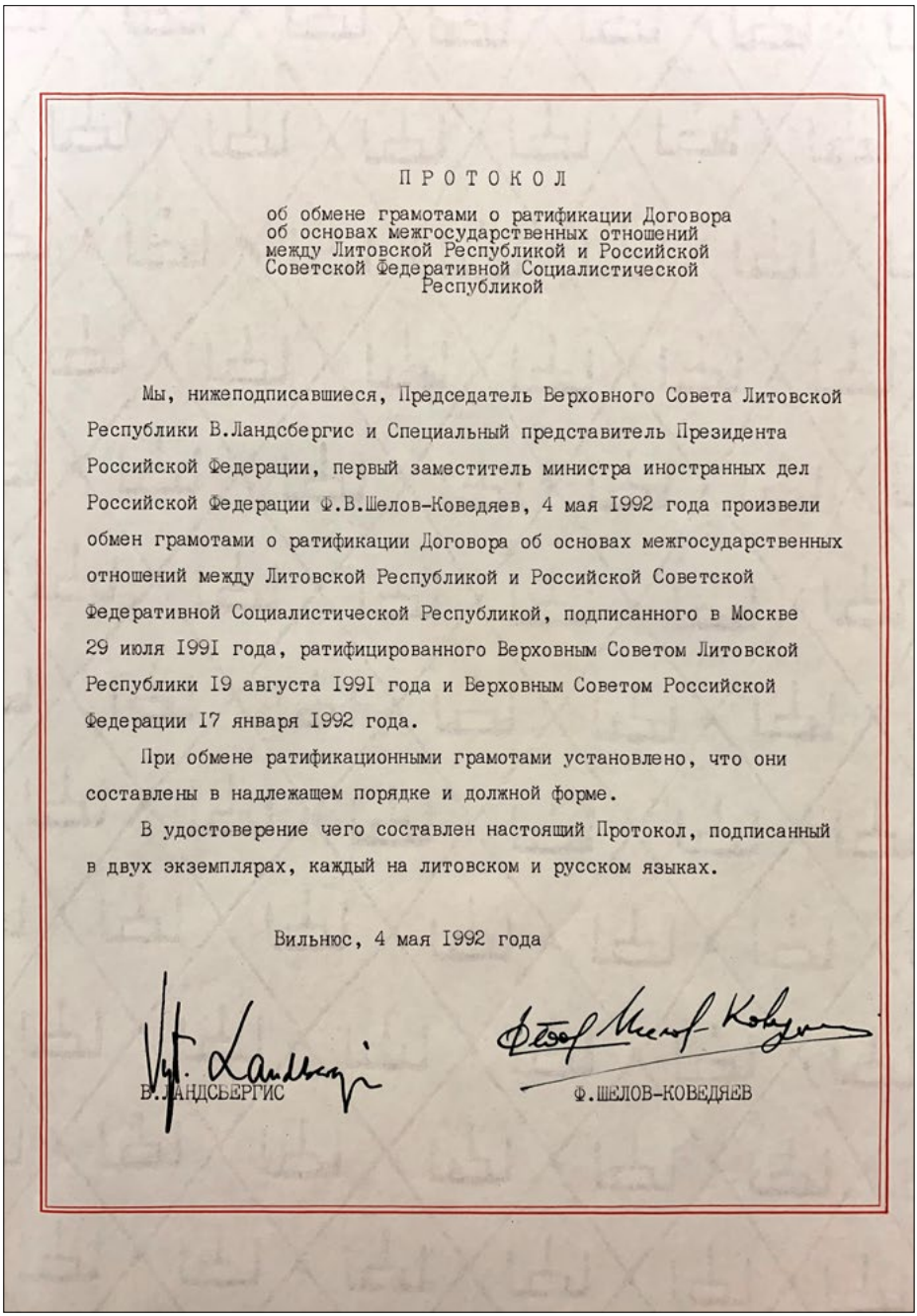
Patvirtinant tai, sudarytas šis Protokolas, pasirašytas dviem egzemplioriais, kiekvienas iš jų lietuvių ir rusų kalbomis.

Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.

V.Landsbergis

F.V.Šelov-Kovediajev

Protokolas išspausdintas ant popieriaus, kuriame yra vandens ženklai, vaizduojantys Gediminaičių stulpus. Tai popierius iš tarpukario Lietuvos Respublikos prezidentūros. Derybų delegacijos narys V. Sinkevičius apie dešimt lapų šio popieriaus rado Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Juridinio skyriaus archyve. Deja, popieriaus neužteko, kad ant jo būtų galima išspausdinti Sutarties tekstus lietuvių ir rusų kalbomis.
Šio popieriaus matmenys: 240 mm x 320 mm (A4 formatas: 210mm x 297 mm).
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

П Р О Т О К О Л

об обмене грамотами о ратификации Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой

Мы, нижеподписавшиеся, Председатель Верховного Совета Литовской Республики В.Ландсбергис и Специальный представитель Президента Российской Федерации, первый заместитель министра иностранных дел Российской Федерации Ф.В.Шелов-Коведяев, 4 мая 1992 года произвели обмен грамотами о ратификации Договора об основах межгосударственных отношений между Литовской Республикой и Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой, подписанного в Москве 29 июля 1991 года, ратифицированного Верховным Советом Литовской Республики 19 августа 1991 года и Верховным Советом Российской Федерации 17 января 1992 года.

При обмене ратификационными грамотами установлено, что они составлены в надлежащем порядке и должной форме.

В удостоверение чего составлен настоящий Протокол, подписанный в двух экземплярах, каждый на литовском и русском языках.

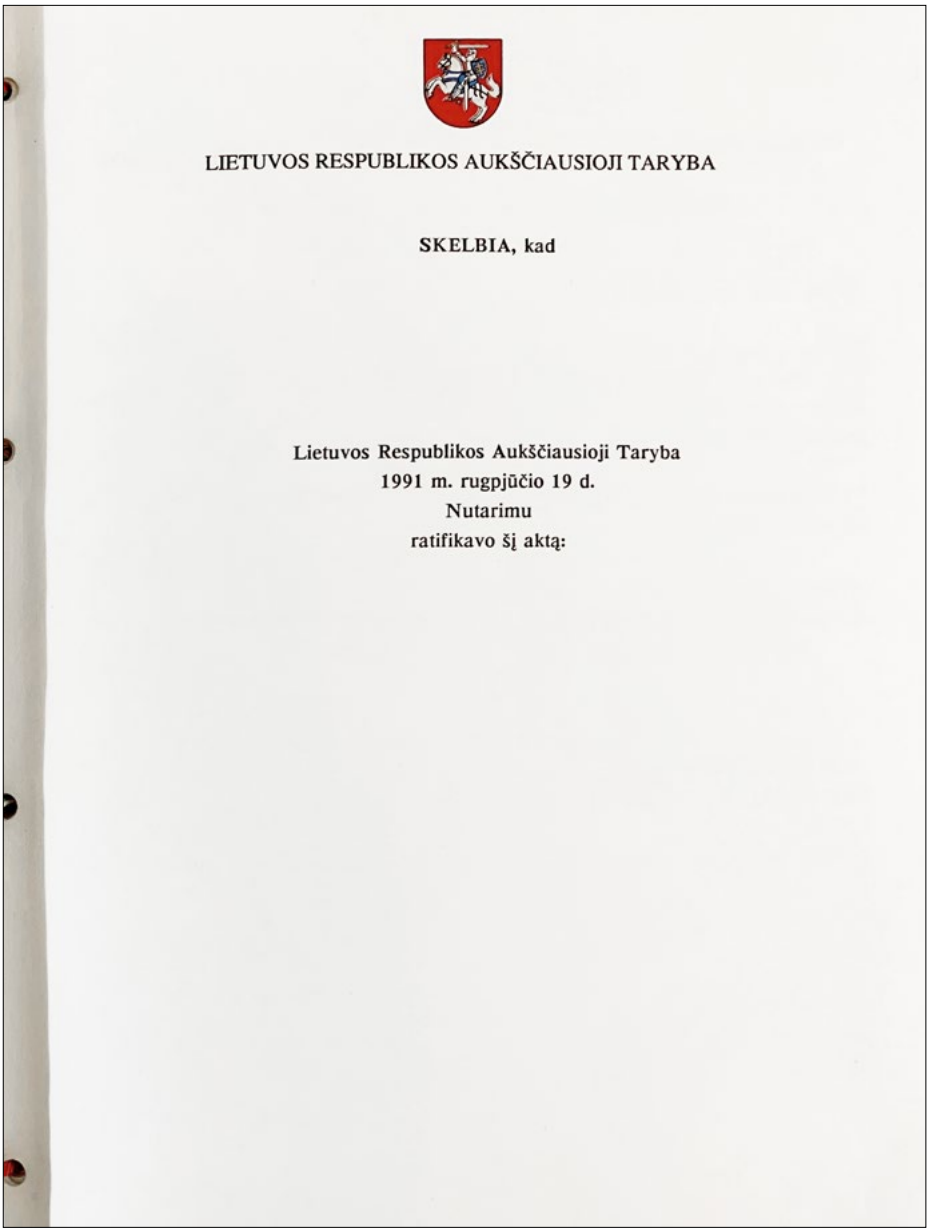
Вильнюс, 4 мая 1992 года

В.ЛАНДСБЕРГИС

Ф.ШЕЛОВ-КОВЕДЯЕВ

Apsikeitimo Sutarties ratifikavimo raštais protokolas rusų kalba.
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.
Saugomas Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIES RATIFIKACINIAI RAŠTAI (originalių bylų dalys)

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOJI TARYBA

SKELBIA, kad

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba
1991 m. rugpjūčio 19 d.
Nutarimu
ratifikavo šį aktą:

Lietuvos Respublikos ratifikacinis raštas.
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.
Byla saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

ir PAREIŠKIA, kad
visa tai bus nenukrypstamai ir sąžiningai vykdoma.

Patvirtindamas tai, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas pasirašė šį Ratifikacinį Raštą ir patvirtino jį antspaudu.

Vilnius, 1992 m. gegužės mėn. 4 d.

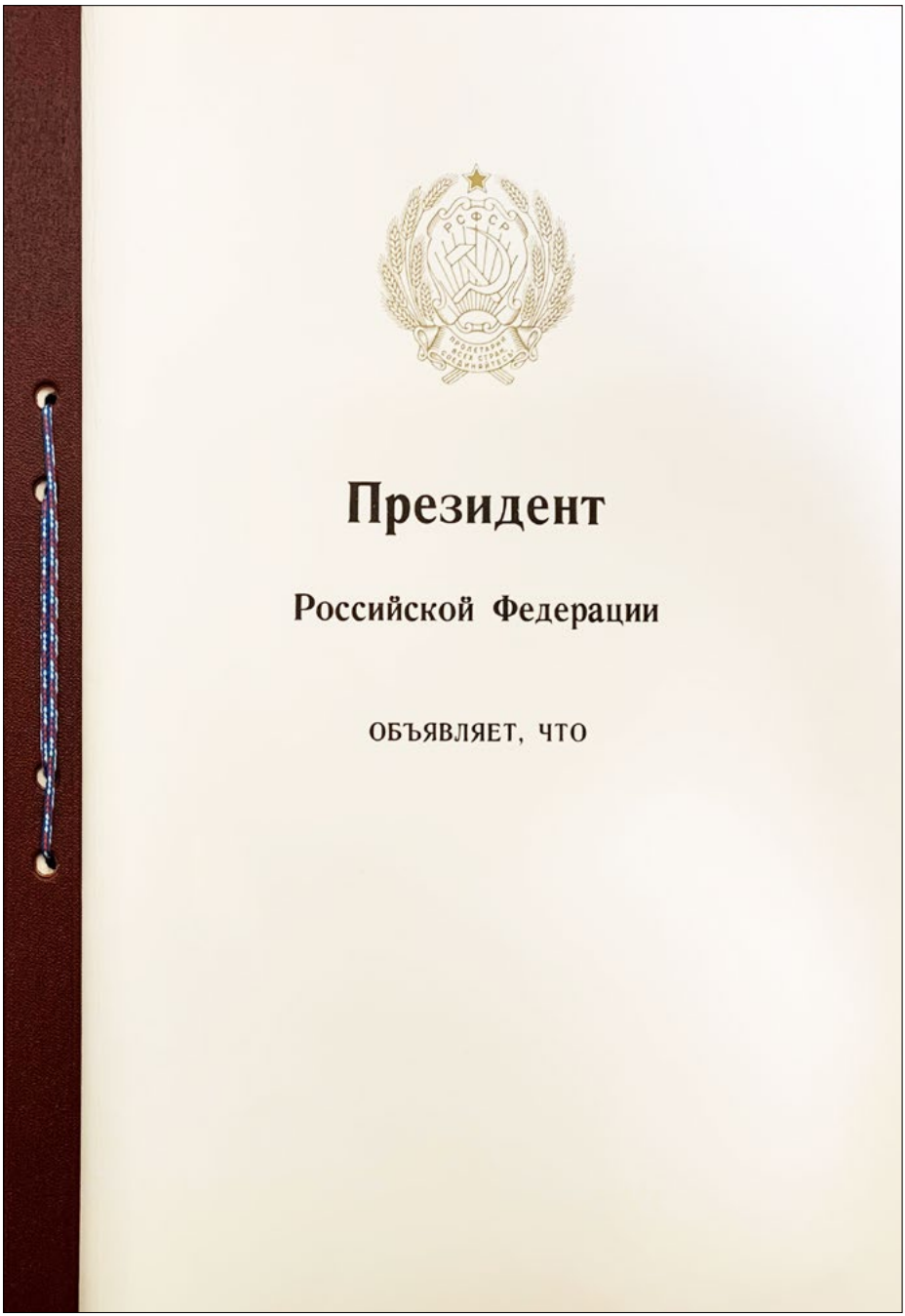
VYTAUTAS LANDSBERGIS
Aukščiausiosios Tarybos
Pirmininkas

ALGIRDAS SAUDARGAS
Užsienio reikalų ministras

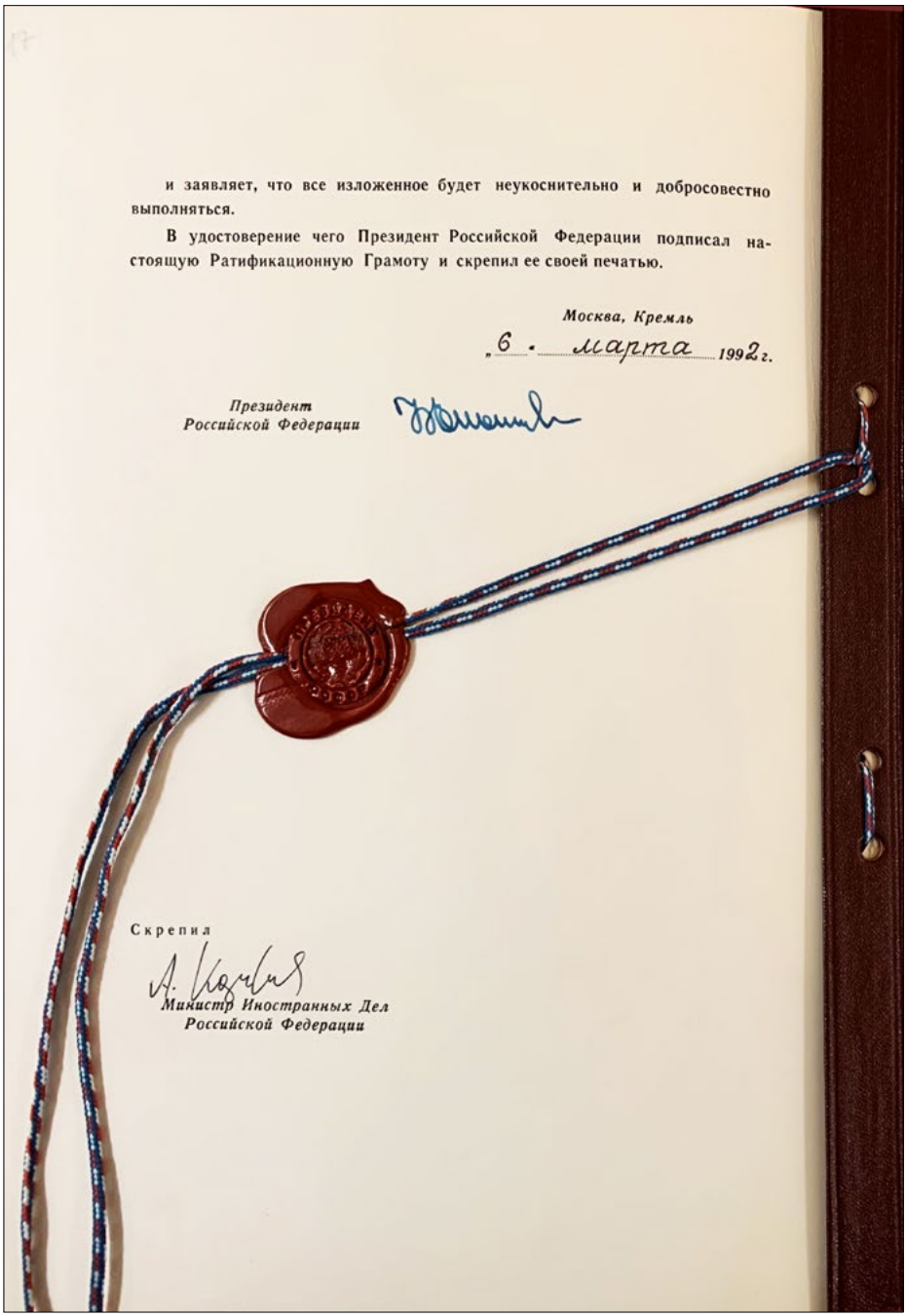
Lietuvos Respublikos ratifikacinis raštas.
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.
Byla saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Sutarties apostilė.
Vilnius, 1992 m. gegužės 4 d.
Byla saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

Rusijos Federacijos ratifikacinis raštas.
Maskva, 1992 m. gegužės 6 d.
Byla saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

и заявляет, что все изложенное будет неукоснительно и добросовестно выполняться.

В удостоверение чего Президент Российской Федерации подписал настоящую Ратификационную Грамоту и скрепил ее своей печатью.

Москва, Кремль

„6" марта 1992 г.

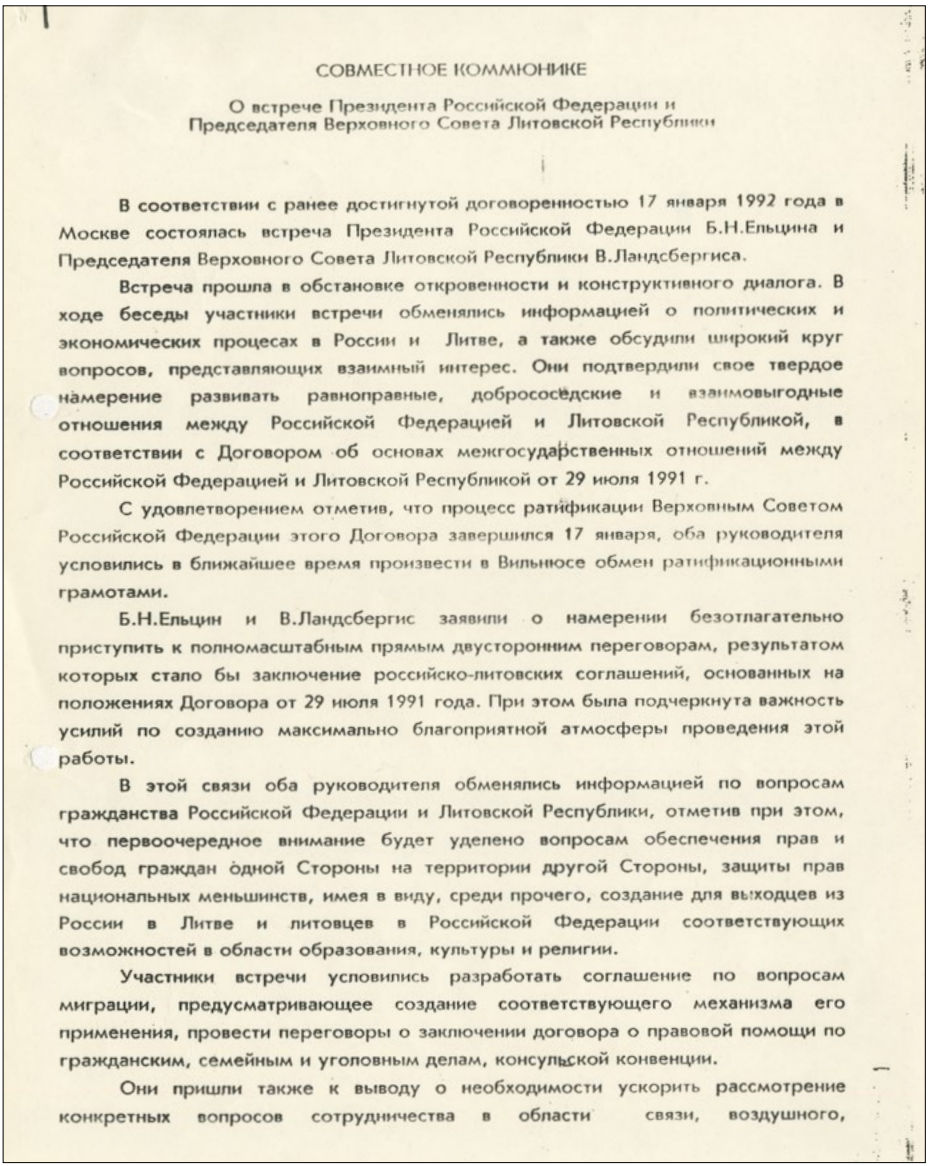
Президент
Российской Федерации

Скрепил

Министр Иностранных Дел
Российской Федерации

Rusijos Federacijos ratifikacinis raštas.
Maskva, 1992 m. gegužės 6 d.
Byla saugoma Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos diplomatiniame archyve.

BENDRAS KOMUNIKATAS PO RUSIJOS FEDERACIJOS PREZIDENTO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKO SUSITIKIMO

СОВМЕСТНОЕ КОММЮНИКЕ

О встрече Президента Российской Федерации и
Председателя Верховного Совета Литовской Республики

В соответствии с ранее достигнутой договоренностью 17 января 1992 года в Москве состоялась встреча Президента Российской Федерации Б.Н.Ельцина и Председателя Верховного Совета Литовской Республики В.Ландсбергиса.

Встреча прошла в обстановке откровенности и конструктивного диалога. В ходе беседы участники встречи обменялись информацией о политических и экономических процесах в России и Литве, а также обсудили широкий круг вопросов, представляющих взаимный интерес. Они подтвердили свое твердое намерение развивать равноправные, добрососедские и взаимовыгодные отношения между Российской Федерацией и Литовской Республикой, в соответствии с Договором об основах межгосударственных отношений между Российской Федерацией и Литовской Республикой от 29 июля 1991 г.

С удовлетворением отметив, что процесс ратификации Верховным Советом Российской Федерации этого Договора завершился 17 января, оба руководителя условились в ближайшее время произвести в Вильнюсе обмен ратификационными грамотами.

Б.Н.Ельцин и В.Ландсбергис заявили о намерении безотлагательно приступить к полномасштабным прямым двусторонним переговорам, результатом которых стало бы заключение российско-литовских соглашений, основанных на положениях Договора от 29 июля 1991 года. При этом была подчеркнута важность усилий по созданию максимально благоприятной атмосферы проведения этой работы.

В этой связи оба руководителя обменялись информацией по вопросам гражданства Российской Федерации и Литовской Республики, отметив при этом, что первоочередное внимание будет уделено вопросам обеспечения прав и свобод граждан одной Стороны на территории другой Стороны, защиты прав национальных меньшинств, имея в виду, среди прочего, создание для выходцев из России в Литве и литовцев в Российской Федерации соответствующих возможностей в области образования, культуры и религии.

Участники встречи условились разработать соглашение по вопросам миграции, предусматривающее создание соответствующего механизма его применения, провести переговоры о заключении договора о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам, консульской конвенции.

Они пришли также к выводу о необходимости ускорить рассмотрение конкретных вопросов сотрудничества в области связи, воздушного,

Bendras komunikatas rusų kalba, 1 p.
Maskva, 1992 m. sausio 17 d.
Dokumentas saugomas Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

железнодорожного и автомобильного сообщения, обеспечения транзитных грузовых операций, использования морских портов и трубопроводов на их территории.

Б.Н.Ельцин и В.Ландсбергис обсудили ход выполнения межправительственного торгово-экономического соглашения на 1992 год, подписанного 23 декабря 1991 г., и наметили дополнительные меры по стимулированию взаимовыгодного экономического сотрудничества между Россией и Литвой.

Председатель Верховного Совета Литовской Республики поставил также вопрос о возвращении архивов КГБ, что было встречено с пониманием и получило согласие Президента Российской Федерации.

Руководители двух стран обменялись информацией по некоторым вопросам, связанным с пребыванием на территории Литовской Республики частей Вооруженных Сил бывшего Союза ССР, определяемых ныне как войска, выводимые из Литвы и находящиеся под юрисдикцией Российской Федерации, действия которых не должны противоречить государственному суверенитету и законодательству Литовской Республики. Они выразили готовность содействовать их выводу на основе договоренности, которая должна быть достигнута в течение одного месяца. Стороны будут всесторонне способствовать упорядоченному выводу войск с территории Литовской Республики, в первую очередь из столицы - города Вильнюса, при сохранении на период окончания вывода [redacted] войск существующего порядка их обеспечения на основе взаимных расчетов по согласованным объемам и ставкам возмещения, помощи в решении социальных проблем. Достигнута договоренность о решении наиболее острых вопросов, возникших в последнее время в отношении обеспечения воинских частей на территории Литвы.

Б.Н.Ельцин и В.Ландсбергис подтвердили свое стремление к плодотворному сотрудничеству по вопросам внешней политики с учетом взаимной заинтересованности в развитии общеевропейского процесса, участии в деятельности существующих, в частности Совета Европы, и формировании новых институтов регионального многостороннего сотрудничества.

Участники встречи договорились в ближайшее время обменяться дипломатическими представителями на уровне послов.

Было решено поддерживать регулярные контакты на высшем уровне в целях укрепления добрососедских отношений и взаимного доверия между Российской Федерацией и Литовской Республикой.

Б.Н.Ельцин с благодарностью принял приглашение В.Ландсбергиса посетить Литву в ближайшее время.

Bendras komunikatas rusų kalba, 2 p.

Neoficialus vertimas iš rusų kalbos

BENDRAS KOMUNIKATAS

PO RUSIJOS FEDERACIJOS PREZIDENTO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PIRMININKO SUSITIKIMO

Remiantis anksčiau pasiektu susitarimu, 1992 m. sausio 17 d. Maskvoje įvyko Rusijos Federacijos Prezidento B. Jelcino ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio susitikimas.

Susitikimas vyko atvirumo ir konstruktyvaus dialogo aplinkoje. Pokalbio metu susitikimo dalyviai pasikeitė informacija apie politinius ir ekonominius procesus Rusijoje ir Lietuvoje bei aptarė daugelį abi puses dominančių klausimų. Jie patvirtino savo tvirtą ketinimą plėtoti lygiateisius geros kaimynystės ir abipusiškai naudingus Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos santykius, remiantis 1991 m. liepos 29 d. Sutartimi tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų.

Su pasitenkinimu pažymėję, kad Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba sausio 17 d. baigė šios Sutarties ratifikavimo procesą, abu vadovai susitarė artimiausiu metu Vilniuje apsikeisti ratifikavimo raštais.

B. Jelcinas ir V. Landsbergis pareiškė apie ketinimą nedelsdamas pradėti plataus masto tiesiogines dvišales derybas, kurios baigtųsi susitarimų tarp Rusijos ir Lietuvos, grindžiamų 1991 m. liepos 29 d. Sutarties nuostatomis, sudarymu. <...>

<...>

Abiejų šalių vadovai pasikeitė informacija kai kuriais klausimais dėl Lietuvos Respublikos teritorijoje esančių buvusios TSR Sąjungos ginkluotųjų pajėgų dalinių, kurie dabar apibūdinami kaip iš Lietuvos išvedama ir Rusijos Federacijos jurisdikcijai priklausanti kariuomenė, kurios veiksmai neturi prieštarauti Lietuvos Respublikos valstybės suverenitetui ir įstatymams. Jie pareiškė, kad yra pasirengę skatinti šių dalinių išvedimą remiantis susitarimu, kuris turi būti pasiektas per vieną mėnesį. <...>

<...>

Susitikimo dalyviai susitarė artimiausiu metu pasikeisti ambasadorių lygmens diplomatiniais atstovais.

Buvo nuspręsta palaikyti nuolatinius ryšius aukščiausiu lygmeniu, siekiant stiprinti geros kaimynystės santykius ir tarpusavio pasitikėjimą tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos.

B. Jelcinas su dėkingumu priėmė V. Landsbergio kvietimą apsilankyti Lietuvoje artimiausiu metu.

SUTARTIES REGISTRAVIMAS JUNGTINIŲ TAUTŲ SEKRETORIATO SUTARČIŲ SKYRIUJE

No. 31051

LITHUANIA
and
RUSSIAN FEDERATION

Treaty on the basis for relations between States. Signed at Moscow on 29 July 1991

Authentic texts: Lithuanian and Russian.
Registered by Lithuania on 21 June 1994.

LITUANIE
et
FÉDÉRATION DE RUSSIE

Traité relatif au fondement des relations inter-États. Signé à Moscou le 29 juillet 1991

Textes authentiques : lituanien et russe.
Enregistré par la Lituanie le 21 juin 1994.

1994 m. birželio 21 d., Nr. 31051.
Prieiga per internetą: https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210597067s002-c002.

PADĖKOS

Nuoširdžiai dėkojame Kovo 11-osios akto signatarui, ambasadoriui *Vladimirui Jarmolenko*, kuris iš įvairių Lietuvos archyvų surinko Lietuvos ir Rusijos sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų rengimo medžiagą, parūpino knygoje publikuojamas nuotraukas, įdėjo labai daug pastangų, kad būtų nustatyti nuotraukose esančių asmenų vardai ir pavardės. Jo surinkta archyvinė medžiaga ir nuotraukos labai paįvairino ir praturtino knygą.

Nuoširdžiai dėkojame fotografui *Andriui Petrulevičiui* ir Norvegijos žurnalistui *Geirui Bolstadui* už suteiktą galimybę neatlygintinai panaudoti jų darytas nuotraukas, kurios grąžino mus į laikotarpį, kai buvo rengiama ir pasirašoma sutartis.

Už tai, kad padėjo rasti ir parengti publikuoti sutarties rengimo archyvinę medžiagą, nuoširdžiai dėkojame:

– Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Diplomatinio archyvo skyriaus vedėjai *Rasai Žemaitytei* ir šio skyriaus darbuotojams;

– Lietuvos Respublikos Seimo archyvo vedėjai *Vidai Kišūnienei* ir šio skyriaus darbuotojams;

– Lietuvos centrinio valstybės archyvo darbuotojoms, o už labai kvalifikuotas konsultacijas – Fotodokumentų skyriaus vyriausiajai archyvarei *Ramutei Vaikšnoraitei*;

– Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Parlamentarizmo istorinės atminties skyriaus vyriausiajam specialistui Žydrūnui Mačiukui ir šio skyriaus darbuotojams.

Taip pat nuoširdžiai dėkojame visiems, kurie savo geranoriškais ir dalykiškais patarimais bei kitais būdais padėjo parengti šią knygą.

Dovilė Jakniūnaitė, Česlovas Vytautas Stankevičius,
Vilenas Vadapalas, Gediminas Vitkus, Dainius Žalimas

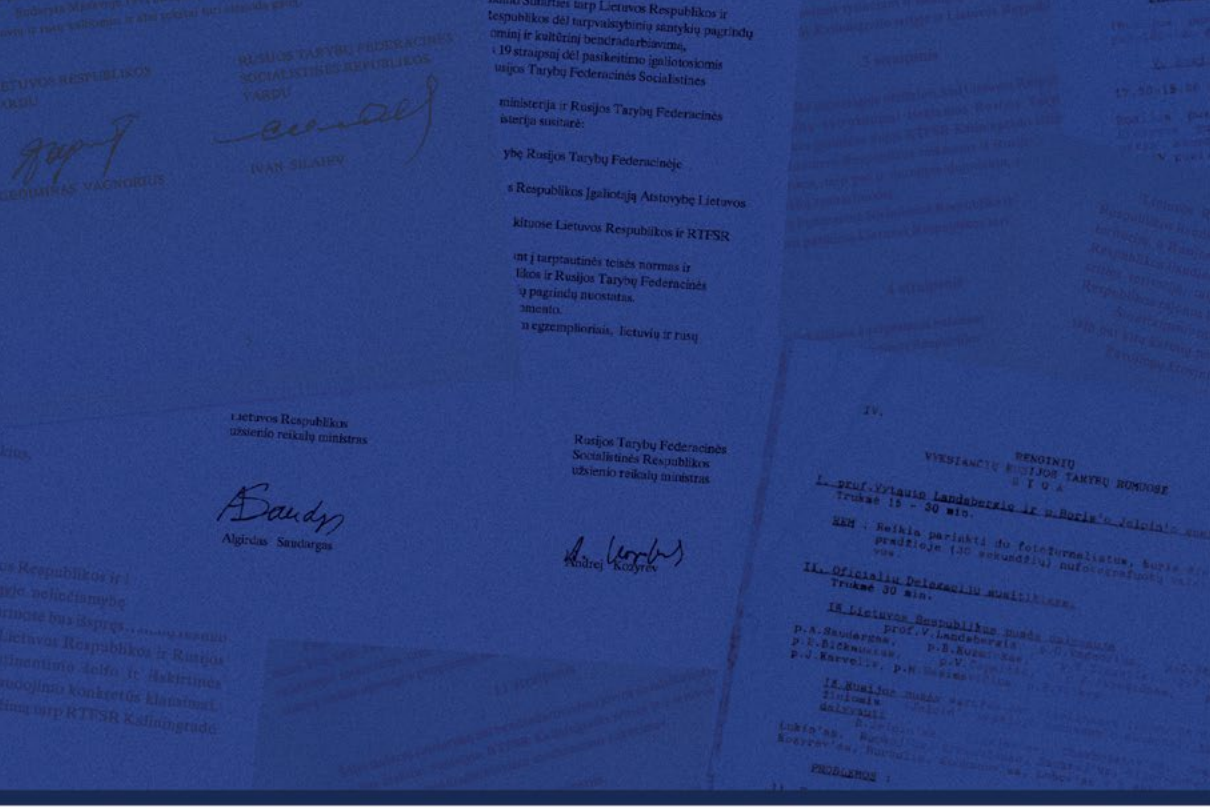
LIETUVOS IR RUSIJOS SUTARTIS
DĖL TARPVALSTYBINIŲ SANTYKIŲ PAGRINDŲ

Mokslo studija

Kalbos redaktorė Monika Rutkauskienė
Maketuotoja ir viršelio autorė Neringa Sviščiauskaitė

Tiražas 300 egz.
Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
www.mruni.eu

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“
P. Lukšio g. 9G., 76200 Šiauliai
www.siauliuspaustuve.lt

Mokslo studijoje „Lietuvos ir Rusijos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“ analizuojama, kaip vyko derybos dėl sutarties sudarymo, parodoma, kokių derybinių pozicijų laikėsi Lietuvos ir Rusijos derybų delegacijos, kokių abipusių kompromisų buvo padaryta, kad sutartis galėtų būti pasirašyta, atskleidžiamos iki šiol neskelbtos derybų peripetijos. Nagrinėjama, kokių tarptautinių teisinių ir politinių padarinių sukėlė sutartis, tyrinėjama Lietuvos ir Rusijos santykių raida 1991–2021 metais. Knygoje pateikiama gausi archyvinė medžiaga.

Knyga yra skirta istorikams, teisininkams, politologams, tarptautinių santykių ir politikos mokslų specialistams, valstybės politikams, taip pat visiems, kurie domisi, kaip buvo įtvirtinamas Lietuvos valstybingumas, stiprinama jos nepriklausomybė.

9 786094 880148